

ISSN: 1308-5549

Çankırı Karatekin Üniversitesi
**İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi Dergisi**

Çankırı Karatekin University
**Journal of the Faculty of Economics &
Administrative Sciences**

Cilt/Volume: 12

Sayı/Issue: 2

Yaz/Summer 2022

Sahibi / Owner

(Çankırı Karatekin Üniversitesi Adına)
(On Behalf of Çankırı Karatekin University)
Harun Çiftçi (Rektör/Rector)

Editör / Editor

Ela Özkan Canbolat, Çankırı Karatekin Üniversitesi,
TR

Alan Editörleri / Area Editors

Esra Erenler Tekmen, Çankırı Karatekin Üniversitesi, TR
Hasan Dünder, Çankırı Karatekin Üniversitesi, TR
Hülya Ünlü, Çankırı Karatekin Üniversitesi, TR
Pembe Güçlü, Çankırı Karatekin Üniversitesi, TR
Rıfat Karakuş, Çankırı Karatekin Üniversitesi, TR
Firdes Şeyda Kahraman, Çankırı Karatekin Üniversitesi, TR
Çağlar Ezikoğlu, Çankırı Karatekin Üniversitesi, TR
Derya Özarslan, Çankırı Karatekin Üniversitesi, TR
Bedri Münir Özdemir, Çankırı Karatekin Üniversitesi, TR
Hüseyin Ongan Arslan, Çankırı Karatekin Üniversitesi, TR

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Afrim Hoti (University of Phristina)
Prof. Dr. Arch Woodside (Boston College)
Prof. Dr. Aydın Özkan (Huddersfield Business School)
Prof. Dr. Cenk Sözen (Başkent Üniversitesi)
Prof. Dr. Domingo Ribeiro-Soriano (University of Alcala)
Prof. Dr. J. Augusto Felicio (Lisbon School of Economics and Management)
Prof. Dr. Pineiro Chouso Juan Ramon (Universidade de Santiago de Compostela)
Prof. Dr. R. Arzu Kalemeçi (Çankaya Üniversitesi)
Prof. Dr. Zhongqi Jin (Middlesex University London)
Doç. Dr. Bardhok Bashota (University of Phristina)
Doç. Dr. Francis Rico C. Domingo (De La Salle University)
Doç. Dr. Hatice Yazgan (Çankırı Karatekin Üniversitesi)
Doç. Dr. Harun Yıldız (Bandırma Onyedli Eylül Üniversitesi)
Doç. Dr. İbrahim Muradov (Dnipro Teknoloji Üniversitesi)
Doç. Dr. İbrahim Bozkurt (Çankırı Karatekin Üniversitesi)
Doç. Dr. İrge Şener (Çankaya Üniversitesi)
Doç. Dr. Mehmet Fatih Öztarsu (Hankuk University Of Foreign Studies)
Doç. Dr. Rudra Pradhan (Vinod Gupta School of Management)
Doç. Dr. Vesna Poposka (Makedonya Cum. Uluslararası Vizyon Üniversitesi)
Dr. Ayhan Özkan (Ankara Valiliği)
Dr. Öğretim Üyesi Şuayip Turan (Çankırı Karatekin Üniversitesi)

Sekretarya / Secretary

Ömer Faruk Uğurlu, Çankırı Karatekin Üniversitesi, TR

Dergi Yazışma Adresi / Correspondence Address

Çankırı Karatekin
Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Dergisi Uluyazı Kampüsü, Çankırı
TÜRKİYE

Tel: +90 376 218 9542

Fax: +90 376 218 9546

E-mail: iibfdergi@karatekin.edu.tr

Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ckuiibfd>

4 Aylık Hakemli Süreli Sosyal Bilimler Dergisi

Dergimiz yılda dört kez (Haziran ve Aralık aylarında) yayınlanan hakemli bir dergidir. Her cilt iki sayı içermektedir. Bu dergide öne sürülen fikirler makale yazarına aittir.

Tüm hakları saklıdır. Derginin adı belirtilemeden hiçbir alıntı yapılamaz.

Derginin yayın dili Türkçe ve İngilizce'dir.

Yazım kurallarına

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ckuiibfd/writing-rules> adresinden ulaşılabilir.

Makale gönderme adresi:

<http://dergipark.gov.tr/ckuiibfd>

The journal is a refereed journal published twice a year (June & December). Each volume consists of two issues.

The views expressed in this journal are those of the authors. No part of this publication may be reproduced or utilized in any form without referring the name of the journal.

The journal publishes manuscripts both in Turkish and English.

Author guidelines are at

<http://dergipark.gov.tr/ckuiibfd>

Manuscripts should be sent to:

<http://dergipark.gov.tr/ckuiibfd>

DANIŞMA KURULU / ADVISORY BOARD

Akın KOÇAK
Aydın ÖZKAN
Ayşegül ATEŞ
Bahtışen KAVAK
Carlos A. Albornoz

Cumhur ERDEM
Gülçin ÖZKAN
Hülya ÜLKÜ
İsmail TUNCER
Kemal YILDIRIM
Nilgün KUTAY
Ömer TORLAK
Yusuf Ziya TAŞKAN

Ankara Üniversitesi
Hull University
Akdeniz Üniversitesi
Hacettepe Üniversitesi
Facultad de Economía y Negocios Univesidad del
Desarrollo
Abant İzzet Baysal Üniversitesi
York University
World Bank
Mersin Üniversitesi
Anadolu Üniversitesi
Dokuz Eylül Üniversitesi
İstanbul Ticaret Üniversitesi
Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

BU SAYININ HAKEMLERİ / REFEREES of the ISSUE

Dergimizin bu sayısında yayımlanan makaleleri değerlendiren hakemlerimize teşekkürlerimizi sunarız.

We gratefully acknowledge the referees who kindly helped us to evaluate the articles published for current issue of the Journal.

Hakem	Üniversitesi
Ahmet Cemal ERTÜRK	İstanbul Kültür Üniversitesi
Aysun AYDIN	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Barbaros GÜNERİ	Çankırı Karatekin Üniversitesi
Belgin AYDINTAN	Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Burçay Yaşar AKÇALI	İstanbul Üniversitesi
Cem KARAKILIÇ	Çankırı Karatekin Üniversitesi
Cihan DABAN	Selçuk Üniversitesi
Dilek KUTLUAY ŞAHİN	Çankırı Karatekin Üniversitesi
Doğacan BAŞARAN	Ankara Kriz ve Siyaset Araştırmaları Merkezi
Emrah ÖZDEMİR	Milli Savunma Üniversitesi
Erkan AĞASLAN	Kütahya Dumlupınar Üniversitesi
Erol YENER	Çankırı Karatekin Üniversitesi
Funda YURDAKUL	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Gökhan KONAT	Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Halim GENÇOĞLU	Cape Town Üniversitesi
Harun YAKIŞIK	Çankırı Karatekin Üniversitesi
Hülya ASLAN	Ankara Üniversitesi
İsmet AKBAŞ	Çankırı Karatekin Üniversitesi
İsmet SARIBAL	Çankırı Karatekin Üniversitesi
Kerem KAPTANGİL	Sinop Üniversitesi
Mehmet ERYİĞİT	Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Mehmet Halit YILDIRIM	Aksaray Üniversitesi
Melda AKBABA	Kilis 7 Aralık Üniversitesi
Merve ERTOK ONURLU	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Metin ÖZKARAL	Karabük Üniversitesi
Mustafa Emir YÜCEL	Bartın Üniversitesi
Serkan TERZİ	Çankırı Karatekin Üniversitesi
Seval KILIÇ	İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Utku AYBUDAK	Karabük Üniversitesi
Yasin ÖZTÜRK	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Yelda Hatice ONGUN	Başkent Üniversitesi
Yunus Emre ÖZER	Dokuz Eylül Üniversitesi
Yusuf Volkan TOPUZ	Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Zekayi KAYA	Çankırı Karatekin Üniversitesi

DERGİNİN TARANDIĐI İNDEKSLER / ABSTRACTING and INDEXING

Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi aşığıdaki veri tabanları/bibliyografya/indeksler tarafından taranmaktadır:

Çankırı Karatekin University Journal of the Faculty of Economics & Administrative Sciences is indexed by:

- AcademicKeys (2014-)
- Advanced Sciences Index (ASI) (2014-)
- Akademik Dizin (2012-)
- Akademia Sosyal Bilimler İndeksi (ASOS Index) (2012-)
- Arařtırmax (2012-)
- Business Source Corporate Plus (EBSCO) (2012-)
- CiteFactor (2014-)
- Directory of Open Access Journals (DOAJ) (2015-)
- EconBiz (RePEc) ve ECONIS (2014-)
- EconLit (2014-)
- Electronic Journals Library (WZB) (2014-)
- Gale - Cengage (Academic OneFile) (2015 -)
- Index Copernicus (2012-)
- Islamic World Science Citation Center (ISC) (2014-)
- J-Gate (2014-)
- Journal Index (2014-)
- Jour Informatics (2014-)
- JournalTOCs (2015-)
- Open Academic Journals Index (OAJI) (2014-)
- Proquest (2012-)
- Public Affairs Information Service (PAIS International) (2012-)
- Scipio (2012-)
- Scientific Indexing Services (SIS) (2014-)
- SHERPA/RoMEO (2014-)
- TUBITAK-ULAKBİM (Sosyal ve Beşeri Bilimler Veri Tabanı) (2015-)
- Türk Eğitim İndeksi (Index of Turkish Education) (2014-)
- UlrichsWeb (2012-)
- Worldwide Political Science Abstracts (WPSA) (2012-)

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Serpil SENAL, Burcu ASLANTAŞ ATEŞ, Esin KENDİR

Covid-19 Pandemi Sürecinin Banka Kredileri ve Bankaların Protestolu Senetleri Üzerine Etkileri

The Effects of The Covid-19 Pandemic Process on Bank Loans and Protested Bills of Banks..... 1

Elnur KELBİZADEH

The Main Aspects and Problems of Armenia-Iran Energy Diplomacy

Ermenistan-İran Enerji Diplomasisi'nin Ana Yönleri ve Sorunları 37

Muzaffer ALBAYRAK

Sağlık Harcamaları ve Yolsuzluk İlişkisi: Bir Sınır Testi Analizi

The Relationship between Health Expenditures and Corruption: A Bounds Test Analysis..... 52

Pelin ALİYEV

Seçim Şiddetinin Göç Üzerindeki Etkisi: Kenya Örneği

The Impact of Electoral Violence On Migration: The Case of Kenya..... 80

Muhammed Hanifi VAN

Türkiye’de Yoksulluğun Mikro Düzeyde Belirleyicileri: Kantil Regresyon Analizi

Micro Determinants of Poverty in Turkey: Quantile Regression Analysis..... 105

Berrak Deniz ÇETİNKAYA

Çalışma Yaşamında Kuşaklar Arası Bilgi Aktarımı: X ve Y Kuşağı Üzerinde Bir Uygulama

Intergenerational Knowledge Transfer in Working Life: An Application on Generations X and Y..... 130

Ali ERBAŞI, Abdullah ÇALIŞKAN, Gülsüm AKDENİZ

The Effect of Personality Traits on Green Organizational Behavior

Kişilik Özelliklerinin Yeşil Örgütsel Davranış Üzerine Etkisi..... 154

Esmâ YAPICIOĞLU, Eray AKTEPE

Yerelde Hizmet Sunum Sorunsalı: Sosyal Hizmetler

Local Service Delivery Problem: Social Services..... 186

Tamer KILIÇ, İrge ŞENER

Algılanan Çalışma Koşullarının İşten Ayrılma Niyeti ile Tükenmişliğe Etkisi: Gıda Perakendeciliği Çalışanlarına Yönelik Bir Araştırma

The Effect of Perceived Working Conditions on Burnout and Turnover Intention: A Research on Food Retail Employees..... 214

Araştırma Makalesi

Covid-19 Pandemi Sürecinin Banka Kredileri ve Bankaların Protestolu Senetleri Üzerine Etkileri

Esin KENDİR

*Sorumlu Yazar, Süleyman Demirel Üniversitesi, SBE Doktora Öğrencisi
esinkendir@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-0435-7499*

Serpil SENAL

*Süleyman Demirel Üniversitesi, İİBF
serpilsenal@sdu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7440-7933*

Burcu ASLANTAŞ ATEŞ

*Süleyman Demirel Üniversitesi, İİBF
burcuates@sdu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8896-5303*

Öz

2019'un sonunda ortaya çıkan pandemi, tüm ülkeleri sosyal, kültürel ve ekonomik olarak etkilemiştir. Pandeminin yayılımını durdurmak amacıyla getirilen önlemler ülke ekonomilerini zorlamıştır. Çünkü önlemlerin başında gelen tam kapanma ve sosyal mesafe kuralları ekonomilerdeki talep ve arz dengesinin bozulmasına neden olmuş, sektörlerin likidite riskini artırmıştır. Sektörlerin yaşadığı bu durum özellikle bankaları ve kredi süreçlerini etkilemiştir. Bu bağlamda çalışmada Holt-Winters tahminleme yöntemi kullanılarak, Covid-19'un banka kredileri ve protestolu senetleri üzerindeki etkisinin incelenmesi amaçlanmıştır. Krediler sektör bazında ayrı ayrı ele alınarak pandeminin sektörler üzerindeki etkisi değerlendirilmiştir. Çalışmada birden fazla değişken kullanılmış ve 2008-2021 yılları çalışma kapsamına alınmıştır. Tahmini yapılan veri seti 2020 Ocak-2021 Şubat aylarını kapsamaktadır. Bu kapsamda pandemi sürecinde bankaların tüketici kredileri, protestolu senetleri ve sektörlerin kullandığı ticari krediler incelenmiştir. Sonuçta, bazı sektör kredilerinin oldukça arttığı, ancak eğitim ve sağlık gibi sektörlerin kredi taleplerinin azaldığı görülmüştür. Ayrıca bankaların tüketici kredileri ve protestolu senetlerinin geçmiş yıllara göre çok arttığı tespit edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Banka Kredileri, Likidite Riski, Covid-19

Jel Sınıflandırma Kodları: E51, G32, I18

The Effects Of The Covid-19 Pandemic Process On Bank Loans And Protested Bills Of Banks¹

Abstract

The pandemic, which emerged in the last of 2019 affected all countries social, cultural and economic aspects. The measures taken to stop the spread of the pandemic have also begun to force the country's economies. Because, at the beginning of these measures, full closure and social distance rules caused the demand and supply balance in the economies to deteriorate and increased the liquidity risk of the sectors. This situation experienced by the sectors especially affected the banks and the credit processes. In this context, it is aimed to examine the effect of Covid-19 on bank loans and protest bills with the Holt-Winters method, which is a estimation method. The loans were evaluated separately on a sector basis, thus it was aimed to evaluate the impact of the pandemic on the sector. More than one variable was used in the study and the years 2008-2021 were included in the study. The estimated data set covers the months of 2020 January-2021 February. In this context, consumer loans of banks, protest bills and commercial loans used by sectors were examined during the pandemic process. In this context, it has been observed that some sector loans have increased considerably but the loan demands of sectors such as education and health have decreased. It has been determined that consumer loans and protested bills of banks have increased significantly compared to previous years.

Keywords: Bank Loans, Liquidity Risk, Covid 19

JEL Classification Codes: E51, G32, I18

¹ Extended abstract is presented at the end of the article.

Geliş Tarihi (Received): 04.06.2021 – Kabul Edilme Tarihi (Accepted): 15.09.2022

Atıfta bulunmak için / Cite this paper:

Kendir, E. Senal, S. ve Aslantaş Ateş, B.(2022). Covid-19 Pandemi Sürecinin Banka Kredileri ve Bankaların Protestolu Senetleri Üzerine Etkileri. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İİBF Dergisi*, 12 (2), 1-36. Doi: 10.18074/ckuiibfd.942404.

1. Giriş

Tüm ülke ekonomilerini etkileyen ve küresel bir krize neden olan pandeminin dünya ekonomilerine etkisi hala devam etmektedir. Birçok sektörün ciddi zarar gördüğü bu krize finans sektörünün önemli dinamiklerinden olan bankaların biraz daha kolay adapte olduğu görülmektedir. Bu uyumda pandemi sürecinde özellikle Merkez Bankası tarafından açıklanan destek paketlerinin ve BDDK gibi kurumların tavsiye kararlarının etkisi olduğu düşünülmektedir. Ancak tüm bunlara rağmen Covid-19 pandemisinin bankaların kredi iştahlarını azaltması ve kredi taleplerini olumsuz etkilemesi kaçınılmaz olmuştur. Çünkü tam kapanma dönemleri başta olmak üzere salgının etkilerinin azaltılması amacıyla gelen sosyal mesafe uygulamaları birçok sektörde arz ve talep dengesini bozmuş ve bu durum işletmelerde likidite krizi ile sonuçlanmıştır. Dolayısıyla işletmeler ve paralelinde bireyler bir taraftan mevcut kredilerini ödemekte zorlanırken diğer taraftan yeni kredi başvurularında bulunmuşlardır. Bu durum aynı zamanda bankaların ellerindeki senetlerin tahsilatını da zorlaştırmıştır. Birçok kişinin işsiz kalması, bazı ürünlere olan talebin azalırken bazılarında talebin oldukça artması pandeminin sektörler üzerindeki etkisini de farklılaştırmıştır. Buradan yola çıkarak bu çalışmada pandemi sürecinin bankaların ticari kredileri, tüketici kredileri ve protesto edilen senetleri üzerindeki etkisinin değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Böylece hem bireyler hem de sektörler bazında pandeminin etkisinin ortaya konulması hedeflenmiştir. Çalışmada öncelikle literatür araştırması yapılmış ve bu alanda yapılan çalışmalar incelenmiştir. Çalışmanın sonraki bölümünde ise yapılan analizlere ve sonuçlarına yer verilmiştir.

2. Literatür Araştırması

Pandemi sürecinde tüm dünya ile birlikte Türkiye’de de yayılımın durdurulması amacıyla bir takım önlemler alınmıştır. Maske ve sosyal mesafe bu uygulamaların başında gelmektedir. Ancak bu uygulamalar beraberinde birtakım sorunları da getirmiştir. Bunların başında birçok sektörün üretmekte, ürettiğini satmakta veya hizmet sunmakta zorlanması gerekmektedir. Dolayısıyla bu süreç birçok işletmeyi likidite krizi ile karşı karşıya getirerek işletmelerin bankalara olan taleplerini artırmıştır. Çalışmanın bu bölümünde Covid-19 pandemisinin bankacılık sektörü üzerindeki etkisini araştıran çalışmalar incelenmiştir.

Bakır Yiğitbaş (2014), çalışmasında Türkiye’de banka kredileri ve konjonktür dalgalanmaları arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Çalışmanın sonucunda para arzı, kredi riski ve 1994, 2001 ile 2008 kriz değişkenlerinin reel banka kredileri üzerinde kısa dönemli etkilerinin bulunduğu, 2001 krizinin banka kredileri üzerinde daha uzun dönemli etkisinin olduğu tespit edilmiştir.

Bayar ve Varışlı (2020), çalışmalarında Covid-19 pandemisinin Türkiye’de tüketici kredileri hacmi üzerindeki etkisini incelemiştir. Çalışmanın sonucunda Covid-

19 pandemisinin Türkiye’de tüketici kredileri hacmi üzerinde istatistiki olarak anlamlı ve pozitif bir etkisinin olduğu anlaşılmıştır. Diğer yandan, bankalarca açılan kredilere uygulanan ağırlıklı ortalama faiz oranlarının, enflasyonun ve de döviz kurunun ise tüketici kredileri hacmi üzerinde istatistiki olarak anlamlı ve negatif etkisinin olduğu tespit edilmiştir.

Beybur ve Çetinkaya (2020), çalışmalarında pandeminin dijital bankacılık ürün ve hizmetlerinin kullanımı üzerindeki etkisini açıklamaya çalışmışlardır. Yapılan analiz sonucunda internet kanalı ile yapılan kartlı ödeme işlem adedinin, aktif dijital bankacılık müşteri sayısının ve aktif internet bankacılığı müşteri sayısının arttığını gözlemlemişlerdir. Ayrıca yine çalışmalarında internet bankacılığı üzerinden yapılan anlık kredi kullandırmanın, aktif mobil bankacılık müşteri sayısının, mobil bankacılık üzerinden yapılan kredi kullandırmalarının ve mobil bankacılık üzerinden yapılan anlık kredi kullandırmaların da arttığı gözlemlenmiştir.

Ekim Kocaman (2021), çalışmasında Covid-19 salgını süresince alınan kararların bankaların finansal tablolarına ve sektörün yoğunlaşmasına etkisinin analiz edilmesini amaçlamıştır. Çalışmanın sonucunda Covid-19 önlemleri ile kamu sermayeli bankalarının piyasayı canlandırmak adına üstlendikleri görev sebebiyle kârlılık açısından diğer banka gruplarına göre olumsuz ayrıştığı ve sermaye yeterlilik rasyolarının sektör ortalamasının altında seyrettiği fakat Covid-19 sonrası dönemde kamu sermayeli mevduat bankalarının piyasadaki hakimiyetinin yükseldiği tespit edilmiştir.

Ersoy vd. (2020), çalışmalarında hastalıkla mücadeleye karşı uygulanan tedbirlerin bankacılık sektörü üzerine etkilerini araştırmışlardır. Analiz, Türk bankacılık sisteminde mevcut sektörler bazında, kamusal sermayeli, yabancı sermayeli, yerli özel sermayeli mevduat bankaları ve katılım bankaları esas alınarak yapılmıştır. Çalışmanın sonucunda kredilerin Covid-19 Pandemisi’nin ekonomiye olası olumsuz etkilerinin önlenmesine yönelik olarak katkı sağladığı, takipteki kredilerin Covid-19 pandemi sürecinde göreceli azalış yaşadığı, yabancı bankalar dışındaki tüm bankaların Covid-19 sonrası dönemde kısa vadeli menkul varlıklarını yüksek tutma güdüsüyle hareket ettikleri, sektörde mevduatın incelenen dönemde artış gösterdiği anlaşılmaktadır. Ayrıca yine çalışmanın sonucuna göre mevduat bankalarının yabancı para pozisyonlarına ait ortalamalar Covid-19 öncesi ve sonrası döneme göre bilanço dışı yabancı para pozisyonu kalemi altında yer alan bilanço dışı varlıklar ve yükümlülükler hariç istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir.

Kılıç (2020), çalışmasında koronavirüsün Borsa İstanbul sektör getirileri üzerindeki etkisini incelemiştir. Analiz sonuçlarına göre, endekslerin birçoğunda negatif anormal getirilere rastlanmıştır. Sektör bazında en yüksek negatif getirilerin turizm ve tekstil sektörlerinde pozitif getirinin ise ticaret sektöründe olduğu görülmüştür.

Ünal ve Ocak (2020), çalışmalarında Türkiye’de 2003-2018 yılları arasında tüketici kredilerini etkileyen faktörleri belirlemeyi amaçlamışlardır. Yapılan analizler neticesinde tüketici kredileri üzerinde faiz oranlarının ters yönlü ve anlamlı etkisi olduğu tespit edilmiştir.

Yabancı literatürde ise Aldasoro vd. (2020), çalışmalarında Covid-19’un bankacılık sektörünün piyasa performanslarına ilişkin oranları incelemiştir. Çalışmada hedef alınan odak noktaları hisse senedi fiyatları, kredi temerrütleri, tahvil ve kredi oranlarıdır. Çalışmaya göre, hisse senedi ile sabit getirili piyasaların fiyat temelleri benzer şekilde devam etmiştir. Merkez bankaları ve diğer yetkililer tarafından alınan politika önlemleri sayesinde, ayın ortasından kısa bir süre sonra istikrar ve kısmi toparlanma başlamıştır. Çalışmanın sonucunda ise, Covid-19 krizinin boyutu ve kapsamının 2007-09 Küresel Finans Krizi ile karşılaştırılabilir olduğunu, bu durumun hiçbir bankanın zarar görmeyeceği anlamına geldiğinden bahsetmişlerdir. Bankacılık sektörü açısından her ne kadar borçlularının finansal beklentileri kötüleştiğiçe daha fazla kredi notlarının düşmesi beklense de Nisan ayının sonunda genel bir fiyat toparlanması yaşanmıştır. Fakat yine de bankacılık sektörünün uzun vadeli beklentilere karşı temkinli olmaya devam ettiğinden bahsetmişlerdir.

Korzeb ve Niedziółka (2020), çalışmalarında Polonya bankacılık sektöründe faaliyet gösteren ticari bankaların Covid-19 salgınının neden olduğu potansiyel etkilere karşı direncini değerlendirmeyi amaçlamışlardır. Çalışmanın sonucunda, faaliyetlerini Polonya’da yürüten en büyük bankaların pandeminin sonuçlarına en dirençli olanlar olduğu sonucuna varılmıştır.

Aynı zamanda kriz nedeniyle en savunmasız bankalar belirlenmiştir. 2021 yılında yaptığı çalışmalarında yine 13 bankayı ele alarak 2020’nin ilk üçteyinde Covid-19 salgınının bir sonucu olarak Polonya bankalarının kredi riski maliyetinin gelişimini ve mikroekonomik belirleyicilerini değerlendirmeyi amaçlamışlardır. Polonya'nın en büyük 13 ticari bankasının kredi riski maliyetlerinin gelişimini analiz etmişlerdir. Çalışmanın sonucunda sermaye getirisi parametreleri, takipteki krediler ve 2017-2019 dönemindeki zarar dinamikleri kredi risk maliyetinin önemli açıklayıcı değişkenleri olduğunu kanıtlamışlardır.

Beck ve Keil (2020), çalışmalarında Covid -19’a maruz kalan ABD bankalarını literatürden bahsederek incelemiştir. ABD bankalarının Covid -19’a maruz kalmasındaki coğrafi etkenler ve kapanma politikalarından yararlanarak, pandemi ve kapanma politikalarına daha fazla maruz kalan bankaların, zarar karşılıklarında ve takipteki kredilerde bir artış gösterdiğini gözlemlemiştir. Kurumsal, özellikle küçük işletmelerde, kredi büyümesinde bir artış gözlemlenmesine rağmen, bu durumun devlet garantili kredilerden kaynaklandığını savunmaktadırlar. Son olarak, pandemiden daha fazla etkilenen bankalar için sendikasyon kredilerinin sayısında ve ortalama miktarında azalma, faiz marjlarında artış ve vadelerde düşüş

gözlemlenmektedir. Bu bulguların, pandeminin olumsuz etkisine ve bankaların hızlı tepkisine işaret ettiği sonucuna ulaşılmıştır.

Talbot ve Ordenez-Ponez (2020), çalışmalarında dünyanın en iyi bankacılık sistemi olarak değerlendirilen Kanada bankacılık sistemi verilerini kullanmışlardır. Covid-19 salgını sürecinde dünyanın zor durumda olduğunu, toplumun bankaları kurtarıcı olarak gördüğünü bu sebeple Kanada bankacılık sistemini ele aldığını ifade etmektedirler. Bu bağlamda, çalışmalarında Kanada bankalarının mevcut sağlık krizi sırasında müşterilerini ve işletmeleri nasıl desteklediğini ele almayı amaçlamışlardır. İçerik analizi için, Kanada'nın en büyük on bankasının pandemiye yönelik destekleyici eylemleri ele alınmış ve 125 belge ile 19 farklı eyleme başvurulduğu belirlenmiştir. Verilere dayanarak, hiyerarşik kümeleme ve çok boyutlu ölçeklendirme kombinasyonu gerçekleştirmişlerdir. Bu yaklaşımın ardından; kapsamlı eylemler, temkinli eylemler ve bekle& gör eylemleri olmak üzere üç banka kümesi belirlenmiştir. Analiz sonucunda çoğu bankanın paydaşlarını desteklemek için çok az şey yaptığını görürken, bu ihtiyaç zamanlarında yalnızca üç bankanın müşterilerine proaktif ve güçlü bir bağlılığa sahip olduğunun altını çizmişlerdir.

Bitar ve Tarazi (2020), çalışmalarında tahsili gecikmiş kredilerin akıbetini yumuşatmak için bankalar ve ihtiyatlı düzenleyici müdahalenin ekonomi üzerindeki etkilerini göstermeyi amaçlamışlardır. Bu hafifletme önlemlerini Küresel Olarak Sistemik Öneme Sahip Bankalar örneğine uygulamış ve bu bankaların Covid-19 salgını sırasında ekonomik büyümeyi sürdürmede yapıcı bir rol oynayabileceğini göstermişlerdir. Ancak çalışmanın sonucunda tahsili gecikmiş kredilerin muamelesini yumuşatırken bu işlemlerin iyileşme döneminde bankaların ödeme gücünü zayıflatmaması gerektiğini, Covid-19'un ekonomi üzerindeki etkisinin tam olarak ortaya çıkması zaman alabileceğinden, bankaların gelecekteki kayıplarını karşılamak için orta vadede kullanılabilir bir tampon buldurması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Literatürdeki çalışmalar göstermektedir ki, pandemi bankaları birçok farklı açıdan oldukça etkilemektedir. Bu çalışmada pandeminin Türkiye'deki bankaların kredileri ve protestolu senetleri üzerindeki etkisinin değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

3. Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Bu çalışmada bankaların bilançolarında en önemli varlık kalemi olan kredilerinin ve yine bankaların varlık yapısı içerisinde yer alan protestolu senetlerinin Covid-19 sürecinden nasıl etkilendiğinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Banka kredilerinin ve bankaların ellerinde bulunan senetlerin özellikle kriz dönemlerinden çok fazla etkilenmesi ve dolayısıyla ile bankaları bu dönemlerde en fazla zorlayan unsurlar olması bu değişkenlerin çalışma kapsamına alınmasında etkili olmuştur. Çalışmada krediler, tüketici kredileri, Gıda, Sağlık, İnşaat, Tarım, Hayvancılık ve Orman,

Turizm ve Eğitim sektörüne ait krediler olarak sınıflandırılmak üzere çalışma kapsamına alınmıştır. Böylece pandemi sürecinde hangi sektör kredilerinin ne yönde etkilendiğinin de değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu sonuçlar yardımıyla söz konusu sektörlerde yer alan işletmelerin Covid-19 sürecindeki durumunun da görülmesi hedeflenmiştir.

Çalışmada kullanılan veri seti Türkiye Bankalar Birliği veri sisteminden alınmıştır. Türkiye Bankalar Birliği sitesinden alınan veri setini zaman serileri formatında tanıtmak amacıyla veri seti Excel ortamında düzenlenmiştir. Çalışmada birden fazla değişken kullanılmıştır. 2008-2021 yılı veri aralığı çalışma kapsamına alınmıştır. Tahmini yapılan veri seti 2020 Ocak-2021 Şubat aylarını kapsamaktadır. Çalışmada aylık veriler kullanılmıştır.

3.1. Araştırmanın Yöntemi

Çalışmada Holt-Winters tahmin yöntemi kullanılmıştır. Holt-Winters tahmin yöntemi, trend ve mevsimsel etki içeren zaman serilerinde tahmin yapmak üzere geliştirilmiş bir düzleştirme tekniğidir. Bu yöntemi serinin eğimine, ortalama düzeyine ve mevsimsel bileşenine uygulamak mümkündür. Örneğin mevsimsellik ve trend bileşenleri içeren bir çalışma yapılmıştır. Pazara yeni giren bir şirket, düzensiz müşteri siparişleri ile öne çıkar. Bu nedenle, düzensiz ürün talebini doğru bir şekilde tahmin etmek ve yönetmek amacıyla tutarlı çabalar harcanmaktadır. Bu doğrultuda müşterilerin siparişlerini doğru tahmin etmek amacıyla, mevcut tahmin teknikleri deneysel olarak karşılaştırılarak analiz edilmiştir. Mevsimsellik ve trend bileşenleri ile düzensiz talep profillerine sahip ürünlerin durumu araştırılmıştır. Özellikle, mevsimsellik ve trend bileşenlerine sahip öğeler için kullanılan Holt-Winters yöntemi ampirik olarak analiz edilip test edilmiştir. (Gamberini, Lolli, Rimini, & Sgarbossa, 2010).

Bir diğer çalışmada ise kısa ve uzun vadeli ısı yükü tahmini için tahmin yaklaşımı aylık, haftalık ve günlük olarak üç düzeyde ele alınmıştır. Çoklu Regresyon ve Üstel Yumuşatma yöntemlerinin tahmin performansları karşılaştırılarak analiz edilmiştir. Seçilen doğruluk ölçülerine göre Holt-Winters yöntemi uzun vadeli ısı yükü tahmini ve aylık olarak kısa vadeli ısı yükünün en iyi tahmin değerlerini sağlamıştır (Tratar & Strmčnik, 2016).

Bu çalışmalardan yola çıkarak çalışma kapsamında Holt-Winters tahminleme yöntemi ile öncelikle pandemi öncesi dönemlerin verileri seçilen en uygun modele tanıtılmıştır. En uygun modelin seçimi için çarpımsal veya toplamsal Holt-Winters yöntemlerinden faydalanılmıştır. Modele pandemi öncesi veriler tanıtıldıktan sonra pandemi dönemine ait verileri modele tahminlemesi yapılmıştır. Sonraki süreçte ise pandemi dönemindeki veriler ile modelin tahminleri karşılaştırılmış ve pandemi döneminde modelin tahmininden nasıl bir sapma olduğu değerlendirilmiştir.

Holt-Winters yöntemi, diğer tahminleme yöntemlere göre daha fazla düzeltme parametresi içerir. Aralarındaki temel fark, Holt-Winters yönteminin trend hakkında bilgi içermesidir. Holt-Winters yöntemleri çarpımsal ve toplamsal Holt-Winters olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Bu yöntemler çalışma kapsamında kullanılacak en uygun modellerin seçimini sağlamaktadır.

Çarpımsal Holt-Winters

Holt-Winters yöntemi, seviyeyle ilişkili olarak “a”, trendle ilişkili olarak “b” yumuşatma parametresini tahmin eder (Tratar & Strmčnik, 2016, s. 268). Holt-Winters çarpımsal yöntemi, aşağıdaki denklemlerde gösterildiği gibi mevsimsellik trend ile çarpıldığı için bu şekilde adlandırılmıştır (Da Veiga, Da Veiga, Catapan, Tortato, & Da Silva, 2014, s. 609).

L_t seviyesi, b_t trendi ve F_{t+m} tahmini için aşağıdaki eşitlikler yazılabilir;

$$L_t = \alpha Y_t + (1-\alpha)(L_{t-1} + b_{t-1})$$

$$b_t = \beta(L_t - L_{t-1}) + (1-\beta)b_{t-1}$$

$$F_{t+m} = L_t + b_t m$$

Holt-Winters yönteminin (MHW) çarpımsal mevsimsel formunda, seviye, eğilim, mevsimsel faktörler ve tahmin içeren temel denklemler ise şöyle gösterilebilir;

$$L_t = \alpha(Y_t / S_{t-s}) + (1-\alpha)(L_{t-1} + b_{t-1})$$

$$b_t = \beta(L_t - L_{t-1}) + (1-\beta)b_{t-1}$$

$$S_t = \gamma(Y_t / L_t) + (1-\gamma)S_{t-s}$$

$$F_{t+m} = (L_t + b_t m) S_{t-s+m}$$

Burada L_t ; yeni düzleştirilen değeri, b_t ; trend tahmini değeri, S_t ; mevsimsel tahmini, F_{t+m} ; m periyot sonrası öngörü değeri m; ilerideki tahmin sayısı, s; mevsimselliğin uzunluğu (örneğin, bir dönemdeki ay / hafta / gün sayısı) ve Y_t , t zaman noktasında gözlemlenen değerleri ifade etmektedir. α , β ve γ ise her bir denklem için düzeltme parametreleridir (bu çalışma için tüm düzeltme parametreleri [0,1] aralığındaki geleneksel yaklaşım ile izlenmektedir). Bu tahminler, örneklem içi bir adım ileri tahminler F_{t+1} ile gözlemlenen değerler Y_{t+1} arasındaki tutarsızlıkları en aza indirecek şekilde ayarlanmıştır.

Başlangıç vektörünü belirlemek için kullanılan yöntemin, yumuşatma sırasında elde edilen tahminlerin doğruluğu üzerinde çok az etkiye sahip olduğunu ve tahmin yönteminin başlangıç parametrelerinin, tahmin hatası ölçüsünü en aza indirmek için belirlendiğini göstermektedir.

O halde seviyeyi başlatmak için; $L_s = (Y_1 + Y_2 + \dots + Y_s)/s$, eğilimi başlatmak için $b_s = (Y_{s+1} - Y_1 + Y_{s+2} - Y_2 + \dots + Y_{2s} - Y_s) / s^2$, başlangıç mevsimsel endeksler için; $S_p = Y_p / L_s$, $p=1,2,\dots,s$ denklemleri kullanılır. L_s denkleminde ilk dönemin ortalaması alınır ve s dizisine hareketli ortalama yöntemi uygulanır. Bunun sonucunda veri setindeki mevsimsel etki ortadan kaldırılmış olur. b_s denklemindeki terimlerin her biri eğilim tahminidir ve bu denklem ile eğilimin bileşenleri oluşturulmuş anlamına gelmektedir. Bu denklem ile ilk tahmin, formüldeki terimlerin ortalaması alınarak hesaplanır. S_p mevsimsel bileşen denklemini ise ilk dönem gözlem değerlerinin oranları kullanılarak hesaplanmaktadır.

Bu teknikte, modelin oluşturulması ve parametrelerin oluşturulması için yaklaşık ilk on yılın verileri kullanılmaktadır. Bu parametreler (α , β ve γ) kullanılarak kalan veriler için tahminler yapılır. Bu nedenle α , β ve γ parametrelerinin değerleri bir kez başlatıldığında, daha sonra değiştirilmezler.

Bu modelin avantajı, parametrelerin yalnızca bir kez başlatılmasıdır. Dolayısıyla, parametreler bir kez oluşturulduktan sonra, tahmin, parametrelerin yeniden hesaplanmasında herhangi bir gecikme olmaksızın devam edebilir. Diğer bir avantaj, geçmiş verilerin hatırlanmasına gerek olmamasıdır. Bu yöntem tipik olarak, parametrelerin belirli bir süre boyunca az çok sabit kaldığı seriler için uygundur (Kalekar, 2004, s. 8).

Toplamsal Holt-Winters

Holt-Winters yönteminin toplamalı formu aşağıdaki modeller ile çalışır (Tratar & Strmčnik, 2016, s. 269);

$$L_t = \alpha(Y_t - S_{t-s}) + (1-\alpha)(L_{t-1} + b_{t-1})$$

$$b_t = \beta(L_t - L_{t-1}) + (1-\beta)b_{t-1}$$

$$S_t = \gamma(Y_t - L_t) + (1-\gamma)S_{t-s}$$

$$F_{t+m} = (L_t + b_t m) S_{t-s+m}$$

Yukarıdaki denklemlerde görüldüğü üzere b_t denklemini Çarpımsal Holt-Winters denklemleri arasında yer alan b_t denklemini ile aynıdır. Diğer denklemlerdeki tek fark ise, oranlara güvenmek yerine artık mevsimsel endekslerin eklenmesi ve çıkarılması gerektiğidir. Seviye ile eğilim için başlangıç değerleri, çarpımsal yöntem ile aynıdır. Fakat mevsimsel endeksleri başlatmak için $S_p = Y_p - L_p$, $p=1,2,\dots,s$ kullanılarak tanımlama yapılması gerekmektedir.

Çalışmada kullanılan Holt-Winters yöntemleri Eviews-9 istatistiksel paket programı yardımı ile analiz edilmiştir. Öncelikle serilerde mevsimsellik olup olmadığı gösterilmiş daha sonra Holt-Winters toplamsal ve Holt-Winters çarpımsal

modeller tahmin edilmiştir. İçlerinden en uygun modeli seçebilmek amacıyla Holt-Winters toplamsal model ile Holt-Winters çarpımsal modelin hata istatistikleri gösterilmiştir. Hata istatistikleri minimum düzeyde olan tahminleme yöntemi model için en uygun yöntem olacağından dolayı her bir konu için analizlere hata istatistiklerinin minimum değerinde olan tahminleme modeli ile devam edilmiştir. Bu amaçla bu çalışmada tahmin yöntemlerinin değerlendirilmesinde kullanılan model ölçüm kriterleri aşağıda gösterilmiştir (Tratar & Strmčnik, 2016, s. 266).

MSE (Mean Squared Error Ortalama Hata Kare) en yaygın kullanılan tahminleme ölçülerinden biridir ve formülü şu şekildedir:

$$MSE = \frac{1}{N} \sum_{t=1}^N (Y_t - F_t)^2$$
$$t = 1, 2, 3, \dots, N$$

Burada Y_t ele alınan değişkenlerin gerçek değeri, F_t tahmini değeri ve N örnek sayısını temsil etmektedir. MAPE (Mean Absolute Percentage Error-Ortalama Mutlak Yüzde Hata) ise, göreceli bir tahmin doğruluğu ölçüsüdür ve matematiksel olarak şu şekilde ifade edilir (Tratar & Strmčnik, 2016, s. 267) (Da Veiga, Da Veiga, Catapan, Tortato, & Da Silva, 2014, s. 611):

$$MAPE = \frac{1}{N} \sum_{t=1}^N \left| 100 \frac{Y_t - F_t}{Y_t} \right| [\%],$$
$$t = 1, 2, 3, \dots, N$$

RMSE (Root Mean Squared Error-Hata Karelerinin Ortalama Kökü), MSE'nin değerini köklendirerek bir tahminin sonucunu değerlendirmek için alternatif bir yöntemdir. Daha küçük MSE, MAPE ve RMSE değeri, daha iyi tahmin sonucu vermektedir veya başka bir deyişle, doğruluk seviyesi daha iyi olur (Ahmar, Rahman, & Mulbar, 2018, s. 4).

$$RMSE = \sqrt{MSE}$$

3.2. Araştırmanın Bulguları

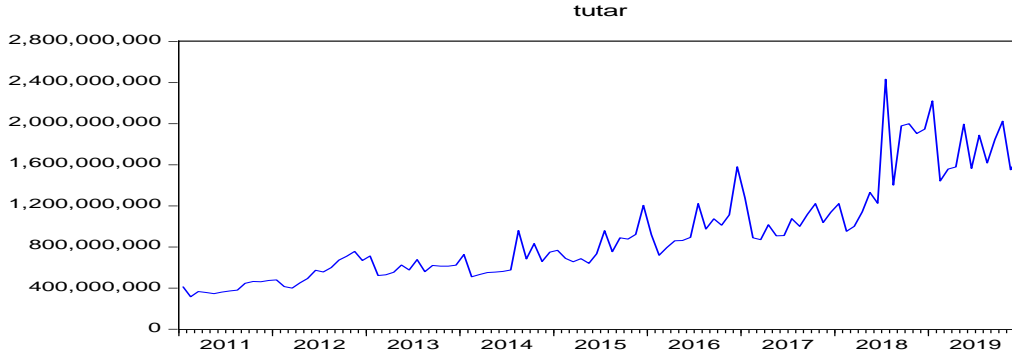
Çalışmanın bundan sonraki bölümünde elde edilen sonuçlara yer verilmiştir. Bu bağlamda öncelikle protestolu senetler akabinde tüketici kredileri incelenmiş, sonrasında sektör bazlı kredilere yer verilmiştir.

3.2.1. Protesto Edilen Senetler

Protesto edilen senet tutarlarının Holt-Winters yöntemleri ile testini gerçekleştirmek için öncelikle serilerin mevsimsellikten etkilenip etkilenmediğinin test edilmesi gerekmektedir. Çünkü Holt-Winters mevsimsel modelin

uygulanabilmesi için veri setinin mevsimsellikten etkilenmesi gerekmektedir. Bu sebeple protesto edilen senet tutarlarının 2011-01 ile 2021-02 aralığını içeren veri seti için mevsimsellik grafiği incelenmiştir. Aşağıdaki Şekil.1’de görüldüğü üzere, protesto edilen senet tutarlarının veri seti mevsimsellikten etkilenmekle birlikte artan bir trende sahiptir. Bu sebeple mevcut veri setine Holt-Winters mevsimsel modelleri uygulanmıştır.

Şekil 1: Mevsimsellik Grafiği

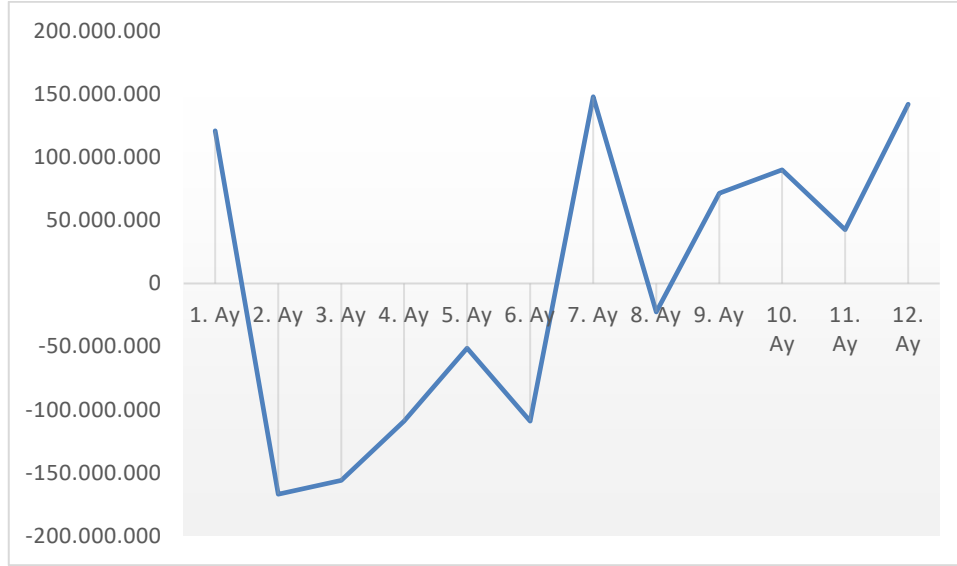
Şekil 1’e göre, 2011 Ocak ayı itibariyle sürekli tekrarlanan dalgalanmaların olduğu dolayısıyla seride mevsimselliğin olduğu görülmektedir. Fakat ne kadar mevsimsel dalgalanmalar görünse de, mevsimsel endeks değerlerinin sayısal olarak test edilmesi daha doğru olacaktır. Mevsimsel endeks değerlerinin hesaplanabilmesi için mevsimsellikten arındırılmış zaman serileri tutarlarının mevcut zaman serisinden çıkarılması gerekmektedir. Buna göre 2011 yılı için hesaplanan mevsimsel endeks değerleri aylar itibariyle aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo1: Saf Mevsim Bileşenleri

1. Ay	121.000.000	7. Ay	148.000.000
2. Ay	-167.000.000	8. Ay	-22.624.246
3. Ay	-156.000.000	9. Ay	71.530.766
4. Ay	-109.000.000	10. Ay	90.164.030
5. Ay	-51.269.360	11. Ay	42.510.609
6. Ay	-109.000.000	12. Ay	142.000.000

Tablo 1’de görüldüğü üzere, mevsimsel endeks değerleri ilkbahar ayında ortalamanın altında ve negatif eğimlidir. Microsoft Excel programında 2011 yılına ait ortalama değer 25.983,25 olarak hesaplanmış ve buna karşılık sonbahar

aylarının tamamen ortalamanın üzerinde olduğu görülmüştür. En yüksek mevsimsel endeks değeri ekim aylarında 90.164.030 en düşük mevsimsel endeks değerleri ise mayıs ayları -51.269.360 olarak saptanmıştır. Şekil 2 de, mevsimsel dalgalanma endekslerinin seyri daha net görülmektedir.

Şekil 2: Mevsimsel Endeks Grafiği

Şekil 2’de görüldüğü üzere, ilkbahar mevsimlerinde ortalamanın altında ve doğrunun negatif eğimli olduğu, eylül ayı itibariyle yani sonbahar aylarında ortalamanın üzerinde olduğu da görülmektedir.

Mevsimsellik grafiği incelendikten sonra Holt-Winters mevsimsellik tahminleri yapıp, bu tahminlere karşılık gelen hata istatistiklerine göre tahmin yapacak en uygun model seçilmelidir. Holt-Winters mevsimsellik tahmini yapılırken toplamsal yöntem ve çarpımsal yöntem olmak üzere iki yöntem kullanılmaktadır. Bu yöntemlerden hangisinin uygun bulunacağı modelin çalışma kapsamında kullanılacağına karar vermek için çalışmanın yöntem kısmında da belirtildiği üzere öngörü hata istatistikleri hesaplanmalıdır.

Tablo 2: Öngörü Hata İstatistikleri

Öngörü Hata İstatistikleri	Holt-Winters Toplamsal Model	Holt-Winters Çarpımsal Model
SSR	2.76E+18	2.36E+18
RMSE	1.60E+08	1.48E+08

Tablo 2: Öngörü Hata İstatistikleri (Devamı)

MSE	2.51E+16	2.14E+16
MAPE	-1.729230	-1.097924
ME	-3488514	-4352894

Not: “E”, önündeki rakamdan sonra sayıda +’dan sonraki rakam kadar basamak yer aldığını gösterir.

Tablo 2’de yer alan öngörü hata istatistikleri incelendiğinde, Holt-Winters çarpımsal modelin Holt-Winters toplamsal modele göre daha küçük değerlere sahip olduğu görülmektedir. Bu değerlerin belirlenmesindeki temel amaç; tahmin modellerinin başarısını incelemek ve uygulanan modelin hata kareleri ortalamalarını en küçük yapan düzeltme katsayısı değerlerini bulmaktır (Özkan, Güler, & Aladağ, 2020, s. 201). Bu amaca yönelik olarak seçilen en uygun düzeltme katsayısı ile uygulama gerçekleştirilmektedir.

Protesto edilen senet tutarlarının tahmin sonuçlarının, Holt-Winters çarpımsal modelin hata kareler toplamının daha küçük olması nedeniyle Holt-Winters çarpımsal model kullanılarak yorumlanması çok daha doğru olacaktır.

Tablo 3: Holt-Winters Çarpımsal Modeli Tahmin Sonuçları

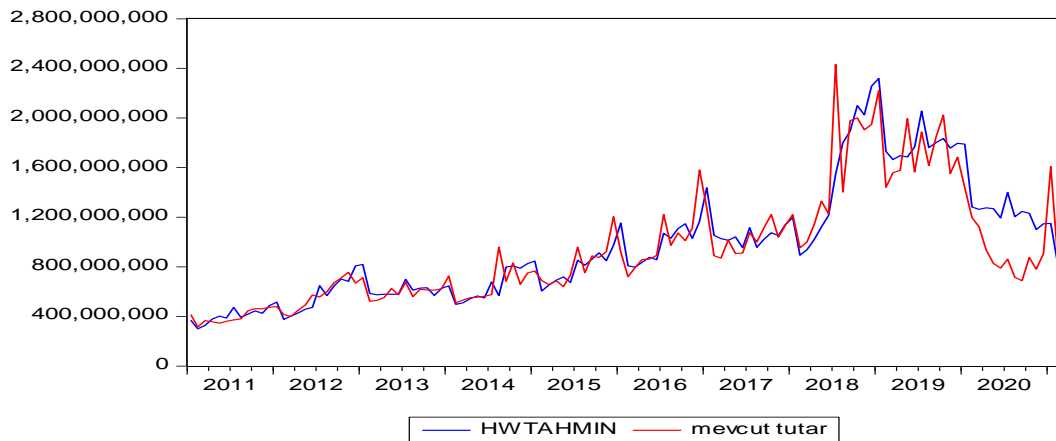
Holt-Winters Çarpımsal	Mevcut Tutar	Holt-Winters Tahmin
2020-01	1.438.870.910	1.789.608.145
2020-02	1.197.214.980	1.283.115.894
2020-03	1.123.615.230	1.263.170.132
2020-04	935.685.120	1.276.410.372
2020-05	827.491.200	1.268.423.907
2020-06	789.526.080	1.194.738.800
2020-07	862.398.210	1.399.980.981
2020-08	715.982.020	1.203.968.751
2020-09	688.131.330	1.246.273.504
2020-10	875.190.270	1.232.100.979

Tablo 3: Holt-Winters Çarpımsal Modeli Tahmin Sonuçları (Devamı)

2020-11	780.568.000	1.100.485.085
2020-12	907.093.250	1.147.806.683
2021-01	1.608.905.980	1.150.444.531
2021-02	840.100.160	810.789.701,4

Tablo 3'te görüldüğü üzere, protestolu senet miktarları pandemi döneminde modelin tahmin ettiği tutarların altında çıkmıştır. Pandeminin henüz ülkemizde yayılım göstermediği ocak-şubat-mart aylarında mevcut tutarlar ile tahmini tutarlar birbirine çok yakındır. Ancak tam kapanma sürecinin başladığı nisan ayı ile birlikte protestolu senet miktarının tahmin edilen tutarın altında olduğu görülmektedir. Pandemi sürecinde kredi ve borçlarla ilgili erteleme uygulamalarının sonuç üzerinde etkili olduğu düşünülmektedir. Ancak pandeminin halen devam ettiği 2021 yılı ile birlikte protestolu senetlerin mevcut tutarlarının tahmini tutarların üzerine çıkmaya başladığı görülmektedir. Bu durum ertelemeye rağmen borçların ödenmesinde halen zorluk yaşandığını göstermektedir.

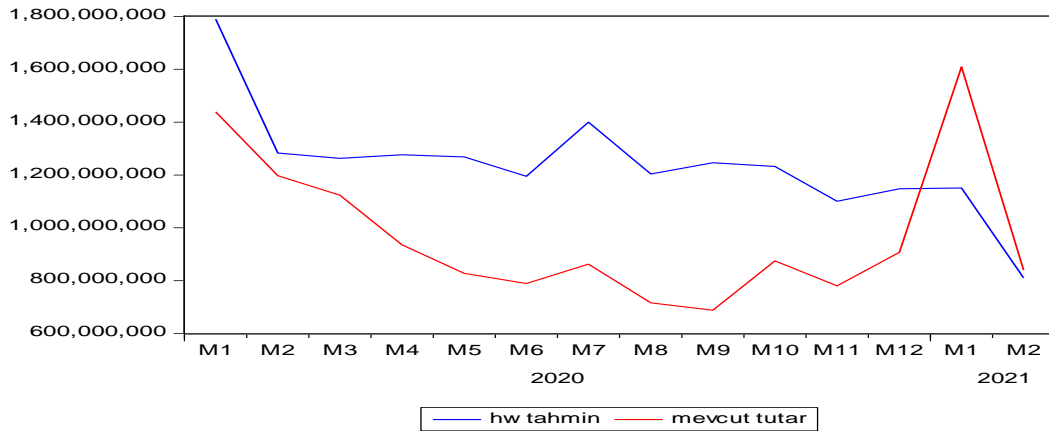
Holt-Winters çarpımsal modelin tahmin sonuçları için en uygun düzeltme parametre değerleri de $\alpha = 0.35$, $\beta = 0,31$ ve $\sigma = 0$ olarak saptanmıştır. Ayrıca Şekil 3'te Holt-Winters çarpımsal modelin grafiği, Şekil 4'te ise pandemi dönemine ait tahmin aralığı gösterilmiştir.

Şekil 3: Doğrusal Grafik ile Tahmin Grafiği

Holt-Winters çarpımsal modeli kullanılarak gerçekleştirilen, 2011-01 ile 2020-12 dönemlerini kapsayan verilerle elde edilen protesto edilen senet miktarlarının mevcut ve tahmin serisinin birlikte gösterildiği zaman grafiği Şekil 3'te

gösterilmiştir. Grafik incelendiğinde, yapılan tahminler serisinin gerçek değerleri kapsayan seri ile uyum içerisinde ve sapmaların oldukça düşük düzeyde olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Holt-Winters çarpımsal tahmin modeline göre protestolu senet miktarının artan bir trend eğiliminde olduğu ancak 2020 yılının sonlarında bu eğilimin ortalamasının altında olduğu görülmüştür. Şekil 4'te ise pandemi dönemine ait tahmin aralığı gösterilmiştir.

Şekil 4: Pandemi Dönemi Tahmin Aralığı ile Mevcut Tutar

Holt-Winters çarpımsal modeli kullanılarak gerçekleştirilen hesaplamalar ile elde edilen tahmin serisi ile protesto edilen senet miktarları ile pandemi döneminde protesto edilen senet tutarı tahmin serisinin birlikte gösterildiği zaman grafiği Şekil 4'te gösterilmiştir. Grafik incelendiğinde, yapılan tahminler serisinin gerçek değerleri kapsayan seri ile uyum içerisinde olmadığı ve sapmaların oldukça yüksek düzeyde olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca protesto edilen senet miktarlarının Mart 2020 tarihinden itibaren azaldığı fakat tam kapanmanın yaşandığı Kasım 2020 tarihi itibarıyla protesto edilen senet miktarlarındaki artışın hız kazandığı görülmektedir.

3.2.2. Tüketici Kredileri

Tüketici kredi tutarlarının mevsimsellikten etkilenip etkilenmediğini görmek amacıyla Şekil 1'de örneği gösterilen mevsimsellik grafiği tüketici kredileri ile ilgili veri seti için de aynı şekilde uygulanmıştır. Çalışmada tekrar olmaması amacıyla bundan sonraki verilerde sadece sonuç tablolarına yer verilmiştir. Buna göre, yapılan inceleme sonucunda, 2008-08 ile 2021-02 tarihlerini kapsayan veri setinin mevsimsellikten etkilenmiş olduğu, ayrıca artan bir trende sahip olduğu görülmüştür. Bu sebeple söz konusu veri seti için Holt-Winters mevsimsel modellerin uygulanmasında herhangi bir sakınca bulunmamaktadır.

Mevsimsellik grafiği incelendikten sonra Tablo 1 ve Tablo 2 de örneği gösterilen Holt-Winters mevsimsellik tahminleri yapıp, Tablo 4 te örneği gösterilen öngörü hata istatistikleri aynı şekilde tüketici kredileri veri seti için de incelenmiştir. Test

sonuçlarına göre Holt-Winters toplamsal modelin Holt-Winters çarpımsal modele göre daha küçük değerlere sahip olduğu görülmüştür. Tüketici kredilerin tahmin sonuçlarının, Holt-Winters toplamsal modelin hata kareler toplamının daha küçük olması nedeniyle Holt-Winters toplamsal model kullanılarak yorumlanması daha doğru olacaktır.

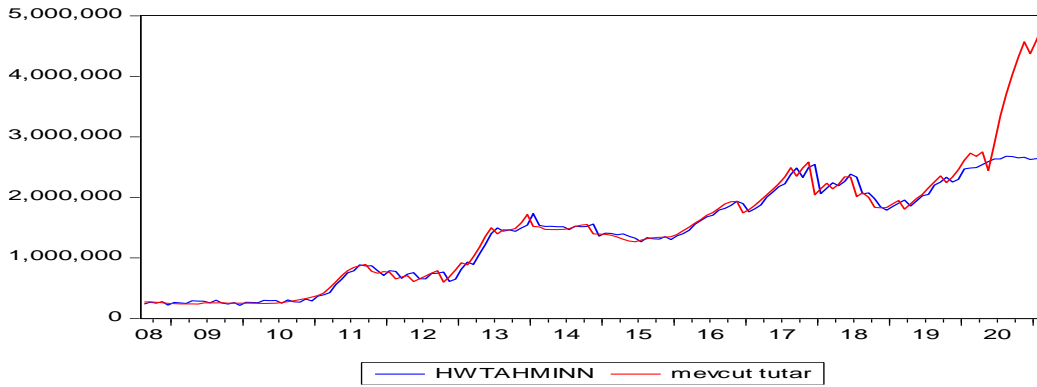
Tablo 4: Holt-Winters Toplamsal Modeli Tahmin Sonuçları

Holt-Winters Toplamsal	Mevcut Tutar	Holt-Winters Tahmin
2020-01	2.611.243,00	2.469.164,7
2020-02	2.731.063,00	2.482.800,3
2020-03	2.675.573,00	2.491.224,5
2020-04	2.749.501,00	2.541.684,5
2020-05	2.442.046,00	2.588.756,9
2020-06	2.893.132,00	2.635.026,9
2020-07	3.339.906,00	2.633.859,7
2020-08	3.700.991,00	2.677.784,6
2020-09	4.024.656,00	2.674.785,1
2020-10	4.309.499,00	2.652.504,7
2020-11	4.570.175,00	2.661.699,9
2020-12	4.373.958,00	2.623.155,7
2021-01	4.591.492,00	2.638.101,1
2021-02	4.829.341,00	2.651.736,7

Tablo 4’de görüldüğü üzere, tüketici kredileri tutarı için mevcut tutarlar modelin tahmini tutarlarının yaklaşık iki katına ulaşmıştır. Buna göre tüketici kredilerinin önceki yıllara göre pandemi döneminde çok büyük bir artış gösterdiği anlaşılmaktadır. Ancak bu artışın özellikle 2020 yılı sonbahar mevsimi sonlarına doğru başladığı görülmektedir. Bu durum pandeminin uzamasıyla birlikte

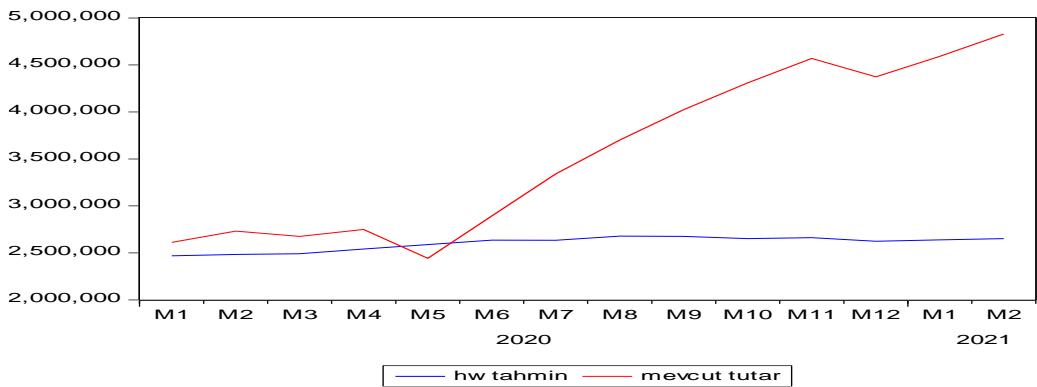
insanların nakit ihtiyacının da hızla arttığını, 2021 yılına sarkan pandemi sürecinin bu dönemde çok daha büyük bir nakit talebi doğurduğunu göstermektedir.

Holt-Winters toplamsal modelin tahmin sonuçları için en uygun düzeltme parametre değerleri $\alpha = 0.88$, $\beta = 0$ ve $\sigma = 0$ olarak saptanmıştır. Ayrıca Şekil 5’de Holt-Winters toplamsal modelin grafiği ile tahmin grafiği birlikte gösterilmektedir. Şekil 6’da ise 2020-01 ile 2021-02 tarihlerini kapsayan tahmin ve mevcut değerler daha detaylı olarak verilmiştir.

Şekil 5: Doğrusal Grafik İle Tahmin Grafiği

Holt-Winters toplamsal modeli kullanılarak gerçekleştirilen, 2008-01 ile 2020-12 dönemlerini kapsayan verilerle elde edilen tüketici kredileri mevcut ve tahmin serisinin birlikte gösterildiği zaman grafiği Şekil 5’te gösterilmiştir. Grafik incelendiğinde, yapılan tahminler serisinin gerçek değerleri kapsayan seri ile uyum içerisinde olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Holt-Winters toplamsal tahmin modeline göre mevsimselliğin ve artan trendin tüketici kredileri açısından devam ettiği fakat 2019 ve 2020 yılsonlarında bu artan eğilimin ortalamasının altında olduğu görülmüştür. Şekil 6’da 2020-01 ile 2021-02 tarihlerini kapsayan tahmin ve mevcut değerler daha detaylı olarak verilmiştir.

Şekil 6: Pandemi Dönemi Tahmin Aralığı

Holt-Winters toplamsal modeli kullanılarak gerçekleştirilen hesaplamalar ile elde edilen tahmin serisi ile tüketici kredileri ile pandemi dönemindeki tüketici kredileri tahmin serisinin birlikte gösterildiği zaman grafiği Şekil 6’da gösterilmiştir. Grafik incelendiğinde, yapılan tahminler serisinin gerçek değerleri kapsayan seri ile uyum içerisinde olmadığı ve Mayıs 2020 tarihi itibarıyla protesto edilen senet miktarlarının hız kazanarak arttığı anlaşılmaktadır.

3.2.3. Gıda Sektörü

Gıda sektörü tutarlarının mevsimsellikten etkilenip etkilenmediği incelenmiş ve yapılan inceleme sonucunda 2013-06 ile 2021-01 tarihlerini kapsayan veri setinin mevsimsellikten etkilenmiş olduğu ve artan bir trende sahip olduğu görülmüştür. Bu sebeple söz konusu veri seti için Holt-Winters mevsimsel modellerin uygulanmasında herhangi bir sakınca bulunmadığı anlaşılmıştır.

Mevsimsellik grafiği incelendikten sonra Holt-Winters mevsimsellik tahminleri yapıp, Tablo 4’te örneği gösterilen öngörü hata istatistikleri aynı şekilde gıda sektörü içinde de incelenmiştir. Test sonuçlarına göre, Holt-Winters toplamsal modelin Holt-Winters çarpımsal modele göre daha küçük değerlere sahip olduğu görülmüştür. Gıda sektörü kredi tutarları tahmin sonuçlarının, Holt-Winters toplamsal modelin hata kareler toplamının daha küçük olması nedeniyle Holt-Winters toplamsal model kullanılarak yorumlanması daha doğru olacaktır. Tablo 5’de gıda sektörüne ait kredi tutarlarının Holt-Winters toplamsal modele göre tahmin sonuçları gösterilmiştir.

Tablo 5: Holt-Winters Toplamsal Modeli Tahmin Sonuçları

Holt-Winters Toplamsal	Mevcut Tutar	Holt-Winters Tahmin
2020-01	95.563.973,29	94.713.559,59
2020-02	98.249.010,37	95.850.924,67
2020-03	100.906.319,73	96.252.066,17
2020-04	111.706.350,06	96.684.560,54
2020-05	113.787.480,65	97.103.969,69
2020-06	112.752.047,46	97.480.644,26
2020-07	116.554.960,40	99.378.234,1
2020-08	118.804.945,53	101.256.851,2

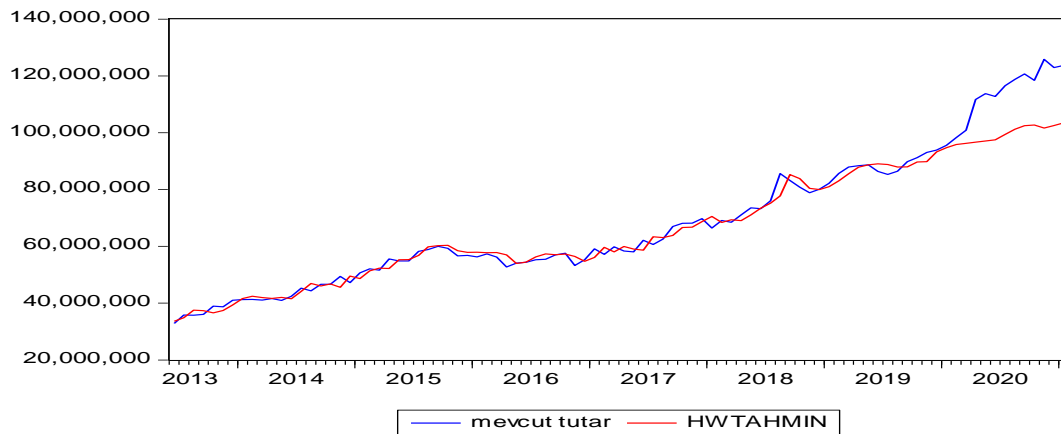

Tablo 5: Holt-Winters Toplamsal Modeli Tahmin Sonuçları (Devamı)

2020-09	120.701.292,02	102.476.152,5
2020-10	118.421.294,56	102.734.389,2
2020-11	125.825.030,92	101.667.305,8
2020-12	122.920.167,42	102.527.231,8
2021-01	123.697.138,61	103.468.126,8

Tablo 5'te görüldüğü üzere, gıda sektörü için mevcut tutarlar modelin tahmin ettiği tutarların üstündedir. Ancak diğer veri setlerinde olduğu gibi tahmini tutarlardan sapma özellikle 2020 yılının son aylarından sonra artmaya başlamıştır. Mevcut tutarlar ile tahmini tutarlar arasındaki sapmalar incelendiğinde söz konusu sapmanın tüketici kredileri veya turizm sektöründeki kadar olmadığı görülmektedir. Bu durumun sebebinin tam kapanma dönemlerinde dahi özellikle yiyecek ve içecek alımlarının serbest olması ve bu süreçte gıda sektörünün hem arz hem de talep konusunda çok büyük sorunlar yaşamaması olduğu düşünülmektedir.

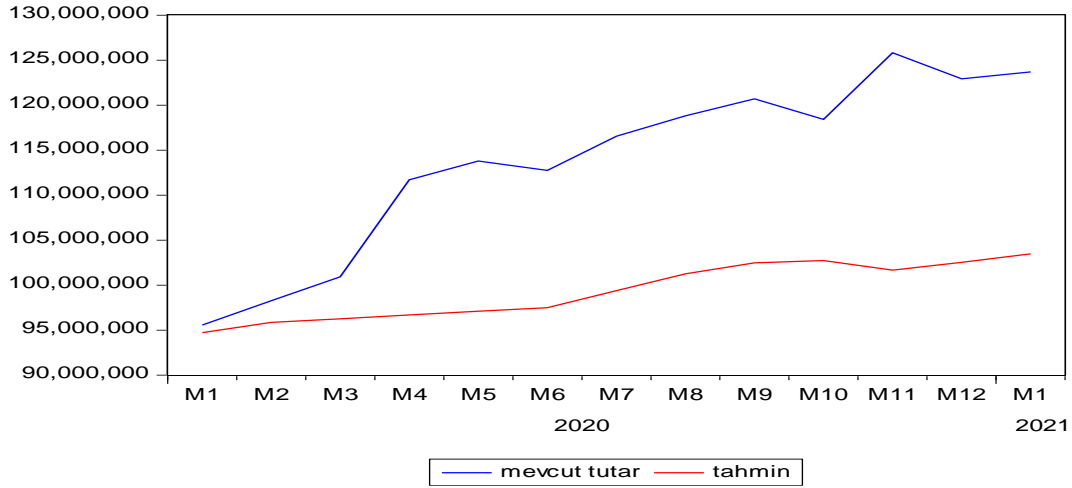
Holt-Winters toplamsal modelin tahmin sonuçları için en uygun düzeltme parametre değerleri $\alpha = 0.80$, $\beta = 0$ ve $\sigma = 0$ olarak saptanmıştır. Ayrıca Şekil 7'de Holt-Winters çarpımsal modelin doğrusal grafiği ile tahmin grafiği verilmiştir. Şekil 8'de ise pandemi dönemini kapsayan tahmin grafiği gösterilmiştir.

Şekil 7: Doğrusal Grafik ile Tahmin Grafiği

Holt-Winters toplamsal modeli kullanılarak gerçekleştirilen, 2013-01 ile 2020-12 dönemlerini kapsayan verilerle elde edilen gıda sektörü kredi tutarları mevcut ve tahmin serisinin birlikte gösterildiği zaman grafiği Şekil 7'de gösterilmiştir. Grafik

incelendiğinde, yapılan tahminler serisinin gerçek değerleri kapsayan seri ile uyum içerisinde olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Holt-Winters toplamsal tahmin modeline göre azalan trendin 2020 yılı sonlarına doğru artan bir trend olarak devam ettiği görülmüştür. Şekil 8’de pandemi dönemini kapsayan tahmin grafiği gösterilmiştir.

Şekil 8: Pandemi Dönemi Tahmin Aralığı

Holt-Winters toplamsal modeli kullanılarak gerçekleştirilen hesaplamalar ile elde edilen tahmin serisi ile gıda sektörü kredi tutarları ile pandemi dönemindeki gıda sektörü kredi tutarları tahmin serisinin birlikte gösterildiği zaman grafiği Şekil 8’de gösterilmiştir. Grafik incelendiğinde, yapılan tahminler serisinin gerçek değerleri kapsayan seri ile uyum içerisinde olmadığı ve gıda sektörünün Ocak 2020 tarihi itibarıyla azalarak artan bir trend ile seyir izlediği görülmüştür.

3.2.4. Sağlık Sektörü

Sağlık sektörü için kullanılan kredi tutarlarının mevsimsellikten etkilenip etkilenmediği incelenmiştir. Yapılan inceleme sonucunda, 2013-07 ile 2021-02 tarihlerini kapsayan veri setinin mevsimsellikten etkilenmiş olduğu, ayrıca artan bir trende sahip olduğu görülmüştür. Bu sebeple söz konusu veri seti için Holt-Winters mevsimsel modellerin uygulanmasında herhangi bir sakınca bulunmamaktadır.

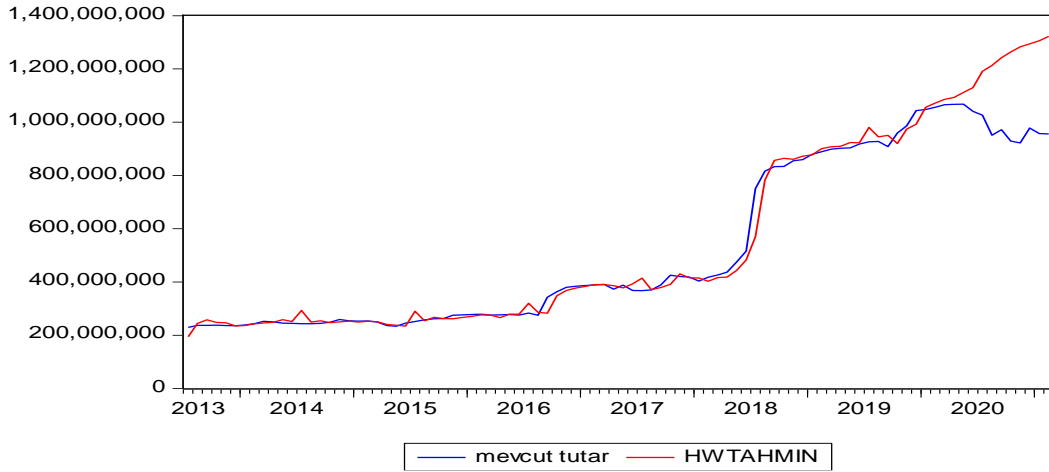
Mevsimsellik grafiği incelendikten sonra Holt-Winters mevsimsellik tahminleri yapılmış, Tablo 4 te örneği gösterilen öngörü hata istatistikleri aynı şekilde incelenmiştir. Test sonuçlarına göre, Holt-Winters toplamsal modelin Holt-Winters çarpımsal modele göre daha küçük değerlere sahip olduğu görülmüştür. Sağlık sektörü için kullanılan kredi tutarlarının tahmin sonuçlarının, Holt-Winters toplamsal modelin hata kareler toplamının daha küçük olması nedeniyle Holt-Winters toplamsal model kullanılarak yorumlanması çok daha başarılı olacaktır. Aşağıdaki tabloda sağlık sektörü için kullanılan kredi tutarlarının Holt-Winters toplamsal modele göre tahmin sonuçları gösterilmiştir.

Tablo 6: Holt-Winters Toplamsal Modeli Tahmin Sonuçları

Holt-Winters toplamsal	Mevcut Tutar	Holt-Winters Tahmin
2020-01	1.047.676.220	1.055.925.018
2020-02	1.055.948.290	1.072.023.402
2020-03	1.065.551.940	1.085.964.309
2020-04	1.067.327.870	1.093.536.573
2020-05	1.067.912.260	1.112.175.099
2020-06	1.040.585.730	1.129.978.703
2020-07	1.026.556.160	1.190.962.130
2020-08	951.181.120	1.213.678.785
2020-09	972.194.880	1.242.405.188
2020-10	929.247.550	1.263.401.855
2020-11	922.386.300	1.283.067.824
2020-12	977.841.600	1.293.844.236
2021-01	957.640.770	1.306.140.134
2021-02	956.006.660	1.322.238.517

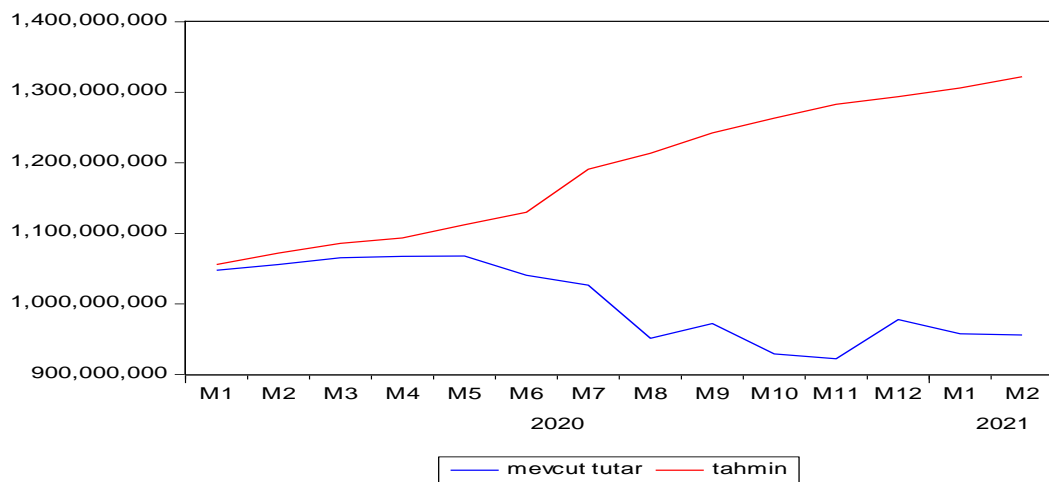
Tablo 6’da görüldüğü üzere, sağlık sektörü için tahmin edilen kredi tutarları ile mevcut tutarlar 2020 yılının temmuz ayına kadar çok yakın değerlerde çıkmıştır. 2020 yılının ikinci yarısında ise mevcut kredi tutarları modelin tahmin ettiği rakamların altında kalmıştır. Bunun pandemi sürecinde devletin özel hastanelere sağladığı desteğin etkisi olduğu düşünülmektedir. Bununla birlikte pandemi sürecinde birçok kamu hastanesinin pandemi hastanesi ilan edilmesinde özel hastanelere olan talebi artırmıştır. Bu durum özel hastanelerde virüs bulaşma riskinin kamu hastanelerine göre daha az olduğu algısı yaratmıştır. Ayrıca özel hastanelerin pandemi sürecinde covid bakım ünitelerinde çok daha yüksek ücret tarifeleri uygulamaların da çalışmada elde edilen sonuç üzerinde oldukça etkili olduğu düşünülmektedir.

Holt-Winters toplamsal modelin tahmin sonuçları için en uygun düzeltme parametre değerleri de $\alpha = 1$, $\beta = 0.089$ ve $\sigma = 0.00$ olarak saptanmıştır. Ayrıca Şekil 9’da Holt-Winters toplamsal modelin doğrusal grafiği ile tahmin grafiği verilmiştir. Şekil 10’da ise 2020-01 ile 2021-02 tarihlerini kapsayan tahmin grafiği gösterilmiştir.

Şekil 9: Doğrusal Grafik ile Tahmin Grafiği

Holt-Winters toplamsal modeli kullanılarak gerçekleştirilen, 2013-01 ile 2020-12 dönemlerini kapsayan verilerle elde sağlık sektörü için kullanılan kredi tutarları mevcut ve tahmin serisinin birlikte gösterildiği zaman grafiği Şekil 9’da gösterilmiştir. Grafik incelendiğinde, yapılan tahminler serisinin gerçek değerleri kapsayan seri ile uyum içerisinde olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Holt-Winters toplamsal tahmin modeline göre 2020 yılı için mevsimselliğin ve artan trendin devam ettiği görülmüştür. Şekil 10’da ise 2020-01 ile 2021-02 tarihlerini kapsayan tahmin grafiği gösterilmiştir.

Şekil 10: Pandemi Dönemi Tahmin Aralığı

Holt-Winters toplamsal modeli kullanılarak gerçekleştirilen hesaplamalar ile elde edilen tahmin serisi ile sağlık sektörü için kullanılan kredi tutarları ile pandemi dönemindeki sağlık sektörü için kullanılan kredi tutarları tahmin serisinin birlikte gösterildiği zaman grafiği Şekil 10'da gösterilmiştir. Grafik incelendiğinde, yapılan tahminler serisinin gerçek değerleri kapsayan seri ile uyum içerisinde olmadığı ve sağlık sektörünün tahmini tutarı ile mevcut tutarının Mart 2020 tarihine kadar paralel bir seyir izlediği fakat Mart 2020 tarihinden sonra sağlık sektörünün mevcut tutarının azalan bir trend ile devam ettiği görülmüştür.

3.2.5. İnşaat Sektörü

İnşaat sektörü için kullanılan kredi tutarlarının mevsimsellikten etkilenip etkilenmediği incelenmiştir. Yapılan inceleme sonucunda 2013-07 ile 2021-02 tarihlerini kapsayan veri setinin mevsimsellikten etkilenmiş olduğu ayrıca artan bir trende sahip olduğu görülmüştür. Bu sebeple söz konusu veri seti için Holt-Winters mevsimsel modellerin uygulanmasında herhangi bir sakınca bulunmamaktadır.

Mevsimsellik grafiği incelendikten sonra öngörü hata istatistikleri incelenmiştir. Test sonuçlarına göre, Holt-Winters toplamsal modelin, Holt-Winters çarpımsal modele göre daha küçük değerlere sahip olduğu görülmüştür. İnşaat sektörü için kullanılan kredi tutarlarının tahmin sonuçlarının, Holt-Winters toplamsal modelin hata kareler toplamının daha küçük olması nedeniyle Holt-Winters toplamsal model kullanılarak yorumlanması daha doğru olacaktır. Tablo 7'de inşaat sektörü için kullanılan kredi tutarlarının Holt-Winters toplamsal modele göre tahmin sonuçları gösterilmiştir.

Tablo 7: Holt-Winters Toplamsal Modeli Tahmin Sonuçları

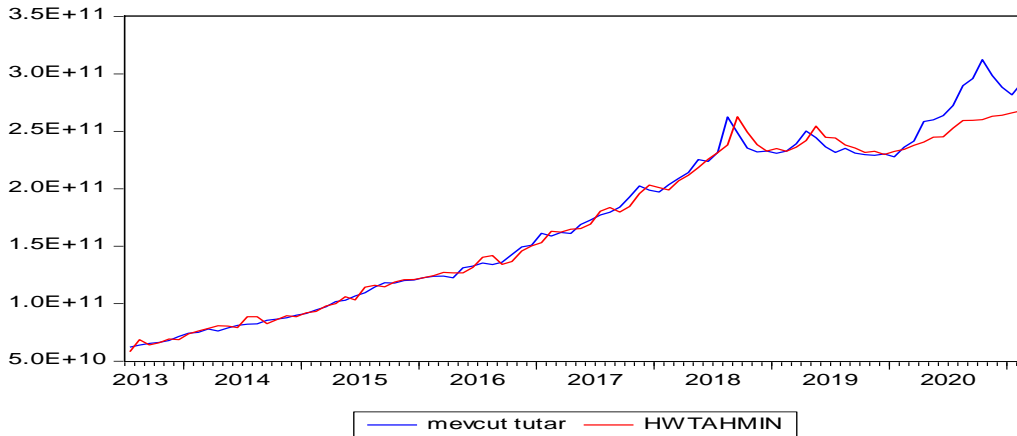
Holt-Winters Toplamsal	Mevcut Tutar	Holt-Winters Tahmin
2020-01	227.860.398.000,00	232.495.319.833,33
2020-02	236.268.667.000,00	234.345.253.666,67
2020-03	241.503.240.000,00	237.786.748.333,33
2020-04	258.547.401.000,00	240.614.980.333,33
2020-05	260.066.820.000,00	244.886.448.833,33
2020-06	263.700.300.000,00	245.174.370.333,33
2020-07	272.436.707.000,00	252.852.992.216,67
2020-08	289.681.670.000,00	259.389.172.550,00

Tablo 7: Holt-Winters Toplamsal Modeli Tahmin Sonuçları (Devamı)

2020-09	295.978.959.000,00	259.546.251.383,33
2020-10	312.312.562.000,00	260.139.332.216,67
2020-11	298.579.821.000,00	263.170.259.550,00
2020-12	288.459.817.000,00	263.969.338.716,67
2021-01	281.781.993.000,00	266.103.996.550,00
2021-02	292.224.238.000,00	267.953.930.383,33

Tablo 7’de görüldüğü üzere, inşaat sektörünün kredi talebi ile pandemi dönemine ait mevcut tutarlar modelin bu dönem için tahmin ettiği rakamların üzerinde çıkmıştır. Ancak bu farkın 2020 yılının ikinci yarısında artığı görülmektedir. Özellikle bu dönemde döviz kuru ile ilgili yükselişin söz konusu sonuç üzerinde etkili olduğu düşünülmektedir. Kur artışından dolayı hammadde fiyatlarındaki artışın pandeminin ikinci döneminde inşaat sektöründeki nakit ihtiyacını artırdığı düşünülmektedir.

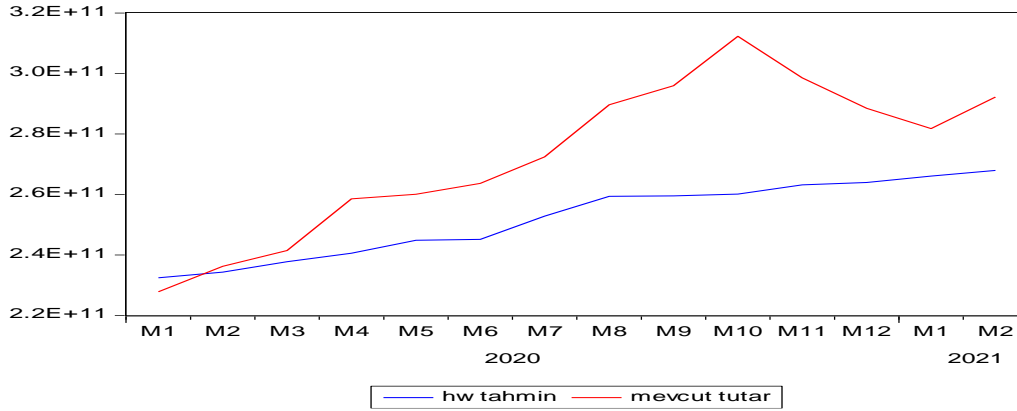
Holt-Winters toplamsal modelin tahmin sonuçları için en uygun düzeltme parametre değerleri de $\alpha = 1$, $\beta = 0.00$ ve $\sigma = 0.00$ olarak saptanmıştır. Ayrıca Şekil 11’de Holt-Winters toplamsal modelin grafiği ile tahmin grafiği verilmiştir. Şekil 12’de ise 2020-01 ile 2021-02 tarihlerini kapsayan tahmin grafiği gösterilmiştir.

Şekil 11: Doğrusal Grafik ile Tahmin Grafiği

Holt-Winters toplamsal modeli kullanılarak gerçekleştirilen, 2013-01 ile 2020-12 dönemlerini kapsayan verilerle elde inşaat sektörü için kullanılan kredi tutarları

mevcut ve tahmin serisinin birlikte gösterildiği zaman grafiği Şekil 11’de gösterilmiştir. Grafik incelendiğinde, yapılan tahminler serisinin gerçek değerleri kapsayan seri ile uyum içerisinde olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Holt-Winters toplamsal tahmin modeline göre 2020 yılı için mevsimselliğin ve artan trendin devam ettiği görülmüştür. Şekil 12’de ise 2020-01 ile 2021-02 tarihlerini kapsayan tahmin grafiği gösterilmiştir.

Şekil 12: Pandemi Dönemi Tahmin Aralığı

Holt-Winters toplamsal modeli kullanılarak gerçekleştirilen hesaplamalar ile elde edilen tahmin serisi ile inşaat sektörü için kullanılan kredi tutarları ile pandemi dönemindeki inşaat sektörü için kullanılan kredi tutarları tahmin serisinin birlikte gösterildiği zaman grafiği Şekil 12’de gösterilmiştir. Grafik incelendiğinde, yapılan tahminler serisinin gerçek değerleri kapsayan seri ile uyum içerisinde olmadığı ve inşaat sektörü için kullanılan kredilerin tahmini tutarı Ocak 2020 ayı itibariyle ortalama bir seyir izlediği görülmekteyken inşaat sektörü için kullanılan kredilerin mevcut tutarlarında Mart 2020 tarihinden sonra sapmaların oldukça yüksek düzeyde olduğu anlaşılmaktadır.

3.2.6. Tarım, Avcılık, Ormancılık

Tarım, avcılık, ormancılık sektörleri için kullanılan kredi tutarlarının mevsimsellikten etkilenip etkilenmediği incelenmiştir. Yapılan inceleme sonucunda 2013-07 ile 2021-02 tarihlerini kapsayan veri setinin mevsimsellikten etkilenmiş olduğu, ayrıca artan bir trende sahip olduğu görülmüştür. Bu sebeple söz konusu veri seti için Holt-Winters mevsimsel modellerin uygulanmasında herhangi bir sakınca bulunmamaktadır.

Mevsimsellik grafiği incelendikten sonra Tablo 1 ve 2 de örneği gösterilen Holt-Winters mevsimsellik tahminleri yapıp, Tablo 4 te örneği gösterilen öngörü hata istatistikleri aynı şekilde incelenmiştir. Test sonuçlarına göre, Holt-Winters toplamsal modelin Holt-Winters çarpımsal modele göre daha küçük değerlere sahip olduğu görülmüştür. Tarım, avcılık, ormancılık sektörleri için kullanılan kredi

tutarlarının tahmin sonuçlarının, Holt-Winters toplamsal modelin hata kareler toplamının daha küçük olması nedeniyle Holt-Winters toplamsal model kullanılarak yorumlanması daha doğru olacaktır. Aşağıdaki tabloda tarım, avcılık, ormancılık sektörleri için kullanılan kredi tutarlarının Holt-Winters toplamsal modele göre tahmin sonuçları gösterilmiştir.

Tablo 8: Holt-Winters Toplamsal Modeli Tahmin Sonuçları

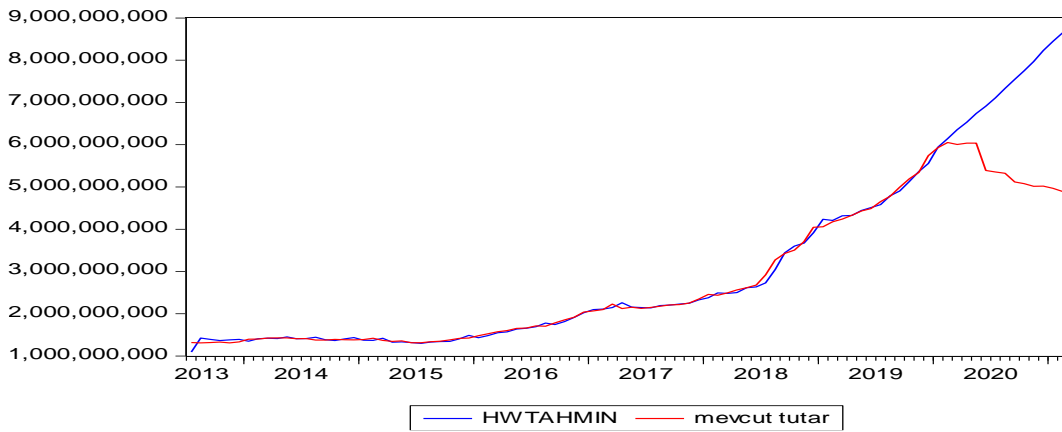
Holt-Winters Toplamsal	Mevcut Tutar	Holt-Winters Tahmin
2020-01	5.931.536.400	5.943.376.893
2020-02	6.051.071.000	6.144.470.371
2020-03	6.007.331.800	6.355.954.206
2020-04	6.035.321.300	6.532.709.440
2020-05	6.036.040.700	6.739.554.638
2020-06	5.391.688.700	6.912.843.322
2020-07	5.355.176.400	7.108.901.404
2020-08	5.325.107.700	7.333.634.242
2020-09	5.119.623.700	7.546.561.659
2020-10	5.079.528.400	7.749.816.631
2020-11	5.017.128.400	7.967.856.540
2020-12	5.018.471.900	8.230.174.938
2021-01	4.969.579.000	8.444.461.269
2021-02	4.894.231.600	8.645.554.747

Tablo 8’de görüldüğü üzere, pandemi döneminde tarım, ormancılık ve avcılık sektörünün kullandığı kredi tutarının mevcut tutarları modelin tahmin ettiği tutarların altında kalmıştır. Buna göre, özellikle tarım sektörüne pandemi sürecinde sağlanan destek paketlerinin sektör kredi talepleri üzerinde büyük etkisi olduğu düşünülmektedir. Bununla birlikte tam kapanma dönemlerinde dahi tarım sektöründeki işçilere çalışma izni verilmesi ve üretimin devamının sağlanmasının

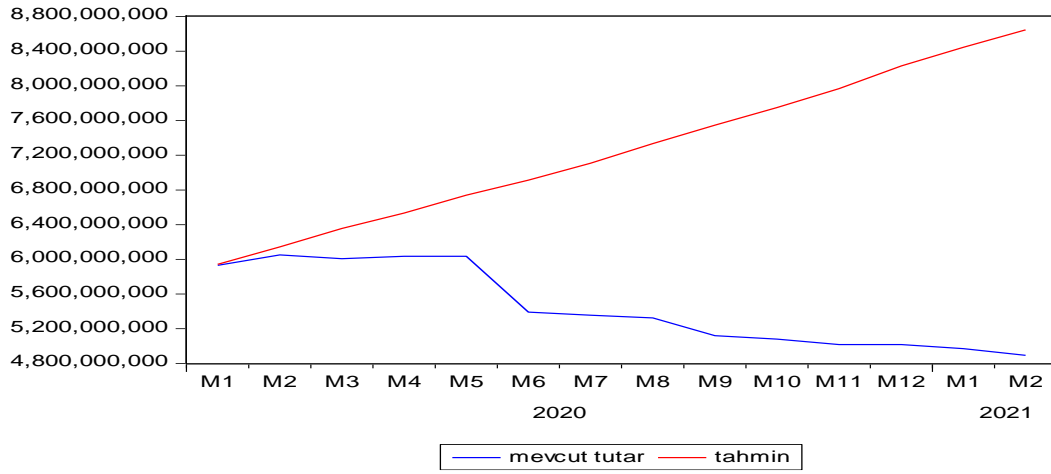
da bu süreçte etkili olduğu düşünülmektedir. Ayrıca pandemi döneminde ürün fiyatlarındaki yüksek artışlar ve bireylerin tam kapanma süreçlerinde gıdasız kalma endişesi ile ürün stoğu yapması da pandemi sürecinde sektörü olumlu yönde etkilemiştir.

Holt-Winters toplamsal modelin tahmin sonuçları için en uygun düzeltme parametre değerleri de $\alpha = 0.94$, $\beta = 0.29$ ve $\sigma = 0.00$ olarak saptanmıştır. Ayrıca Şekil 13’de Holt-Winters toplamsal modelin doğrusal grafiği ile tahmin grafiği, Şekil 14’de 2020-01 ile 2021-02 tarihlerini kapsayan tahmin grafiği gösterilmiştir.

Şekil 13: Doğrusal Grafik ile Tahmin Grafiği

Holt-Winters toplamsal modeli kullanılarak gerçekleştirilen, 2013-01 ile 2020-12 dönemlerini kapsayan verilerle elde tarım, avcılık ve ormancılık sektörü için kullanılan kredi tutarları mevcut ve tahmin serisinin birlikte gösterildiği zaman grafiği Şekil 13’de gösterilmiştir. Grafik incelendiğinde, yapılan tahminler serisinin gerçek değerleri kapsayan seri ile uyum içerisinde olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Holt-Winters toplamsal tahmin modeline göre 2020 yılı için mevsimselliğin ve artan trendin devam ettiği görülmüştür. Şekil 14’de ise 2020-01 ile 2021-02 tarihlerini kapsayan tahmin grafiği gösterilmiştir.

Şekil 14: Pandemi Dönemi Tahmin Aralığı

Holt-Winters toplamsal modeli kullanılarak gerçekleştirilen hesaplamalar ile elde edilen tahmin serisi ile tarım, avcılık ve ormancılık sektörü için kullanılan kredi tutarları ile pandemi dönemindeki tarım, avcılık ve ormancılık sektörü için kullanılan kredi tutarları tahmin serisinin birlikte gösterildiği zaman grafiği Şekil 14’de gösterilmiştir. Grafik incelendiğinde, yapılan tahminler serisinin gerçek değerleri kapsayan seri ile uyum içerisinde olmadığı ve tarım, avcılık ve ormancılık sektörü için kullanılan kredilerin tahmini tutarları Ocak 2020 tarihi itibarıyla ortalama bir seyir izlerken tarım, avcılık ve ormancılık sektörü için kullanılan kredilerin mevcut tutarlarının Ocak 2020 tarihi itibarıyla azalan bir trend izlediği görülmüştür.

3.2.7. Turizm Sektörü

Turizm sektörü için kullanılan kredi tutarlarının mevsimsellikten etkilenip etkilenmediği incelenmiştir. Yapılan inceleme sonucunda, 2013-07 ile 2021-02 tarihlerini kapsayan veri setinin mevsimsellikten etkilenmiş olduğu, ayrıca artan bir trende sahip olduğu görülmüştür. Bu sebeple söz konusu veri seti için Holt-Winters mevsimsel modellerin uygulanmasında herhangi bir sakınca bulunmamaktadır.

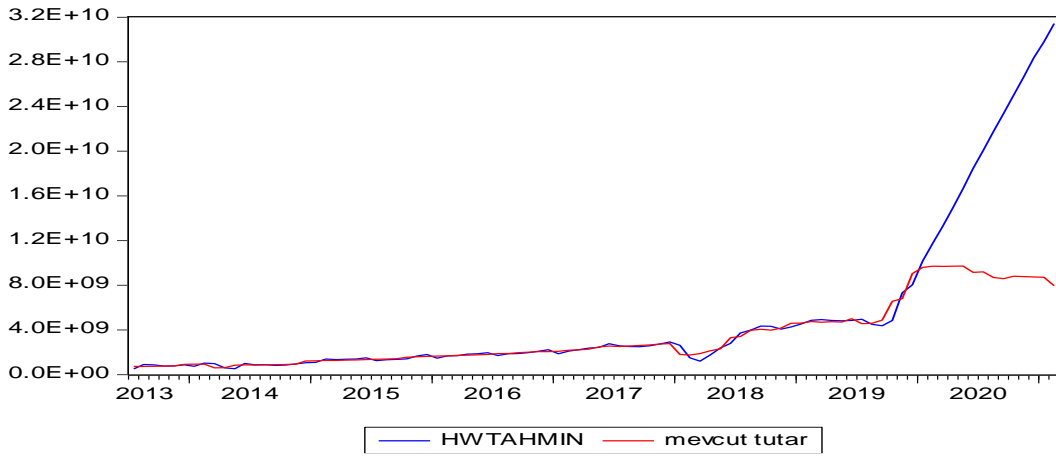
Mevsimsellik grafiği incelendikten sonra Holt-Winters mevsimsellik tahminleri yapılmış ve öngörü hata istatistikleri diğer veri setlerinde anlatıldığı gibi incelenmiştir. Test sonuçlarına göre, Holt-Winters toplamsal modelin Holt-Winters çarpımsal modele göre daha küçük değerlere sahip olduğu görülmüştür. Turizm sektörü için kullanılan kredi tutarlarının tahmin sonuçlarının, Holt-Winters toplamsal modelin hata kareler toplamının daha küçük olması nedeniyle Holt-Winters toplamsal model kullanılarak yorumlanması daha doğru olacaktır. Aşağıdaki tabloda turizm sektörü için kullanılan kredi tutarlarının Holt-Winters toplamsal modele göre tahmin sonuçları gösterilmiştir.

Tablo 9: Holt-Winters Toplamsal Modeli Tahmin Sonuçları

Holt-Winters Toplamsal	Mevcut Tutar	Holt-Winters Tahmin
2020-01	9.593.979.900	10.142.860.986
2020-02	9.704.255.500	11.761.368.371
2020-03	9.688.524.800	13.307.473.979
2020-04	9.706.708.000	14.952.920.033
2020-05	9.722.416.100	16.634.209.723
2020-06	9.161.800.700	18.458.602.613
2020-07	9.208.222.700	20.072.842.410
2020-08	8.691.713.000	21.756.747.313
2020-09	8.580.554.800	23.379.045.421
2020-10	8.806.394.900	24.987.255.722
2020-11	8.776.160.300	26.638.364.442
2020-12	8.752.824.300	28.368.080.135
2021-01	8.713.280.500	29.805.044.696
2021-02	7.956.120.600	31.423.552.081

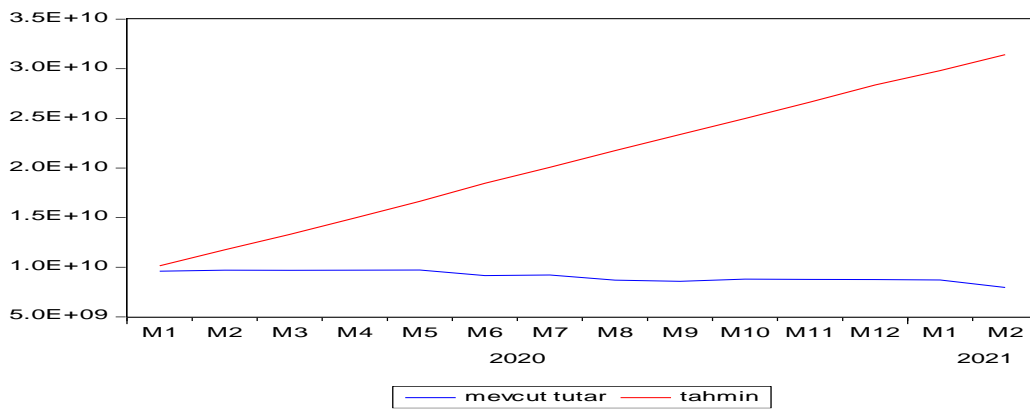
Tablo 9’da görüldüğü üzere, turizm sektörünün kullandığı kredi tutarlarının pandemi dönemindeki mevcut tutarların modelin tahmin ettiği tutarların çok üstüne çıktığı, tahmini tutarlar ile mevcut tutarlar arasındaki farkın 2021 yılında daha da açıldığı görülmektedir. 2020 yaz dönemindeki yeni normalleşme sürecinin de turizm sektörü üzerinde çok etkili olmadığı bu dönemde kredi taleplerinin arttığı tespit edilmiştir. Pandemi döneminde özellikle Türkiye ile birlikte birçok ülkenin sınırlarını kapatmasının sonuç üzerinde etkili olduğu düşünülmektedir. Bununla birlikte pandemi nedeniyle birçok kişinin işten çıkarılması veya aylık gelirinde ciddi kayıplar yaşaması da turizme olan talebi olumsuz etkilemiştir. Özellikle iş nedeniyle yapılan seyahatlerin azalmasında pandemi sürecinde genellikle toplantı ya da seminerlerin dijital platformlar üzerinden yapılması etkili olmuştur.

Holt-Winters toplamsal modelin tahmin sonuçları için en uygun düzeltme parametre değerleri de $\alpha = 0.67$, $\beta = 1$ ve $\sigma = 0$ olarak saptanmıştır. Ayrıca Şekil 15’de Holt-Winters toplamsal modelin doğrusal grafiği ile tahmin grafiği birlikte verilmiştir. Şekil 16’da ise 2020-01 ile 2021-02 tarihlerini kapsayan tahmin grafiği gösterilmiştir.

Şekil 15: Doğrusal Grafik İle Tahmin Grafiği

Holt-Winters toplamsal modeli kullanılarak gerçekleştirilen, 2013-01 ile 2020-12 dönemlerini kapsayan verilerle elde turizm sektörü için kullanılan kredi tutarları mevcut ve tahmin serisinin birlikte gösterildiği zaman grafiği Şekil 15’de gösterilmiştir. Grafik incelendiğinde, yapılan tahminler serisinin gerçek değerleri kapsayan seri ile uyum içerisinde olduğu anlaşılmaktadır. Fakat Holt-Winters toplamsal tahmin modeline göre 2020 yılı sonrası için artan trendin devam ettiği, fakat 2020 yılının son aylarına doğru azalışa meyilli olduğu görülmüştür. Şekil 16’da ise 2020-01 ile 2021-02 tarihlerini kapsayan tahmin grafiği gösterilmiştir.

Şekil 16: Pandemi Dönemi Tahmin Aralığı

Holt-Winters toplamsal modeli kullanılarak gerçekleştirilen hesaplamalar ile elde edilen tahmin serisi ile turizm sektörü için kullanılan kredi tutarları ile pandemi dönemindeki turizm sektörü için kullanılan kredi tutarları tahmin serisinin birlikte gösterildiği zaman grafiği Şekil 16'da gösterilmiştir. Grafik incelendiğinde, yapılan tahminler serisinin gerçek değerleri kapsayan seri ile uyum içerisinde olmadığı ve turizm sektörü için kullanılan kredilerin tahmini tutarları Ocak 2020 tarihi itibarıyla ortalama bir seyir izlerken turizm sektörü için kullanılan kredilerin mevcut tutarlarının Ocak 2020 tarihi itibarıyla azalan bir trend izlediği görülmüştür.

3.2.8. Eğitim

Eğitim sektörü için kullanılan kredi tutarlarının mevsimsellikten etkilenip etkilenmediği incelenmiştir. Yapılan inceleme sonucunda 2013-07 ile 2021-02 tarihlerini kapsayan veri setinin mevsimsellikten etkilenmiş olduğu, ayrıca artan bir trende sahip olduğu görülmüştür. Bu sebeple söz konusu veri seti için Holt-Winters mevsimsel modellerin uygulanmasında herhangi bir sakınca bulunmamaktadır.

Mevsimsellik grafiği incelendikten sonra Holt-Winters mevsimsellik tahminleri yapılmış, öngörü hata istatistikleri incelenmiştir. Test sonuçlarına göre, Holt-Winters çarpımsal modelin Holt-Winters toplamsal modele göre daha küçük değerlere sahip olduğu görülmüştür. Eğitim için kullanılan kredi tutarlarının tahmin sonuçlarının, Holt-Winters çarpımsal modelin hata kareler toplamının daha küçük olması nedeniyle Holt-Winters çarpımsal model kullanılarak yorumlanması daha doğru olacaktır. Aşağıdaki tabloda eğitim için kullanılan kredi tutarlarının Holt-Winters çarpımsal modele göre tahmin sonuçları gösterilmiştir.

Tablo 10: Holt-Winters Çarpımsal Modeli Tahmin Sonuçları

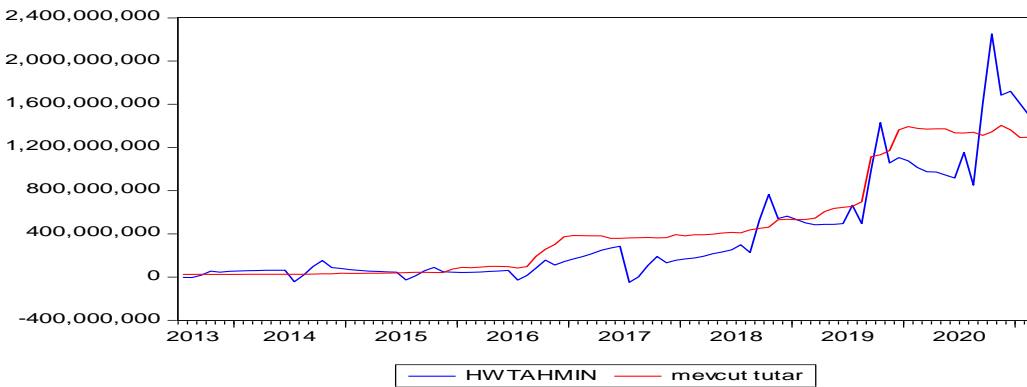
Holt-Winters Çarpımsal	Mevcut Tutar	Holt-Winters Tahmin
2020-01	1.392.959.620	1.075.272.085
2020-02	1.376.706.690	1.013.979.768
2020-03	1.369.583.740	974.758.377,3
2020-04	1.372.315.900	972.955.572,3
2020-05	1.372.429.950	944.171.351,7
2020-06	1.335.437.310	917.121.907,4
2020-07	1.333.805.440	1.154.263.615

Tablo 10: Holt-Winters Çarpımsal Modeli Tahmin Sonuçları (Devamı)

2020-08	1.340.496.900	850.648.677,6
2020-09	1.311.809.920	1.606.311.656
2020-10	1.345.007.490	2.251.678.799
2020-11	1.403.769.090	1.684.098.778
2020-12	1.362.254.720	1.720.927.656
2021-01	1.292.184.960	1.607.632.409
2021-02	1.293.371.650	1.496.103.302

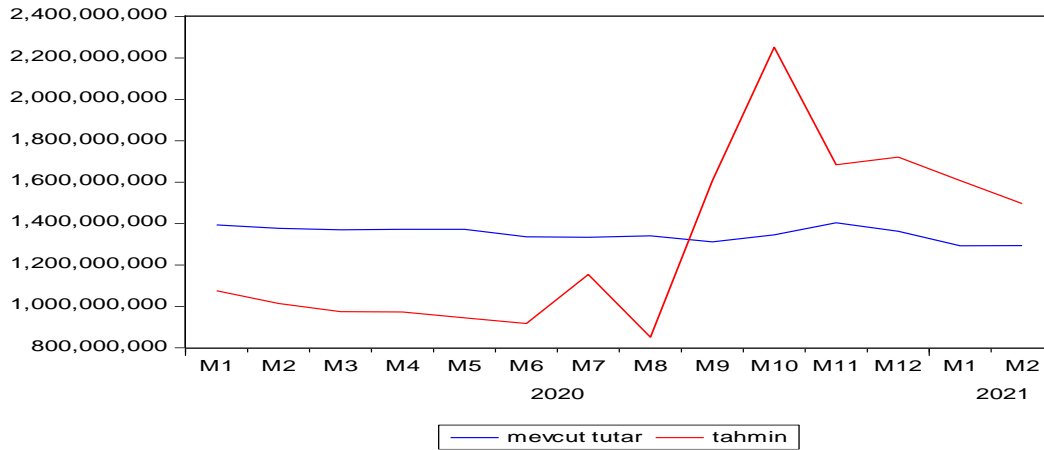
Tablo 10’da görüldüğü üzere, eğitim sektörüne kullandırılan kredilerin pandemi sürecine ait mevcut tutarların 2020 yılının ilk yarısında modelin tahmin ettiği tutarların üzerinde olduğu tespit edilmiştir. Ancak ikinci yarısında durum tam tersine dönmüştür. 2020 yılının ilk çeyreğinde pandemi süreci ile birlikte eğitimin de uzaktan devam etmesine karar verilmiştir. Dolayısı ile bu süreçte eğitim kurumlarının birçoğu teknoloji altyapısını uzaktan eğitime uyarlayabilmek amacıyla bir miktar yeni yatırımlara başlamıştır. Ancak bunun yanında uzaktan eğitim sürecinde birçok maliyetleri de ortadan kalkmıştır. Bu durumun çalışma kapsamında elde edilen sonucu etkilediği düşünülmektedir.

Holt-Winters çarpımsal modelin tahmin sonuçları için en uygun düzeltme parametre değerleri de $\alpha = 0.11$, $\beta = 0.15$ ve $\sigma = 0.09$ olarak saptanmıştır. Ayrıca Şekil 17’de Holt-Winters toplamsal modelin doğrusal grafiği ile tahmin grafiği verilmiştir. Şekil 18’de ise, 2020-01 ile 2021-02 tarihlerini kapsayan tahmin grafiği gösterilmiştir.

Şekil 17: Doğrusal Grafik ile Tahmin Grafiği

Holt-Winters çarpımsal modeli kullanılarak gerçekleştirilen, 2013-01 ile 2020-12 dönemlerini kapsayan verilerle elde eğitim sektörü için kullanılan kredi tutarları mevcut ve tahmin serisinin birlikte gösterildiği zaman grafiği Şekil 17’de gösterilmiştir. Grafik incelendiğinde, yapılan tahminler serisinin gerçek değerleri kapsayan seri ile uyum içerisinde olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Holt-Winters çarpımsal tahmin modeline göre 2020 yılı Eylül ayı ve sonrası için artan trendin devam ettiği görülmüştür. Şekil 18’de ise, 2020-01 ile 2021-02 tarihlerini kapsayan tahmin grafiği gösterilmiştir.

Şekil 18: Pandemi Dönemi Tahmin Aralığı

Holt-Winters çarpımsal modeli kullanılarak gerçekleştirilen hesaplamalar ile elde edilen tahmin serisi ile eğitim sektörü için kullanılan kredi tutarları ile pandemi dönemindeki eğitim sektörü için kullanılan kredi tutarları tahmin serisinin birlikte gösterildiği zaman grafiği Şekil 18’de gösterilmiştir. Grafik incelendiğinde, yapılan tahminler serisinin gerçek değerleri kapsayan seri ile uyum içerisinde olmadığı ve eğitim sektörü için kullanılan kredilerin tahmini tutarlarında özellikle Ağustos 2020 tarihinde hızlı bir artan trend görünürken eğitim sektörü için kullanılan kredilerin mevcut tutarı 2020 yılı için ortalama bir seyir izlediği görülmektedir.

4. Sonuç

Tüm dünyayı etkisi altına alan ve Dünya Sağlık Örgütü tarafından pandemi olarak tanımlanan Covid-19 süreci ülkeleri birçok açıdan etkiledi ve etkilemeye de devam etmektedir. Ülkelerin yaşamış olduğu ekonomik zorluklar bu süreçte karşılaşılan en büyük sorunlardan biridir. Ülke sınırlarının kapatılması ve sosyal mesafe uygulamaları ekonomileri oldukça zor bir sürecin içine sokmuştur. Bu çalışma ile özellikle ekonomilerin temel taşlarından olan bankaların kullandıkları kredilerin pandemi sürecinden nasıl etkilendikleri araştırılmıştır. Buna göre çalışmada bir öngörü tahmin yöntemi olan mevsimsel Holt-Winters yöntemlerinden faydalanılmıştır. Çünkü mevsimsel Holt-Winters yöntemleri bünyesinde mevsimsel dalgalanmaları barındıran zaman serileri için öngörü tahmin yöntemidir.

Bu doğrultuda yapılan çalışma Covid-19 sürecindeki sapmaların daha net görünmesi açısından ışık tutmaktadır.

Yapılan analiz sonuçlarına göre, birçok sektörün bankalardan talep ettiği kredi miktarı önceki yıllara göre oldukça artarken, bazı sektörlerde ise bu tutar modelin önceki yıl verilerine dayanarak tahmin ettiği rakamlarda gerçekleşmiştir. Ancak bazı sektörlerde ise sektörlerin kullandıkları kredi tutarları geçmiş yıllara göre beklenen tutarların altında kalmıştır.

Pandemi sektörleri farklı yönde ya da düzeyde etkilemiştir. Pandemi sürecinden en çok etkilenen ve banka kredi talebi en çok artan sektörün turizm sektörü olduğu görülmektedir. Maalesef ki normalleşme süreci ve sektöre sağlanan destekler de sektörün banka kredilerine olan talebi azaltmamıştır. Bu sektöre karşılık sağlık sektörünün pandemi sürecinde kredi taleplerinin oldukça azaldığı tespit edilmiştir. Sağlık sektörü pandemi sürecini en rahat geçiren sektörlerden birisi olmuştur. Eğitim sektörünün ise pandeminin ilk dönemlerinde kredi talebi beklenen tutarların üzerinde çıkmasına rağmen pandeminin ikinci döneminde bir düşüş eğilimine geçtiği görülmüştür. Benzer bir eğilimin gıda sektöründe de yaşandığı anlaşılmaktadır.

Tüketici kredilerinde ise pandemi süreci ile birlikte bir artış yaşandığı tespit edilmiştir. Bireylerin bu süreçte işsiz kalmaları ya da aylık gelirlerindeki düşüş kredi taleplerini artırmıştır. Bankaların protestolu senet miktarları ise pandeminin ilk dönemlerinde çok büyük artışlar göstermemiş ancak pandeminin sonraki dönemlerinde önemli bir artış eğilimine girmiştir. Bu durumun pandeminin ilk dönemlerinde senetlere getirilen vade erteleme uygulamalarının bir sonucu olduğu düşünülmektedir. Çalışmada bankaların protestolu senetleri, tüketici kredileri ve sektörlerin kullandığı ticari krediler incelenerek pandemide sektörlerin nasıl ve ne şekilde etkilendiğinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Bundan sonraki çalışmalarda sektörlerin pandemi sürecindeki finansal raporları da incelenerek pandemi sürecinin etkilerinin farklı boyutları ortaya konulabilir.

Kaynakça

- Ahmar, A. S., Rahman, A., & Mulbar, U. (2018). A-Sutte Indicator: A New Method for Time Series Forecasting. *Journal of Physics*, 1040(1).
- Aldasoro, I., Fender, I., Hardy, B., & Tarashev, N. (2020). Effects of Covid-19 on the banking sector: the market's assessment. *Bank for International Settlements*(12).
- Bakır Yiğitbaş, Ş. (2014). Türkiye'de Banka Kredileri ve Konjonktür Dalgalanmaları Arasındaki İlişkinin Analizi. *Bankacılar Dergisi*(90).

- Bayar, M., & Varışlı, N. (2020). Covid-19 Pandemisinin Türkiye’de Tüketici Kredileri Hacmi Üzerindeki Etkisi: 2013-2020 Dönemi Zaman Serisi Analizi. *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(3), 85-99.
- Beck , T., & Keil, J. (2020). Are Banks Catching Corona? Effects of COVID on Lending in the U.S. *Financial Economics*.
- Beybur, M., & Çetinkaya, M. (2020). Covid-19 Pandemisinin Türkiye’de Dijital Bankacılık Ürün ve Hizmetlerinin Kullanımı Üzerindeki Etkisi. *Uluslararası Batı Karadeniz Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 4(2), 148-163.
- Bitar, M., & Tarazi, A. (2020). A note on regulatory responses to COVID-19 pandemic: Balancing banks’ solvency and contribution to recovery.
- Da Veiga, C. P., Da Veiga, C. R., Catapan, A., Tortato, U., & Da Silva, W. V. (2014). Demand forecasting in food retail: a comparison between the HoltWinters and ARIMA models. *11(1)*, 608-614.
- David, T., & Ordonez-Ponce., E. (2020). Canadian banks’ responses to COVID-19: A strategic positioning analysis. *Journal of Sustainable Finance & Investment*, 1-8.
- Ekim Kocaman, B. (2021). COVID-19 sürecinde Türk bankacılık sektörü ve piyasa yoğunlaşmasının analizi. *Hitit Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(2).
- Ersoy, H., Gürbüz, A. O., & Fındıkçı, M. (2020). Covİd-19’Un Türk Bankacılık Ve Finans Sektörü Üzerİne Etkİleri, Alınabİlecek Önlemler. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(37), 146-173.
- Gamberini, R., Lolli, F., Rimini, B., & Sgarbossa, F. (2010). Forecasting of sporadic demand patterns with seasonality and trend components: an empirical comparison between Holt-Winters and (S) ARIMA methods. *Mathematical Problems in Engineering*.
- Gürel, A. E., Ağbulut, Ü., & Biçen, Y. (2020). Assessment of machine learning, time series, response surface methodology and empirical models in prediction of global solar radiation. *Journal of Cleaner Production*, 277(122353).
- Kalekar, S. P. (2004). Time series forecasting using holt-winters exponential smoothing. *Kanwal Rekhi school of information Technology*, 4329008(13), 1-13.

- Kılıç, Y. (2020). Borsa İstanbul'da COVID-19 (Koronavirüs) Etkisi. *Journal of Emerging Economies and Policy*, 5(1), 66-77.
- Özkan, E., Güler, E., & Aladağ, Z. (2020). Elektrik Enerjisi Tüketim Verileri İçin Uygun Tahmin Yöntemi Seçimi. *Endüstri Mühendisliği*, 31(2), 198-214.
- Tratar, L. F., & Strmčnik, E. (2016). The Comparison Of Holtewinters Method And Multiple Regression Method: A case study. *Energy*(109), 266-276.
- Tüzemen, A., & Yıldız, Ç. (2018). Holt-Winters Tahminleme Yöntemlerinin Karşılaştırmalı Analizi: Türkiye İşsizlik Oranları Uygulaması. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 32(1), 1-18.
- Ünal, S. Z., & Ocak, M. (2020). Türkiye'de 2003-2018 Yılları Arasında Tüketici Kredi Hacmini Etkileyen Faktörler Üzerine Bir Araştırma. *Toros Üniversitesi İİSBF Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(12), 3-18.
- Zbigniew, K., & Niedziółka, P. (2020). Resistance of commercial banks to the crisis caused by the COVID-19 pandemic: the case of Poland. *Equilibrium. Quarterly Journal of Economics and Economic Policy*, 15(2), 205-234.

Araştırma Makalesi

The Effects Of The Covid-19 Pandemic Process On Bank Loans And Protested Bills Of Banks

---

Extended Abstract

---

1. Introduction

The pandemic, which caused a global crisis, has affected and continues to affect the economies of all countries. It is seen that banks, one of the important dynamics of the financial sector, adapted to this crisis, in which many sectors suffered serious damage. In this study, it is aimed to evaluate the effect of the pandemic process on bank loans and protested bills. More than one variable was used in the study. The data range of 2008-2021 was included in the study. The estimated data set covers the months of 2020 January-2021 February.

2. Methodology

Holt-Winters estimation method was used in the study. The Holt-Winters forecasting method is a smoothing technique developed to make forecasts in time series containing trend and seasonal effects. It is possible to apply this method to the slope, mean level and seasonal component of the series.

Within the scope of the study, the data of the pre-pandemic periods were introduced to the most suitable model with the Holt-Winters prediction method. For the selection of the most suitable model, multiplicative or additive Holt-Winters methods were used. After the pre-pandemic data were introduced to the model, the data of the pandemic period were estimated by the model. In the next process, the current data during the pandemic period and the predictions of the model were compared and the deviation from the prediction of the model during the pandemic period was evaluated.

3. Results and Conclusion

According to the results of the analysis, the amount of loans demanded by many sectors from banks increased considerably compared to previous years, while in some sectors this amount was realized in the figures estimated by the model based on the previous year's data. However, in some sectors, it was observed that it was even below the estimated amount. Therefore, it has been seen that the pandemic has affected all sectors in different ways. However, it is thought that the support given to the sectors in this process has serious effects. However, it is seen that the sector most affected by the pandemic process and the demand for bank loans has increased the most is the tourism sector. Unfortunately, it was concluded that the normalization processes and the support provided to the sector did not have much effect on the loan demands from the banks. In consumer loans, results close to the tourism sector were achieved. In this process, it is thought that the restriction of employment opportunities affects the demand for consumer loans. The protested promissory notes amount of banks remained below the estimated amounts for 2020.

Although it is thought that the debt postponement decisions taken in this process have an impact on the result, it is thought that this effect will disappear with 2021 and this situation will disrupt the liquidity balance of the banks in the coming periods with the continuation of the pandemic.

Araştırma Makalesi

**The Main Aspects And Problems Of Armenia-Iran Energy
Diplomacy**

Elnur KELBİZADEH

*Azerbaijan National Academy of Sciences
caspiaman@mail.ru, ORCID: 0000-0001-5870-034X*

Abstract

After 1991, the Caucasus republics, became a special focus of the foreign policy of Iran. Relations with the IRI were important for Armenia also. Armenia needed Iran for ensuring its energy security. Iran, rich in hydrocarbon resources, has also shown interest in the South Caucasus as one of the regional actors, seeing the region as a new market for energy exports. The article examines the factors influencing the establishment of energy cooperation between Armenia and Iran, the main directions and problems of cooperation in this field. Historical-chronological analysis was preferred during the research. Comparative analysis, content, and event analysis methods were used. The analysis of energy cooperation allows us to draw some conclusions. Energy cooperation between the two countries is mainly in the interests of Armenia. The main goal of Iran's energy diplomacy towards Armenia is achieving the transportation of natural gas to European countries through Armenia.

Keywords: Armenia, Iran, Caucasus policy, energy, diplomacy

JEL Classification Codes: F5, F52, Q4

Ermenistan-İran Enerji Diplomasisi'nin Ana Yönleri ve Sorunları

Öz

1991'den sonra Kafkasya cumhuriyetleriyle ilişkiler, İran İslam Cumhuriyeti'nin dış politikasının özel bir odağı haline geldi. IRI ile ilişkilerin kurulması Ermenistan için de önemliydi. Ermenistan enerji güvenliğini sağlamak için İran İslam Cumhuriyeti'ne ihtiyaç duyuyordu. Fosil kaynakları açısından zengin olan İran, bölgeyi enerji ihracatı için yeni bir pazar olarak görüyor, Güney Kafkasya'ya bölgesel aktörlerden biri olarak da ilgi gösteriyordu. Makalede, 1991 sonrası dönemde Ermenistan ile İran arasında enerji işbirliğinin kurulmasını etkileyen faktörler, bu alandaki işbirliğinin ana yönlerini ve sorunları incelenmiştir. Araştırma sırasında tarihsel-kronolojik analiz tercih edilmiştir. Karşılaştırmalı analiz, içerik ve olay analizi yöntemleri kullanılmıştır. İki ülke arasındaki enerji işbirliğinin analizi, bazı sonuçlar çıkarmamıza izin veriyor. Bu sonuçlardan en önemlisi, iki ülke arasındaki enerji işbirliği konularının esas olarak Ermenistan'ın çıkarlarına hizmet etmesidir. İran İslam Cumhuriyeti'nin Ermenistan'a yönelik enerji diplomasisinin temel amacı, doğalgazın Avrupa ülkelerine Ermenistan üzerinden taşınmasını sağlamaktır.

Anahtar Kelimeler: Ermenistan, İran, Kafkasya politikası, enerji, diplomasi

JEL Sınıflandırma Kodları: F5, F52, Q4

Geliş Tarihi (Received): 20.07.2021 – Kabul Edilme Tarihi (Accepted): 17.07.2022

Atıfta bulunmak için / Cite this paper:

Kelbizadeh, E. (2022). The Main Aspects And Problems Of Armenia-Iran Energy Diplomacy. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İİBF Dergisi*, 12 (2), 37-51. Doi: 10.18074/ckuııbf.973555.

1. Introduction

Since the end of the 19th century, most of the wars and alliances in the world have been based on the desire to own energy resources. In the modern world, the distribution of energy resources, and the establishment of cooperation in the field of energy directly affect the nature of interstate relations. Energy-rich countries use it not only as an economic tool in their foreign policy, but also as an instrument of geopolitical influence. The needs of the countries with limited energy resources increase the effectiveness of such geopolitical instruments. The main purpose of the study is to determine the place of the energy factor in Iranian-Armenian relations, and studying the main areas of cooperation between the two countries in the field of energy and the problems affecting it. Another point is determining the need for energy cooperation with Iran, along with the post-Soviet Republic of Armenia's energy-rich Republic of Azerbaijan and its traditional ally Russia.

The characteristics of energy diplomacy between the two countries have been assessed mainly on the basis of the theory of realism. As it is known, according to the theory of realism, the main goal of any state is to ensure national interests, and other goals are of secondary importance (Arı, 2017, p. 100). Iran's energy diplomacy towards Armenia can be assessed from this perspective. The research was conducted mainly on the basis of historical-chronological descriptions and methods of comparative analysis of periods. The study aims to fill the gap in the literature about the Caucasus aspect of Iranian energy diplomacy and the scientific evaluation of the reasons for cooperation with Armenia in the field of energy. The study aims to fill the gap in the literature about the Caucasus aspect of Iranian energy diplomacy and the reasons for cooperation with Armenia in this field.

2. Iran and Armenia on the World Energy Map

In contemporary times, the energy security of countries is considered not only economic but also one of the key elements of political, military, and social security. It is known that in the world's energy geopolitics, countries are divided into two groups: energy-rich and energy-deficient countries (Klare, 2008, p. 14-31). If such a classification is accepted as the basis, it is possible to include Armenia in the list of countries suffering from the shortage of traditionally non-renewable energy resources, and Iran in the list of countries with the richest of these resources. This is the main feature of energy diplomacy between the two countries. Approaching rich hydrocarbon resources in the context of "resource nationalism" (Şöhret, 2015, p. 5). Resource nationalism is the tendency of people and governments to assert control over natural resources located on their territory. As a result, resource nationalism conflicts with the interests of multinational corporations. Iran seeks to change the rules of the energy game as it sees fit in the interests of the nation-state and to use energy opportunities to achieve foreign policy goals in the Caucasus. Armenia is trying to use the power factor (the conception of electric energy) in

energy diplomacy to compensate for this advantage of Iran. This is not a great tool of influence against Iran. However, geopolitical processes and factors determine the cooperation between the two countries in the field of energy security. The most important areas of cooperation between the two countries in the field of energy security include the export of Iranian hydrocarbon resources to Armenia, as well as transit transportation of energy resources through this country, joint production, and exchange of electricity. Energy security is one of the most important and effective issues for the national security of Armenia as a whole.

Excluding the country's hydropower and nuclear power plants, Armenia is deprived of its main energy resources - oil and gas. This point makes energy security a priority. The passage of fuel pipelines from Russia to Armenia through dangerous and ethnic separatist regions of Georgia is increasing Iran's importance in this area, making it an important alternative to the security of Armenia's energy supply (Heydari, 1383, p. 100)

It should be noted that Iran has three scenarios for gas exports to Europe: The first of them is the Iran-Turkey-Europe route. This route has not been possible for a long time due to the possibility of Turkish-US allied relations. On the other hand, Iran's view of Turkey as a regional rival discourages the Islamic Republic from supporting projects that will serve to strengthen Turkey and make it an important hub for energy lines. The second route is Iran-Iraq-Syria-Lebanon-Europe. This direction passes through quite dangerous areas. Iraq, Syria, and Lebanon are unstable countries where terrorist groups are widespread. One of the goals of the idea of creating a "Shiite crescent" in Iran's Middle East policy is to create a security zone for the export of hydrocarbon resources. The third route is Iran - Armenia - Georgia - Europe.

Taking all this into account, it is possible to identify four areas of Iran-Armenia cooperation in the field of hydrocarbon resources and energy security after 1991:

1. Cooperation in the field of liquefied gas sales from the Islamic Republic of Iran to Armenia in the period before the construction of natural gas pipelines;
2. Attempts to export Iranian natural gas to Armenia and European countries via the Armenia-Georgia-Black Sea route;
3. Electricity exchange and transit;
4. Organization of joint use of hydropower resources of border waters (Aras River).

3. Purchase and Sale of Natural Gas and Cooperation in the Field of Transit: Opportunities and Threats

Back in 1992, Armenia and Iran signed an agreement on the construction of a natural gas pipeline. However, due to serious economic and financial difficulties during this period, both sides needed foreign financial support. Although the \$120 million natural gas pipeline was expected to be completed in 1995, there were some technical and financial problems. The construction work could not be completed on time. The pipeline, with a capacity of 1 billion m³ of natural gas per year, was expected to be 141 km long. 100 km of it would pass through Iran and 41 km through Armenia (Cabbarlı, 2012, p.158).

Another agreement on the construction of the Iran-Armenia gas pipeline was signed in 1995. Two years later, the two countries signed an agreement for transport Iranian gas. According to the agreement, 1 million cubic meters of gas will be delivered to Armenia annually for 15 years. However, due to the lack of sufficient financial credit, the project could not be fully implemented at that time (Arjmand&Douletyari, 1391, p. 208). This project has remained on paper for the first ten years after Armenia's independence.

The geopolitical processes that took place in 2001 led to real steps to be taken to develop this cooperation. Joint documents signed by the leaders of the United States, Turkmenistan, Azerbaijan, Georgia, Kazakhstan, and Turkey at the OSCE summit in Istanbul in November 1999 expressed support for the Baku-Tbilisi-Ceyhan project and along with this, they acquired the agreement on the construction of the pipeline exporting natural gas from Shahdeniz deposits to Erzurum. The Islamic Republic of Iran has made no secret of its unwillingness to implement US-led projects in the region. For Armenia, the Republic of Azerbaijan shouldn't have implemented and strengthened such large-scale economic projects.

The position of both Iran and Armenia was influenced by Russia's approach to such projects. For this reason, during the period from 1999 to 2003, various maneuvers were made to prevent such economic projects.

On the other hand, the position of the European Union, which wants to reduce its energy dependence on Russia, coincided with that of Iran and Armenia. The European Union, which has political interests in resolving Armenia's energy problems, supported the project. In the context of this support, the European Union allocated €30 million in 2001 to develop technical and legal infrastructure projects related to the Iran-Armenia natural gas pipeline construction project (Cabbarlı, 2012, p.158). A treaty was signed between Iran and Armenia in January 2001. Following the EU's financial support for the project, Armenia and Iran intended to extend the natural gas pipeline through Georgia to the Black Sea coast, deliver the seabed to Ukraine and ensure the export of natural gas to Europe via Ukraine. In this case, the total length of the pipeline was estimated at 550 kilometers, and the

cost of the project was estimated at \$5 billion. In the autumn, a treaty was signed between the two countries on gas supplies from Iran to Armenia (Jalili, 2002, p. 54).

Discussions on cooperation between Armenia and Iran in the field of hydrocarbon resources and energy security have intensified since 2003. On September 17, 2002, a groundbreaking ceremony was held at the Sangachal terminal in Azerbaijan, where the BTC began, with the participation of the leaders of the countries through which the pipeline passes. On September 10, 2003, construction of the BTC pipeline began. After that, Armenia and the Islamic Republic of Iran tried to strengthen cooperation in energy production and natural gas trade, sometimes even as an alternative to projects led by Azerbaijan, and to attract Georgia to the Yerevan-Tehran line.

Iran-Armenia talks have intensified after Azerbaijan implemented projects to export hydrocarbon resources to Europe with the support of the United States. Armenian Energy Minister Armen Movsesyan, who visited the Islamic Republic of Iran in October 2003, also met with Minister of Petroleum of Iran Bijan Namdar Zanganeh to discuss the project to transport Iranian gas to Armenia (Azerbaycan Dış İşleri Bakanlığı Arşivi, 2003/8, p. 37). At that time, a memorandum of understanding in the field of energy was adopted between the Ministry of Energy of the Republic of Armenia and the Ministry of Energy of the Islamic Republic of Iran (Kəlbizadə, Baxşiyeva, and Əzimov, 2019, p. 122).

After lengthy discussions, work on the Iran-Armenia gas pipeline began in January 2004. In the same year, the 5th meeting of the intergovernmental commission coordinating economic cooperation between Armenia and Iran was held. An agreement on the construction of the Iran-Armenia gas pipeline has been signed. Thus, Iran has taken the next step to support Armenia in overcoming its energy problems (Kəlbizadə, Baxşiyeva, and Əzimov, 2019, p. 123).

In one of the WikiLeaks documents released in April 2004, a US source in Armenia wrote in a confidential letter that the project was unprofitable, noting that Armenia had virtually no financial resources to do so. The document read: *"There is no money to build the pipeline ... Assuming that Iran is ready to complete part of the pipeline (with \$ 100 million), Armenia has not yet allocated any funds to finance the construction of the pipeline in Armenia"*. (Forthcoming agreement on the Armenia-Iran pipeline means little. Telegram. 2004).

The document also touched upon Russia's approach to the issue. Although Armenian officials told Americans that Russian energy giant Gazprom was interested in financing the project, Oleg Korobkov, Russia's political and economic adviser, said that the Russian government would not allow Gazprom to invest in any project that would limit Russia's influence in Armenia.

This factor was also reflected in the archival documents of other countries. One of such documents stated that Russia did not consider it expedient to transport Iranian gas to Armenia and from there to the Black Sea coast via Georgia. Even as a result of pressure from Russia in 2005, the parties had to agree to use gas from Iran only to meet Armenia's domestic needs (Azerbaycan Dış İşleri Bakanlığı Arşivi, 2006, p. 45).

The prospects of the pipeline and its transportation of Iranian gas to other countries were also in question. According to Wikileaks documents, a pipeline with a capacity of 3 billion cubic meters is being built, which is many times more than Armenia can use. However, opportunities for future gas sales were not appreciated (Forthcoming agreement on Armenia-Iran pipeline means little. Telegram, 2004). It is known that Georgia and Turkey had supply options from Azerbaijan, and foreign investors did not support the Iran-Armenia or any other pipeline, taking into account this factor.

In May 2004, Armenia and Iran signed a 20-year gas and electricity treatment agreement (Kazemi, 1399).

The main issue discussed during Kocharian's next visit to Iran in 2006 was the gas pipeline from Iran to Armenia. It should be noted that in August 2005, the construction of a 22.5-kilometer section of the gas pipeline (Gajaran-Mehri line) between Armrosgazprom and Iran's Arvandan began. According to the contract, construction of the gas pipeline was expected to be completed by January 2007, but for some technical reasons, it was completed in March. In the same year, the Iranian side declared its readiness to export gas to Armenia, noting that Armenia was unable to receive the gas, and thus placed the responsibility on the other side. This opinion of Mohammad Reza Lorzadeh, the Iranian curator of the construction of the gas pipeline, was confirmed by the then Foreign Minister of Armenia Vartan Oskanian (Mesamed, 2015, p. 97-98).

Finally, the President of the Islamic Republic of Iran Mahmoud Ahmadinejad, and Robert Kocharyan attended the opening ceremony on March 14, 2007. This was one of the most important events in the history of Armenian-Iranian economic relations. The Armenian side called the project a "great success" in the field of "energy diplomacy" (Qalstyan, 2013).

Some Iranian researchers wrote the gas pipeline from South Azerbaijan to Armenia has led to the destruction of Azerbaijani cultural monuments. The gas company had deliberately demolished much of the 3,000 years-old Ajdahabashi town, 40 kilometers east of the village of Andarajan in Varzigan. An old cemetery on the line was also destroyed (İftixari, 2017, p. 284).

The final phase of the gas transmission project ended on December 3, 2008, with the connection of the Iranian gas pipeline to the national pipeline in the Gujarat

region of Armenia. The length of the section of the line along the territory of Armenia was 206 km. The construction of the line, which passes through rather unfavorable mountainous areas, cost \$ 130 million (Mesamed, 2015, p. 100). At that time, the Minister of Energy of Armenia A. Movsesyan noted that through this pipeline, Armenia has the opportunity to receive 2.5 billion cubic meters of gas annually (Qazazyan, 2008). The Armenian side was concerned that Iranian gas was slightly more expensive than Russian gas. However, the Armenian government said it would be compensated. They stressed that Armenia will not feel the difference in price because the Iranians will be paid not with money, but with electricity, which is abundant in Armenia.

Exports of Iranian gas to Armenia began on May 13, 2009, on the Noorduz border, and by the end of the month, the country had received about 8 million meters³ of gas. Before the full commissioning of the pipeline, a delegation led by Seyed Reza Kasaizadeh, executive director of the National Iranian Gas Company, visited Yerevan. According to the agreements, 36 billion cubic meters of gas will be supplied to Armenia over the next 20 years. In the following period, there were plans to extend the contract for another 5 years and increase the volume of gas supplied to 47 billion cubic meters (Mesamed, 2015, p. 100).

However, after a while, Armenia began to try to reduce the price of gas from Iran. In particular, in 2013-2014, the Armenian side insisted on paying \$ 400 for 1,000 cubic meters of gas to Iran and only \$ 189 for Russia for the same amount, as well as for Iran to export gas to some neighboring countries at a lower price. Armenia also suggested that it could increase imports if gas prices were reduced.

It should be noted that in 2013, Armenia received 1.96 billion cubic meters of Russian gas, and in December 2013, Russia's Gazprom and Armgazprom signed an agreement on the supply of Russian gas to Armenia for 2014-2018. Gazprom will supply 2.5 billion cubic meters of gas to Armenia annually, and prices will be determined following Russia's formula related to gas prices. In this situation, Russia supplied almost all the gas needed by Armenia and did not leave room for Iranian gas. At the end of 2013, Armenia rejected Iran's initiative to sell additional gas to the country.

The realization of the Iran-Armenia gas pipeline has increased the desire to take the next steps. The issue of extending the line through Georgia to Ukraine has become urgent. The main issue was to involve Georgia in the project. Armenia has made consistent efforts in this direction. Armenian President Serzh Sargsyan's hasty visit to Georgia after Georgia announced in 2015 that it would solve its energy problem with alternative sources brought the issue of Iranian natural gas transportation to Armenia via Georgia back on the agenda of the regional media. Serzh Sargsyan's statement to the press after he meets with Georgian President Georgi Margvelashvili also drew attention to the fact that one of the main topics of

discussion between the two countries was cooperation in the field of energy and transport. However, Armenia's efforts did not yield the desired results.

In 2015, Armenia's attitude towards Iran changed in the energy issue. Thus, in June of the same year, Armenia announced a plan to sell a 41-kilometer section of Iran's natural gas export pipeline to Russia's Gazprom. This decision allowed Moscow to take full control of the existing natural gas supply routes to Armenia (Kraus&Souleimanov, 2016, p. 484-464).

During Iranian Foreign Minister Mohammad Javad Zarif's visit to Armenia in November 2017, the issue of exporting Iranian gas to Europe via Armenia was discussed. These attempts were thwarted by various obstacles created by Armgazprom, whose shares are owned by Russian companies. Under the influence of Russia, Armenia withdrew in this matter. That is why Javad Zarif said in Yerevan that Iran does not need gas for electricity, that Armenia needs it, and that Iran is helping Armenia as a friend. He then outlined Iran's main intentions and said that Armenia was interested in using transit opportunities. When it came to transit, the Iranian side intended to export Iranian gas to Europe via the Armenia-Georgia-Black Sea pipeline. The details of the opening of a free economic zone between Iran and Armenia were also discussed during Javad Zarif's talks in Yerevan.

On February 20, 2019, the 5th Ministerial Meeting of the Southern Gas Corridor Consultative Council was held in Baku (Bakıda Cənub Qaz Dəhlizi Məşvərət Şurası çərçivəsində nazirlərin beşinci toplantısı keçirilib, 2019, p. 1-2). The meeting was attended by the heads of the Asian Development Bank, the European Bank for Reconstruction and Development, the European Investment Bank, and energy ministers of the United Kingdom, the United States, Turkey, Italy, Georgia, and other European countries. Georgia's consistency in strategic cooperation with Azerbaijan, as well as the de facto deprivation of Azerbaijan's support for the Iran-Armenia gas pipeline project by European countries, led Armenia to take new steps. The Armenian Ministry of Energy and Natural Resources has issued a statement on its readiness to discuss the export of Iranian gas from Armenia to Georgia and from there to Europe via the Black Sea. This issue was also discussed during Nicol Pashinyan's visit to the Islamic Republic of Iran, which ended on February 26-27. However, the fact that the diameter of the gas pipeline from Iran to Armenia was not at the required level created the problem of re-laying this line. That would have cost millions of dollars.

The Islamic Republic of Iran was somewhat concerned about the Second Karabakh War in September-November 2020, the victory of Azerbaijan, the opening of transport and communication lines, and economic cooperation between the countries of the region in the signed capitulation agreement. Iranian researcher Akbar Kazemi wrote that earlier Azerbaijani President İlham Aliyev had repeatedly stated that Armenia could benefit from transit, energy transfer, and transport projects in the region if it accepts peace in Nagorno-Karabakh. Ensuring the

dependence of Armenia's gas supply on the Republic of Azerbaijan can be a guarantee for maintaining Baku's advantage in Karabakh. According to Kazemi, in the future, and especially with the expiration of the 20-year agreement signed between Iran and Armenia, the start of gas supplies to Armenia by the Republic of Azerbaijan may reduce or stop the import of Iranian gas by Armenia. On the other hand, this will fail the idea of exchanging Turkmen gas from Iran to Armenia under an agreement between Turkmenistan, Iran, and Armenia (Kazemi,1399).

Along with natural gas, the two countries also discussed cooperation in the field of oil sales and refining. For example, one of the main issues discussed at the meeting of the Armenian-Iranian intergovernmental commission on December 15, 2008, was the establishment of an oil refinery and oil storage facility in Armenia (Mesamed, 2015, p. 94). Besides, in the autumn of 2011, it was planned to begin construction of a \$ 160 million oil pipeline from Iran to Armenia, of which 50 percent belonged to Armenia and 50 percent to Iran.

4. Purchase and Sale of Electricity, Cooperation in the Field of Joint Production: Goals and Challenges

Another important area of cooperation in the field of energy is the purchase, sale, exchange, and joint production of electricity. One of the main agreements in this area between the Republic of Armenia and the Islamic Republic of Iran was signed in 1995. The document provided for the construction of a joint hydroelectric power station on the Araz River. At the same time, an agreement was reached on the construction of the Iran-Armenia high-voltage transmission line. As a result of the technical work arising from the contract, in early May 1997, the station connecting the power systems of the two countries was put into operation. As a result, by the end of 1997, Armenia received 330 million kWh of energy from Iran.

Electricity issues were also discussed during Armenian Energy Minister Armen Movsesyan's visit to Iran in early October 2003. After a meeting with Iranian Energy Minister Neutral, a memorandum was signed on the construction of a joint hydropower plant on the Aras River (Azerbaycan Dış İşleri Bakanlığı Arşivi, 2003/8, p.38). The memorandum reaffirmed the agreement on equal payment of funds for the construction of the plant. However, it was not ruled out that the parties would turn to foreign sources of funding in case of financial problems. The analysis of the processes that took place at that time proves that this approach reflected the position of Armenia. Thus, during the period in question, the price of crude oil on world markets was rising rapidly, and the financial capacity of the Islamic Republic of Iran was strengthening. Thus, in the budget of the Islamic Republic of Iran, the price of a barrel of crude oil for March 2003-March 2004 was estimated at \$ 21. The war in Iraq has pushed up the price of crude oil on world markets, and the IRI's foreign exchange reserves have been highly profitable (Azerbaycan Dış İşleri Bakanlığı Arşivi, 2003/8, p.36). During the discussions in this direction, Armenia tried to pay for the construction by Iran. Because the economic situation of this

country was getting worse day by day, foreign debts were increasing. The Islamic Republic of Iran, on the other hand, did not consider such projects to be economically viable, and the steps taken were simply aimed at keeping Armenia for various purposes. This is since Iran has not fully assumed the financing of such projects. In this case, Armenia kept open the issue of attracting funds for future construction from the Russian Federation by including the issue of a third party in the memorandums.

The parties announced the signing of an agreement on the project next year. The Armenian side proposed to build a hydroelectric power plant on the Aras River at the expense of Iran and to repay the debt incurred after its commissioning with electricity produced at this station. During a meeting with Iranian Minister of Economy and Finance Tahmaseb Mazaheri on October 9, 2003, Armenian Energy Minister Movsesyan called on Iran to closely participate in energy projects in the country, noting the possibility of Iran's participation in the establishment of a power transmission network in Armenia (Azerbaycan Dış İşleri Bakanlığı Arşivi, 2003/8, p.37). However, as noted above, these projects were more important to Iran as an instrument of political pressure. The agreement on the exchange of electricity, signed in 2003 by the President of the Islamic Republic of Iran Mahmoud Ahmadinejad and Robert Kocharian, should be evaluated in this regard. The Islamic Republic of Iran was well aware that every rial invested in Armenia had long been lost, and that such projects were not economically viable. One of the archival documents reads: *“According to diplomatic sources, the Iranian side has been more cautious in granting loans to Armenia. Thus, Mazaheri said that if Armenia provides appropriate guarantees, reforms in the field of taxes, justice, and investment, the private companies of Iran will undertake to provide the necessary funds for the construction of power plants from domestic and international sources”* (Azerbaycan Dış İşleri Bakanlığı Arşivi, 2003/8, p.37).

The Islamic Republic of Iran considered it possible to raise funds after a long process. It was clear that Armenia, which was an outpost of Russia and whose economic dependence on this state was growing day by day, did not have the opportunity to provide guarantees. Given the country's corrupt political leadership, tax, justice, and investment reforms could be seen as a conspiracy by the political establishment itself. The next point was that Iran did not emphasize the allocation of any funds from the state budget, but the fact that private Iranian companies could invest.

The Iranian and Armenian energy ministers, Bitaraf and Movsesyan, also discussed the construction of a wind farm, the construction of which was agreed in 2002 (Azerbaycan Dış İşleri Bakanlığı Arşivi, 2003/8, p.37).

As noted in the previous chapter, one of the projects of interest to Armenia was the Turkmen gas issue, which formed the basis of the Armenia-Iran-Turkmenistan cooperation format. In the first years after the declaration of independence, Russia

became the main seller of natural gas to Armenia. Natural gas from the Russian Federation was also supplied to Armenia through Georgia. Armrosgazprom, a subsidiary of Russia's Gazprom, was established in 1997, and the company has a monopoly on Armenia's natural gas supply. 80 percent of the company's shares belonged to Russia's Gazprom and 20 percent to Armenia's Ministry of Natural Resources and Energy (Mesamed, 2015, p. 95). Armenia, which wants to reduce its dependence on Russian gas and create alternatives, intensified talks with Turkmenistan in 2001. At that time, a preliminary agreement was reached between Armenia and Turkmenistan on the purchase and sale of natural gas, and even the price of natural gas was set (Azerbaycan Dış İşleri Bakanlığı Arşivi, 2001/ 11, p. 62). In early 2004, Armenian Energy Minister A. Movsesyan noted that the possibility of building an Iran-Armenia gas pipeline, which could be considered an important route for the transportation of Turkmen gas to Armenia, is very close to reality. However, during a visit to Armenia, Russian Deputy Prime Minister Boris Aleshin said that the country's strategy for natural gas supply should be evaluated in the context of Armenian-Russian cooperation in the field of energy. This could also be considered as an indirect protest of Russia against the replacement of Russian gas with Iranian and, in the future, Turkmen gas. On the other hand, the US's lack of interest in securing the flow of Iranian gas prevented the implementation of this plan.

In June 2005, the Minister of Energy of the Islamic Republic of Iran Habibullah Bitaraf and the Minister of Energy of Armenia Armen Movsesyan signed a memorandum of cooperation in the field of energy (Soltan, 2005, p. 54).

The issue of the construction of power plants and exploitation of hydropower resources on the Aras River, the border river between the two countries, was also directly related to the construction of the gas pipeline. The initial agreement was signed on March 19, 2007. "Agreement between Armenia and the Government of the Islamic Republic of Iran on cooperation in the construction and operation of power plants on the Araz River" consisted of 13 articles (Armenian Republic Legal Information System, 2008/48122, p. 1). In the preamble of the agreement, the power plants to be built were to be located in Mehri on the part of the Republic of Armenia and the territory of the Garachilar village on the part of the Islamic Republic of Iran. According to the second article of the contract, the construction work was to start in 2007 and be completed within 6 years. The third article stated that each party would finance the construction of a hydropower plant on its territory. The parties undertook to work together for the study and construction of structures related to the construction of hydropower plants on the Aras River, to jointly ensure the safety of the area during construction and operation. A separate agreement was envisaged between the parties to regulate the import of materials and equipment for the construction of power plants and forms of movement of citizens of the two countries along the border between the Republic of Armenia and the Islamic Republic of Iran. Armenia and Iran also undertook to cooperate in the maintenance and overhaul of

dams, tunnels, power plants, and machinery, and to provide mutual services following these regulations (Armenian Republic Legal Information System, 2008/48122, p. 2).

On December 15, 2008, the 8th meeting of the Armenian-Iranian Intergovernmental Commission was held to discuss the construction of a hydroelectric power plant on the Aras River, the construction of the third Iran-Armenia high-voltage power line, and the establishment of an oil refinery and oil storage facility in Armenia. The memorandum signed at the end of the meeting expressed intentions for future cooperation in energy, transport, communications, agriculture, health, and other areas (Mesamed, 2015, p. 93-94). In the same year, Armenia and Iran signed a memorandum of cooperation in the field of construction and solution of technical problems of the Aras Hydroelectric Power Plant.

In 2009, Armenia and Iran began to implement the "Natural Gas for Electricity" program, which provides for the exchange of 3 kW / h of electricity for 1 cubic meter of natural gas. It should be noted that during this period, there were two 220 kV high-voltage power lines between Iran and Armenia. Besides, a third 400 kV transmission line was being laid from the Armenian city of Megri on the border with Iran and the hydropower plant of the same name on the river to Razdan. The project, valued at 107.9 million euros, is funded by Iran. Besides, work is underway to extend this transmission line, valued at 105.2 million euros, from Armenia to Georgia. However, the project was repeatedly postponed (Andreeva, 2019, p. 116).

During Mahmoud Ahmadinejad's visit to Yerevan in December 2011, a "Cooperation Agreement between the Government of the Republic of Armenia and the Government of the Islamic Republic of Iran on the construction and operation of a hydroelectric power plant on the Aras River" was signed. During the visit of the Minister of Energy of Iran M.Namju to Armenia in June 2012, a practical agreement was reached to start the construction of a 130 MW hydropower plant on the Aras River in the fall of that year. According to the project, Armenia and Iran planned to build two of the most powerful hydroelectric power plants in the South Caucasus (Mesamed, 2015, p. 103). Construction work began on \$ 500 million loans from the Export Development Bank of Iran. According to the agreement, Iran will build a hydroelectric power plant for the Armenian side, and after the completion of construction, Armenia will export electricity to Iran at international prices for 15 years, and then the plant will be fully handed over to the Armenian side. Following the commissioning of the HPP, the Islamic Republic of Iran has strengthened its leadership in electricity generation in the Middle East. It should be noted that in those years, the country supplied 100 percent of its cities and 99 percent of its villages with electricity. At the same time, following the principles of electricity, Iran exchanged electricity with almost all its neighbors, including Turkmenistan, Azerbaijan, and Armenia. Back in 2005, Iran's electricity exports increased 3.5 times. The exchange of electricity means the transfer of energy to

neighboring countries, which can be produced in excess in the country for a certain period, and then import from that country in the required period. It should be noted that neighboring countries such as Azerbaijan and Armenia need electricity produced in Iran in the winter months, and the Islamic Republic of Iran needs electricity in the summer months. Such an exchange necessitated the construction of high-voltage power lines between the countries. To discuss these and other issues, Iranian Energy Minister Hamid Chitchian visited Armenia in November 2013 and met with President Serzh Sargsyan to discuss energy cooperation. Since the fall of 2014, discussions on the construction of the next high-voltage power line between Armenia and Iran have intensified (Mesamed, 2015, p. 105).

After the announcement of the partial lifting of sanctions against Iran, the discussion of opportunities for cooperation in the energy sector in the quadripartite format (Russia, Georgia, Armenia, Iran) intensified. In December 2015, a Memorandum of Understanding was signed between the representatives of these countries, according to which it was planned to begin construction of a new transit energy corridor connecting Iran and Iran. Armenian media reported on the agreements reached between Baku and Tehran in 2016 to build a hydroelectric power plant in Azerbaijan and criticized this issue. However, Yerevan continues to consider itself an important energy partner of Iran and seeks to develop bilateral cooperation. Russian researcher Ekaterina Andeyevna writes that both Armenia and Azerbaijan are energy suppliers to Iran and do not prefer any of these countries (Andreeva, 2019).

5. Conclusion

Analysis of the İRİ-RA relations over the period since 1991 shows that the RA needed to establish ties with the İRİ for rebuilding its weakened economy. The analysis of energy cooperation between the two countries allows us to draw some conclusions. The most important of these results is that the issues of energy cooperation between the two countries are mainly in the interests of Armenia. The main goal of Iran's energy diplomacy towards Armenia is to achieve the transportation of natural gas to European countries through Armenia and then through Georgia. The failure of energy projects discussed between Armenia and Iran is due to several factors. Russia, Armenia's main energy supplier, does not want to see a rival like Iran in this market. There is a lack of funding for many projects. The economic unprofitability of projects discourages investors from investing. The analysis of current processes shows that Iran, which previously tried to use energy resources as a tool of geopolitical influence, is losing its influence due to the new geopolitical conditions are emerging after the 44-day Karabakh war. The Armenian government has to make a choice for the future development of the country: continuing the fictitious ideological challenges, deepening the country's problems about oil and gas restrictions, keeping on the agenda projects that are unprofitable with Iran and seem very difficult to implement or normalize relations with the

Republic of Azerbaijan, the country with significant energy resources in the region, and Turkey, an energy corridor, and take advantage of more favorable conditions.

References

- Andreeva, E.S. (2019). İntresi İrana na Yujnom Kavkaze skvoz prizmu otnoşeniye Tegrana s Armeniyei. *Problemi Naçionalnoy Strategii*, № 1 (52). 110-122.
- Arı, T. (2017) *Uluslararası ilişkiler ve dış politika*. Alfa Akademi Basım.
- Arjmand, M.J., Douletyari, Y.K. (1391). Tahlil jeopolitiki revabet İran-o Armanistan der-çarçub theurgy Anderson-o tahri yek hemkerayi menteghehayi baad az kher ayend aidisazi revabet-e miyan Armanistan-o Torkiyye. *Faslname-ye Jeopolitiki*, №2 (8). 192-223.
- Armenian Republic Legal Information System, (2008/ 48122). Hamadzaynagir HH Karravarut'yan yev Irani Islamakan Hanrapetut'yan karravarut'yan mijev arak's geti vra hidroelektrakayanner karruts'elu yev shahagortselu bnagavarrum hamagortsakts'ut'yan maşın. *Armenian Legal Information System*. HHAGNPT. 2008.02.11/9(17), Doc.No. 48122.
- Azerbaycan Dış İşleri Bakanlığının Arşivi. (2001/ 11). İİR Xarici İşlər nazirliyinin MDB ölkələri üzrə ikinci idarənin rəisi Ə.Biqdeli ilə söhbətin yazısı. 12.08.2001. *Azərbaycan Respublikası Xarici İşlər Nazirliyinin Arxivi*. Qovluq № 11.
- Azerbaycan Dış İşleri Bakanlığının Arşivi. (2003/8). Azərbaycan Respublikasının İran İslam Respublikasındakı Səfirliyinin Azərbaycan Respublikasının Xarici İşlər Nazirinə məlumatı. *Azərbaycan Respublikası Xarici İşlər Nazirliyinin Arxivi (ARXİNA)*, Qovluq № 8.
- Azerbaycan Dış İşleri Bakanlığının Arşivi. (2006/6). Azərbaycan Respublikasının Tehrandakı səfirliyinin 2005-ci il üzrə fəaliyyəti haqqında Hesabatı. 2006. *Azərbaycan Respublikası Xarici İşlər Nazirliyinin Arxivi (ARXİNA)*, Qovluq 6. (01.01.2006-31.12.2006).
- Bakıda Cənub Qaz Dəhlizi Məşvərət Şurası çərçivəsində nazirlərin beşinci toplantısı keçirilib / 2019. *Xalq qəzeti*. 21 Fevral. № 42.
- Cabbarlı, H.Q. (2012). Ermenistan'ın İran Politikası. *Karatekin Üniversitesi Uluslar arası Avrasya Strateji Dergisi*, № 10(10), 147-174.
- Forthcoming agreement on Armenia-Iran pipeline means little. Telegram. (2004). *Wikileaks Documents*, Canonical ID:04YEREVAN816_a. Available from: https://wikileaks.org/plusd/cables/04YEREVAN816_a.html.

- Geysari N., Gouderzi M. (1388-1387). Revabet-e İran-o Armanistan: foorsathaa va manea. *Metalaat Avrasiya-ye Merkezi*, № 3. 121-144
- Heydari, C. (1383). Didgah-e amniyyet-e Armanistan der Gafghaz-e Coonoobi. *Asiya-ye Markazi va Gafghaz* № 4. 97-118
- İftixari, A.H. (2017). *İran İslam Respublikasının Qafqaz siyasəti (1991-2005-ci illər)*. Thesis (PhD). AMEA Tarix İnstitutu.
- Jalili, M. (2002). Iran and the Caucasus: Maintaining Some Pragmatism. *The Quarterly Journal*, №.3, 49-57.
- Kazemi, A. (1399). Taasire Cange dovvom Gharabagh ber zeerghetha-ye jeopolitik-e İran dar hoozeye entegal enerji [Online]. Tahran: İras.ir. Aviable from: <http://iras.ir/iras.irfa/doc/note/4178/> -تأثیر جنگ دوم -قره -باغ -ظرفیت -های -ژئوپلیتیک -ایران -حوزه -انتقال -انرژی
- Kəlbizadə E.H., Baxşiyeva Y.Ü., Əzimov, Ə.Ə. (2019). *Ermənistan İran İslam Respublikasının Qafqaz siyasətində* MTM İnnovation.
- Klare, M.T. (2008). *Rising powers, shirinking planet: The New Geopolitics of energy*. Metropolitan Books.
- Kraus, J. (2016). Souleimanov, E. A Failed Comeback? Understanding Iranian Policies in the South Caucasus. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, №18:5, 448-464.
- Mesamed V. İ. (2015). *İran i nemusulmanskie strani Yujnoqo Kavkaza (Armeniya i Gruzuya)*. İnstitut Blijnego Vostoka.
- Soltan, S. 2005. Tehran hakimiyyətinin islam dəyərlərindən danışmağa haqqı var? *Təbriz jurnalı*, № 3, 52-55.
- Şöhret, M. (2015) Enerji güvenliğinin ekonomi politiği ve uluslararası çatışmalara etkisi. *Enerji diplomasisi*. Beta yayınları. 1-45.
- Qalstyan, A. (2013). Politicheskie protreti Armenii: Robert Koçaryan [Online]. Yerevan: Yerkrmas. Aviable from: www.yerkrmas.org/article/51814/politicheskie-portrety-armenii-robert-kocharyan .
- Qazazyan, A. (2008). Qasoprovod İran-Armeniya mojet stat şansom dlya Evropi. [Online]. DW.com. Aviable from: <https://p.dw.com/p/G7n8>.

Araştırma Makalesi

Sağlık Harcamaları ve Yolsuzluk İlişkisi: Bir Sınır Testi Analizi¹

Muzaffer ALBAYRAK

*Adıyaman Üniversitesi, Besni Meslek Yüksekokulu,
malbayrak@adiyaman.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8516-9224*

Öz

Yolsuzluk, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin karşı karşıya olduğu en önemli sorunlardan biridir. Halkın sağlık harcamalarını ve performansını olumsuz etkileyen en önemli sorunlar arasında yer almaktadır. Bu çalışma, 1984-2019 dönemi için Dünya Bankası, PRS/ICRG ve IMF verileriyle Otoregresif Dağıtılmış Gecikme (ARDL) ve Dinamik Hata Düzeltme Modeli (ECM) kullanılarak sağlık harcamaları ve yolsuzluk arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Yapısal kırılmalı Lee-Strazizitch birim kök testi, değişkenlerin yapısal kırılmalardan etkilendiğini göstermektedir. Ampirik sonuçlar, Türkiye'deki yolsuzluğun kısa ve uzun vadede sağlık harcamalarını artırdığını göstermektedir. Uzun vadede reel GSYİH, kentsel büyüme oranı, karbon emisyonları, TUFY yıllık yüzde değişimi ve sağlık harcamaları arasında negatif bir ilişki gözlemlenmiştir. Araştırma bulguları, sosyal refah ve sağlık harcamalarının artırılmasının ekonomik istikrara ve yolsuzlukla mücadeleye bağlı olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Sağlık Yolsuzlukları, Sağlık Harcaması, Reel Gayri Safi Yurt İçi Hasıla, Karbon emisyonu, Enflasyon

JEL Kodları: H50, H20

The relationship between health expenditures and corruption: A bounds test analysis²

Abstract

Corruption is one of the most important problems facing developed and developing countries. It is among the most important problems that negatively affect public health spending and performance. This study examines the relationship between health spending and corruption using Autoregressive Distributed Latency (ARDL) and the Dynamic Error Correction Model (ECM) with data from the World Bank, PRS /ICRG, and IMF for the period 1984-2019. The Lee-Strazizitch unit root test with structural break shows that the variables are affected by structural breaks. The empirical results show that corruption in Turkey increases health expenditures in the short and long run. In the long run, a negative relationship was observed between real GDP, urban growth rate, carbon emissions, the annual percentage change of CPI, and health expenditure. The research findings suggest that increasing social welfare and health spending depends on economic stability and fighting corruption.

Key Words: Health Corruption, Health Expenditures, Real GDP, Carbon Emissions, Inflation.

JEL Codes: H50, H20

¹ Bu makale yazarın “Türkiye’de Yolsuzluklar ve Sağlık Sektörüne Etkileri” üzerine yapmış olduğu doktora tezinden üretilmiştir.

² Extended abstract is presented at the end of the article

Geliş Tarihi (Received): 13.02.2022 – Kabul Edilme Tarihi (Accepted): 19.09.2022

Atıfta bulunmak için / Cite this paper:

Albayrak, M. (2022). Sağlık Harcamaları ve Yolsuzluk İlişkisi: Bir Sınır Testi Analizi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İİBF Dergisi*, 12 (2), 52-79. Doi: 10.18074/ckuiibfd.1072886.

1. Giriş

Hızlı ekonomik, çevresel, teknolojik ve demografik değişim süreçleri, tüm dünyada sağlığı ve refahı etkilemektedir. Küresel eşitsizlikler ve artan riskler, ulusal nüfusun sağlığını ve refahını etkileyen çatışmalara ve kırılganlığa yol açmaktadır. İnsanlar kırsal alanlardan kentsel alanlara taşınırken, dünya nüfusunun %55'inden fazlası şehirlerde yaşıyor. Bunun yanında yolsuzluk ve aşırı ekonomik ve finansal riskler “21. Yüzyılın en büyük küresel sağlık tehdidi” olarak tanımlanmıştır (WHO ve UNICEF, 2018). Sağlıklı ve sürdürülebilir kentleşmeyi teşvik eden yaygın siyasi söylemlere rağmen, ölçülebilir politika hedefleri yeterli değildir. Bazı politikalar halk sağlığını koruyacak sağlık politikalarını ve sürdürülebilir kentsel çevreler inşa etmeyi engellemektedir. Özellikle düşük ve orta gelirli ülkelerde sağlığı teşvik eden kentsel planlama politikaları ve yönetim için kapasite geliştirme sorunu bulunmaktadır (Lowe vd., 2022).

Çeşitli ülkelerde sağlık risklerinin artması, sağlık harcamalarındaki artışın önemli nedenlerinden biridir. Li vd. (2021) araştırmasına göre özel sağlık harcamaları ASEAN üye ülkeleri arasında durağanlaşmakta ve yakınsama göstermektedir. Bu durum, ülkelerin ulusal sağlık sistemlerini ve güvenliklerini korumak için sağlık harcamalarını artırmaya zorlandığını göstererek Wagner Yasasını doğrulamaktadır. Sayuti ve Sukeri (2022) Malezya çalışması, sağlık riskleri arttıkça finansal koruma ve bakıma erişim dahil olmak üzere artan sağlık harcaması riski altındaki haneler için güvenlik ağı önlemlerini içeren bir sağlık finansmanı politikasının gerekliliğini göstermektedir. Schneider vd. (2021) 2000'den 2017'ye kadar 195 ülkede yaptıkları araştırmada tüm sağlık fonksiyonlarında, küresel sağlık harcamalarının dörtte üçünün hastane sağlayıcıları, ayakta tedavi hizmeti sağlayıcıları için olduğunu ve terapötik bakım ve tıbbi ürünlerin sırasıyla toplam küresel toplamın %51,4'ünü oluşturduğunu göstermektedir. Öte yandan araştırma GSYH'daki artışın sağlık harcamalarını artırdığını, GSYH'daki azalmanın ise uzun süreli bakım ve tedavi hizmetleri harcamasının azalmasının önemli bir nedenini oluşturmaktadır.

Yolsuzluk, ulusal sağlık ve kalkınma için büyük bir tehdittir (Kohler ve Bowra, 2020), sağlık sektöründe ahlaki bir kriz ve ekonomik sorundur (Chattopadhyay, 2013), önemli bir maliyet faktörü ve sağlık hizmetlerini baltalayan bir kanserdir (Lewis, 2016). Sadece sağlık sistemi ile sınırlı değildir. Basit ve karmaşık sistemlerde ortaya çıktığı için, yetersiz finanse edilen basit ve karmaşık sistemlerde etkisini gösterir. Gizlilik içinde yürütüldüğü için doğrulaması zordur (Kohler ve Dimancesco, 2020). UNDP (2011)'de belirtildiği gibi sağlık sektöründeki yolsuzluk, sağlık hizmetlerine çeşitli engeller yaratarak kaynakların tahsisini bozmakta ve eşitsizliği artırmaktadır. Ayrıca araştırma, sağlık bakımı ve hizmetlerinde en yoksulların en dezavantajlı olduğunu ve yolsuzluktan zarar gördüğünü, zenginlerin servetinin artmasıyla sağlık ve gelir eşitsizliğinin arttığını da ortaya koymaktadır. Bunun yanında Uluslararası Şeffaflık Örgütü (TI) Yolsuzluk Algılama Endeksi raporu (2020), yolsuzluğun pandemi ile mücadele

çalışmalarını baltaladığını ve küresel riskleri artırdığına dikkat çekmektedir. Ayrıca, UNODC makalesinde, COVID-19 aşısı ile birlikte özellikle yoksul, marjinalleşmiş ve savunmasız grupların da olumsuz etkilendiği açıklanmaktadır. Bilhassa, arzın sınırlı olduğu durumlarda meydana gelen riskler, talebin yüksek olduğu durumlarda daha da belirgin olabilmektedir.

OECD ülkeleri içerisinde ABD doları olarak ABD (10.052), Almanya (7.383) ve İsviçre (7.179) kişi başına sağlık harcaması yapan ülkelerdir. Buna karşılık OECD ülkeleri içerisinde Hindistan (231 ABD doları), Çin (894), Meksika (1.227) ve Türkiye (1.305) ABD doları olarak kişi başına sağlık harcaması yapan ülkeler arasındadır (OECD, 2020). Bu durum Türkiye’de sağlık harcamalarına ayrılan payın yetersiz olduğunu ortaya koymaktadır. Sağlık harcamalarının az olması ise sağlık sorunlarının artmasının önemli nedenlerinden birisini oluşturmaktadır. Türkiye sağlık harcamalarına ayırdığı kaynak yetersizliği yanında sağlık harcamalarının verimli ve etkin kullanılması konusunda da çeşitli sorunlarla karşılaşmaktadır. Diğer bir deyişle Türkiye sağlık harcamalarını olumsuz etkileyen yolsuzluk gibi çeşitli faktörlerin etkisiyle kaynaklarını etkin kullanamamaktadır. Bu çalışmada Türkiye’deki sağlık ve yolsuzluk ilişkisi 1984-2019 dönemi verileriyle incelenmektedir. Sağlık hizmetleri ve yolsuzlukların araştırıldığı çalışmalar yeterli düzeyde kanıt sağlamamaktadır. Ayrıca farklı vekil değişkenlerle sağlık harcamalarının incelendiği çalışmalar yeterli düzeyde değildir. Bu nedenle çalışmaların genişletilmesi gerekmektedir. Araştırmada diğer çalışmalardan farklı olarak sağlık harcamaları geniş bir veri seti ile incelenmektedir. Bu nedenle, araştırmamızın sağlık hizmetlerinin kalitesini ve sosyal refahı iyileştirmek bakımından önemli katkı ve çıkarımları vardır. Araştırmanın ilerleyen bölümleri de şu şekilde düzenlenmiştir. İkinci bölüm literatürü gözden geçirmekte ve değerlendirmektedir. Üçüncü bölümde sağlık harcamaları ile yolsuzluk arasındaki ilişkinin araştırılmasında kullanılan ekonometrik yöntemler ve ampirik bulgular yer almaktadır. Dördüncü bölümde bulgular tartışılmakta, ekonomik ve politik düzeydeki nihai değerlendirme ve önerilerle çalışma sonlandırılmaktadır.

2. Literatür İncelemesi

Bu bölümde sağlık harcamaları ve yolsuzluk arasındaki literatür incelenmektedir. Ayrıca araştırmada sağlık harcamalarını etkileyen faktörler arasında yer alan ve kontrol değişkeni olarak ele alınan kişi başına gelir düzeyi, karbon emisyonu, işsizlik ve enflasyonun etkilerini inceleyen araştırma ve sonuçları değerlendirilmektedir.

2.1. Sağlık Harcamaları ve Yolsuzluk İlişkisi

Araştırmalar yolsuzluktaki artışın sağlık harcamaları üzerindeki etkisinin negatif olduğunu ortaya koymaktadır. Bağdigen ve Dökmen (2006) araştırmasına göre yolsuzlukların artması durumunda kamu harcamalarının alt bileşenleri olan eğitim ve sağlık gibi sosyal hizmetlere yönelik harcamaların göreceli olarak azalacağı,

bayındırlık gibi önemli yatırımları gerektiren kamu harcamalarının ise artacağı sonuçlarına ulaşılmıştır. Vavken vd. (2012) araştırması sonucuna göre yolsuzluk gibi etkenlerle kamu sağlık harcamalarının etkinliği azalmaktadır. Bu durum sağlık hizmetlerinden memnuniyetin azalmasına neden olmaktadır. Diğer taraftan Yaqup vd. (2012) ise, düşük ihtimal şartlarında dahi artan sağlık harcamalarının, sağlık sonuçlarında kalitenin sağlanmasıyla, yolsuzlukların azalmasına yol açtığını, sağlık hizmetleri ve göstergelerini iyileştirdiğini tespit etmiştir. Cohen ve Petkov (2016) araştırması ise yolsuzlukların savunmasız insanların ihtiyaç duydukları bakım veya ürünlere erişimini azalttığını göstermektedir. Bu durum Habibov'un (2016) Post Sosyalist ülke araştırmalarından elde edilen sonuçlarla birlikte değerlendirildiğinde önemli düzeyde sağlık hizmetlerinden memnuniyetin azaldığı ve hoşnutsuzluğa yol açtığı bulgularını desteklemektedir. Öte yandan Asghari (2016) araştırması da Körfez ülkelerinde doğumda yaşam beklentisi, 5 yaş altı bebek ölüm oranı, doğumda yaşam beklentisi gibi sağlık göstergelerinin de yolsuzluklardan negatif etkilendiğini ortaya çıkarmıştır. Bunun yanında Yaqup vd. (2012) araştırması ise, düşük ihtimal şartlarında dahi artan sağlık harcamalarının, sağlık sonuçlarında kalitenin sağlanmasıyla yolsuzlukların azalmasına yol açtığını, sağlık hizmetleri ve göstergelerini iyileştirdiğini göstermektedir. Demir ve Kurt (2017) araştırması, yolsuzlukların, kamu sağlık harcamaları ve özel sağlık harcamalarını artırdığını göstermektedir. Söz konusu araştırma, yolsuzluğun düşük olduğu ülkelerde özel sağlık harcamalarının az olduğunu, buna karşılık yolsuzluğun daha çok görüldüğü ülkelerde ise özel sağlık harcamalarının daha yüksek seviyelerde olduğunu göstermektedir. Diğer taraftan Yorulmaz (2017) ve Albayrak'ta (2020) araştırmalarında, Türkiye ve diğer OECD ülkelerinde yolsuzlukların sağlık harcamalarını negatif etkilediğini gösteren bulgulara ulaşımlardır. Öte yandan, belirtilen araştırmalardan yolsuzlukta meydana gelen azalmanın sağlık harcamalarını iyileştirdiğini gösteren bulgular elde edilmiştir. Diğer taraftan Bağdigen ve Dökmen (2006) araştırmasında da yolsuzlukların artması durumunda kamu harcamalarının alt bileşenleri olan eğitim ve sağlık gibi sosyal hizmetlere yönelik harcamaların göreceli olarak azalacağı, bayındırlık gibi önemli yatırımları gerektiren kamu harcamalarının ise artacağı sonuçlarına ulaşılmıştır.

2.2. Sağlık Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi

Araştırmada kontrol değişkeni olarak kullanılan reel GSYH'daki artış oranı ile sağlık harcamaları arasındaki araştırma sonuçları farklılık göstermektedir. Şimşir vd. (2015) araştırması, uzun dönemde toplam sağlık harcamalarının GSYH içindeki payı, bin kişiye isabet eden kaba ölüm oranı ve doktor sayısı ile ekonomik büyüme arasında negatif ilişki vardır. Kısa dönemde ise, cari dönemdeki toplam sağlık harcamalarının GSYH içindeki payı ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki negatiftir. Kar vd. (2003) ve Tekbaş (2019) araştırmalarına göre, Türkiye'de ekonomik büyüme ve kamu harcamaları arasındaki ilişkinin negatiftir. Demir ve Tanyıldızı (2017) araştırması reel sağlık harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki uzun ve kısa dönem etkisinin pozitif olduğunu göstermektedir. Konuk

ve Eryer (2021) araştırmasına göre, Türkiye’de ekonomik büyümedeki %1’lik artış sağlık harcamalarını %0,13 artırmaktadır. Kutluay Tutar ve Ekici (2020) araştırma sonucu sağlık harcamalarından kişi başına GSYH’ya doğru tek yönlü nedensellik ilişkisine işaret etmektedir. Öte yandan Polat (2021), 2000-2016 dönemi Türkiye, Brezilya, Meksika, Çin, Hindistan ve Güney Afrika ülkeleri araştırması, sağlık harcamaları ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedenselliği ortaya koymaktadır. Esen ve Keçili (2022) 1975-2018 dönemi Türkiye araştırması sonuçlarına göre sağlık harcamaları istikrarlı bir ekonomik büyüme sürecinde önemli bir role sahiptir. Türkiye’de incelenen dönemde sağlık harcamaları ile ekonomik büyüme arasında kısa dönemde tek yönlü nedensellik ilişkisi vardır. Nüfusun sağlık düzeyindeki bir iyileşme, daha sağlıklı ve daha üretken bir işgücü aracılığıyla GSYİH’ı pozitif etkilemektedir. Peña-Sánchez vd. (2021) 28 AB ülkesi araştırması sonuçlarına göre, kişi başına düşen GSYH ile ölçülen ekonomik kalkınma seviyesi, sağlık harcamalarının önemli bir belirleyicisidir. Araştırmacılara göre, sağlığa yapılan kamu yatırımlarının sürdürülebilirliği, öngörülen kaynaklarla orta ve uzun vadeli mali planlama gerektirmektedir. Bunun yanında kamu sağlık harcamalarındaki yüksek bölgesel eşitsizlikler, fırsat eşitliği politikalarının sorgulanmasını ve kontrol edilmesini gerektirmektedir. Bunun yanında araştırmacılar yüksek kamu açığı ve yüksek kamu borcunun getirdiği kısıtlamaları dikkate alarak, Avrupa Birliği’nde sürdürülebilir kamu sağlığı harcaması konusunda tartışmaların başlatılması gerektiğini savunmuşlardır.

2.3. Sağlık Harcamaları ve Karbon Emisyonu

Araştırmalar, kontrol değişkeni karbon emisyonundaki (CO₂) artışın sağlık harcamalarını artırdığını, çevre kalitesinin korunması ise sağlık harcamalarını azalttığını göstermektedir. Wang vd. (2019), 18 OECD ülkesi araştırması sağlık harcamaları, reel GSYİH ve CO₂ emisyonları arasındaki kısa vadeli ilişkileri göstermektedir. Almanya ve Kanada, Almanya ve Amerika Birleşik Devletleri’nde sağlık harcamaları ile GSYİH büyümesi arasındaki nedensel ilişki iki yönlüdür, Yeni Zelanda ve Norveç’te sağlık harcamaları ile CO₂ emisyonları ve GSYİH büyümesi arasındaki nedensel ilişki iki yönlüdür ve nedensel ilişki diğer ülkeler arasında tek yönlüdür. Wang (2019) 1995-2017 dönemi için yapılan araştırma, Pakistan’da sağlık harcamaları, karbondioksit emisyonları ve ekonomik büyüme arasındaki uzun ve kısa vadeli nedenselliği doğrulamaktadır. Ayrıca sonuçlar, sağlık harcamaları ile CO₂ emisyonları arasında, sağlık harcamaları ile ekonomik büyüme arasında iki yönlü bir nedensellik olduğunu ve kısa vadeli tek yönlü nedenselliğin karbon emisyonlarından sağlık harcamalarına doğru olduğunu göstermektedir.

Apergis vd. (2018), Amerika Birleşik Devletleri’ndeki 50 eyalet için eyalet düzeyinde karbon emisyonları ve bunların sağlık harcamaları üzerindeki etkisi üzerine yaptığı çalışmada, karbon emisyonlarının sağlık harcamaları üzerinde olumlu bir etkisi vardır. Bu etki, sağlık harcamalarına daha fazla pay ayıran

ülkelerde daha güçlüdür. Akhbari ve Nejati (2019) 2003-2016 dönemi araştırması eşik değer modeline göre gelişmiş ülkelerde yolsuzluk ve CO₂ emisyonu arasındaki ilişki pozitif, diğer ülkelerde ise negatiftir. Sancar ve Polat (2021), 2000-2016 yılları arasında Türkiye, Brezilya, Meksika, Çin, Hindistan ve Güney Afrika ülkelerinde yaptıkları bir çalışmada sağlık maliyetleri ve karbon emisyonları, ekonomik büyüme ve karbon emisyonları arasında iki yönlü ilişki bulmuşlardır. Emisyonlar arasında iki yönlü bir nedensel ilişki olduğunu buldular. Atay Polat ve Ergun (2018), 1980-2016 dönemi araştırmasında sağlık harcamaları ve CO₂ arasında herhangi bir ilişki tespit edilememiştir.

Dumrul (2019) ASEAN-5 araştırması, kirliliğin ve ekonomik büyümenin sağlık harcamalarını artırdığını göstermektedir. Chaabouni ve Saidi (2017), 51 ülke araştırması da CO₂ emisyonları, ekonomik büyüme ve kişi başına GSYH ile sağlık harcamaları arasında çift yönlü nedenselliğin varlığını ortaya çıkarmıştır. Ayrıca, OECD ülkeleri üzerinde yapılan bir araştırmaya göre, OECD ülkeleri araştırmasına göre, ekonomik büyüme sağlık harcamalarının, CO₂ emisyonu sağlık harcamalarının ve ekonomik büyüme CO₂ emisyonunun nedenidir. Rahman vd. (2018) Güney Asya Bölgesel İşbirliği Derneği (SAARC) ve Güney Doğu Asya Ülkeleri Birliği (ASEAN) bölgesi araştırması, kamu kesimi sağlık fonlarının uygun ve verimli kullanılmasının yanında fon harcamalarında hesap verebilirlik ve şeffaflığın önemini göstermiştir. Araştırmacılar, hükümet ve özel kurumların sıhhi koşulları iyileştirmek için uygun stratejiler benimsemesi gerektiğini savunmaktadır. Konuk ve Eryer (2021) tarafından yapılan bir araştırmaya göre, Türkiye'de çevreyi temsil eden karbondioksit değişkenindeki %1'lik artış, sağlık harcamalarını %2,62 oranında artırmaktadır. Aysu vd. (2020) 1995-2017 dönemi 30 ülke (27 AB ülkesi ve Birleşik Krallık, Norveç ve İsviçre) araştırmasına göre, kişi başına düşen toplam kamu harcamalarının CO₂ emisyonu üzerindeki etkisi negatiftir. Kamu harcamalarının fonksiyonel sınıflandırması açısından elde edilen sonuçlara göre, hizmet, eğitim ve sosyal koruma harcamaları hava kirliliğini azaltırken çevresel kaliteyi artırmaktadır. Sağlık, çevre koruma ve genel hizmet harcamalarının etkisi anlamsızdır. Zaidi ve Saidi (2018) Sahra Altı Afrika ülkeleri araştırmasına göre uzun dönemde ekonomik büyüme sağlık harcamalarını pozitif, CO₂ ve azot oksit emisyonu ise sağlık harcamalarını negatif etkilemektedir. Araştırmacılar, çevre kalitesinin sağlık harcamalarındaki artışa katkıda bulunması nedeniyle, çevre kalitesi politikalarının etkinleştirilmesi, hastalıkları azaltmanın önkoşuludur. Bunun yanında araştırmada sağlık politikaları açısından Sahra Altı Afrika ülkelerinin sağlık harcamaları üzerindeki baskıyı azaltılması için çevre yönetimi ve kontrol politikalarının etkinleştirilmesi yoluyla sağlık harcamalarının artırılabilmesi vurgulanmaktadır.

2.4. Sağlık Harcamaları ve Kentleşme İlişkisi

Müftaudeen ve Bello (2014) tarafından yapılan Nijerya araştırması, kentleşmenin sağlık sektörü ile ters orantılı olduğunu göstermektedir. Kentsel Nüfus Yardım

Programına (UPOP) göre, kentsel alanlarda yaşayan nüfusun gecikmeli değerleri, bebek ölümleri (IMR) ve U5MR ile pozitif korelasyon göstermektedir. Araştırmacılar, rant kollama davranışına kurumsal yapıların ve yasaların zayıflamasının eşlik ettiğini, bunun şehir planlamasını, nüfus artış oranlarını ve kamu verimliliği planlamasını olumsuz etkileyen bir durum olduğunu savunmaktadır. Shao vd. (2022), Çin'de kentleşmenin sağlık harcamaları üzerindeki doğrusal olmayan etkisini araştırmış ve doğu ve orta bölgelerdeki kentleşmenin sağlık harcamalarını önemli ölçüde artırabileceğini gözlemlemiştir. Çalışma, nüfus yaşlanması dikkate alındığında, panel eşik regresyon modelinin sonuçlarının, doğu bölgesinde yaşlanan nüfus %10,72'yi, doğu bölgesinde yaşlanan nüfus %7'yi aştığında, kentleşme ile nüfus arasındaki pozitif korelasyonun olduğunu göstermektedir. Patil (2014) araştırması sonuçlarına göre hassas nüfus arasında artan hastalık yükü ve kentsel sistemlerdeki yaygın sosyoekonomik eşitsizlikler, kentleşmenin sağlık üzerindeki olumsuz etkilerini artırmaktadır. Kanuna aykırılık, gecekondulu mahallelerinin sosyal dışlanması, gizli gecekondulu cepleri nedeniyle hizmetlere yetersiz erişim söz konusudur.

Çetin ve Bakırtaş (2019) panel veri araştırması sonuçlarına göre gelişmekte olan ülkelerde kentleşmenin artması sağlık harcamalarını azaltmaktadır. GMM tahmin sonucu ise kentleşmenin gelişmekte olan ülkelerde sağlık harcamalarına öncülük ettiğini göstermektedir. Araştırma kentleşmenin, gelişmekte olan ülkelerde sağlık harcamalarının önemli bir belirleyicisi olduğuna işaret etmektedir. Araştırmacılar, gelişmekte olan ülkelerin politika yapıcılarının hızlı kentleşmenin negatif dışsallıklarını önlemek için kentsel gelişim politikalarını yeniden gözden geçirmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Ecevit vd. (2018) Türkiye Cumhuriyetlerinde sağlık harcamalarının belirleyicileri üzerine yaptıkları 1995-2015 dönemi panel veri araştırması sonuçları kişi başına sağlık harcamalarının sırasıyla kentleşme, kişi başına reel gelir ve 65 yaş üstü nüfus tarafından belirlendiğini ortaya koymaktadır. Nedensellik analizi sonuçlarına göre kentleşme, kişi başına reel gelir, 65 yaş üstü nüfus ve hekim sayısı ile kişi başına sağlık harcamaları arasında uzun dönemde karşılıklı bir nedensellik ilişkisi söz konusudur. Kılıç ve Kurt (2020) 1975-2018 dönemi ARDL yöntemi araştırması sonuçlarına göre, Türkiye'de yaşanan kentleşme sağlık harcamalarını arttırmaktadır. Boz vd. (2020) 2005-2015 dönemi OECD ülkeleri araştırması sağlık harcamalarının yaşlanma, kentleşme gibi birçok sosyo demografik faktörden etkilendiğini göstermektedir. Sonuçlar yaşlanma, kentleşme ve gelirin kişi başı sağlık harcamalarını artırdığını göstermektedir. Altuntaş (2020) araştırması 1980-2017 döneminde kentleşme ile sağlık harcamaları bağlamında Toda-Yamamoto Nedensellik sonuçları ikili nedensellik ilişkisine işaret etmektedir.

2.5. Sağlık Harcamaları ve Enflasyon İlişkisi

Sağlık harcamalarını etkileyen önemli faktörlerden birisi de araştırmamızda kontrol değişkeni olarak kullanılan enflasyon oranındaki değişimlerdir. Araştırma

sonuçlarına göre artan enflasyon nedeni ile sağlık harcamaları sınırlanmakta ve bu nedenle de sağlık hizmetleri ve kalitesi olumsuz etkilenmektedir. Monea (2014) ABD araştırmasında sağlık bakımı ve hizmetlerinde maliyet enflasyonu ve harcama artışının en önemli nedenlerinin tedarikte şeffaflık eksikliği ve gereksiz alımlardan kaynaklandığını belirtmekte ve politika yapıcıların sağlık harcamalarında etkinliğin sağlanması için gereksiz harcamalara odaklanması gerektiğini savunmaktadır. Feliciano vd. (2017) araştırması, Brezilya'nın enflasyon oranı ile finansman ve harcama değişkenleri arasında güçlü bir negatif korelasyon olduğunu göstermektedir. Araştırma sonuçlarına göre, para politikası ile uyumlu ve enflasyon hedefi çerçevesinde uygulanan politikalar, sağlık finansmanını sınırlamaktadır. Taşkaya ve Demirkıran (2016) araştırmasına göre mal ve hizmet fiyatlarında meydana gelen artış bireylerin, sağlık hizmeti taleplerinde değişime etki etmektedir. Araştırmaya göre bireyler enflasyonist ortamda çok acil olmayan sağlık hizmeti taleplerinden vazgeçmektedir. Öte yandan Artan vd. (2017), 2000'den 2013'e kadar BRICS ülkeleri üzerine yaptığı araştırmada, işsizlik ile enflasyon, yatırım harcamaları ile yolsuzluk ve sağlık sektöründeki etkinliği arasında negatif bir ilişki bulmuştur. Turgut vd. (2017) ise 2003-2016 dönemi araştırması Türkiye'nin toplam sağlık harcaması ile enflasyon arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bir ilişkiyi göstermektedir.

3. Veri, Yöntem ve Bulgular

3.1. Veri

Beşerî sermayenin gelişimine katkıda bulunarak ekonomik büyüme ve toplumsal refahın artmasına neden olan (Akıncı ve Tuncer, 2016:48) ve Türkiye'deki sağlık harcamaları ile yolsuzluk arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla 1984-2019 dönemi verileri kullanılmıştır. Araştırmanın kontrol değişkenleri sağlık harcamalarının en önemli belirleyicileri arasında görülen kişi başına Reel GSYH'deki artış hızı, karbon monoksit emisyonu, enflasyon ve kentleşme oranıdır. Verilere ilişkin tanımlayıcı bilgiler Tablo 1'de sunulmaktadır.

Tablo 1: Veriler ve Tanımlamaları

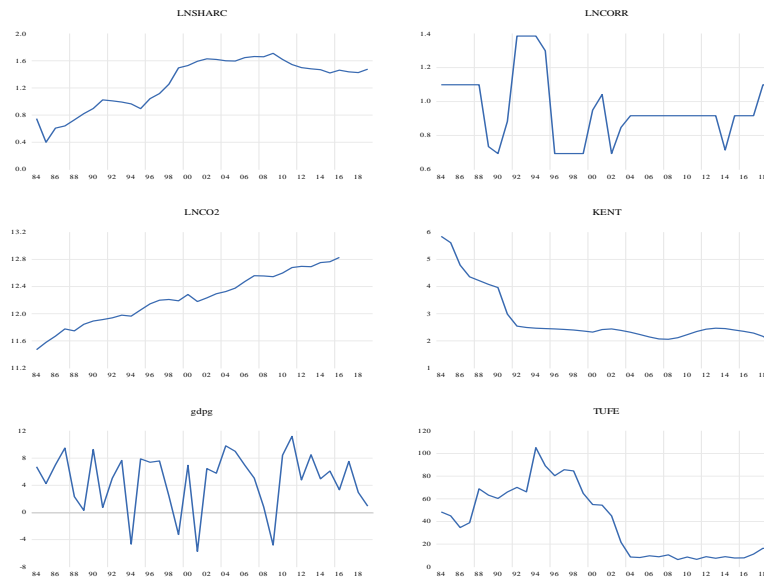
Veri	Tanımlama	Kaynak
SHARC	Kamu Sağlık Harcamaları (Cari ABD Doları)	World Bank
CORR	Yolsuzluk Algılama Endeksi	PRS/ICRG
GDPg	Kişi Başına Reel Gayri Safi Yurt İçi Hasıla artış hızı, Cari ABD Doları (%)	World Bank
CO2	ABD Doları ve kişi başına metrik ton cinsinden ölçülen karbonmonoksit oranı	World Bank

Tablo 1: Veriler ve Tanımlamaları (Devamı)

KENT	Kentsel nüfus artışı (yıllık %)	World Bank
TUFE	Tüketici Fiyat Endeksi ile ölçülen enflasyon oranı (Yıllık % değişim)	IMF

PRS/ICRG yolsuzluk algılama endeksi 0-6 arasında değişmektedir. Sıfıra yakın bir değer yolsuzluğun artması, 6'ya yakın bir değer ise yolsuzluğun azalması anlamına gelmektedir. Seriler arasındaki ilişkiyi belirleyebilmek için öncelikle sağlık harcamaları, yolsuzluk endeksi ve karbon monoksit emisyonu serilerini küçük dalgalandırmalardan arındırmak ve doğrusal hale getirmek amacıyla logaritmik dönüşüm uygulanmıştır.

Analizde kullanılan serilere ilişkin grafikler Şekil 1'de sunulmuştur.

Şekil 1: Serilerin Yıllara Göre Gelişiminin Gösteren Grafikler

Serilere ilişkin incelenen döneme ait grafiklerin incelenmesinde sağlık harcamaları ve karbon emisyonunun artmakta olduğu görülmektedir. Yolsuzluk endeksinde 1988-1990, 1994-1996, 2001-2003 ve 2014-2018 dönemlerinde yolsuzluk endeksi azalmakta yani yolsuzluklar artmaktadır. Yolsuzluk endeksinde 2014-2018 döneminde bir artış (yolsuzluğun azalması) görülmekte, ancak daha sonra sabit bir seyir izlemektedir. Gayri safi yurt içi hasıla artış hızının ise dalgalı bir seyir izlediği ve 2017 yılı sonrasında azalma eğilimini sürdürdüğü görülmektedir. Kentsel nüfus artışı incelenen dönemde yıllara göre azalmaktadır. TUFE yıllık değişim oranı ise 1994-2004 döneminde azalmakta, 2004-2016 döneminde dalgalı sabit bir seyir

izlemekte ve 2016 sonrasında artış gösterirken 2018 sonrasında yeniden azalmaktadır.

3.2.Yöntem ve Bulgular

3.2.1. Birim Kök Testi

Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) ve Phillips-Perron (PP) testleri, çalışmada analiz için serinin birim kök ve durağanlık düzeyini belirlemek için kullanılmıştır. Bunun nedeni, Dickey-Fuller testinin hata terimlerinin istatistiksel olarak bağımsız olduğunu ve sabit varyansa sahip olduğunu varsaymasıdır. Bu yöntemi kullanırken, hata terimlerinin korelasyonsuz ve sabit varyansa sahip olduğundan emin olunmalıdır. Phillips ve Perron (1988) bu varsayımı Dickey-Fuller hata terimini de içerecek şekilde genişletmiştir (Altunöz, 2013: 187). Bu iki teste göre sıfır hipotezi birim kökün olmadığını, alternatif hipotez ise birim kökü olmadığını ve serinin durağan olduğunu belirtir. ADF test denklemini aşağıdaki gibidir;

$$\Delta X_t = \beta_0 + \beta_1 X_{t-1} + \sum_{i=1}^k \lambda_i \Delta X_{t-i} + \mu_t \quad (1)$$

$$\Delta X_t = \beta_0 + \beta_1 X_{t-1} + \beta_2 \text{trend} + \sum_{i=1}^k \lambda_i \Delta X_{t-i} + \mu_t \quad (2)$$

ADF denkleminde, X değişkeni test serisini, fark operatörü Δ 'yi ve β ve λ parametreleri doğrusal zaman trendini temsil eder. Denklemdaki μ_t parametresi de dizi için hata terimini verir. ADF birim kök testi sonucu olarak test edilen istatistik kritik bir değerden büyükse, boş hipotez reddedilir (Kutluay Tutar vd., 2022:268). Philips-Perron testi için kullanılan denklemler aşağıdaki gibidir (Çağlayan ve Saçaklı, 2010: 124);

$$\hat{t}_\alpha = t_\alpha \left(\frac{\gamma_0}{f_0} \right)^{-1/2} - \frac{T(f_0 - \gamma_0)(s_\alpha(\alpha))}{\alpha f_0^{1/2} s} \quad (3)$$

Formülde, γ_0 hata varyansını temsil eder ve f_0 sıfır frekans kalıntısını temsil eder. Ayrıca denklemin standart hatası ve katsayıları, T gözlem sayısını temsil eder. ADF birim kök testi sonuçları incelendiğinde, GDPg serisinin I(0) formunda durağan olduğu, SHARC, CORR, CO2, ISOR ve TUFEden değişkenlerinin bu düzeyde durağan olmadığı görülmektedir. Serilerin integral olan I(1) formunun durağanlık koşullarını sağladığı görülebilir (Tablo 2).

Tablo 2: ADF Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler		Sabitli	Sabitli Trendli	Sabitli	Sabitli Trendli
LNSHARC	t istatistiği	-22.366	-11.308	-4.8573***	-5.3498 ***
LNCORR	t istatistiği	-23.657	-23.742	-5.0518***	-4.5226***
GDPg	t istatistiği	-6.2279***	-6.1363***	-10.0389***	-9.8881***
LNCO2	t istatistiği	0.7313	-16.133	-6.1017***	-6.2645***
KENT	t istatistiği	-3.4913**	-28.204	-3.2868**	-3.7954**
TUFE	t istatistiği	-0.9523	-17.811	-5.7047***	-5.6493***

*p<0.1; **p<0.05; ***p<0.01

Phillips-Perron birim kök test sonuçlarının incelenmesinde ise GDPg ve KENT değişkenleri düzeyde durağandır. LNCORR değişkeni sabit ve trendde durağan değildir. LNSHARC, LNCO2 ve TUFE değişkenleri ise düzeyde durağanlık sergilememektedir. ADF testinde olduğu gibi PP testinde de seriler I(I) formunda durağandır (Tablo 3). ADF ve PP birim kök test sonuçları birlikte değerlendirildiğinde ARDL eşbütünleşme analizinin yapılması bakımından herhangi bir sorunun olmadığı görülmektedir.

Tablo 3: PP Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler		Sabitli	Sabitli Trendli	Sabitli	Sabitli Trendli
LNSHARC	t istatistiği	-13.385	-0.9994	-4.9899***	-5.3485***
LNCORR	t istatistiği	-2.7075*	-26.471	-5.6875***	-5.6256***
GDPg	t istatistiği	-6.3886***	-6.5118***	-20.5551***	-19.8436***
LNCO2	t istatistiği	1.9010	-14.537	-6.1966***	-8.3414***
KENT	t istatistiği	-6.5234***	-4.1166**	-3.0983**	-3.7355**
TUFE	t istatistiği	-0.9945	-17.698	-5.7041***	-5.6473***

*p<0.1; **p<0.05; ***p<0.01

Makroekonomik değişkenlerin genelde yapısal kırılma içermesi ve Şekil 1'de serilere ait grafikler eğilimleri serilerin yapısal kırılmaya maruz kalabileceği şüphesini ortaya çıkarmaktadır. Bu nedenle çalışmada serilerin yapısal kırılmalardan etkilenip etkilenmediğinin belirlenmesi amacıyla geleneksel birim kök testlerine ek olarak Lee-Strazizitch çift yapısal kırılmalı birim kök testi uygulanmıştır. Lee ve Strazicich (2003) tarafından önerilen Lagrange Çarpanı (LM) birim kök testi, yalnızca yapısal kırılmaları içsel olarak belirlemekle kalmamakta, aynı zamanda sahte regresyonu da önlemektedir. Ayrıca, Lee ve Strazicich (2003) prosedürü, Perron'un (1989) seviye ve trenddeki değişimle birlikte dışsal yapısal kırılmaya (Model C) karşılık gelmektedir. Lee ve Strazicich'in (2003) modeli hem

sıfır hem de alternatif hipotez altında iki içsel kırılmaya izin verir. LM ilkesine göre regresyonla tahmin edilen iki kırılmalı LM birim kök testi istatistiğinin, bir birim kökün sıfır hipotezini sahte bir şekilde reddetmeyeceğini gösterir (Glynn vd., 2007:8). Lee-Strazich (2003), temel varsayım olarak birim kök testinin “yapısal kırılmalı durağanlığa” bir alternatif olmaması gerektiğini belirtmektedir. Altta yatan varsayıma bir alternatif, yapısal kırılmaların varlığında serilerde yapısal kırılmalara sahip birim kökler olabilir. Başka bir deyişle, temel hipotezin reddi, birim kökün varlığının reddedilmesini gerektirmez, yapısal kırılma olmaksızın birim kökün reddedilmesini ifade eder. Bu nedenle, çalışmada kullanılan testlerin sonuçlarının yorumlanması dikkat gerektirir ve altta yatan varsayımın reddedilmesi, araştırmacıların yanlış bir şekilde, incelenen serilerin yapısal kırılmalarla trend durağan olduğunu, aslında farklılıklar kırılmalarla durağan olduğunu kabul etmelerine neden olabilir. Bu sorunun çözümlenmesi için Lee-Strazicich (2003) birim kök testi geliştirilmiştir (Demir, 2019: 266).

Tablo 4’te sunulan A ve C modeli sonuçlarına göre serilerin özellikle 1994 sonrasında meydana gelen gelişmelere bağlı olarak yapısal kırılmalarla etkilendiği görülmektedir. Başka bir deyişle Türkiye ekonomisinin siyasi, jeopolitik ve diğer nedenlere bağlı olarak değişkenlerin yapısal şoklardan etkilendiği görülmektedir.

Tablo 4: LM (Yapısal Kırılmalı) Birim Kök Test Sonuçları (1984-2019)

Değişken	Model	Seçilen	Kırılma Tarihleri	Tau İstatistiği	Kritik Değerler		
					Gecikme	1%	5%
LNSHARC	A	8	2002- 2012	-2.562.400	-4.073	-3.563	-3.296
	C	7	2001- 2013	-6.155.043	-7.032	-6.375	-6.011
SONUÇ: A ve C modeli ile belirlenen yapısal kırılma noktalarında LNSHARC değişkeni durağan değildir.							
LNCORR	A	2	1994- 1998	-5.135238	-4.073	-3.563	-3.296
	C	7	2002- 2012	-6.680978	-7.032	-6.375	-6.011
SONUÇ: A ve C modeli ile belirlenen yapısal kırılma noktalarında LNCORR değişkeni durağandır.							
LNCO2	A	6	2000- 2007	-3.334.334	-4.073	-3.563	-3.296
	C	8	1999- 2002	-5.744.189	-7.196	-6.312	-5.893
SONUÇ: A ve C modeli ile belirlenen yapısal kırılma noktalarında LNCO2 değişkeni durağan değildir.							
KENT	A	8	2001 -2003	-3.942.589	-4.073	-3.563	-3.296
	C	8	1995- 2012	-8.117.111	-6.691	-6.152	-5.798
SONUÇ: A modeli ile belirlenen yapısal kırılma noktalarında seri durağan değildir. C modeli ile belirlenen yapısal kırılma noktalarında durağandır.							

**Tablo 4: LM (Yapısal Kırılmalı) Birim Kök Test Sonuçları (1984-2019)
(Devamı)**

GDPg	A	0	1994- 1998	-4.105.389	-4.073	-3.563	-3.296
	C	3	2000- 2007	-5.598.177	-6.821	-6.166	-5.832
SONUÇ: A modeli ile belirlenen yapısal kırılma noktalarında seri durağan iken C modeli ile belirlenen yapısal kırılma noktalarında durağandır.							
TUFE	A	7	1998- 2002	-2.929.102	-4.073	-3.563	-3.296
	C	1	1995- 2005	-4.748.759	-7.196	-6.312	-5.893
SONUÇ: A ve C modeli ile belirlenen yapısal kırılma noktalarında TUFE değişkeni durağan değildir.							

3.2.2. Eşbütünleşme Analizi

Serilerin I(0) ve I(1) formlarında durağan olması, Engle-Granger ve Johansen eşbütünleşme analizlerinin yapılmasını engellemektedir. Bununla birlikte Pesaran vd. (2001) tarafından geliştirilen ARDL tekniği analizin yapılmasına imkân sağlamaktadır. ARDL yöntemi diğer eşbütünleşme yöntemleriyle karşılaştırıldığında bazı avantajlara sahiptir. Bu metodolojinin en önemli avantajlarından birisi değişkenlerin I(0) veya birinci fark I(1) düzeyinde entegre edilmesine izin vermesidir. ARDL modeli I(2) seviyesi için uygulanamaz. ARDL uzun dönem modelinin tahmin edilebilmesi için oluşturulan denklem aşağıdaki gibidir;

$$\Delta \text{LNSHARC}_t = \alpha_0 + \sum_{i=0}^q \beta_1 \text{LNSHARC}_{t-i} + \sum_{i=0}^q \beta_2 \text{LNCORR}_{t-i} + \sum_{i=0}^q \beta_3 \text{GDPg}_{t-i} + \sum_{i=0}^q \beta_4 \text{LNCO2}_{t-i} + \sum_{i=0}^q \beta_5 \text{KENT}_{t-i} + \sum_{i=0}^q \beta_6 \text{TUFE}_{t-i} + \beta_7 \text{LNSHARC}_{t-1} + \beta_8 \text{LNCORR}_{t-1} + \beta_9 \text{GDPg}_{t-1} + \beta_{10} \text{LNCO2}_{t-1} + \beta_{11} \text{KENT}_{t-1} + \beta_{12} \text{TUFE}_{t-1} + \mu_t$$

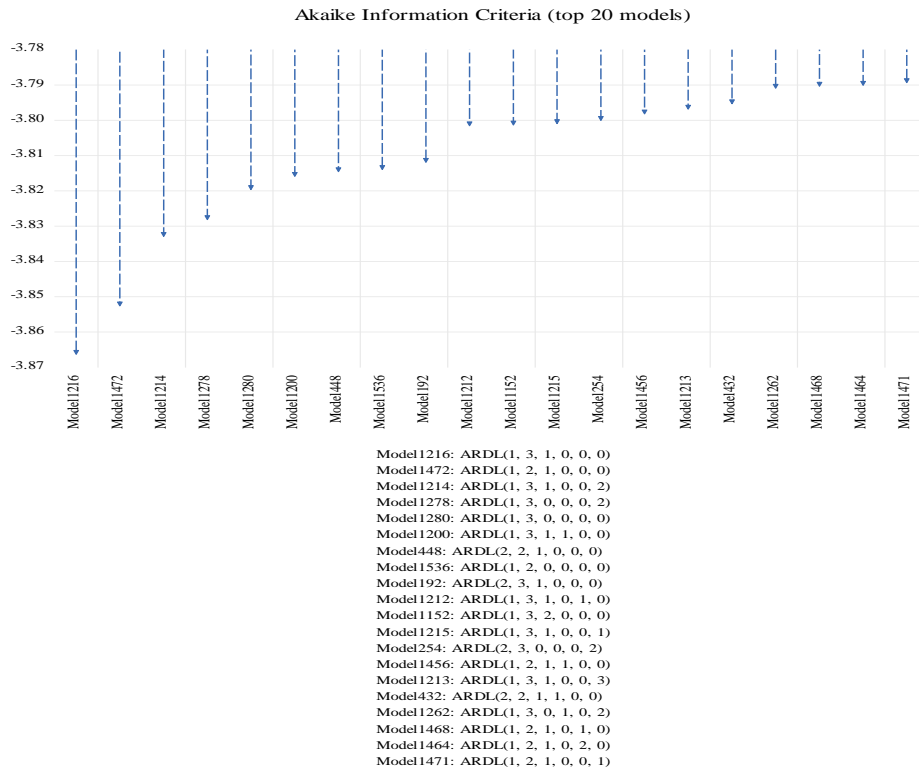
Sınır testi yaklaşımı kullanılarak seriler arasında eşbütünleşme ilişkisinin belirlenmesinde hata düzeltme modelinden istifade edilmektedir. Hata düzeltme modeli (ECM), zaman serileri analizinde uzun ve kısa dönemdeki dengesizliklerin giderilmesi ve eşbütünleşen değişkenler arasında nedenselliğin belirlenmesi bakımından önemlidir. Hata düzeltme terimi (ECT), kısa vadedeki sapmanın şokla sonuçlandığı veya uzun vadeli dengeye geri döndüğü ayarlama hızını göstermektedir. Hata düzeltme teriminin anlamlı olması ve şokların ardından uzun vadeli eğilime yakınsamayı temsil etmesi için sonuçların önemli, negatif işaretli ve 1'den küçük olması gerekir (Ndabuga vd., 2021: 7). Kısa dönem ve hata düzeltme modeline bağlı olarak oluşturulan tahmin denklemi de aşağıdaki gibidir;

$$\Delta \text{LNSHARC}_t = \beta_0 + \sum_{i=0}^q \beta_1 \text{LNSHARC}_{t-i} + \sum_{i=0}^q \beta_2 \text{LNCORR}_{t-i} + \sum_{i=0}^q \beta_3 \text{GDPg}_{t-i} + \sum_{i=0}^q \beta_4 \text{LNCO2}_{t-i} + \sum_{i=0}^q \beta_5 \text{KENT}_{t-i} + \sum_{i=0}^q \beta_6 \text{TUFE}_{t-i} + 1 + \lambda \text{ECT}_{t-1} + \mu_t$$

Denklemden q_1 - q_6 optimal gecikme uzunluklarıdır ve Δ farktır ve μ_t hata düzeltme terimi ve λ ayarlama hızıdır. ECT, uzun dönemli ilişkiden türetilen hata düzeltme terimi anlamına gelmektedir. Akaike Bilgi Kriteri (AIC) ve seri korelasyon testleri sonuçları değerlendirilerek model seçim kriterleri belirlenmiştir. ARDL Eşbütünlük analizi için hipotezler de şu şekildedir;

$$H_0: \theta_1 = \theta_2 = 0 \text{ (Eşbütünlük yoktur)}, \quad (6)$$

$$H_A: \theta_1 \neq \theta_2 \neq 0 \text{ (Eşbütünlük vardır)}. \quad (7)$$

Şekil 2: Model Kriterleri Grafiği

Pesaran vd. (2001), F istatistiğinin değeri üst sınır kritik değerinden büyük olduğunda H_0 hipotezi reddedilir ve değişkenler arasında bir eşbütünlük ilişkisi olduğu belirlenir. F istatistiği alt kritik sınırdan küçük olduğunda H_0 hipotezi kabul edilir. F-istatistik değeri kritik değerler arasında kaldığı ve belirsizlik oluşturduğu için eşbütünlük belirli değildir (Kunwar, 2019:35). Öte yandan, uygun modelleri belirlemek için Akaike veya Schwarz Bilgi Kriterleri (SIC) kullanılır. Eviews 12 programı tarafından değerlendirilen 2500 farklı ARDL modelinden ilk 20 modeli ve Akaike bilgi kriterine (AIC) göre seçilen uygun modeli gösterir. Şekil 2, çalışmada kullanılan en uygun ARDL modelinin (1,3,1,0,0,0) olduğunu göstermektedir.

Model seçimi ile belirlenen sınır testi sonuçları Tablo 2'de gösterilmiştir. Modeldeki açıklayıcı değişken sayısı 6 olduğundan $K = 5$ 'tir. F istatistiği 16.6 olarak hesaplanmıştır. Bu değer, tüm önem seviyeleri için tüm üst kritik değerlerden büyüktür. Bu nedenle uzun dönemde eşbütünleşme olmadığını gösteren sıfır hipotezi reddedilerek alternatif hipotez kabul edilmiştir.

Tablo 5: ARDL Sınır Testi Sonuçları (1984-2019)

F-Bounds Test		Ho: Eşbütünleşme yoktur.		
Test İstatistikleri	Değer	Anlamlılık Düzeyi.	I(0)	I(1)
F İstatistiği	16.60030	10%	2.26	3.35
K	5	5%	2.62	3.79
Model: ARDL (1,3,1,0,0,0)		2.5%	2.96	4.18
		1%	3.41	4.68

Hata düzeltme (EC) modeline bağlı olarak elde edilen ARDL uzun dönem tahmin sonuçlarına göre LNCORR değişkeni ile LNSHARC değişkeni arasındaki ilişki negatif ve istatistiksel olarak %1 düzeyinde anlamlıdır. Bu sonuç, yolsuzlukların uzun dönemde sağlık harcamalarını artırdığını göstermektedir. Başka bir deyişle yolsuzlukta meydana gelen %lik artış sağlık harcamalarını %1.44 dolaylarında artırmaktadır. Kentleşmenin sağlık harcamaları üzerindeki etkisi ise %1 anlamlılık düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Buna göre kentleşmede meydana gelen bir birimlik artış, sağlık harcamalarını %0.36 dolaylarında azaltmaktadır. GDPg değişkeni ile SHARC değişkeni arasındaki ilişki negatif ve anlamlıdır. Benzeri şekilde uzun dönemde enflasyon ile sağlık harcamaları arasında negatif ilişki bulunmakta, enflasyondaki artış sağlık harcamalarını düşük düzeyde azaltmaktadır. LNCO2 ile sağlık harcamaları arasındaki uzun dönem nedensellik ilişkisi negatif ve istatistiksel anlamlılığa sahiptir. Yani karbon emisyonunda meydana gelen %1'lik artış sağlık harcamalarını %0.55 dolaylarında azaltmaktadır (Tablo 6).

Tablo 6: ARDL Uzun Dönem Tahmin Sonuçları

Değişken	Katsayı	Standart Hata	t-istatistiği	Olasılık
LNCORR	-1.442089	0.283701	-5.083125	0.0001
KENT	-0.355580	0.047766	-7.444206	0.0000
GDPG	-0.019392	0.005782	-3.353922	0.0033
TUFE	-0.004905	0.001357	-3.614752	0.0018
LNCO2	-0.554213	0.167745	-3.303905	0.0037

EC = LNSHARC - (-1.4421*LNCORR -0.3556*KENT -0.0194*GDPG -0.0049
*TUFE -0.5542*LNCO2)

LNCORR değişkeninin kısa dönem normal katsayısı negatif ve istatistiksel olarak %1 düzeyinde anlamlı nedensel ilişkiye sahiptir. Bu duruma göre yolsuzluk

katsayısında meydana gelen artış kısa dönemde %0.29 oranında sağlık harcamalarını artırmaktadır. Diğer taraftan ilk ve ikinci gecikmeli değerler yolsuzluktaki artışın sağlık harcamalarını azalttığını göstermektedir. Kısa dönemde kentleşmenin sağlık harcamaları üzerinde katsayısı negatif ve istatistiksel olarak anlamsızdır. Karbon emisyonunda meydana gelen artış ise sağlık harcamalarını %0.55 dolaylarında azaltmaktadır. F istatistiği değeri modelin bir bütün olarak anlamlı olduğunu göstermektedir. Modelin R²'si %89 dolaylarında olup, oldukça yüksek ve anlamlı, ayrıca açıklayıcı özelliğe sahiptir (Tablo 7).

Sonuçlardaki gecikmeli hata terimi (ECT_{t-1}) negatif ve istatistiksel olarak %1 düzeyinde anlamlıdır. Bu durum geri bildirim mekanizmasının etkili olduğunu ve eşbütünleşmenin bulunduğunu göstermektedir. Hata düzeltme katsayısı kısa dönemde meydana gelen dengesizliklerin sonraki dönemde % 32 kadarının düzeleceğine işaret etmektedir.

ARDL (1,3,1,0,0,0) modelinin tanısal test sonuçlarına göre ise Breusch-Godfrey değeri modelin otokorelasyon sorununun olmadığını göstermektedir. Modeldeki varyans değişimi sorunu Breusch-Pagan-Godfrey testi ile incelenmiş ve olasılık değeri %5'ten büyük olduğu için H₀ hipotezi kabul edilmiştir. Ayrıca Jarque-Bera testinin sonuçları, modeldeki hata terimlerinin normal dağılımlı olduğunu göstermektedir. Ayrıca model uygunluğunu belirlemek için kullanılan Ramsey Reset testinin sonuçları da model uygunluğuna aykırı bir sorun olmadığını göstermektedir (Tablo 7).

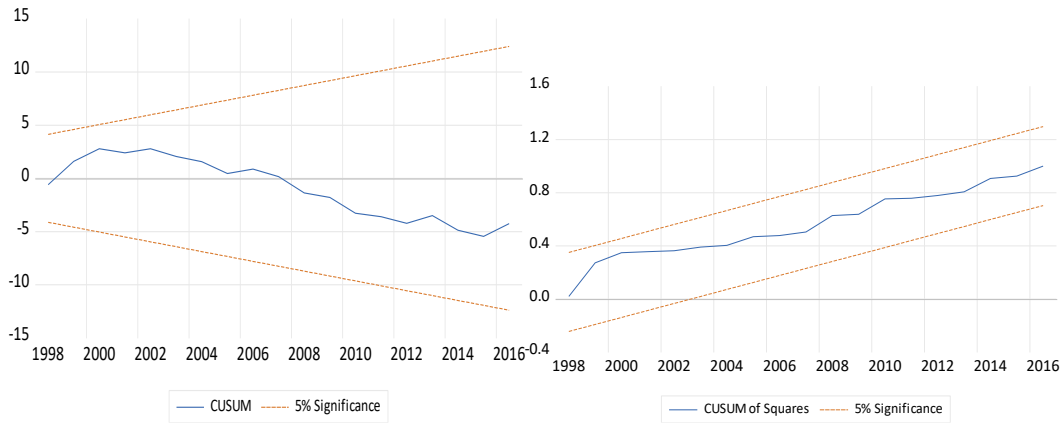
Tablo 7: Kısa Dönem Seviye Tahmin Sonuçları

Değişken	Katsayı	Standart Hata	t-istatistiği	Olasılık
C	3.418987	0.303391	11.26924	0.0000
D(LNCORR)	-0.289281	0.030081	-9.616821	0.0000
D(LNCORR(-1))	0.140619	0.030569	4.600021	0.0002
D(LNCORR(-2))	0.057291	0.031637	1.810913	0.0860
D(KENT)	-0.040745	0.027127	-1.502009	0.1495
ECM(-1)	-0.317015	0.028263	-11.21663	0.0000
R ²	0.888338	X ² _{BGS}	1.187920	0.3289
Düzeltilmiş R ²	0.865075	X ² _{BPG}	0.658667	0.7475
F İstatistiği ve Olasılık	38.18675 (0.000000)	X ² _{JB}	0.906744	0.635482
DW	1.863550	X ² _{Ramsey}	4.393179	0.0505

*p<0.1; **p<0.05; ***p<0.01

Belirtilen tanısal testlere ek olarak, ARDL modelinde tahmin edilen uzun dönemli katsayıların kararlılığı Cusum ve CusumQ testleri ile kontrol edilmiştir. Cusum testi, ilgili hata terimi güven aralığı içindeyse, tahmin edilen

katsayıların/parametrelerin kararlı olduğunu gösterir. Kümülatif hata teriminin karesine dayalı katsayıları değerlendirmek için Cusumq testi kullanılmaktadır (Çiğdem, 2020: 80-96). Şekil 2'deki düz çizgiler parametre tahminlerini, kesikli kırmızı çizgiler ise %95 güven sınırlarını temsil etmektedir. Modele uygulanan CUSUM ve CUSUMQ grafikleri değerlendirildiğinde %5 anlamlılık düzeyindedir. Ayrıca parametreler alt ve üst sınırlar arasında olduğu için parametre kararlılığı açısından bir problem olmadığı söylenebilir.

Şekil 3: CUSUM ve CUSUMQ Grafikleri

4. Tartışma ve Sonuç

Sağlık, bir ülkenin refah düzeyini temsil eden önemli bir gösterge ve değerdir. Ülkeler, refah düzeylerini yükseltmek ve dolayısıyla tıbbi harcamaları artırmak için sağlıklı toplumlar oluşturmaya özel önem vermektedir. Ancak sağlık hizmetlerinin sunumunun önündeki en önemli sorunlardan birisi, yolsuzlukların sağlık hizmetlerini ve kalitesini olumsuz etkilemesi, kaynakların verimliliğine ve dağılımına verdiği zararlardır. Yolsuzluk günümüzde uluslararası bir sorun haline gelmiş ve küresel bir tehdide dönüşmüştür (Mackey, 2016). Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin makro ekonomik göstergelerine zarar veren yolsuzluk, Türkiye'nin de en önemli sorunları arasında yer almaktadır.

Bu çalışmada, Türkiye'deki yolsuzluk ve sağlık harcamaları arasındaki ilişkiyi incelemek için 1984-2019 dönemine ait veriler kullanılmıştır. Çalışmada öncelikle serilerin durağanlık düzeyleri ADF ve PP birim kök testleri ile kontrol edilmiştir. Makroekonomik serilerin yapısal kırılmalardan etkilendiği düşünülerek serilerin yapısal kırılmalı Lee-Strazizitch çift yapısal kırılmalı birim kök testi ile araştırılmıştır. Araştırmanın sonuçları serilerin yapısal kırılmalardan etkilendiğini göstermektedir. Bu sonuç, toplumsal refahın sağlanması ve sağlık harcamalarının artırılması bakımından ekonomik istikrara önem verilmesini göstermesi bakımından önemlidir. Yapısal kırılmalı ve kırılmalı birim kök testlerinin incelenmesiyle elde edilen sonuçlar eşbütünleşme analizinin yapılabilmesi

bakımından herhangi bir sorunun bulunmadığını göstermiş ve daha seriler arasındaki ilişkinin belirlenmesi amacıyla ARDL eşbütünleşme analizi yapılmıştır. ARDL eşbütünleşme analizi sonuçlarına göre artan yolsuzluk, kısa ve uzun vadede sağlık harcamalarını artırmaktadır. Buna göre, yolsuzluk katsayısındaki %1'lik bir artış, uzun vadeli sağlık harcamalarını göreceli düzeyde %1.44 oranında artırmaktadır. Kısa vadede, yolsuzlukta %1'lik bir artış ise sağlık harcamalarını %0.15 oranında artırmaktadır. Kısa ve uzun vadeli katsayıları birlikte değerlendirildiğinde, yolsuzluğun sağlık hizmetleri ve maliyetleri üzerinde etkili olduğunu ve sağlık harcamalarının önemli bir belirleyici olduğunu ortaya koymaktadır. Bu çalışma ve önceki araştırmaların sonuçları yolsuzluktaki artışın sağlık harcamalarını artırdığını göstermektedir. Öte yandan son yıllarda pandemi ile birlikte ortaya çıkan risklerinde sağlık harcamalarını ve yolsuzlukları artırdığı, sağlık hizmetlerine erişimde eşitsizlikleri artırdığı gözlemlenmektedir. Sağlık hizmetlerinin ve harcamalarının etkinliği geniş bir çerçevede mücadele edilebilmesi için bir dizi tedbirin alınmasını gerektirmektedir. Özellikle yolsuzluktaki artışın sağlık harcamaları üzerindeki etkilerini belirleme konusunda ciddi sorunların bulunduğu görülmektedir. Lancet Küresel Sağlık (2022) makalesinde belirtildiği gibi, yolsuzlukla mücadelede çözümler önerilmeden önce doğru sorular sorulmalıdır. Yolsuzluğun bazı biçimlerini harekete geçiren nedir (alışkanlık, seçim eksikliği, hayatta kalma)? Kim iktidardadır (sağlık sektörünün içinde ve dışında)? Kim bir fark yaratabilir (yani, yolsuzluğun sona ermesinden kim yararlanacak)? Bu sorular dikkate alınarak yeni stratejiler ve müdahaleler geniş tabanlı olmalı, sağlık sistemi için en önemli olan şeylere odaklanılmalı ve eyleme geçirilebilmelidir. Bu çerçevede yolsuzlukla mücadelede disiplinler arası ve bütünsel bir yaklaşıma ihtiyaç bulunmaktadır. Bunun yanında Mackey vd. (2019) yolsuzlukla mücadelede dinamik siyasi irade ve güçlü kurumların varlığının gerekliliğine vurgu yapmaktadır Öte yandan Vian (2008) ve Lu vd. (2020) şeffaflık ve hesap verebilirliğin önemine dikkat çekmektedir. Fotaki (2020) yolsuzluktaki artışın kamu çıkarlarına zarar verdiğini; iyi yönetim ve hukukun üstünlüğüne zarar verdiğini ve bu nedenle de sistemin çökmesine etki edebilecek tehlikeler ortaya çıkarabileceğine dikkat çekmektedir. Sağlık sektörü açısından değerlendirildiğinde, yolsuzlukla birlikte ortaya çıkan dinamiklerin ve mekanizmaların tespit edilmesi yolsuzlukla mücadele bakımından önemli yararlı sonuçlar sağlayabilir.

Araştırmamızdan elde edilen bulgular, uzun dönemde kişi başına gelir düzeyi ile sağlık harcamaları arasında negatif ilişkinin bulunduğunu göstermektedir. Başka bir deyişle, uzun dönemde kişi başına gelir düzeyinde meydana gelen bir birimlik artış/azalış, sağlık harcamalarını %0.019392 kadar azaltmakta/artırmaktadır. Bu sonuç gelir düzeyindeki artışın/azalmanın sağlık harcamalarındaki azalış/artış etkisinin düşük düzeyde olduğunu göstermektedir. Diğer taraftan ARDL model bulguları kısa dönemde kişi başına gelir düzeyi ile sağlık harcamaları arasındaki ilişkiyi gösteren herhangi bir kanıt sunmamıştır.

Son yıllarda, karbondioksit emisyonlarındaki artış ve iklim değişikliği, halk sağlığını ve sağlık hizmetlerini olumsuz etkilemektedir. Ayrıca sağlık harcamaları ekonomik, sosyal ve politik eğilimlerle birlikte artmaktadır. Bulgularımız, CO2 emisyonları ile sağlık harcamaları arasındaki uzun vadeli ilişkinin Türkiye'de negatif ve anlamlı olduğunu göstermektedir. Araştırmamızın sonucu CO2 emisyonlarındaki %1'lik bir artışın uzun vadede sağlık bakım maliyetlerini %0.55 oranında azalttığını ortaya koymaktadır. Zaidi ve Saidi (2018) ve Aysu vd. (2020), araştırma bulgularıyla da tutarlılık gösteren araştırmanın sonuçları sosyal refahı korumak ve sağlık harcamalarını artırmak için çevre politikalarının etkinleştirilmesi gerektiğini göstermektedir. Diğer bir deyişle, çevre kalitesindeki bozulmayı ortadan kaldırmak, çevre ve insan sağlığını korumak için karbondioksit emisyonlarını sınırlayan politika eksikliklerinin giderilmesi ve etkinleştirilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımının artırılması, insan sağlığı ve çevre kalitesi açısından oldukça önemlidir. Öte yandan araştırmamızda sera gazlarının ve iklim değişikliğinin çevre ve insan sağlığı üzerindeki etkisinin yeterince araştırılmadığı tespit edilmiştir. Bu konu çalışmamızda ikincil bağlamda incelendiği için daha detaylı ve bağımsız araştırmalara ihtiyaç vardır.

Çalışmamızda kentleşmenin uzun dönemde sağlık harcamaları üzerindeki etkisinin negatif ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Sonuçlar, %1 anlamlılık düzeyinde, bir birim daha kentleşmenin sağlık harcamalarını %0,36 oranında azalttığını göstermektedir. Kısa vadede, kentsel nüfusun her bir ek biriminin sağlık harcamaları üzerindeki etkisi önemsizdir. Bunun en önemli nedenleri, etkisiz sağlık politikaları ve sağlığa erişimdeki yetersizliktir. Lowe vd. (2022) öne sürdüğü gibi, kentsel planlama politikaları, sağlığın ve sürdürülebilirliğin korunmasında veya risklerin azaltılmasında çok önemli bir rol oynamaktadır. Politik önlemler ve eylemlerle, sağlık eşitsizlikleri azaltılabilir ve trafik ölümleri, yerleşik yaşam tarzları, hava kirliliğini ve çevresel bozulmayı azaltmada uygulanacak politikalarla etkili sonuçlar elde edilebilir.

Enflasyon ve sağlık harcamaları arasındaki ilişkiye bakıldığında araştırma sonuçları farklılık göstermektedir. Bazı çalışmalar enflasyon ile sağlık harcamaları arasında negatif bir ilişki gösterirken, diğerlerinde pozitif yönlü ilişkiye rastlanmaktadır. Araştırmamız, enflasyonun sağlık giderleri üzerindeki etkisinin uzun dönemde etkisinin düşük düzeyde olduğunu göstermektedir. Ancak kısa vadeli gecikme dikkate alındığında, enflasyonun sağlık harcamalarına etkisi negatif ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Diğer bir deyişle, enflasyondaki gecikmeli birim artış, sağlık harcamalarını düşük düzeyde (-0.004905) azaltmaktadır. Bu sonuç, sağlık harcamalarının enflasyondan az ve önemsiz bir düzeyde etkilendiğini ortaya koymaktadır.

Genel olarak değerlendirildiğinde yolsuzlukla mücadelenin sağlık politikalarının etkinleşmesi ve halk sağlığının korunması bakımından önemli olduğu görülmektedir. Kentsel politikaların gözden geçirilmesi ve şehir planlamalarının

düzenlenmesi sağlık hizmetlerinin etkinleşmesinde önemli rol oynamaktadır. Kişi başına gelir düzeyi yükseldikçe kişisel sağlık harcamaları azalmakta ve enflasyonun sağlık harcamaları üzerindeki etkisi düşük düzeyde de olsa politika yapıcıların ekonomik istikrara odaklanması, refah düzeyinin korunması bakımından önemlidir. Yenilenebilir enerji kullanımının artırılması, insan sağlığı ve çevre kalitesi açısından üzerinde önemle durulması gereken konulardan biridir. Ayrıca politika yapıcıların yolsuzlukla mücadeleye önem vermesi sağlık harcamalarının etkinliğinin artırılması ve sağlık hizmetlerinin ve sunumunun kalitesinin iyileştirilmesi bakımından önemlidir.

Kaynakça

- Akhbari, R. ve Nejati, M. (2019). The effect of corruption on carbon emissions in developed and developing countries: empirical investigation of a claim. *Heliyon*, 5(9), e02516.
- Akıncı, A. ve Tuncer, G. (2016). Türkiye’de sağlık harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki. *Sayıştay Dergisi*, (102), 47-61.
- Asghari, M. (2016). The Role of Corruption and Healthcare Expenditure in the Persian Gulf Region's Health System, *Iranian Journal of Health Sciences*, 4(2): 19-30.
- Albayrak, M. (2020). The Relationship between Public Health Services and Expenditures and Corruption in OECD Countries. *BİLTÜRK Journal of Economics and Related Studies*, 2 (4), 535-556.
- Altuntaş, M. Özyurt, M. (2020). Kentleşme ve sağlık harcamaları: Türkiye üzerine ekonometrik bir çalışma. *KAÜİİBFD*, 11(22), 891-915.
- Altunöz, U. (2013). Türkiye’de Enflasyon, Büyüme ve Finansal Derinleşme İlişkisinin Ampirik Analizi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3 (2), 175-194.
- Apergis N, Gupta R, Lau C.K.M. ve Mukherjee Z. (2018) US state-level carbon dioxide emissions: does it affect health care expenditure? *Renew Sust Energ Rev* 91:521–530.
- Artan S., Hayaloğlu P. ve Demirel SK. (2017). BRICS ülkelerinde kamu sağlık harcamaları etkinliğinin belirleyicileri, *SGD-Sosyal Güvenlik Dergisi*, 7(1), 9-30.
- Atay Polat M.A. ve Ergun, S. (2018). Yapısal kırılma altında Türkiye’de ekonomik büyüme, CO2 emisyonu ve sağlık harcamaları ilişkisi. *Business and Economics Research Journal*, 9(3), 481-497.

- Aysu A., İlgün, M.F. ve Çobanoğulları G. (2020). Hizmet türleri itibarıyla kamu harcamalarının hava kalitesi üzerindeki etkisi: AB ülkelerine yönelik panel veri analizi, *Maliye Dergisi*, Temmuz-Aralık 2020, 179:118-139.
- Bağdigen, M. ve Dökmen, G. (2006). Yolsuzluklarla kamu harcamaları arasındaki ilişkinin ampirik bir analizi: Türkiye örneği. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 2(4), 23-38.
- Boz, C., Taş, N. ve Önder, E. (2020). “The Impacts of Aging, Income and Urbanization on Health Expenditures: A Panel Regression Analysis for OECD countries”, *Turkish Journal of Public Health*, 18(1): 1-9.
- Chaabouni, S. ve Saidi, K. (2017). The dynamic links between carbon dioxide (CO₂) emissions, health spending and GDP growth: A case study for 51 countries. *Environmental Research*, 158, 137-144.
- Chattopdhyay, S. (2016). Corruption in healthcare and medicine: Why should physicians and bioethicists care and what should they do? *Indian Journal of Medical Ethics*, 10 (3), 153. <https://ijme.in/articles/corruption-in-healthcare-and-medicine-why-should-physicians-and-bioethicists-care-and-what-should-they-do/>
- Cohen D. ve Petkov M. (2016). Corruption in healthcare is rife worldwide, finds report. *BMJ*. Oct 12; 355: i5522.
- Çağlayan, E. ve Saçaklı, İ. (2010). Satın alma gücü paritesinin geçerliliğinin sıfır frekansta spektrum tahmincisine dayanan birim kök testleri ile incelenmesi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 20(1): 121-137.
- Çetin, M. A. ve Bakırtaş, İ. (2019). Does urbanization induce the health expenditures? a dynamic macro-panel analysis for developing countries. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (61), 208-222.
- Çiğdem, G. (2020). COVID-19 and net foreign exchange reserve relationship in Turkey: evidence from ARDL bounds testing approach. *Journal of Business, Economics and Finance* (JBEF), 9(2), p.80-96.
- Demir H. ve Kurt M.E. (2017). Yolsuzluk ve katastrofik sağlık harcamaları. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 7 (14), 363-384.
- Demir, M. A. (2019). Yapısal Kırılmalı Birim Kök Testleri Çerçevesinde Türkiye için cari açık sürdürülebilirliği, *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 54(1), 261-273.

- Demir, Ö. ve Tanyıldızı, İ. (2017). Sağlık harcamalarının ekonomik büyüme üzerine etkisi. *Fırat Üniversitesi Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 1(1), 89-119.
- Dumrul, Y. (2019). Sağlık harcamaları ve çevre kirliliği: Asean-5 ülkeleri üzerine bir panel veri analizi. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, Ekim 2019 Özel Sayısı, 396-407.
- Ecevit, E., Çetin, M. ve Yücel A.G. (2018). Türkiye Cumhuriyetlerinde sağlık harcamalarının belirleyicileri: Bir panel veri analizi, *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 10(19): 318-334.
- Esen, E., Çelik Keçili, M. (2022). Economic Growth and Health Expenditure Analysis for Turkey: Evidence from Time Series. *J Knowl Econ* 13, 1786–1800. <https://doi.org/10.1007/s13132-021-00789-8>
- Feliciano, M., Bezerra, A. ve Santo, A. (2017). Economic growth and inflation rate: implications for municipal revenue and health expenditure of the municipalities of Pernambuco, Brazil. Crescimento econômico e taxa de inflação: implicações na receita municipal e na despesa com saúde dos municípios de Pernambuco, Brasil. *Ciencia ve saude coletiva*, 22(6), 1979–1990.
- Fotaki M. (2020). Why we must talk about institutional corruption to understand wrongdoing in the health sector comment on "we need to talk about corruption in health systems". *International journal of health policy and management*, 9(5), 206–208.
- Glynn, J., Perera, N. ve Reetu V. (2007). Unit root tests and structural breaks: a survey with applications 2007. <https://ro.uow.edu.au/commpapers/455>
- Gövdeli, T. (2019). Health expenditure, economic growth, and Co2 emissions: evidence from the oecd countries. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (31), 488-516.
- Habibov, N. (2016) "Effect of corruption on healthcare satisfaction in post-soviet nations: a cross-country instrumental variable analysis of twelve countries", *Soc. Sci. Med*, 152, s. 119-124.
- Kar, M. (2003). Kamu harcama çeşitlerinin ekonomik büyüme üzerine etkisi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 58 (03).
- Kılıç, C. ve Kurt, Ü. (2020). Kentleşmenin sağlık harcamaları üzerindeki etkisi: Türkiye için ARDL sınır testi yaklaşımı. *KAÜİİBF D*, 11(21), 290-305.

- Kohler, J. C. ve Bowra, A. (2020). Exploring anti-corruption, transparency, and accountability in the World Health Organization, the United Nations Development Programme, the World Bank Group, and the Global Fund to Fight AIDS, Tuberculosis and Malaria. *Globalization and health*, 16(1), 101.
- Kohler, J. C., Dimancesco, D. (2020). The risk of corruption in public pharmaceutical procurement: how anti-corruption, transparency and accountability measures may reduce this risk. *Global health action*, 13(sup1), 1694745.
- Konuk T. ve Eryer A. (2021). Ekonomik büyüme ve Co2 emisyonunun sağlık harcamaları üzerine etkisi: Türkiye örneği. *International Journal Of Disciplines In Economics- Administrative Sciences Studies(Ideastudies)*, 30, P. 402-410.
- Kunwar, K. B. (2019). Impact of Government Expenditure in Economic Growth of Nepal: ARDL Approach, *Contemporary Research: An Interdisciplinary Academic Journal*, vol. 3 (1): 33-40
- Kutluay Tutar F. Fırat E. ve Balkaya D. (2022). Türkiye’de yolsuzluk ve ekonomik büyüme üzerine bir inceleme: 1995-2020 zaman serisi analizi. *International Journal of Disciplines in Economics & Administrative Sciences Studies*
- Kutluay Tutar, F. ve Ekici, M. (2020). “Ekonomik büyümenin lokomotifini olan sağlık sektörü ve Türkiye uygulaması”, *Journal Of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 6(30), 1335-1342
- Lowe M., Adlakha D., Sallis J.F., Salvo D., Cerin E., Moudonand A.V. others. (2022). City planning policies to support health and sustainability: an international comparison of policy indicators for 25 cities, *The Lancet Global Health* Vol. 10, No. 6e882–e894 Published: June.
- Li ZZ, Liu G, Tao R ve Lobont OR. (2021). Do Health Expenditures Converge Among ASEAN Countries? *Frontiers in Public Health*.; 9:699821. DOI: 10.3389/fpubh.2021.699821. PMID: 34568255; *PMCID*: PMC8460855.
- Lu, H. S., Ho, B. X. ve Miranda, J. J. (2020). Corruption in health systems: the conversation has started, now time to continue it comment on "we need to talk about corruption in health systems". *International journal of health policy and management*, 9(3), 128–132.
- Mackey T. K. (2019). Opening the policy window to mobilize action against corruption in the health sector comment on "we need to talk about corruption

- in health systems". *International journal of health policy and management*, 8(11), 668–671.
- Monea N. (2014). Stemming the tide: Reducing health care cost inflation through eliminating waste, Senior Honors Theses & Projects. 396.
- Müftaudeen O. O., Bello A. A. (2014). Nijerya'da Kamu Sağlık Harcamaları ve Sağlık Sektörü Performansı: Sürdürülebilir Ekonomik Kalkınma için Etkileri. *J Econ Finans*, 4(3), 39–55.
- OECD (2020). Health Spending Data. <https://data.oecd.org/healthres/health-spending.htm> (22.08.2022).
- Patil R. R. (2014). Urbanization as a determinant of health: a socioepidemiological perspective. *Social work in public health*, 29(4), 335–341. <https://doi.org/10.1080/19371918.2013.821360>
- Peña-Sánchez, A.R., Ruiz-Chico, J., Jiménez-García, M. (2021). Dynamics of Public Spending on Health and Socio-Economic Development in the European Union: An Analysis from the Perspective of the Sustainable Development Goals. *Healthcare* 2021, 9, 353. <https://doi.org/10.3390/healthcare9030353>
- Rahman, M. M., Khanam, R. ve Rahman, M. (2018). Health care expenditure and health outcome nexus: new evidence from the SAARC-ASEAN region. *Globalization and health*, 14(1), 113. <https://doi.org/10.1186/s12992-018-0430-1>
- Sancar, C. ve Atay Polat, M. (2021). CO2 emisyonları, ekonomik büyüme ve sağlık harcamaları ilişkisi: Türkiye ve seçilmiş ülke örnekleri için ampirik bir uygulama. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10 (1), 236-252. DOI: 10.33206/mjss.748253.
- Sayuti M, Sukeri S. (2022). Assessing progress towards Sustainable Development Goal 3.8.2 and determinants of catastrophic health expenditures in Malaysia. *Plos one*. 17(2): e0264422. DOI: 10.1371/journal.pone.0264422. PMID: 35213626; PMCID: PMC8880746.
- Schneider MT, Chang AY, Chapin A, et al. (2021). Health expenditures by services and providers for 195 countries, 2000-2017. *BMJ Global Health*. Jul; 6(7): e005799. DOI: 10.1136/bmjgh-2021-005799. PMID: 34330760; PMCID: PMC8327839.

- Shao, Q., Tao, R. ve Luca, M. M. (2022). The effect of urbanization on health care expenditure: evidence from China. *Frontiers in public health*, 10, 850872. <https://doi.org/10.3389/fpubh.2022.850872>
- Şimşir, N, Çondur, F, Bölükbaş, M. ve Alataş, S. (2015). Türkiye’de sağlık ve ekonomik büyüme ilişkisi: ARDL sınır testi yaklaşımı. *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar*, (604), 43-54. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/fpeyd/issue/48043/607543>
- Taşkaya, S. ve Demirkıran, M. (2016). “Enflasyon, Gelir ve Sağlık Harcaması Arasındaki Nedensellik İlişkisi”, *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 15(2), 127-131.
- Tekbaş, M. (2019). Kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerine etkisi: 1990-2017 Türkiye örneği, *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 11 (4), 2412-2424
- The Lancet Global Health (2020). 2020-30: the decade of anti-corruption?. *The Lancet. Global health*, 8(1), e1. [https://doi.org/10.1016/S2214-109X\(19\)30500-5](https://doi.org/10.1016/S2214-109X(19)30500-5)
- TI (2021). Health and corruption. <https://www.transparency.org/en/our-priorities/health-and-corruption>
- Turgut M., Ağırbaş İ. ve Uğurluoğlu Aldoğan E. (2017). Türkiye’de sağlık harcamaları ve enflasyon arasındaki ilişki. *Asos Journal*.
- UNDP (2011). Fighting corruption in the health sector methods, tools and good practices, USA: United Nations Development Programme.
- United Nations Development Programme OoAaI. (2018). 2017 UNDP annual report of the administrator on disciplinary measures and other actions taken in response to fraud, corruption, and other wrongdoing. <https://www.undp.org/content/undp/en/home/accountability/audit/office-of-audit-and-investigation.html>. Accessed Sept 2019.
- Wang, D. ve Tomek, W. G. (2007). Commodity prices and unit root tests. *American Journal of Agricultural Economics*, 89(4), November, 873-889.
- Wang, Z., Asghar, M. M., Zaidi, S. ve Wang, B. (2019). Dynamic linkages among CO₂ emissions, health expenditures, and economic growth: empirical evidence from Pakistan. *Environmental science and pollution research international*, 26(15), 15285–15299. <https://doi.org/10.1007/s11356-019-04876-x>

- Wang, C. M., Hsueh, H. P., Li, F. ve Wu, C. F. (2019). Bootstrap ARDL on health expenditure, CO2 emissions, and GDP growth relationship for 18 OECD countries. *Frontiers in public health*, 7, 324.
- World Health Organization & United Nations Children's Fund (UNICEF). (2018). A vision for primary health care in the 21st century: towards universal health coverage and the Sustainable Development Goals. World Health Organization.
- Vavken P, Pagenstert G, Grimm C. ve Dorotka R. (2012). Does increased health care spending afford better health care outcomes? Evidence from Austrian health care expenditure since the implementation of DRGs. *Swiss Med Wkly*. 2012 Jun 6;142: w13589. doi: 10.4414/smw.2012.13589. PMID: 22674229.
- Vian T. (2008). Review of corruption in the health sector: theory, methods and interventions. *Health policy and planning*, 23(2), 83–94. <https://doi.org/10.1093/heapol/czm048>
- Yaqub, J., Ojapinwa, T. ve Yussuff, R.O. (2012). Public Health Expenditure And Health Outcome In Nigeria: The Impact Of Governance. *European Scientific Journal, ESJ*, 8.
- Yorulmaz Ö. (2017). Sosyo-ekonomik kalkınma, yolsuzluk ve sağlık göstergeleri arasındaki ilişki: kısmi en küçük kareler yapısal eşitlik modeli uygulaması. *Alphanumeric Journal*, 5(2), 191-206. <http://dx.doi.org/10.17093/alphanumeric.323277>
- Zaidi, S. ve Saidi S. (2018). “Environmental Pollution, Health Expenditure and Economic Growth in the Sub-Saharan Africa Countries: Panel ARDL Approach.” *Sustainable Cities and Society* 41: 833–840.

The Relationship Between Health Expenditures And Corruption: A Bounds Test Analysis

Extended Abstract

1. Introduction

There are many factors affecting health expenditures and health care services. Considering all factors that may affect health outcomes, such as corruption, is important for the quality of health services and their delivery. Much of the research on corruption has focused on policy and the public, and how corruption affects large sectors such as healthcare has not been adequately explored. Similarly, although research has been done on the economic dimensions of health care have been explored, the role of corruption has not been adequately studied. In this study, the relationship between health services and corruption was examined with the data from 1984 to 2019, and the relationship between health and corruption was investigated. Our study is based on the assumption that corruption negatively affects health expenditures and services. Since many factors affect health expenditures, importance was given to the use of variables different from the literature in our study. It is aimed that this study will contribute to the development of health policies.

2. Method

In this study, the effects of corruption perception index, per capita real gross domestic product, carbon monoxide emission, inflation, and unemployment rate on health expenditures, which are among the factors used in different studies in the literature, were examined. Pesaran et al. (2001) used the ARDL method to examine the variables at different levels. In this study, the model equation was formed with the same method as follows;

$$SHARC = CORR_t + GDP_{gt} + CO_{2t} + KENT_t + TUFE_t + \varepsilon_t$$

In the model equation, health expenditures (SHARC) are the dependent variable. Corruption perception index (CORR), per capita real Gross Domestic Product growth rate (GDP), carbon monoxide emissions (CO₂), inflation (TUFE), and urbanization growth rate (KENT) are the independent variables. Data on health expenditures, real GDP per capita, carbon monoxide emissions measurements were obtained from World Bank World Development Indicators, data on unemployment rate were got from the IMF database. Data on the Corruption Perceptions Index were obtained from the PRS/ICRG dataset. To rely on the results of the assumption of normality, logarithms of health expenditures, corruption index, and carbon monoxide emissions were taken. Since GDP_g, unemployment rate, and inflation data are percentage values, logarithmic transformation is not applied

3. Results and Discussion

The F-statistic value for the model was calculated as 16.6. This result is greater than the upper critical values when compared to all significance levels. Therefore, the null hypothesis stating that there is no cointegration in the long run is rejected and the alternative hypothesis that there is cointegration among the variables in the model is accepted.

According to the results of the long-term ARDL estimation results obtained in line with the assumption of unrestricted constant and no trend, the relationship between the LNCORR variable and the LNSHARC variable is negative and statistically significant at the 5% level. This result shows that corruption increases health expenditures in the long run. The relationship between the GDP variable and the SHARC variable is negative and statistically significant at the 5% level. In addition,

the coefficients of the KENT, TUFEE, and LNCO2 variables were negative, and , but we could get statistically significant results.

The short-term normal coefficient of the variable LNCORR is negative and statistically significant at the 1% level. The lag coefficient at lag is positive and statistically significant at the 5% level.. The coefficient of the variable KENT is negative but not statistically significant. While the TUFEE variable was negative as a coefficient at its normal and lagged values, we found it to be statistically significant at a lagged value. The R^2 of the model is 89%, which is quite significant and also has an explanatory function. In addition to the diagnostic tests applied to the model, when we evaluate the CUSUM and CUSUMQ graphs, we find that they are at the 5% significance level.

Our research focused on determining the impact of corruption on health spending and analyzed the data for the period 1984-2019. Both previous studies and the results show that corruption has a negative impact on health spending. we see that the spread of the COVID -19 global epidemic and the negative impact of corruption on the health system and spending are increasing. Reversing this situation is possible by placing the importance of fighting corruption to protect the appearance and quality of the health system and health services and to address the problem of inequity in access to health services. In addition, strengthening health systems in line with global health goals is possible through a determined fight. Our research shows that there is a small negative relationship between the rate of increase in per capita income and health spending in the long run. We found no evidence of the long- and short-term effects of increases in the unemployment rate on health spending.

4. Conclusion

A healthy society, which is one of the prerequisites of social welfare and the future, is possible with the effective and efficient use of health expenditures. In order to ensure effectiveness and efficiency in health, there is a need to fight corruption and maintain determination in this regard. On the other hand, problems encountered in inflation, unemployment, and GDP growth rate, which are other determinants of health expenditures, require economic stability. Preventing environmental degradation and ensuring quality is an important requirement for a welfare society.

Araştırma Makalesi

Seçim Şiddetinin Göç Üzerindeki Etkisi: Kenya Örneği¹

Pelin ALİYEV

Hasan Kalyoncu Üniversitesi

pelin.aliyev@hku.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2466-2132

Öz

Farklı siyasi eğilimlerin hiçbir hak veya rekabet imkânının bulunmadığı bir siyasi rejim demokrasi olarak tanımlanamaz. Bu anlamda, seçim rekabetinin demokrasinin özü ve demokratik temsil sürecinde anahtar bileşen olduğu söylenebilir. Bu rekabet, özgür, adil ve düzenli seçimlerle anlam kazanır. Ancak seçimler her zaman barışçıl bir ortamda gerçekleşmez. Özellikle Afrika kıtasında bazı seçimlerde siyasi rekabetin giderek artan oranda seçim şiddetine yol açtığı gözlemlenmektedir. Kenya, diğer birçok Sahra altı devleti gibi, 1990'lardaki ikinci demokratikleşme dalgası sırasında kapsamlı anayasal reformları yürürlüğe koymuş ve seçimler Kenya siyasetinin bariz bir özelliği haline gelmiştir. Bununla birlikte, demokratikleşmeye yönelik iyimser atmosfer kısa sürede ortadan kalkmıştır. Son yıllarda Kenya'da seçim şiddeti yaygın bir olgu haline gelmiş ve siyasi ve ekonomik olduğu kadar büyük bir insani krize de neden olmuştur. Bu makale Kenya'da seçim şiddetinin göç üzerindeki etkisini analiz etmekte ve bu kapsamda Kenya'da seçim şiddetinin göçe yol açıp açmadığı sorusuna cevap aranmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kenya; seçim; seçim şiddeti; göç; siyasi rekabet.

Jel Sınıflandırma Kodları: D72, F22

The Impact of Electoral Violence On Migration: The Case of Kenya²

Abstract

A political regime in which different political tendencies do not have any right or the opportunity to compete cannot be defined as democracy. In this sense, it can be asserted that electoral competition is the essence of democracy and the key component in the process of democratic representation. This competition makes sense with free, fair and regular elections. However, elections do not always take place in a peaceful environment. It is observed that in some elections, especially in the African continent, political competition led to increasingly electoral violence. Kenya like many other sub-Saharan states enacted comprehensive constitutional reforms during the second wave of democratization in the 1990s and elections became an obvious feature of Kenyan politics. Nevertheless, the optimistic atmosphere towards democratization has disappeared in a short time. In recent years electoral violence has become a widespread phenomenon in Kenya which causes a huge humanitarian crisis as well as political and economic. This article analyzes the effect of electoral violence on migration in Kenya, and seeks an answer to the question of whether electoral violence leads to migration in Kenya.

Keywords: Kenya; election; electoral violence; migration; political competition.

Jel Classification Codes: D72, F22

¹ Bu çalışma, 6-7-8 Mart 2022 tarihlerinde Antalya Bilim Üniversitesi tarafından düzenlenen Uluslararası Dünya Göç Hareketleri Sempozyumu'nda sunulan "Does political competition lead to migration in sub-Saharan Africa?" başlıklı bildirden üretilmiştir. Bildirinin sadece özeti yayınlanmıştır.

² Extended abstract is presented at the end of the article

Geliş Tarihi (Received): 30.06.2022– Kabul Edilme Tarihi (Accepted): 24.08.2022

Atıfta bulunmak için / Cite this paper:

Aliyev, P. (2022). Seçim Şiddetinin Göç Üzerindeki Etkisi: Kenya Örneği. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İİBF Dergisi*, 12 (2), 80-104. Doi: 10.18074/ckuiibfd.1138382.

1. Giriş

Siyasetin özü iktidar mücadelesidir. İktidar sahipleri mevcut konumlarını korumak için, siyasi muhalefet ise iktidarı ele geçirmek için mücadele eder. Bu iki taraf arasındaki rekabetin somut bir çıktı sağladığı aşama ise seçimlerdir. Hem yöneticiler hem de siyasi muhalefet karşı karşıya gelir ve seçmenler bir sonraki dönemde kimin yöneteceğine karar verir. Böylece siyasi iktidarı kullanacak yöneticiler seçimlerle belirlenmiş ve barışçıl bir iktidar değişimi sağlanmış olur. Seçimler ayrıca söz konusu rekabetin kazanan tarafına meşruiyet de sağlamış olur. Ancak seçimler her zaman barışçıl bir ortamda gerçekleşmez. İktidarı ele geçirmek isteyen adaylar arasındaki seçim rekabeti şiddetin gölgesinde kalır. Fjelde ve Höglund'un (2016) belirttiği gibi, “*Birçok seçim, demokratik uygulamaları baltalayan, insanların özgür ve adil koşullar altında oy kullanma haklarını reddeden ve seçim sonuçlarını gereksiz yere etkileyen yaygın şiddetle lekeleniyor*”. Siyasal şiddetin bir alt türü olan seçim şiddeti, siyasal aktörler tarafından seçim dönemlerinde belli siyasal amaçlara ulaşmak için tercih edilen bir stratejidir (Ogundiya ve Baba, 2005, s. 371; Höglund, 2009, s. 416). Bu şiddet, seçim sürecini veya sonuçlarını etkilemek için seçim öncesi, seçim günü ve seçim sonrası da dahil olmak üzere seçim sürecinin tüm aşamalarında ortaya çıkabilir. Seçim şiddeti, 1990’lı yıllardan itibaren ikinci demokratikleşme dalgasının yaşandığı Sahra altı Afrika’da oldukça yaygın ve önemli bir sorun haline gelmiştir.

Seçim şiddetinin seçim katılımı (Shenga ve Pereira, 2019; Bekoe ve Burchard, 2017; Bratton, 2008; Burchard, 2015; Höglund ve Piyananthne, 2009), siyasi davranış (Burchard, 2015; Dercon ve Gutiérrez-Romero, 2012; Höglund ve Piyananthne, 2009) ve siyasi bilgi (Söderström, 2018) üzerindeki etkilerini inceleyen güçlü bir literatür varken seçimlerdeki şiddetin göç üzerindeki etkisi hakkında çok az şey biliniyor. Savaşlar veya çatışmalar nedeniyle her yıl milyonlarca insan yerinden edildiği için göç önemli ve küresel bir insan güvenliği meselesi olmayı sürdürüyor. Bu noktada “Şiddetli seçim rekabeti göçü nasıl etkiler?” sorusuna cevap vermek daha gerekli hale gelmektedir. Bu araştırma demokratikleşme sürecinde seçim şiddetinin sıklıkla yaşandığı bir Afrika ülkesi olan Kenya ile sınırlandırılmaktadır. Böylece bu araştırma seçim şiddetinin göç üzerindeki etkisini analiz etmekte ve Kenya’da seçim şiddetinin göçe yol açıp açmadığı sorusuna cevap aranmaktadır.

Kamungi (2009), Kenya’daki göç olgusunu etnik çatışma, rekabetçi çok partili siyaset, toprak mülkiyeti gibi birbiriyle iç içe geçmiş faktörlerle açıklamaktadır. Adeagbo ve Iyi (2011) ise, Kenya’daki 2007 seçimlerine odaklanırken seçim şiddetini göç, kalkınma, toplumun militarize olması, artan yoksulluk ve suç üzerinde etkileri olan bir olgu olarak ele almaktadır. Bu araştırma, 1-) şiddetli seçim rekabetinin göçe yol açma potansiyeli üzerinde durması ve göç olgusunu seçim şiddeti faktörü ile sınırlandırarak açıklaması, 2-) Kenya’daki seçim şiddetinin göç üzerindeki etkisini son dört seçim dönemini dikkate alarak analiz etmesi nedeniyle

şimdiye kadar yapılan çalışmalardan belirgin biçimde ayrılmaktadır. Araştırmada Kenya'da seçimler esnasında gerçekleşen şiddet ile göç arasında bir ilişki olup olmadığı görmek için 2002, 2007, 2013 ve 2017 olmak üzere dört seçim döneminde mülteci, sığınmacı ve yerinden edilmiş kişilerin sayısındaki değişim ile şiddet kaynaklı ölüm, sivillere yönelik şiddet, kavga ve isyan sayısındaki değişim incelenmekte ve karşılaştırılmaktadır. 1992 ve 1997 seçimlerine ilişkin şiddet ve göç verileri sınırlı olduğu için karşılaştırmaya dâhil edilmemekte, sadece veri olarak sunulmaktadır.

Araştırma dört ana bölümden oluşmaktadır. İlk olarak, seçim rekabetinin demokrasi için neden bu kadar önemli olduğu sorusuna cevap vererek ve demokratik kazanımlara yönelik en önemli tehditlerden biri olarak seçim şiddetine odaklanarak kavramsal bir çerçeve oluşturulmaktadır. İkinci olarak, Sahra altı Afrika'daki seçim şiddeti demokratikleşme ve seçim rekabeti bağlamında ele alınmaktadır. Üçüncü olarak, bağımsızlıktan 1990'lara Kenya'da demokratikleşme süreci üzerinde durulmaktadır. Ve son olarak Kenya'da seçim şiddetinin göç üzerindeki etkisi analiz edilmektedir. Çalışma kitap, dergi ve makalelerden elde edilen ikincil verilere dayalı olmasının yanında göçle ve şiddetle ilgili sayısal verilerin elde edilme sürecinde araştırma kuruluşlarının verilerinden de yararlanılmıştır. Bu çalışma seçim şiddetinin Kenya'da göçün itici faktörlerinden biri olduğunu vurgulayan ve böylece seçim şiddeti ile göç arasındaki ilişkiyi ortaya koyan nitel bir araştırma örneğidir.

2. Seçim Şiddeti ve Göç

Rekabetçi seçimler, demokrasinin ayırt edici ve tanımlayıcı özelliklerinden biridir. Genellikle demokrasinin işleyişini sağlayan temel mekanizmalar olarak kabul edilirler. Rekabetçi seçimlerin yokluğu, otoriter ve totaliter rejimleri demokratik rejimlerden ayıran kilit unsurdur. Seçimlerin hükümeti vatandaşlara karşı sorumlu kıldığı ve dolayısıyla hükümete meşruiyet kazandırdığı varsayılmaktadır. 1990'lara gelindiğinde, ikinci demokratikleşme dalgası, Sahra altı Afrika ülkelerinin çoğunda anayasal reformlarla başlamış ve bu reformlar kapsamında muhalefet partileri meşru kabul edilerek çok partili sistemin temelleri atılmıştır. Böylece tek partili sistemler geride bırakılmıştır. Ancak seçimler her zaman barışçıl bir ortamda gerçekleşmez.

Alihodžić (2012, s.57)'e göre seçimler, demokratik geçişlerin ve demokratik toplumların işleyişinin sağlanmasında önemli bir araçtır. Fakat aynı zamanda özünde çatışmalı süreçlerdir. Siyasi görüş farklılıkları ve iktidarı ele geçirme arzusu seçim süreçlerinin önemli sütunlarıdır. Oysa bu seçimler tam da bu nedenlerden ötürü derinlere kök salmış çatışmaları daha görünür kılabilmek, gerilimleri artırabilme ve şiddeti tetikleyebilme potansiyeline sahiptir. Böylece seçimler demokrasinin en önemli dayanaklarından birini oluşturmakla birlikte şiddetin gölgesinde kalır.

“Seçime ilişkin tüm süreçlerin seçim öncesi, sırası ve sonrasında güvenlik bir şekilde yürütülmesi” olarak tanımlanan seçim güvenliğini (Gençkaya ve Dikmen, 2020, s. 43) tehdit eden faktörlerin başında seçim şiddeti gelmektedir. Seçim şiddeti, seçim süreciyle bağlantılıdır ve siyasi şiddetin sınırlı bir yönünü oluşturur. Başka bir ifadeyle, siyasi şiddetin bir alt türü olarak ele alınmaktadır (Höglund, 2009). Siyasi aktörlerin seçim döneminde belirli siyasi hedeflere ulaşmak için kullandıkları bir strateji olarak ifade edilebilir. Seçim öncesi, seçim günü ve seçim sonrası da dâhil olmak üzere seçim sürecinin tüm aşamalarında ortaya çıkabilir (Ogundiya ve Baba, 2005, s. 371; Höglund, 2009, s. 416). Seçim şiddetinin temel nedeni, seçim sürecini ve/veya sonuçlarını etkilemektir (Höglund 2009, s. 415; Laakso, 2007, ss. 227-228). Seçim şiddeti, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nda (2009, s. 4) “...Bir seçim sürecini etkilemek için gerçekleştirilen veya seçim rekabeti bağlamında ortaya çıkan zorlama, yıldırma veya fiziksel zarar verme eylemleri veya tehditleri” olarak tanımlanmaktadır.

Seçim şiddeti ne yeni bir olgudur ne de yükselen demokrasilerle sınırlıdır, “neredeyse tüm devletlerin yaşadığı” bir sorundur (Rapoport ve Weinberg, 2000, s. 42). 1989'dan 2001'e kadar Afrika'da yapılan 203 çok partili seçimle ilgili bir araştırma, kabaca yüzde 20'sinin “barışçıl” sıfatına uygun olduğunu ortaya koymaktadır (Lindberg, 2004, s. 74). Seçim şiddetinin son yıllarda artması ve Sahra altı Afrika'da çok yaygın ve önemli bir sorun haline gelmesi de dikkat çekicidir. Buchard'a göre (2015), son yıllarda seçim şiddetinin sıklığında yıldan yıla önemli bir değişiklik olmasına rağmen, seçimlerin yaklaşık yüzde 50'si halen şiddete maruz kalıyor.

Öte yandan, şiddet genellikle zorunlu göçün ana itici/çekici faktörlerinden biri olarak kabul edilmektedir (Weiner, 1996; Moore ve Shellman, 2004; Schmeidl, 1997). Ülke düzeyindeki birçok karşılaştırmalı araştırma iç savaş, uluslararası savaş, soykırım ve siyaset ve insan hakları ihlalleri dâhil olmak üzere genelleştirilmiş şiddetin çeşitli biçimlerinin göç üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu da ortaya koymaktadır (Weiner, 1996, Schmeidl, 1997; Davenport, Moore ve Poe, 2003; Moore ve Shellman 2004; Melander ve Oberg, 2006). Davenport, Moore ve Poe (2003), çalışmalarında 1964-1989 yılları için 129 ülkeden gelen verileri analiz etmiş ve insanların evlerini terk etmelerine yol açmada kişisel bütünlüğe yönelik tehditlerin birincil öneme sahip olduğunu bulmuşlardır. Schmeidl (1997)'in bulgularının yansıttığı gibi, “Genel model devam ediyor: Mülteciler genelleştirilmiş şiddetten kaçıyor”.

Dünya Göç Örgütü'nün 2022 raporuna göre 2019'da 272 milyon olan uluslararası göçmen sayısı, sadece bir yılda 2020'de yaklaşık 281 milyona ulaştı. Bu sayı dünya nüfusunun yüzde 3,6'sına eşittir. 1970'lerde 85 milyon civarında olan göçmen sayısı son 50 yılda üç kattan fazla artmıştır. 2019 yılında 84,8 milyon olan ülke içinde yerinden edilmiş kişilerin (IDP) sayısı ise 2020 yılında yaklaşık 5 milyon artarak 89,4 milyona ulaşmıştır (International Organization for Migration, 2022).

Göçmen nüfusundaki bu önemli artış, göç olgusunu küresel bir sorun haline getirmiş ve insanların neden göç ettiğini araştıran geniş bir literatür üretmiştir. Bununla birlikte, pek çok ülkede siyasi istikrarsızlık ve uzun süreli çatışmaların kaynağını oluşturan seçim şiddetinin göç üzerindeki etkisi hakkında çok az şey bilinmektedir. Bir sonraki bölümde, 1992'deki çok partili seçimin ardından şiddetli seçimler yaşayan bir Afrika ülkesi olan Kenya üzerinde durulmaktadır.

3. Bağımsızlıktan 1990'lara Kenya'da Demokratikleşme Süreci

Kenya, demokratik uygulamalar konusunda sömürge günlerine dayanan köklü bir tarihe sahiptir. 23 Temmuz 1920'de İngiliz kolonisi ilan edilmesinden bağımsızlığını ilan ettiği 1963'e kadar Kenya'da bir dizi seçim düzenlenmiştir. Bu nedenle Kenya bağımsızlığını kazandığında seçmenler sandık merkezlerinde hatırı sayılır bir deneyime sahipti (Excellency, 2004, s. 60). Bağımsızlıktan sonra Kenya'da Majimbo Anayasası olarak adlandırılan genç devletin ilk anayasasının yürürlüğe girmesiyle ülkede anayasal bir düzen tesis edilmiştir. Bu anayasa iki meclisli bir yasama organına sahip yarı federal bir sistem (Oyugi, 1997) ve çok partili bir siyasi sistem öngörüyordu (Mwaura, 1997).

Bu dönemde Kikuyu ve Luo gibi bazı büyük etnik grupların üyelerinden oluşan KANU (Kenya African National Union) ve sayısal olarak daha küçük etnik grupların üyelerinden oluşan KADU (Kenya African Democratic Union), Kenya siyasetinin önde gelen iki siyasi partisiydi. Ancak bu çok partili siyasi hayat deneyimi uzun sürmemiş ve iktidar partisi KANU ile muhalefetteki KADU 1964'te birleşme kararı almıştır. Böylece Kenya fiilen tek partili bir devlete dönüşmüştür. Zamanla seçmenlerin adaylık sürecindeki etkilerini yitirmesiyle seçim özgürlüğü ortadan kalkmış ve seçimler dönemsel bir formaliteye dönüşmüştür (Arusei, Ogwora ve Were, 2019, ss. 56-57).

Cumhurbaşkanı Jomo Kenyatta gücünü pekiştirmek için demokratik katılımı önemli ölçüde sınırlandıran bir dizi anayasa değişikliğini hayata geçirmiştir. Muhalefete yönelik hoşgörü zayıflamıştır. Üstelik hükümetin muhaliflere yönelik bu hoşgörüsüz tavrı hükümete de yansımış ve 1966 yılında hükümet içindeki bazı muhalifler görevlerinden ayrılarak yeni bir siyasi parti olan Kenya Halk Birliği'ni (Kenya People's Union- KPU) kurmuşlardır. Başkan Kenyatta'nın Mayıs 1968'deki kalp krizi, destekçileri, özellikle Kiambu politikacıları kligi ve Kenyatta'nın yönetici seçkinleri arasında paniğe neden olmuştur. Bu dönemde muhalefete yönelik sert tedbirler oldukça belirgindir. Göz yaşartıcı gaz muhalefetle iktidar arasındaki çatışmada sıradan bir müdahale aracına dönüşmüştür. Ocak 1969'da Nairobi Üniversitesi'ndeki öğrenciler ayaklanmış ve üniversitenin kapanmasına neden olacak kadar şiddet olayları yaşanmıştır. Kenya siyasetinin önde gelen liderlerinden Tom Mboya'nın Temmuz 1969'da öldürülmesi, Kikuyu ve Luo grupları arasında etnik bir sürtüşme yaratmıştır. Ekim 1969'da Sovyet yapımı bir hastaneyi açmak için Kisumu'da bulunan Başkan Kenyatta'nın konuşması sırasında tansiyon yükselmiş ve başkanlık muhafızları kalabalığa ateş

açmıştır. Başkan Kenyatta'nın Nairobi'ye dönüşünden sonra KPU yasaklanmış ve liderleri tutuklanmıştır. Böylece 1969 genel seçimlerinde milletvekili seçilmenin tek yolu artık KANU idi (Mwaura, 1997).

Bu yasak, iktidar partisi KANU'ya kontrolsüz bir güç sağlamıştır. Kenyatta rejimi altındaki son seçimler 1974 yılında gerçekleşmiştir. Usulsüzlüklerin damgasını vurduğu seçimlerin kazanını doğal olarak yine Kenyatta idi. Kikuyu etnik grubunun üyesi olan Kenyatta, 1978'e kadar iktidarda kalmayı başarmıştır. Kurduğu sistem sayesinde uzun bir süre daha koltuğunu koruyabilirdi. Ancak ani ölümü Kenyatta'nın iktidarına son vermiştir.

Kenyatta'nın ölümünün ardından, bir Kalenjin olan başkan yardımcısı Daniel Arap Moi, cumhurbaşkanlığı görevine gelmiştir. Ancak, seçilme şekli oldukça dikkat çekici. 1979 cumhurbaşkanlığı seçimleri için başvuruda bulunan Daniel Arap Moi dışındaki 23 adayın tamamının adaylık başvurularının reddedilmesi üzerine Moi cumhurbaşkanlığı için tek aday olarak kalmıştır. Bu nedenle seçim olmaksızın göreve başlamıştır. Yeni bir cumhurbaşkanı ülkede reform umutlarını canlandırırsa da rejimin demokratikleştirilmesinde somut bir ilerleme kaydedilmemiştir. Aksine, yeni başkan selefi tarafından oluşturulan geniş yürütme gücü altyapısından yararlanmış. Bu yeteneğini 1982 yılında bir anayasa değişikliği ile çok partili sistemi kaldırmak için kullanmış ve bu değişiklik Daniel Arap Moi'yi hem yürütmenin hem de parlamentonun başına getirmiştir (Mutua, 2008). 1982'de KANU hükümeti, Kenya'yı de jure tek parti devleti yapan ve seçilmiş bir yetkilinin KANU partisine üye olmasını gerektiren bir anayasa değişikliğini kabul etmiştir. Seçimler düzenlenmiş olmasına rağmen, yolsuzluk ve diğer usulsüzlüklerle gölgelenmiştir. Özellikle 1988 seçimlerindeki usulsüzlükler karşısında toplumda muhalif sesler yükselmeye başlamıştır. Seçimlerin ve rejimin meşruiyetine yönelik iç ve dış tepkiler bu dönemde belirgin bir artış kaydetmiştir (Oyugi, 1997).

Kenya bu dönemde insan hakları ihlalleri, kötü yönetim ve ekonomik gerilemeden ciddi yara almıştır. 1982'de birkaç hava kuvvetleri subayından oluşan küçük bir grubun başarısız darbe girişimi sonrasında Cumhurbaşkanı Moi, muhalefete yönelik baskılarını yoğunlaştırmıştır. Kenya'yı resmen tek partili bir devlete dönüştüren bir yasa çıkarmıştır. Kamu hizmetlerinin sunumunda etnik gruplar arasında ayrımcılık artmıştır. Özellikle bölgesel ve yerel kalkınma fonları, kuraklık yardımı ve gıda yardımı gibi konularda güç, cumhurbaşkanının elinde toplanmış ve böylece ekonomik kaynakları kendi siyasi amaçları için kullanmak üzere uygun hale getirmiştir. Bu dönemde KANU'yu siyasi ve toplumsal yaşamda her yerde hâkim bir güce dönüştürmek için çeşitli girişimlerde bulunulmuştur (Excellency, 2004, ss. 63-64).

Kötü yönetim, kamu hizmetlerinde azalma, yolsuzluk, çökmekte olan altyapı, yatırımcı ve bağışçı güveninin kaybı ve rejimin muhalefeti ağır bir şekilde bastırması karşısında ciddi bir muhalefet hareketi ortaya çıkmıştır. Bu noktada değişim baskısı sadece içeriden değil, uluslararası toplumdan da gelmeye

başlamıştır. Moi, her ne kadar Soğuk Savaş boyunca ABD ve Batı'nın değerli bir müttefiki olsa da Kenya'daki siyasi ve ekonomik gerileme görmezden gelinemeyecek boyuttaydı. ABD'nin de yer aldığı birkaç bağışçı devlet muhalefet üzerindeki baskıya ve tek parti devletine son verilmesi için açık bir çağrıda bulunmuştur. Ardından 1991'de Uluslararası Para Fonu (IMF), Kenya hükümetinin insan hakları ve ekonomik yönetim konularındaki başarısızlığı nedeniyle borç verme programını askıya almıştır (Excellency, 2004, ss. 63-64).

Öte yandan kiliselerin demokratikleşme sürecinde üstlendikleri role de değinmek gerekir. Okuku'ya göre; kiliselerin Kenya'da demokratikleşme sürecinde rol almalarını kolaylaştıran üç faktör vardır: örgütsel kaynakları, ülkedeki kötüleşen sosyo-ekonomik koşullar ve ülkede sömürge sonrası dönemde baskıcı tek parti devletinin ortaya çıkışı. Kenya'da kilise devletten bir dereceye kadar kurumsal bağımsızlığını korumayı başarmış nadir kurumlardan biriydi ve 1980'ler ve 1990'larda baskıya karşı mücadelede kullanılan kilisenin sahip olduğu kaynaklardır. Kötüleşen sosyo-ekonomik koşullar kilisenin sosyal ve ekonomik projelerini genişletirken bu kuruma aynı zamanda daha fazla meşruiyet de sağlamıştır. Ayrıca popüler güvenirliliği nedeniyle kilise, ülkedeki memnuniyetsizliği ve değişim isteğini ifade etmek için toplumun faydalanabileceği araçlardan biri haline gelmiştir. Kilise, çoğulculuğun sağlanmasına çeşitli şekillerde katkı sağlamıştır. Demokrasi ve değişim üzerine kamusal bir söylemin oluşturulmasında ve sürdürülmesinde bir merkez görevi görmüştür. Devlet gücünün uygulanmasındaki aşırılıkları eleştirmiş, seçim özgürlüğüne gölge düşüren seçim yasasındaki değişikliği protesto etmiş ve Nairobi'deki gecekonduların tahliye edilmesini ve yine bu şehirdeki devlet destekli etnik çatışmaları kınamıştır (Okuku, 2017, ss. 55-56).

Moi, dış müdahalelere boyun eğmeyeceğini söylemesine rağmen IMF'nin borç verme kararını askıya almasından kısa bir süre sonra parlamentoda Kenya'yı tek partili bir devlete dönüştüren yasa yürürlükten kaldırılmıştır. Sonuç olarak, iç ve dış baskılar bir araya gelerek Kenya'da yeniden çok partili seçimlerin düzenlenmesi sağlanmış ve çok partili rekabete izin veren siyasi alan genişletilmiştir (Excellency, 2004, s. 64). Devlet, siyasi alan üzerindeki kontrolünü gevşetmiş ve muhalefet partileri ve insan hakları örgütleri gibi siyasi grupların çoğalmasına izin vermiştir.

Ancak bu olumlu gelişmeler, önceki otoriter tek parti devletinin etkisini kırma konusunda yeterince başarılı olamamıştır. Bazı muhalefet partileri, kilise liderleri ve demokrasi yanlısı hareket tarafından talep edilen ve çok partili rejimin bağımsız bir seçim organı tarafından denetlenmesinin temel kurallarını belirleyecek olan anayasal sözleşme Moi'nin yanı sıra Raila Odinga (FORD-K) ve Kenneth Matiba (FORD-A) gibi muhalefet saflarındaki bazı liderler tarafından reddedilmiştir. Özgür ve adil çok partili seçim sürecini baltalayan patronaj, zorlama ve hukukun üstünlüğünün ihlali ile cumhurbaşkanının yönetimin tüm organlarında hakimiyeti devam etmiştir. Hükümet tarafından bir anayasa reformu başlatıldığı iddia edilse de

atılan adımlar beklentileri karşılama konusunda yetersiz kalmıştır. Hükümetin yasal ve yasadışı yollarla yıldırma girişimleri muhalefet partilerini zayıflatmış ve yeni bir anayasanın hazırlanmasını engellemiştir. Muhalefet üzerinde devam eden siyasi baskı, Daniel Arap Moi ve KANU'nun çok partili olma özelliğine sahip 1992 ve 1997 seçimlerinde de zafer elde etmesini kolaylaştırmıştır. Ancak seçimler ilk andan itibaren şiddetin gölgesinde kalmıştır. Bir sonraki bölümde Kenya'da seçim şiddeti ele alınmakta ve şiddetin sınırlı bir türü olan seçim şiddetinin küresel bir meseleye dönüşen göç üzerinde nasıl bir etki yarattığına cevap verilmektedir.

4. Kenya'da Seçim Şiddeti ve Göç

Bu başlık altında Kenya'da 1992-2017 yılları arasında gerçekleşen 1992, 1997, 2002, 2007, 2013 ve 2017 seçimleri, bu seçimlerde gerçekleşen şiddet olayları ve göç meselesi ele alınmakta ve seçim şiddeti ile göç arasında bir ilişki olup olmadığı ortaya konulmaktadır. Araştırmada Kenya'da seçimler esnasında gerçekleşen şiddet ile göç arasında bir ilişki olup olmadığı görmek için 2002, 2007, 2013 ve 2017 olmak üzere dört seçim döneminde mülteci, sığınmacı ve yerinden edilmiş kişilerin sayısındaki değişim ile şiddet kaynaklı ölüm, sivillere yönelik şiddet, kavga ve isyan sayısındaki değişim incelenmekte ve karşılaştırılmaktadır. Ancak 1992 ve 1997 seçimlerine ilişkin şiddet ve göç verileri sınırlı olduğu için karşılaştırmaya dâhil edilmemekte, sadece veri olarak sunulmaktadır.

4.1. 1992 Seçimleri

1992 seçimleri, 1966'dan beri düzenlenen ilk çok partili seçimlerdi. Seçimler öncesinde KANU, iktidarını koruyabilmek için pek çok adım atmıştır. Örneğin gençleri etkilemek için KANU tarafından Youth for KANU'92 (YK'92), Operation Moi Wins (OMW), Operation Toroitich 2000 (OT 2000), KANU Youth National Organization (NOKY) gibi pek çok örgüt kurulmuştur. Buna karşılık FORD-K aktivistleri Moi Out Operation (OMO) isminde muhalif bir örgüt oluşturmuşlardır. Ancak, OMO'nun KANU gençlik örgütleriyle rekabet edecek herhangi bir mali desteği veya kaynağı yoktu. Gençlik örgütleri güvenliği sağlamanın yanı sıra muhalifleri sindirmek, seçmenleri etkilemek, kampanya fonlarını dağıtmak ve mitingler düzenlemek için de kullanılmıştır. Öte yandan başlangıçta 900 dolar olarak belirlenen seçim harcamaları sınırını kaldıran 1992 yasası, devletin ve zengin adayların seçmen satın almasının yolunu açtı. Ayrıca bu kanun, seçim yarışının adaylar arasında değil, devlet ile muhalefet arasında yaşanmasına neden olmuştur. Kaynaklarda devletin bir siyasi partiyi temsil edecek şekilde, rekabetin bir tarafı olarak kullanılıyor olması KANU'nun devletin tüm imkanlarına sahip olduğunun en açık göstergesidir. Nitekim KANU'nun güçlü mali kaynakları karşısında muhalefet zayıf kalmıştır. Kampanyalar sırasında KANU, bilinen veya bilinmeyen kaynaklardan büyük miktarda mali yardım almıştır. Seçimlerden birkaç hafta önce Moi, öğretmenlerin, öğretim görevlilerinin ve memurların maaşlarını ve düşük gelirli işçiler için asgari ücreti yüzde 12 artırmıştır. İşverenlere cuma günleri

Müslümanların izin verilmesi ve kadınlara konut yardımı yapılması talimatı verilmiştir. Moi tarafından çiftçilere kişisel bağışlarda bulunulmuştur (Adar, 2000).

Seçim öncesinde yaşanan bu gelişmelerin yanında seçimlere hazırlık, oylama ve sayım aşamalarında ciddi usulsüzlükler de yaşanmıştır. Seçim Komisyonu, istişare ve şeffaflık eksikliği nedeniyle ciddi şekilde eleştirilmiş, komisyonun tarafsızlığından şüphelenilmiştir. Öte yandan önemli sayıda potansiyel seçmene ulusal kimlik kartları verilmediği ve dolayısıyla bu seçmenlerin haklarından fiilen mahrum bırakıldıkları için kayıt yaptıramadıklarına dair güçlü kanıtlar bulunmuştur. Yine adaylık belgelerini sunarlarken adaylara müdahalede bulunulması, adam kaçırma, kaybolma, adayların adaylık ücretlerinin çalınması ve kayıt belgelerinin imha edilmesi gibi bir dizi olay yaşanmıştır. Önde gelen parti üyeleri ve adaylarının görevlerinden ayrılmaları taciz ve rüşvet şüphelerine neden olmuştur. Bir partiden diğerine, özellikle de muhalefet partisinden iktidar partisine geçişleri teşvik etmek için önde gelen politikaların veya adayların satın alındığına dair iddialar ortaya atılmıştır. Seçim dönemlerinde seçmene ulaşmanın en önemli aracı medyadır. Ancak 1992 seçimlerinde KANU'nun aksine muhalefet partilerinin medyaya erişim sınırlıydı. Ayrıca KANU ile ilgili haberler her zaman olumluyken muhalefet partileri ile ilgili olanlar olumsuzdu. Bu eşitsiz durum seçim kampanyaları sırasında muhalefet partilerini KANU karşısında büyük ölçüde dezavantajlı hale getirmiştir (Andreassen, Geisler ve Tostensen, 1993, ss. 5-6).

Bu seçimlerin adaletsiz olmasının yanında bir başka önemli özelliği de şiddete bulaşmış olmasıydı. Cumhurbaşkanı adaylarının etnik grupları seferber etmesi üzerine bu gruplar arasında seçim şiddeti yaşanmıştır (Njiru, 2018, s. 227). Ekim 1991'den itibaren ülkenin bazı bölgelerinde, özellikle Rift Vadisi'nin bazı bölgelerinde ve bazı eyaletlerinde siyasi olarak kışkırtılan kabileler arasında çatışmalar meydana gelmiştir. Evleri yakılan on binlerce insan yerinden edilmiş ve yüzlerce öldürülmüştür. Bu çatışmalar, aynı zamanda demokratik sürecin etkili bir biçimde ilerlemesini engelleyen bir güvenlik endişesi yaratmıştır. Seçim Komisyonu tarafından çatışmadan etkilenen bölgelerde mobil sandıkların olacağı sözü verilse de böyle bir durum gerçekleşmemiş ve demokratik seçim süreci önemli ölçüde kesintiye uğramıştır. Öte yandan seçim günü şiddetin devam edeceği yönünde bir endişe yaşansa da barış içinde geçmiştir (Andreassen, Geisler and Tostensen, 1993, ss. 6-7).

KANU, büyük ölçüde adaletsiz olan ve seçim şiddetinin damgasını vurduğu bu çok partili seçimleri kazanmıştır. Ancak muhalefet yenilgiyi kabul etme konusunda isteksizdi. Üç muhalefet partisinin liderleri ortak bir basın toplantısı düzenlemiş ve seçimlerde büyük çapta hile yapıldığı gerekçesiyle sonuçları kabul etmediklerini duyurmuşlardır (Andreassen, Geisler and Tostensen, 1993, s. 8). Seçimler sona erdikten sonra gerginlik tırmanmaya devam etmiştir. Ülkenin birçok noktasında şiddetli çatışmalar yaşanmıştır. Yaşanan olaylar nedeniyle 1992 çok partili seçimlerin öncesinden başlayarak 1993 yılına kadar yaklaşık 300.000 kişi evlerini

terk etmek zorunda kalmış (HRW, June 1997, s. 36) ve böylece 1990'ların ilk seçim deneyiminde yaşanan seçim şiddeti göçü tetikleyen bir faktör olarak ortaya çıkmıştır.

4.2. 1997 Seçimleri

Kenya'daki Rift Valley Eyaletindeki şiddet, Sahra altı Afrika'da giderek yaygın hale gelen şiddet olgusunun önemli bir örneğini oluşturmaktadır. Hükümetler, muhalefet partilerin destekçilerine veya hükümeti eleştirenlere saldırmak için etnik veya dini grupları kullanırlar. Her ne kadar demokratik ilkelere bağlılık ilan edilse de iktidarlarını sürdürebilmek için yerel düzeyde tek parti yönetiminin yöntemlerine başvurmaya devam ederler. Bunun önemli bir örneği de Kenya'da görülmüştür. Aralık 1997'de Kenyalılar, parlamento üyeleri ile cumhurbaşkanı seçmek için sandık başına gitmiştir. Parlamento üyesi Charity Ngilu'ya göre, ülke değişime hazırdı ve Kenyalılar artık yeni bir lider istiyordu (CNN, December 23, 1997).

Öte yandan uluslararası kamuoyu bu seçimlerle yakından ilgileniyordu çünkü seçimlerin özgür ve adil gerçekleşip gerçekleşmeyeceği konusunda endişe duyuyorlardı. Bunun en önemli nedeni seçim öncesinde yaşanan şiddet olaylarıydı. Bazı seçmenler, Moi'nin iktidardaki KANU partisinin destekçilerini seçim öncesi şiddetten sorumlu tutmuşlar ve bunun Kisii sakinlerini sandıklardan uzak tutma amacıyla yapıldığını ifade etmişlerdir (CNN, December 28, 1997).

Böyle bir ortamda Cumhurbaşkanı Moi, 1992 seçimlerinde olduğu gibi 1997 seçimlerinde de galip gelmiş ve koltuğunu koruyabilmiştir. Bu seçimlerde de bir dizi usulsüzlük ve şiddet olayları yaşanmıştır. Ancak bunlar seçimin galibini değiştirmiyordu. Seçim gözlemcileri de Başkan Moi ve KANU'nun zaferini halkın iradesinin bir ifadesi olarak değerlendirip onaylamışlardır. Seçimlerden bir ay sonra Rift Valley Eyaletinde siyasi güdümlü etnik çatışmalar patlak vermiştir. Şiddet olaylarında yüzlerce insan yaralanmış ve hayatını kaybetmiş, binlercesi de evlerini terk etmek zorunda kalmıştır. Bu şiddet olayları, 1991 ve 1994 yılları arasında Kenya'da ağırlıklı olarak KANU'nun Kalenjin destekçilerinin muhalefet yanlısı etnik grup üyelerine saldırdığı çatışmalara benziyordu. İki çatışma arasındaki en önemli fark ise muhalefet yanlısı bir etnik grup olan Kikuyus'un üyelerinin örgütlenmesi ve aktif bir şekilde karşı koymalarıydı (Article 19, 1998, s. 1).

1997 seçimlerinin galibi Moi ve KANU olmasına rağmen bir önceki seçimlere nazaran oy kayıpları vardı. Sonuçların açıklanmasından sonra Mwai Kibaki, seçim sürecinde usulsüzlükler olduğu gerekçesiyle Yüksek Mahkeme'ye itiraz dilekçesi vermiştir. Bu dönemde KANU; FORD Kenya, Ulusal Kalkınma Partisi (NDP) ve Kenya Sosyal Kongresi'nin dahil olduğu muhalefet partileriyle mecliste ittifak kurmuştur. 11 Ocak 1998 gecesi, Pokot ve Samburu etnik gruplarının Rift Valley Eyaleti'nde Kikuyu etnik grubundan bir kadının evine bakın düzenlemesi sonrasında karşılıklı saldırılar başlamıştır. Misilleme saldırılarında farklı etnik

gruplardan onlarca insan yaralanmış ve hayatını kaybetmiş, yüzlercesi evlerini terk ederek geçici kamplara sığınmak zorunda kalmıştır (Article 19, 1998, ss. 4-5). 1997 yılında 9.563 kişi mülteci durumuna düşmüştür. 2002 seçimlerine kadar devam eden çatışmalarda 1997-2001 yılları arasında 26.649 kişi mülteci ve 1574 kişi sığınmacı olarak kayıtlara geçmiştir. Böylece seçim döneminde ortaya çıkan şiddet olayları Kenya’da göçe yol açmaya devam etmiştir.

4.3. 2002 Seçimleri

Muhalefet partileri, Aralık 2002 seçimlerinde KANU’ya karşı rekabet etmek için Ulusal Gökkuşuğu Koalisyonu (NARC) adlı bir ittifak kurmuşlardır. Kapsamlı anayasal reformların yokluğunda iktidar partisinin muhalefete göre avantajlara sahip olacağını ve dolayısıyla iktidarı elinde tutacağını farkındaydılar. Tam da bu nedenle ittifak, kapsamlı reformlar ve demokrasiyi derinleştirme vaadi üzerinden bir seçim kampanyası yürütmüştür. NARC adayı Mwai Kibaki, yolsuzlukla mücadele, çeşitli kabileler arasında güç paylaşımlı bir koalisyon hükümeti kurma ve seçildikten sonraki 100 gün içinde anayasayı değiştirme vaatleriyle öne çıkıyordu. Muhalefet, Aralık 2002’de gerçekleşen genel seçimlerinde yüzde 62 oy alarak önemli bir zafer elde etmiş ve bağımsızlıktan bu yana ülkeyi yöneten KANU’nun iktidarına son vermiştir. 2002 seçimleri böylece bir hükümet değişikliğiyle sonuçlanmıştır (Collier, Gutiérrez-Romero ve Kimenyi 2010; Roberts, 2009, s. 3).

NARC’ın seçim zaferi, otokratik Daniel Arap Moi yönetimindeki yirmi dört yıllık tek parti yönetime son vermesinin yanında Kenya’nın yönetilme biçiminde değişiklik beklentilerini de yükseltmiştir. Cumhurbaşkanı Kibaki’nin seçmenlere verdiği sözler arasında yeni bir anayasanın tamamlanmasının yanı sıra Moi rejiminin geride bıraktığı ekonomik ve toplumsal sorunları çözmek için geniş kapsamlı eylemler vardı. Esasen Kenya, bağımsızlığının ilk günlerinden beri demokratik uygulamaların var olduğu bir ülkedir. Başka bir ifadeyle, Kibaki’nin seçilmesinden çok önce, Kenyalı seçmenler düzenli olarak oy kullanma alışkanlıkları edinmişlerdi. Ancak Kibaki yönetiminin göreve gelmesi, Kenya’nın daha olgun bir demokrasiye doğru ilerlemesinde önemli bir adım olarak görülmüştür. Her şeyden önce Kenya ilk kez ülkenin etnik ve bölgesel çeşitliliğini yansıtan bir partiler koalisyonu tarafından yönetilmekteydi (Excellency, 2004, s. 59).

Temel hak ve özgürlükleri korumak ve geliştirmek amacıyla yeni hükümet tarafından Kenya Ulusal İnsan Hakları Komisyonu’nu (KNCHR) kurulmuş, yolsuzlukla mücadeleyi kolaylaştırmak için bazı yasalar çıkarılmış ve kurumlar kurulmuş, yönetim ve adalet reformlarına rehberlik etmesi için sektör çapında bir reform programı -Yönetim, Adalet, Hukuk ve Düzen Sektörü (The Governance, Justice, Law and Order Sector- GJLOS) – geliştirilmiştir. Ayrıca anayasa yapım süreci yeniden başlatılmıştır. Ekonominin toparlanmasıyla sonuçlanan ve halkın hükümete ve kurumlara olan güvenini yeniden sağlayan bir dizi ekonomi politikası

uygulanmıştır. Bunlardan birisi de Zenginlik ve İstihdam Yaratma için Ekonomik İyileşme Stratejisi'ydi (Economic Recovery Strategy for Wealth and Employment Creation- ERSWEC). Ekonomik büyüme sıfırın altındayken bu strateji sayesinde yüzde 7'ye çıkmış, kişi başına düşen reel gelir yüzde 3 artmış ve 2000'de yüzde 56 olan yoksulluk oranı, 2007'de yüzde 46'ya düşmüştür (Kanyinga, 2014, ss. 9-10).

Tablo 1: Kenya'da Türüne Göre Göç Eden Nüfus (1997-2020)

Yıl	Mülteci	Sığınmacı	Yerinden Edilmiş Kişi
1997	9.563	0	0
1998	6.037	0	0
1999	6.131	0	0
2000	2.367	861	0
2001	2.551	713	0
2002	3.089	10.177	0
2003	3.160	10.867	0
2004	3.843	11.209	0
2005	4.638	11.431	0
2006	5.358	1.075	0
2007	7.545	1.717	0
2008	9.682	2.197	404.000
2009	9.609	2.975	399.000
2010	8.586	1.649	300.000
2011	8.731	1.590	300.000
2012	8.946	1.544	412.000
2013	8.580	2.192	0
2014	8.546	2.925	0
2015	7.902	3.258	0
2016	7.526	3.556	0
2017	7.567	5.714	0
2018	7.480	7.287	0
2019	7.705	7.881	0
2020	7.422	8.958	0

Kaynak: UNHCR, Refugee Data Finder.

Öte yandan 2002 seçimleri tüm bu olumlu gelişmeler için önemli bir başlangıç olmakla birlikte bu seçimlerin şiddetten tamamen soyut olduğunu söylemek zordur. Her ne kadar seçim öncesinde yoğun şiddet olayları yaşanmasa da bu şiddetin gerçekleşmediği anlamına gelmiyor. Nitekim Kenya'da 2002 yılında bir önceki yıla nazaran isyan sayısında önemli bir artış gözlenirken seçimden sonra bu eğilim artarak devam etmiştir. 2001 yılında 15 olan isyan sayısı 41'e, 2003 yılında ise 44'e yükselmiştir.

Sivillere yönelik şiddet verileri incelendiğinde, seçimlerin gerçekleştiği 2002 yılında (88) bir önceki yıla göre (43) keskin bir şekilde arttığı görülmektedir. Ancak 2003'te bu sayı yeniden yaklaşık olarak eski seviyesine (42) düşmüştür. Seçimler öncesinde palalı insanlar tarafından kulübesine baskın düzenlenen ve kampanya düzenlemesi halinde tecavüzle tehdit edilen Alice Auma, “*Demokrasi ile biraz gözdağı vermeyi bekliyordum...Ama hayatım için endişeleneceğimi hiç düşünmemiştim.*” sözleriyle şiddetin hangi aşamaya vardığını gözler önüne sermiştir (The Guardian, December 22, 2002).

Öte yandan sivillere yönelik şiddetin aksine 2001-2003 aralığında kavga sayısı ve ölü sayısında da kademeli bir düşüş gözlenmektedir. Kavga sayısı 2001, 2002 ve 2003 yıllarında sırasıyla 94, 55 ve 32'dir. Ölüm sayısı da benzer biçimde düşmüştür. 2001, 2002 ve 2003 yıllarında sırasıyla 192, 32 ve 7 olarak kayıtlara geçmiştir. Böylece 2001-2003 aralığında isyan sayısı artarken şiddet sayısı önce artmış seçim sonrası düşmüş, ölü ve kavga sayısı ise kademeli olarak azalmıştır.

Tablo 2: Kenya'da Şiddet Kaynaklı Ölümler ve Türüne Göre Olaylar (2001-2003)

Yıl	Ölüm	Sivillere Yönelik Şiddet	Kavga	İsyan
1997	212	47	46	33
1998	322	57	29	32
1999	229	50	77	50
2000	254	72	60	35
2001	192	43	94	15
2002	32	88	55	41
2003	7	42	32	44
2004	20	35	20	38
2005	215	73	45	24
2006	219	53	33	23
2007	200	138	97	123
2008	783	158	101	146
2009	170	45	45	20
2010	87	47	36	21
2011	144	47	34	9
2012	309	99	72	69
2013	267	183	96	151
2014	344	68	72	121
2015	389	41	40	116
2016	130	36	48	96
2017	228	174	96	371
2018	163	118	85	141

Tablo 2: Kenya’da Şiddet Kaynaklı Ölümler ve Türüne Göre Olaylar (2001-2003) (Devamı)

2019	188	95	36	72
2020	151	105	72	126

Kaynak: The Armed Conflict Location & Event Data Project (ACLED).

Her ne kadar ölüm sayısı ve kavga sayısında düşüş olsa da burada özellikle seçim öncesi isyan ve sivillere yönelik şiddet sayısındaki artış üzerinde durulması gerekir. Zira aynı dönemde mülteci ve sığınmacı sayısında önemli bir artış göstermiştir. 2001 ve 2002 yıllarında sırasıyla mülteci sayısı 2.551 ve 3.089; sığınmacı sayısı ise 713 ve 10.177 olarak kayıtlara geçmiştir. Seçimin gerçekleştiği yıl göç hareketinin daha yoğun gerçekleştiği, özellikle sığınmacı sayısının ani bir artış gösterdiği görülmektedir. Seçim sonrasında artış eğilimi devam etmekle birlikte önceki etkisini büyük oranda kaybetmiştir. Bu seçim döneminde yerinden edilmiş kişi sayısı 0 görünmektedir. 1997 seçimlerinde olduğu gibi bu seçimlerde de şiddet ile göç arasında yakın bir ilişki olduğu görülmektedir.

4.4. 2007 Seçimleri

27 Aralık 2007 tarihinde düzenlenen seçimleri bir kez daha Kibaki kazanmıştır. Ancak Kibaki’nin yeniden seçildiğinin açıklanmasından dakikalar sonra şiddet olayları patlak vermiş ve yüzlerce insan hayatını kaybetmiş, 350.000’den fazla insan evini terk etmek zorunda kalmıştır (Amnesty International USA, 2008; CIPEV, 2008). Bu olayların çoğu seçimlerden sonraki ilk 14 gün içinde meydana gelmiştir (Roberts, 2009, ss. 2-3). Özellikle 1 Ocak 2008’de düzenlenen basın toplantısında Seçim Komisyonu Başkanı Samuel Kivuitu, usulsüzler olduğunu ve seçimi kimin kazandığını bilmediğini itiraf etmesi büyük tepki çekmişti. Markussen ve Mbavi (2011)’ya göre, 1992 ve 1997’de nispeten daha az siyasi şiddet vardı, ancak 2007 seçimlerinden sonra yoğun ve yaygın hale gelmiş ve çok fazla yıkıma neden olmuştur. Afrika’nın en istikrarlı demokrasilerinden biri olarak gösterilen Kenya, sadece birkaç hafta içinde büyük bir kaosun ortasında kalmıştır (Dercon ve Gutiérrez-Romero, 2012, s. 731).

Kikuyus etnik grubundan olan Paul Mbugua, bir ticaret bölgesi olan Burn Forest’ta uzun yıllardır yaşayan biri olarak farklı topluluklarla birlikte iyi ilişkiler içerisinde yaşadıklarını ve Kalenjinlerle her konuda yardımlaşmalarını ifade etmiştir. Ancak referandum sırasında etnik aidiyetlere dayalı farklılıklar görmeye başladıklarını ve seçimleri diğer etnik grubun desteklediği adayın kazanmaması halinde yerlerinden edilmekle tehdit edildiklerini belirtmiştir. Genel seçim kampanyalarının başlamasıyla bazı milletvekilleri bölgede ayrımcılığı körükleyen konuşmalar yaparken Kalenjinler, bu bölgenin (Rift Vadisi) kendilerine ait olduğu ve başka kabilelerin burada yaşamaması gerektiği düşüncesini savunmuşlardır. Mbugua, seçim sonuçlarının açıklanmasıyla Kalenjinlerin evleri yakmaya başladığını, tehdit telefonları almaya başlayınca yaşadığı yerden ayrılmak zorunda kaldığını ve

çatışmalar sırasında sahip olduğu her şeyin zarar gördüğünü dile getirmiştir (Njogu, 2009, ss. 15-16).

Kenya'da bir avukat olan Marry ise, farklı etnik grupların bir arada olduğu Eldoret'te yaşadığını ve seçimlere kadar her şeyin sorunsuz ilerlediğini ifade etmiştir. Ancak Marry'e göre Aralık 2008'e doğru tansiyon yükselmeye başlamış ve bazı etnik gruplar ayrımcılığa maruz kalmıştır. Ayrıca seçim öncesinde katliam söylentilerinin yanında yerel liderlerin kampanya adı altında toplanarak gençleri örgütledikleri, onlara yiyecek ve silah verdikleri iddialarının dolaştığını ifade etmiştir. Seçim sonuçlarının açıklanmasının ardından evlerin yakılmaya başlandığını ve saldırı korkusuyla insanların evlerine giremediğini belirten Marry, saldıran grubun bir kadın yakalandığında tecavüz ettiğini ve yemek pişirmesi için kamplara götürdüğünü ifade etmiştir. Ancak eğer erkekse yemin edip liderlerine bağlılık sözü vermesi gerektiğini, aksi halde öldürüldüğünü ifade etmiştir. Marry, bu dönemde etrafta insan cesetleri görmeleri nedeniyle zihinsel ıstırap çektiklerini de sözlerine eklemiştir (Njogu, 2009, ss. 17-21).

Nitekim Kenya'da 2006-2008 aralığı dikkate alındığında sivillere yönelik şiddet, kavga ve isyan sayısında artış gözlenmektedir. Şiddet sayısı 2006, 2007 ve 2008'de sırasıyla 53, 138 ve 158; kavga sayısı 33, 97 ve 101; isyan sayısı ise 23, 123 ve 146 olarak kayıtlara geçmiştir. Ölüm sayısında ise 2007'de bir önceki yıla göre düşüş olsa da 2002 seçimlerine kıyasla oldukça yüksek bir sayı olduğunu gözden kaçırmamak gerekir. Üstelik seçim sonrasında bu sayı olağanüstü biçimde artarak 200'den 783'e yükselmiştir. Böylece 2006-2008 aralığında ölüm, sivillere yönelik şiddet, kavga ve isyan sayısının önemli oranda artış gösterdiği gözlenmektedir.

2007 seçim döneminde Kenya'daki mülteci ve sığınmacı sayısında da önemli bir yükselme olmuştur. Seçim yılında başlayan yoğun göç hareketinin hızı mülteci ve sığınmacılar açısından yavaşlarsa da seçim sonrasında da etkisi devam etmiştir. 2007 ve 2008'de mülteci sayısı sırasıyla 7.545 ve 9.682; sığınmacı sayısı ise 1.717 ve 2.197 olarak kayıtlara geçmiştir. 2002 seçimleriyle karşılaştırıldığında, 2007 seçimlerinde seçim sonrası göç hareketlerinin yerinden edilenlerin sayısındaki artış nedeniyle daha yoğun olduğu görülmektedir. 2002'de yerinden edilen kişi sayısı kayıtlarda 0 olarak görülürken 2007'de bu sayı 404.000'dir.

Eski BM genel sekreteri Kofi Annan tarafından yönetilen ve etkili bir yardım bağışçıları topluluğu tarafından desteklenen bir Birleşmiş Milletler barış gücü misyonu, şiddeti durdurmak için müdahale etmiş ve hükümet ile muhalefet liderleri arasında müzakere masaları kurulmuştur. Nihayet tartışmalı seçimlerden üç ay sonra, eski Cumhurbaşkanı Mwai Kibaki ve Raila Odinga başkanlığında bir koalisyon hükümeti kurulmasına karar verilmiştir (Dercon ve Gutiérrez-Romero, 2012, s. 731). Kibaki cumhurbaşkanlığını sürdürürken, başbakanlık kurumu oluşturulmuş ve bu göreve Odinga atanmıştır. Bakanlıklar iki taraf arasında paylaşıldı ve bu süreçten sonra şiddet azalmaya başlamıştır. Nitekim 2009'da ölüm sayısı 170'e, şiddet sayısı 45'e, kavga sayısı 45'e ve isyan sayısı 20'ye gerilemiştir.

Ancak bu durumun mülteci, sığınmacı ve yerinden edilmiş kişi sayısına yansıdığını söylemek zordur. 2009'da mülteci sayısı 9.609'a, yerinden edilmiş kişi sayısı 399.000'e gerilese de bunlar hem halen çok yüksek sayılardır hem de sığınmacı sayısı yükselmeye devam etmiş ve 2.975 olarak kayıtlara geçmiştir. Böylece bir kez daha seçim şiddeti ile göç arasında bir ilişki olduğu açıkça görülmüştür. Üstelik bu seçimlerde yaşanan şiddetin etkileri Kenya'da uzun süre devam etmiştir.

4.5. 2013 Seçimleri

2007 seçimlerinde yaşanan şiddet olaylarının tekrarını önlemek amacıyla yeni bir anayasa kabul edilmiştir. Yeni anayasaya göre ilk seçimler 4 Mart 2013 tarihinde düzenlenmiştir. Kenya'nın ilk Cumhurbaşkanı Jomo Kenyatta'nın oğlu Uhuru Kenyatta oyların yüzde 50,07'sini alarak seçimleri kazanmıştır. En yakın rakibi Raila Odinga ise 2010 Anayasasını tam olarak uygulamaya ve daha fazla istihdam yaratmaya söz vermiştir. Kenyatta, oyların yarısından fazlasını aldığı için ikinci tura gerek kalmayarak zaferini ilan etmiştir. Oyların yüzde 43,31'ini alan en güçlü rakibi Raila Odinga ise seçimlerde bir kez daha hile olduğunu iddia etmiştir (Union European, 2013, s. 6).

Seçimler şiddet olaylarını beraberinde getirmiştir. Polis, sandık görevlileri ve Kızıllaç personeline Mombasa'da şiddetli bir saldırı düzenlenmiştir (Union European, 2013, s. 5). 2012-2014 aralığı dikkate alındığında sivillere yönelik şiddet, kavga ve isyan sayılarının 2013'te yükseldiği, 2014'te düştüğü gözlenmektedir. 2012'de 99 olan sivillere yönelik şiddet sayısı 2013'te 183'e yükselmiş, 2014'te ise 68'e gerilemiştir. 2013 seçimlerinde sivillere yönelik şiddetin bir önceki yıla göre ani bir artış göstermesi şiddetin yoğunluğunu kanıtlar niteliktedir.

İsyan sayısında ise 2013 seçimlerinde ciddi bir artış olduğu görülüyor. 2012'de 69 olan isyan sayısı 2013'te 151'e yükselmiştir. Ancak 2014'te bu sayı 121'e düşmüştür. Kavga sayısı 2012'de 72 iken bu sayı 2013'te 96'ya yükselmiş, ancak 2014'te yeniden 72 seviyesine düşmüştür. Sivillere yönelik şiddet, kavga ve isyan sayısı paralel biçimde önce artmış sonra düşmüştür. Ancak ölüm sayısı bunların aksine önce düşmüş ardından yükselmiştir. 2012'de 309 olan ölüm sayısı 2013'te 267'ye düşmüş, 2014'te ise 344'e yükselmiştir. Bu durumu 2014'te gerçekleşen şiddet ve şiddet içerikli olayların 2013'e göre daha ölümcül olduğu şeklinde yorumlamak mümkündür.

Öte yandan mülteci, sığınmacı ve yerinden edilmiş kişiler dikkate alındığında 2012-2014 aralığında sadece sığınmacı sayısı artış göstermiştir. 2012, 2013 ve 2014'te sığınmacı sayısı sırasıyla 1.544, 2.192 ve 2.925 olarak kayıtlara geçmiştir. Bu seçim dönemi incelendiğinde sadece sığınmacı sayısı artış göstermiş olsa artış hızı üzerinde durmak gerekir. Önce yüzde 42, ardından yüzde 33,4'lük bir artış söz konusudur. Buna karşılık seçimlerde mülteciler varlığını sürdürse de sayılarında bir miktar düşüş yaşanmıştır. Mülteci sayısı 2012, 2013 ve 2014'te sırasıyla 8.946,

8.580 ve 8.546'dır. Yerinden edilmiş kişi sayısı 2012'de 412.000 olmakla birlikte 2013 ve 2014 yıllarında kayıtlara giren yerinden edilmiş kişi yoktur. Bu seçimlerde de şiddet olayları Kenyalıları mülteci ve sığınmacı durumuna düşürmüş ve böylece seçim şiddeti göçle sonuçlanmıştır.

4.6. 2017 Seçimleri

8 Ağustos 2017'de gerçekleşen seçimleri oyların yüzde 54,3'ünü alan Uhuru Kenyatta kazanmıştır. Rakibi Raila Odinga ise oyların yüzde 44,7'sini almıştır (Union European, 2017, s. 5). Odinga seçimlere hile karıştırdığı gerekçesiyle Kenyatta'yı suçlamıştır. Odinga'nın açıklaması sonrasında protesto gösterileri başlamıştır. Seçim sonuçlarını kabul etmeyen protestocular şiddet olaylarının yaşanmasına yol açmıştır. Kenya Yüksek Mahkemesi tarafından bazı usulsüzlükler yapıldığı gerekçesiyle bu seçimler iptal edilmiştir. Yenilenen seçimler Ekim ayında gerçekleşmiştir. Muhalefetin boykot ettiği seçimlerde Kenyatta oyların yüzde 98,26'sını alarak ikinci tura gerek kalmadan yeniden devlet başkanı seçilmiştir. Seçimden çekilmekle birlikte adı oy pusulasında yer alan muhalefetin ortak adayı Odinga ise yüzde 0,96 oy almıştır. Yaklaşık 20 milyon kayıtlı seçmen varken muhalefetin boykotu nedeniyle bu seçimlerde sadece 7 milyon 616 bin vatandaş oy kullanmıştır. İptal edilen seçimlerde katılım yüzde 80 iken bu seçimlerde yüzde 38 olarak kayıtlara geçmiştir.

2017 seçimlerinde isyan sayısında ciddi bir artış olduğu görülüyor. Seçimlerden sonra ise isyan sayısında önemli bir azalma olmuştur. 2017 yılında çatışma sayısında da artış olduğu görülmektedir. Seçim dönemleri dışında çatışmaların arttığı yıllardan biri de 2016 yılıdır. 2017 seçimlerinden bir yıl önce olması dikkat çekicidir. Çatışma sayısındaki değişime genel olarak bakıldığında yoğunluk dönemlerinden biri de 2017-2018 dönemidir. Kenya'da sivillere yönelik şiddetin sayısındaki değişim incelendiğinde, 2017 seçimlerinde sivillere yönelik şiddetin bir önceki yıla göre ani bir artış göstermesi dikkat çekicidir. 2017 seçimlerinden sonra şiddette bir azalma var. 2017 seçimlerinde ölü sayısı azalmıştır. Ancak, seçimlerden önceki yıla göre önemli bir artış olması dikkat çekicidir. Seçimlerin ardından ölü sayısı az da olsa yeniden yükselmiştir.

2017 seçimleri öncesinde Kibera, Mathare, Korogocho, Huruma, Kiyambiyu, Shauri Moyo, Kaloleni, Mukuru, Kangemi ve Ruaraka ve Ngong bölgelerinden 10 kişilik bir kadın grubu, seçim şiddeti konusundaki endişelerini bildirmek amacıyla bir basın toplantısı düzenlemiş ve şiddetten korunmak için yerel halkın nasıl bir yol izlediği hakkında bilgi vermişlerdir. Üstelik bu basın toplantısı sırasında kadınlar şiddet korkusu nedeniyle kimliklerini pankartlarla gizlemek zorunda kalmışlardır. Örneğin, Mathare'daki gözlemci, insanların şiddet korkusuyla evlerini terk ettiğini bildirmiştir. Farklı kabileden olanlara evlerini terk etmeleri için tebligat gönderildiğini, insanları tehdit eden çetelerin etrafta dolaştığını, Ngong'da Swahili dilinde yazılmış tehdit içerikli broşürlerin dağıtıldığını, bölgeden olmayan insanların bölgeyi terk etmelerini isteyen WhatsApp mesajlarının yayıldığını dile

getirmişlerdir (Mail and Guardian, 01.08.2017). Nitekim şiddet patlak verdiği sırada Elgon Dağı civarında yaşayan Kenyalı bir kadın, aynı kabiledede olmadığı gerekçesiyle komşusunun palalı saldırısına maruz kalmış, kaçmaya çalışırken tecavüze uğramış ve vücudu ciddi boyutta zarar görmüştür. Bir başka Kenyalı kadın, seçim kaynaklı şiddetin insan ölümlerine yol açtığını, tek isteklerinin seçim öncesi, sırası ve sonrasında barış olduğunu dile getirmiştir (Anadolu Agency, 01.07.2017).

Böylesi bir şiddet ortamında insanların bir kısmı mücadele etmek için silahlanırken bir kısmı da evlerini terk etmek zorunda kalmıştır. 2016'da 7.526 olan mülteci sayısı 2017'de 7.567'ye yükselmiş, ancak 2018'de küçük bir düşüş yaşayarak 7.480 olarak kayıtlara geçmiştir. Buna karşılık sığınmacı sayısı kademeli olarak artış göstermiştir. 2016, 2017 ve 2018'de sığınmacı sayısı sırasıyla 3.556, 5.714 ve 7.287'dir. Böylece sığınmacı sayısında önemli bir artış yaşanmış ve bu artış seçim yılında ivmesini kaybetmesine rağmen devam etmiştir. Yerinden edilmiş kişi sayısı kayıtlara 0 olarak geçmiştir. Böylece seçim döneminde ortaya çıkan şiddet Kenya'da sığınmacıların sayısını önemli derece etkilemiştir.

5. Sonuç

Etnik temelli siyasetin yol açtığı şiddet ve şiddet olayları Kenya'nın karşı karşıya kaldığı en önemli zorluk olarak görülebilir. Bu zorluk sadece siyasi ve ekonomik olarak değil toplumsal olarak da olumsuz sonuçlar yaratmıştır. Her şeyden önce Kenya'da ciddi bir göç krizine neden olmuştur. Şiddet olaylarından kaynaklı göç 1997-2020 arasında toplam 5255 kişi şiddet olaylarından kaynaklı olarak hayatını kaybetmiştir. Bunun sadece kayıtlara geçen sayı olduğunu belirtmek gerekir. Aynı aralıkta 1914 sivillere yönelik şiddet olayı, 1421 kavga, 1917 isyan yaşanmıştır. Bu şiddet olayları süresince 99.776 kişi sığınmacı, 162.564 kişi mülteci ve 1.815.000 kişi yerinden edilmiş kişi olarak kayıtlara geçmiştir. Böylece toplamda 2.077.340 Kenyalı bulunduğu yeri terk etmiştir.

Seçim şiddeti, 1991'de çok partili siyasetin yeniden başlamasından bu yana Kenya seçimlerinin yaygın bir özelliği haline gelmiştir. Seçim öncesi, seçim günü ve seçim sonrası bir ülkede seçim dönemlerini oluşturmaktadır. Ancak Kenya ile ilgili veriler yıllık bazda olduğu için zaman dilimleri açısından net bir ayırım yapmak araştırma sırasında karşılaşılan en önemli zorluk olmuştur. Bu nedenle bu çalışmada seçim öncesi, seçim günü ve seçim sonrası ayırımı yerine seçim yılı ve seçim sonrası yıl ayırımı esas alınmıştır. Buna göre seçim yılı verileri dikkate alındığında en çok kavga 2007 seçimlerinde, en çok sivillere yönelik şiddet ve ölüm 2013 seçimlerinde ve en çok isyan 2017 seçimlerinde yaşanmıştır. Seçim yılı verileri incelendiğinde en ölümcül ve sivillere yönelik en çok şiddetin yaşandığı seçimlerin böylece 2013 seçimleri olduğu tespit edilmiştir. Seçim sonrası yıl verileri dikkate alındığında ise en çok ölüm, sivillere yönelik şiddet, kavga ve isyan 2007 seçimlerinde yaşandığı görülmüştür. 2007 seçimlerinin seçim sonrası dönem dikkate alındığında bakımından diğer seçimlerden daha şiddetli olduğu tespit edilmiştir. 2013 ve 2017

seçimlerinin verilerine bakıldığında 2007 seçimlerinde yaşanan şiddet olaylarının tekrarının önlenmesine yönelik atılan adımların yeterli olmadığı görülmektedir. Şiddet varlığını korumaya devam ediyor.

Öte yandan seçim yılı verileri dikkate alındığında en çok sığınmacı 2002 seçimlerinde ortaya çıkmıştır. Mülteci ve yerinden edilmiş kişi sayısının en fazla olduğu seçim yılı ise 2013'tür. Bununla birlikte göç eden kişinin türüne bakılmaksızın en yoğun göç 2017 seçimlerinde gerçekleşmiştir. Seçim sonrası yıl verilerinde ise en çok sığınmacı 2002 seçimlerinde, en çok mülteci ve yerinden edilmiş kişi 2007 seçimlerinde ortaya çıkmıştır. Yine göç eden kişinin türüne bakılmaksızın en yoğun göç seçim sonrası yıl verilere göre 2017 seçimlerinde yaşanmıştır. 2007 seçimlerinde ortaya çıkan kriz Kenyalı vatandaşlar üzerindeki etkisini uzun bir süre devam ettirmiştir. Zira yerinden edilmiş kişi sayısı 2008-2012 arasında çok ciddi boyutlara ulaşmıştır. Bu yıllar arasında ortalama 1.815.000 Kenyalı yerinden edilmiş kişi statüsünde kayıtlara geçmiştir. 1997-2020 aralığında göç eden toplam nüfusun %87,38'i bu yıllar arasında göç etmiştir. Bu anlamda 2007 seçimleri diğer seçimler içinde göçe yol açma potansiyeli açısından ayrı bir yere sahiptir. Ayrıca 2007 seçim krizinin yol açtığı göç dalgası 2013 itibariyle ivmesini kaybetse de 2017 seçimleri itibariyle yeniden artmaya başlamıştır. Bu durum göçün Kenya'da bir sorun olarak varlığını koruduğunu ortaya koymaktadır. Sonuç olarak, yapılan değerlendirmeler neticesinde Kenya'da seçim dönemlerinde yaşanan şiddet olayları neticesinde ciddi bir göç meselesinin ortaya çıktığı tespit edilmiştir. Böylece seçim şiddetinin Kenya'da yaşanan göç dalgalarında güçlü bir belirleyici olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Kaynakça

- “‘Violence for hire’ in Kenya poll”, The Guardian, 22 December 2002, <https://www.theguardian.com/world/2002/dec/22/jamesastill.theobserver> (Erişim Tarihi: 19.08.2022).
- “Kenyan women live in fear of election violence”, Mail and Guardian, 1 Aug 2017, <https://mg.co.za/article/2017-08-01-kenyan-women-live-in-fear-of-election-violence/> (Erişim Tarihi: 17.08.2022).
- “Parliament member challenging Kenyan President Moi”, CNN, 23 December 1997, <http://edition.cnn.com/WORLD/9712/23/kenya.politics/index.html> (Erişim Tarihi: 19.08.2022).
- “Violence from past Kenyan elections haunts victims”, Anadolu Agency, 01.07.2017, <https://www.aa.com.tr/en/africa/violence-from-past-kenyan-elections-haunts-victims/852044> (Erişim Tarihi: 17.08.2022).

- “Violence increases before Kenyans go to the poll”, CNN, December 28, 1997, <http://edition.cnn.com/WORLD/9712/28/kenya.elex/> (Erişim Tarihi: 19.08.2022).
- Adar, K. G. (2000) Assessing democratisation trends in Kenya: A post-mortem of the Moi regime, *Journal of Commonwealth & Comparative Politics*, 38(3), 103-130.
- Adeagbo, O. and Iyi, J. M. (2011). Post-Election Crisis in Kenya and Internally Displaced Persons: A Critical Appraisal, *Journal of Politics and Law*, 4(2), 174-179.
- Alihodžić, S. (2012). Electoral Violence Early Warning and Infrastructures for Peace. *Journal of Peacebuilding & Development*, 7(3), 54-69.
- Amnesty International. (2008). Amnesty International Report 2008 – the state of the world’s human rights, <https://www.amnesty.org/en/documents/pol10/001/2008/en/>
- Andreassen, B., Geisler, G. and Tostensen, A. (1993). A Hobbled Democracy. The Kenya General Elections 1992. Report- *Chr. Michelsen Institute*. https://open.cmi.no/cmi-xmlui/bitstream/handle/11250/2436021/R1993.5%20Bard.A%2c%20Gisela%20og%20Arne-07182007_4.pdf?sequence=2&isAllowed=y
- Article 19. (December 1998). Kenya: Post-election political violence, <https://www.article19.org/data/files/pdfs/publications/kenya-post-election-political-violence.pdf>
- Arusei, E. J, Ogwora, E. D ve Were, E. M. (2019). The Structural Context Contributing to 2007 Post- Election Violence in Uasin Gishu and Trans-Nzoia Counties, Kenya, *Journal of African Interdisciplinary Studies*. 3(4), 39-53.
- Bekoe, D. A. ve Burchard, S. M. (2017). The Contradictions of Pre-election Violence: The Effects of Violence on Voter Turnout in Sub-Saharan Africa, *African Studies Review*, 60 (2), 73-92.
- Bratton, M. (2008). Vote Buying and Violence in Nigerian Election Campaigns. *Electoral Studies*, 27 (4), 621–632.
- Burchard, S. M. (2015). *Electoral Violence in Sub-Saharan Africa: Causes and Consequences*, United States: Lynne Rienner Publishers.
- CIPEV. (2008). Report of the Commission of Inquiry Into Post Election Violence.

- Collier, P., Gutiérrez-Romero, R. ve Kimenyi, M. S. (2010). Democracy and Prosperity. In *Kenya Policies for Prosperity*, edited by Adam Christopher, Paul Collier, and Njuguna Ndung'u. Oxford: Oxford University Press.
- Davenport C., Moore W. ve Poe S. (2003). Sometimes You Just Have to Leave: Domestic Threats and Forced Migration, 1964-1989, *International Interactions*, 29 (1), 27-55.
- Dercon, S. ve Gutiérrez-Romero, R. (2012). Triggers and Characteristics of the 2007 Kenyan Electoral Violence, *World Development*, 40, 731-744.
- Elhawary, S. (2009) Post-election Kenya: Land, Displacement and the Search for 'Durable Solutions', *Review of African Political Economy*, 36:119, 130-137.
- Excellency, W. M. B. (2004). Democratization in Kenya — Some observations, *Whitehall Papers*, 62(1), 59-69.
- Fjelde, H, ve Höglund, K. (2016). Electoral Institutions and Electoral Violence in Sub-Saharan Africa, *British Journal of Political Science*, 46 (2), 297-320.
- Gençkaya, Ö. F. ve Dikmen, P. (2020). Election security in Turkey, *Orient*, 61, 41-52.
- Höglund, K. (2009). Electoral Violence in Conflict-Ridden Societies: Concepts, Causes, and Consequences, *Terrorism and Political Violence*, 21(3), 412-427.
- Höglund, K. ve Piyarathne, A. (2009). Paying the Price for Patronage: Electoral Violence in Sri Lanka, *Commonwealth & Comparative Politics*, 47, 287-307.
- Human Rights Watch (HRW), June 1997, Failing The Internally Displaced: The UNDP Displaced Persons Program in Kenya.
- International Organization for Migration, World Migration Report 2022, <https://publications.iom.int/books/world-migration-report-2022> (Erişim Tarihi: 27.06.2022).
- Kamungi, P. M. (2009) The politics of displacement in multiparty Kenya, *Journal of Contemporary African Studies*, 27: 3, 345-364.
- Kanyinga, K. (2014). Kenya: Democracy and Political Participation, Open Society Initiative for Eastern Africa and the Institute for Development Studies (IDS), University of Nairobi, Open Society Foundations, Nairobi, Kenya, March 2014. <https://www.opensocietyfoundations.org/uploads/b24bc86e->

[9fa4-4771-980d-0888a7871e60/kenya-democracy-political-participation-20140514.pdf](#) (Erişim Tarihi: 27.06.2022).

- Laakso, L. (2007). Insights into electoral violence in Africa, In: Basedau, M. et al. (eds.). *Votes, money and violence: political parties and elections in Sub-Saharan Africa*, Nordiska Afrikainstitutet and Scottsville, University of KwaZulu-Natal Press, Uppsala, 224-252.
- Lindberg, S. I. (2004). The Democratic Qualities of Competitive Elections: Participation, Competition and Legitimacy in Africa, *Commonwealth & Comparative Politics*, 42(1), 61-105.
- Markussen, T., ve Mbavi, K. (2011). When Does Ethnic Diversity Lead to violence? Evidence from the 2007 Elections in Kenya, University of Copenhagen, CRD. https://www.economics.ku.dk/research/publications/wp/dp_2011/1119.pdf / (Erişim Tarihi: 27.06.2022).
- Moore, W. and Shellman, S. (2004). Fear of Persecution Forced Migration, 1952-1995, *Journal of Conflict Resolution*, 48, 723-745.
- Mwaura, C. N. (1997). Political Succession and Related Conflicts in Kenya, A paper prepared for the USAID Conference on Conflict Resolution in the Greater Horn of Africa held at Methodist Guest House, Nairobi, 27-28 March 1997.
- Njiru, R. (2018). Outsiders in their own nation: Electoral violence and politics of 'internal' displacement in Kenya, *Current Sociology*, 66(2), 226-240.
- Njogu, K. (2009). *Healing the Wound. Personal Narratives about the 2007 Post-Election Violence in Kenya*. Nairobi: Twaweza Communications.
- Ogundiya, I. S. ve Baba, T. K. (2005). Electoral Violence and the Prospect for Democratic Consolidation in Nigeria. In Onu, G. and Momoh, A. (eds) *Election and Democratic Consolidation in Nigeria*. Proceedings of the 23rd Annual Conference of Nigeria Political Science Association (NPSA), Lagos: A- triad Publishers.
- Okuku, J. A. (2003). Civil society and the democratisation processes in Kenya and Uganda: a comparative analysis of the contribution of the Church and NGOs, *Politikon*, 30(1), 51-63.
- Oyugi, W. O. (1997). Ethnicity In The Electoral Process: The 1992 General Elections in Kenya, *African Journal of Political Science / Revue Africaine de Science Politique*, 2(1), 41-69.

- Rapoport, D. C. ve Weinberg, L. (2007). Elections and violence, *Terrorism and Political Violence*, 12(3-4), 15-50.
- Roberts, M. J. (2009). Analysis of the 2007 Post-Election Violence in Kenya. http://ndpmetrics.com/papers/Kenya_Conflict_2007.pdf (Erişim Tarihi: 27.06.2022).
- Ruhe, C. (2021). How migration intentions change during periods of political instability and violence: Panel survey evidence from Kenya, *Migration Studies*, 9: 4, 1763–1788.
- Schmeidl, S. (1997). Exploring the Causes of Forced Migration: A Pooled Time-Series Analysis, 1971-1990, *Social Science Quarterly*, 78(2), 284–308.
- Shenga, C. ve Pereira, A. (2019). The Effect of Electoral Violence on Electoral Participation in Africa, *Cadernos de Estudos Africanos*, 38, 145-165.
- Söderström, J. (2018). Fear of Electoral Violence and its Impact on Political Knowledge in Sub-Saharan Africa, *Political Studies*, 66(4), 869–886.
- The Armed Conflict Location & Event Data Project (ACLED). <https://acleddata.com/#/dashboard>
- UNHCR, Refugee Data Finder. <https://popstats.unhcr.org/refugee-statistics/download/>
- Union European. (2013). General Elections in Kenya, Election Observation Delegation, 2-6 March 2013. https://www.europarl.europa.eu/cmsdata/212634/Kenya-general-elections_4-March-2013_European-Parliament-report.pdf
- Union European. (2017). Election Observation Delegation to the General Elections in Kenya, 6-10 August 2017, https://www.europarl.europa.eu/cmsdata/212567/Kenya-general-elections_8-August-2017_European_Parliament-report.pdf
- United Nations Development Program, Elections and Conflict Prevention: A Guide to Analysis, Planning and Programming, 2009, http://content-ext.undp.org/aplaws_publications/2431678/Elections-Conflict-Prevention.pdf (Erişim Tarihi: 27.06.2022).
- Weiner, M. (1996). Bad neighbors, bad neighborhoods - An inquiry into the causes of refugee flows, *International Security*, 21 (1), 5-42.

The Impact of Electoral Violence On Migration: The Case of Kenya

---

Extended Abstract

---

1. Introduction

Migration remains an important and global human security issue, as millions of people are displaced each year as a result of wars or conflicts. At this point, it becomes more necessary to answer the question of how violent electoral competition affects migration. This research is limited to Kenya, an African country where electoral violence is frequently experienced during democratization process. Thus, this research analyzes the effect of electoral violence on migration and explores whether electoral violence causes migration in Kenya. In addition to being based on secondary data obtained from books, journals and articles, the data of research institutions were also used in the process of obtaining numerical data on migration and violence. This study is a qualitative research example that emphasizes that electoral violence is one of the driving factors of migration in Kenya and thus reveals the relationship between electoral violence and migration.

2. Evaluation and Discussion

The essence of politics is the struggle for power. Those in power struggle to maintain their current positions, while the political opposition struggles to seize power. The stage where the competition between these two parties provides a concrete output is the elections. Both the rulers and the political opposition come face to face, and the voters decide who will rule in the next term. Thus, the rulers who will use the political power are determined by elections and a peaceful change of power is ensured. Elections also provide legitimacy to the winning part of that competition. However, elections do not always take place in a peaceful environment. The electoral rivalry between candidates who want to seize power is overshadowed by violence. This violence can occur at all stages of the electoral process, including pre-election, election day and post-election to affect the election process or its results. Electoral violence has become a widespread and important problem in sub-Saharan Africa, where the second wave of democratization has been experienced since the 1990s.

One of these countries is Kenya. After gaining its independence, a constitutional order was established in Kenya. The constitution envisaged a multi-part political system. Although many political parties were formed at that time, KANU (Kenya African National Union) and KADU (Kenya African Democratic Union) were the two leading political parties in Kenyan politics. However, Kenya's experience of multi-party political life did not last long and these two parties decided to merge in 1964. As of this year, the foundations of an ethnically based authoritarian regime were laid in Kenya. A political approach devoid of tolerance towards the opposition was adopted. In this process, although elections were held, various irregularities were experienced. With a constitutional amendment in 1982, Kenya was transformed into a one-party state. Corruption, irregularity and pressure on the opposition have caused the social opposition to raise its voice. In this period, domestic and foreign reactions to the legitimacy of the elections and the regime increased significantly. As a result of internal and external pressures, multi-party elections were held in Kenya again and the state loosened its control over the political arena. However, these steps could not prevent ethnic-based politics from getting involved in violence in Kenya. In the elections held since 1992, violence has become a prominent feature of the elections. Kenyans had to migrate in the face of violent deaths, violence against civilians, battles and riots.

3. Conclusion

Electoral violence has been a common feature of Kenyan elections since the resumption of multiparty politics in 1991. Pre-election, election day and post-election constitute the election periods in a country. However, since the data on Kenya is on an annual basis, making a clear distinction in terms of time periods was the most important difficulty encountered during the research. For this reason, in this study, instead of pre-election, election day and post-election distinction, the distinction between election year and post-election year is determined as research periods. Accordingly, considering the election year data, the most battles occurred in the 2007 elections, the most violence against civilians occurred in the 2013 elections, and the most riots occurred in the 2017 elections. When the election year data are examined, it has been determined that the 2013 elections were the most deadly and the most violent elections were experienced against civilians. When the post-election year data is taken into account, it is seen that the most deaths, violence against civilians, battles and riots were experienced in the 2007 elections. Considering the post-election period, the 2007 elections were found to be more severe than the other elections. Looking at the data of the 2013 and 2017 elections, it is seen that the steps taken to prevent the recurrence of violence in the 2007 elections are not sufficient. Violence continues to exist.

On the other hand, considering the election year data, the most asylum seekers emerged in the 2002 elections, and the most refugees and internally displaced persons emerged in the 2013 elections. However, regardless of the type of migrant, the most intense migration took place in the 2017 elections. In the post-election year data, the highest number of asylum seekers emerged in the 2002 elections, and the highest number of refugees and internally displaced persons emerged in the 2007 elections. Again, regardless of the type of migrant, the most intense migration was experienced in the 2017 elections, according to the post-election year data. The crisis that emerged in the 2007 elections continued its impact on Kenyan citizens for a long time. Because the number of displaced persons reached very serious extents between 2008 and 2012. Between these years, an average of 1,815,000 Kenyans were registered as IDPs. 87.38% of the total population immigrating between 1997-2020 migrated between these years. In this sense, the 2007 elections have a special place among other elections in terms of the potential to cause migration. In addition, although the migration wave caused by the 2007 election crisis lost its momentum in 2013, it started to increase again as of the 2017 elections. This situation reveals that immigration continues to exist as a problem in Kenya. As a result, as a result of the evaluations, it has been determined that a serious migration issue has arisen as a result of the violence experienced during the election periods in Kenya. Thus, it has been concluded that the electoral violence is a strong determinant in the migration waves in Kenya.

Araştırma Makalesi

Türkiye’de Yoksulluğun Mikro Düzeyde Belirleyicileri: Kantil Regresyon Analizi

Muhammed Hanifi VAN

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İİBF

hanifivan@yyu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6093-011X

Öz

Yoksulluk ile ilgili çalışmalar incelendiğinde, insanların yaşadığı yoksulluğun belirleyicileri üzerine yapılan çalışmaların olduğu fakat yoksulluk dağılımındaki heterojenliği dikkate alan çalışmaların olmadığı görülmüştür. Bu makalenin amacı, Türkiye için bir yoksulluk profili oluşturarak, belirleyicilerin yoksulluk düzeyleri üzerindeki farklı etkilerini incelemektir. Çalışmada yoksulluk düzeylerini araştırmak için, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından yapılan “Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması” 2019 yılı verileri derlenmiş ve Kantil regresyon modeliyle de analizler yapılmıştır. Kantil regresyon modelinin önemli sonuçlarından biri farklı yoksulluk kategorisinde bulunan hanelerin gelir düzeyini arttırmalarının önemli yollarından biri eğitim seviyelerini yükseltmesi gerektiği diğeri ise hanedeki nüfusun fazla olması hanenin gelirini etkilemekle birlikte yoksulluk derinliği üzerinde de önemli bir etkiye yol açtığı şeklinde bulunmuştur. Bununla birlikte Batı Karadeniz, Doğu Karadeniz, Kuzey Doğu Anadolu, Orta Doğu Anadolu ve Güney Doğu Anadolu bölgesinde yaşayanlar diğer bölgelerde yaşayanlara göre yoksulluğu daha derin yaşamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kantil Regresyon, Yoksulluk, Yoksulluğun Belirleyicileri

Jel Sınıflandırma Kodları: I132, C29

Micro Determinants of Poverty in Turkey: Quantile Regression Analysis ¹

Abstract

Examining the studies on poverty reveals that there are studies on the causes of poverty, but none that consider the variety of poverty's distribution. The purpose of this article is to analyze the different effects of determinants on poverty levels by creating a poverty profile for Turkey. In order to evaluate poverty levels in the study, the data was collated from the Turkish Statistical Institute (TURKSTAT) “Income and Living Conditions Survey of 2019” and then was analyzed by using the quantile regression model. One of the key findings of the Quantile regression model is that households in different poverty categories can increase their income by increasing their education level, and the other is that the size of the household's population has a substantial impact on the household's income and the level of poverty. Those residing in the regions of Western Black Sea, Eastern Black Sea, Northeastern Anatolia, Middle Eastern Anatolia, and Southeastern Anatolia, however, are more likely to be impoverished than those residing in other regions.

Key Words: Quantile Regression, Poverty, Determinants of Poverty

JEL Classification Codes: I132, C29

¹ Extended abstract is presented at the end of the article

Geliş Tarihi (Received): 31.07.2022– Kabul Edilme Tarihi (Accepted): 24.09.2022

Atıfta bulunmak için / Cite this paper:

Van, M. H. (2022). Türkiye’de Yoksulluğun Mikro Düzeyde Belirleyicileri: Kantil Regresyon Analizi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İİBF Dergisi*, 12 (2), 105-129. Doi: 10.18074/ckuiibfd.1138382.

1.Giriş

Dünyada gelir eşitsizliği, özellikle 1970 sonrası neo-liberal politikalar ve soğuk savaş ile ortaya çıkan yeni koşulların siyasi yapı ile birlikte ekonomik yapıdaki değişimi hızlandırmasıyla önemli bir kavram haline gelmiştir. (Gürses, 2007). Bu yeni dönemde var olan gelir eşitsizliği sorunu gelişmiş ve gelişmekte olan ülke ekonomilerinin yanı sıra Türkiye’de de yoksulluğu hissedilebilir bir sorun haline dönüştürmüştür (Kubar, 2011). Bu sorunlar derinleştikçe zamanla toplumsal yapıya sirayet edip toplumsal huzuru bozmaktadır. Küresel bazda ülkeler, gelir eşitsizliği ve yoksullukla mücadele etmek için Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu (IMF) tarafından çeşitli sübvansiyonlarla desteklenmiştir. Türkiye ise gelir eşitsizliği ve yoksullukla mücadele etmek için 1961 ve 1982 anayasasına sosyal devlet ilkesini eklemiştir. Türkiye, 1982 anayasasındaki 41. Madde ile " *iktisadi ve sosyal hayat, adalete, tam çalışma esasına ve herkes için insanlık haysiyetine yaraşır bir yaşayış seviyesi sağlanması amacıyla düzenlenir*" ifadesiyle gelir eşitsizliği ve yoksullukla mücadelenin gerekliliğine değinmiştir.

Gelir eşitsizliği sonucu ortaya çıkan yoksulluk, genel bir tanımı olmamakla birlikte hanelerin en temel maddi ve sosyal ihtiyaçlarını karşılayamaması olarak tanımlanabilir. Yoksulluk çok boyutlu bir kavramdır. Yoksulluk sınırının altında yaşayan insanlar düşük gelirlili, kötü işlerde çalışan, kötü sağlık koşullarına sahip, öğün atlayan, eğitimsiz, şiddet ve aşağılanmaya maruz kalan, güçsüz kalmaya devam eden, temel haklardan yararlanamayan insanlardır. Yoksul bireyler, ihtiyaçları ve çıkarları doğrultusunda üretken ve yaratıcı bir yaşam sürdüremezler. Öte yandan, üst gelir sınıfındaki bireyler kaynaklara daha hızlı ve kolay erişim sağlamaktadırlar ve alt gelir sınıfındakilere göre daha fazla kontrole sahip olma eğilimindedirler (Setyowati, Hasmarini, Abidin, Arif, ve Hidayah, 2022).

Yoksulluk ile ilgili literatüre bakıldığında, alt ve üst gelir sınıfları arasında bazı ortak noktalar olmasına karşın kimin zengin olduğu kimin de yoksul olduğu yaşanan coğrafyaya topluma ve hatta kültüre göre farklılık gösteren subjektif bir kavramdır. Bu tartışma, yoksulluğun nasıl ölçüleceği ile ilgili olarak, yoksulluk ölçümleri farklı yoksulluk türlerini de ortaya koymuştur. Yaygın olarak kullanılan yoksulluk türleri; Mutlak yoksulluk, Göreli yoksulluk kavramlarıdır. Mutlak yoksulluk, Bir bireyin yaşamını sürdürebilmesi yani biyolojik olarak yaşayabilmesi için almak zorunda olduğu besin ve kalori miktarını sağlayacak gelire sahip olması olarak ifade edilebilir. Bu kavram, Dünya Bankası tarafından yoksulluğun uluslararası alanda nesnel olarak karşılaştırılması amacıyla oluşturulmuş yoksulluk ölçüm aracıdır (Kızılgöl, 2009). Yoksulluk sınırı reel bir değere göre ölçülmekte ve 2011 yılı satın alma gücü paritesine göre bu sınır günlük 1.90 olarak Dünya Bankası tarafından hesaplanmıştır (Foster, 1998; Öksüz Nariç, 2022). Diğer bir ifadeyle Mutlak yoksulluk, en temel ihtiyacını bile karşılayamayan, birinci dereceden yardıma muhtaç olan hatta yardım yapılmadığı zaman ölüm riski taşıyan bireyler ve hane haklarını ifade eder. Mutlak yoksulluk daha çok gelişmekte olan ve nispeten

az gelişmiş ülkelerde görülmektedir (Taş ve Özcan, 2012). Görelî yoksulluk kavramını ise Adam Smith, en temel insani ihtiyaçlarını karşılmasına karşın topluma katılımları kısıtlanan ve genel refah düzeyi daha düşük olan bireyler olarak ifade etmiştir (Taş ve Özcan, 2012). Görelî yoksulluk, bireylerin yaşamını sürdürmede yoksulluk çekmeyip daha çok içinde bulunduğu toplumla kıyaslandığında hayat standartlarının daha düşük olma düzeyi olarak da ifade edilebilir (Kızılgöl, 2009). Görelî yoksulluk, genellikle ortalama gelire olan uzaklık olarak tanımlanan öznel bir kavram olduğundan, farklı tanımlar analizlerde farklı sonuçlar verebilmektedir (Kılıç ve Şahin, 2021).

Literatürde, bireyler veya hane halkının ekonomik refah belirleyicilerini gelir ya da tüketim harcamaları üzerinden araştıran iki farklı yaklaşım yer almaktadır. Çalışmamızda yoksulluğun belirleyicisi olarak TÜİK' in GYKA veri setinden "eşdeğer gelir" değişkeni alınmıştır. Fakat gelir her hanede yaşayan sayısına bölüneceğinden, her hanenin refahı da buna bağlı olarak değişecektir ve bu sebeple haneler arası doğru bir karşılaştırma yapılamayacaktır. Aynı gelire sahip iki farklı haneden hane büyüklüğü fazla olan hanenin refahı, diğer haneye göre daha az olacağından eşdeğer gelir ölçeğinin kullanılması gerekli olacaktır. Eşdeğer gelir ölçeği, hane halkında yaşayan bireylerin yaşına göre tüketiminin de farklı olacağı düşüncesiyle her bireyin kaç yetişkine denk geldiğini hesaplayan katsayıdır. Bu katsayı ile hanenin kaç eşdeğer bireyden oluştuğu ve hanenin gerçek büyüklüğü hesaplanır (Gürsel, Levent, Selim ve Sarıca, 2000; Kızılgöl, 2009).

Bu makalenin temel amacı, Türkiye için bir yoksulluk profili oluşturarak, yoksulluğun mikro düzeyde farklı derecelerdeki belirleyicilerini ve bağıntılarını incelemektir. Bu amaçla yoksulluğun mikro düzeyde farklı derecelerdeki belirleyicileri Kantil regresyon ile tahmin edilmiştir. Belirleyicilerin analizinde Kantil regresyon yaklaşımının tercih edilmesinin amacı ise, belirleyicilerin gelir dağılımının farklı kantillerinde ortaya çıkması olası farklı etkilerine izin vermesidir (Peng, Fang, Wang, Law, Zhang ve Yip, 2019).

2. Literatür Araştırması

Yoksullukla ilgili literatür incelendiğinde, kimlerin yoksul olduğu veya yoksulluğun belirleyicilerinin neler olduğu tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de sıkça araştırma konusu olduğu görülmektedir. Çalışmalarda çoğunlukla mikro düzeyde nitel tercih modelleri çok az da EKK yöntemi tercih edilmiştir. Literatürde yoksulluk üzerine yapılan çalışmalarda kantil regresyon yöntemini kullanan dünyada birkaç çalışma olmasına rağmen bu alanda ülkemizde henüz kantil regresyon yöntemi kullanılmamıştır.

Dağdemir (2002), Türkiye ekonomisinde yoksulluk sorununu 1987-1994 yılları dönemi için ele almıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre, incelenen dönem için istikrarsız ekonomik yapı, ekonomik büyüme ve hane halkı ortalama birey sayısının azalmasına karşın yoksulluğun azalmadığı fakat 1987'den 1994 yılına doğru yoksul

hane halkı sayısında bir artış olduğu tespit edilmiştir. Bölgesel bazda en yüksek yoksulluk oranını Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde olduğu 1994 yılında ise Karadeniz bölgesindeki yoksulluk oranında dikkate değer bir artışın olduğu sonucuna varmıştır.

De Silva (2008), Sri Lanka için yoksulluğun profilini ve yoksulluğun mikro düzeyde belirleyicilerini logit ve kantil regresyon yöntemlerini kullanarak analiz etmiştir. Hane reisinin eğitiminin, maaşlı olmasının ve ticaretle uğraşmasının yaşam standardını olumlu yönde önemli ölçüde etkilediğini bulmuştur. Ayrıca, yoksul olma olasılığının hane halkı büyüklüğü, hane reisinin kadın olması, kırsal alanda yaşaması ve yevmiyeli işçi olması ile artığı sonucuna varmıştır.

Kızılgöl (2009), hane halkının geliri ve yaşam standartlarına göre tüketim harcamaları ile göreceli yoksul sınırı ölçüğünü kullanarak Türkiye’de yoksulluğun belirleyicilerini araştırmıştır. 2002-2006 yılları arasındaki TÜİK tarafından hazırlanan hane halkı bütçe anket verilerini EKK ve sıralı logit yöntemlerini kullanarak analiz etmiştir. Çalışmasının ilk sonucunda, hane halkı reisi ve eşinin eğitim durumunun incelenen tüm yıllarda yoksulluğun önemli belirleyicilerinden biri olduğu ve hane halkının eğitim düzeyi artıkça buna paralel olarak yoksulluğun da azalacağını belirtmiştir. İkinci sonucu ise hane büyüklüğü, tarımda ve nitelik gerektirmeyen işlerde çalışmanın yoksulluk riskini arttırdığı sonucudur. Diğer önemli bir sonuçta, incelenen dönem aralığında kentsel alanda yoksulluk azalırken kırsal alanda yoksulluğun arttığı ve hatta kronik yoksulluğun kırsal alanlarda fazla olduğudur.

Çağlayan ve Dayıoğlu (2011), Türkiye’deki hane halkının yoksulluk durumunu ve yaşam standartlarını etkileyebilecek faktörleri semi-parametrik logit model ile araştırmışlardır. 2008 yılı için TÜİK tarafından yayınlanan “Hane Bütçe Anketi” ni kullanmışlar. Çalışmalarının sonucunda, yoksulluğun en önemli belirleyicilerinin hane halkı reisinin çalışma durumu, hane reisinin çalıştığı sektör, hanenin geliri, hanede çalışan sayısı ve hanenin yaşadığı bölgenin olduğu sonucunu elde etmişlerdir.

Guagnono, Santarelli ve Santini (2016), 2009 yılı için EU-SILC ve Eurostat istatistik verilerini kullanarak, Yoksulluğun Avrupa ülkelerindeki hane halkı üzerinde sosyoekonomik ve sosyal sermaye donanımı ile ne ölçüde ilişkili olduğunu genelleştirilmiş sıralı logit model ile araştırmışlardır. Çalışmalarında, sosyal sermayenin, yerel ve merkezi hükümetler tarafından yoksulluğu azaltma politikalarını planlamak amacıyla geleneksel sosyoekonomik çalışmalara ek olarak başka bir kilit işlev olarak kullanılabileceği sonucuna varmışlardır.

Peng (2019), Hong Kong’daki yoksulluğun belirleyicilerini kantil regresyon yöntemini kullanarak araştırmıştır. Çalışmasında, aşırı yoksulluk ve derin yoksulluğun azalmasında yaşın ve eğitimin önemli belirleyiciler olduğu sonucuna

varmıştır.

Garza-Rodriguez, Ayala-Diaz, Coronado-Saucedo, Garza-Garza ve Ovando-Martinez (2021), Kantil regresyon yöntemini kullanarak Meksika'daki yoksulluğun belirleyicilerini araştırmışlardır. Çalışmasında, aşırı yoksul ve derin yoksulluğun oluşmasında haneler için güney bölgesinde yaşamak, yerli bir dil konuşmak ve yaşlı olmanın önemli belirleyiciler olduğu sonucuna varmışlardır.

Öksüz-Narınç (2022), TÜİK' in "Gelir Yaşam Koşulları" araştırması verilerini kullanarak, Türkiye'deki subjektif yoksulluğu belirleyen faktörleri sıralı logit modelini kullanarak analiz etmiştir. Çalışmasında, kadınların erkeklere göre kendini subjektif yoksul hissettiğinin, yaşın artmasının subjektif yoksulluğu arttığı ve eğitimin ise yoksulluğu azalttığı sonucuna varmıştır.

3. Araştırma Metodolojisi

Yoksulluğun belirleyicileri için genellikle regresyon ve lojistik regresyon analizleri yaygın olarak kullanılmasına karşın kantil regresyon ile yapılan çalışmalar oldukça azdır. Kantil regresyon modeli, bağımlı değişkenin dağılımında farklı kantillerdeki yoksulluk belirleyicilerinin etkisinin analizine olanak sağlayarak değişkenler arasındaki ilişkilerin tam resmini göstermektedir (Habyarimana, Zewotir ve Ramroop, 2015).

3.1. Data

Bu çalışmada, TÜİK tarafından hazırlanan 2019 yılı GYKA kesit mikro verileri kullanılmıştır. GYKA mikro verileri, haneye, tüm bireylere ve 14 ve daha yukarı yaştaki bireylere ilişkin değişkenleri kapsayan üç ayrı veri setini kapsamaktadır. Bu üç veri setinden hareketle OECD eşdeğerlik ölçeği,

$$EŞFG = \frac{HHG}{[1+(0.5*(BY))+0.3*(KY)]} \quad (1)$$

Formülü kullanılarak eşdeğer fert başına gelir hesaplanmıştır. Eşitlik (1)'deki, EŞFG eşdeğer fert başına geliri, HHG hane halkı gelirini, BY yaşı 14 ve daha büyük olanların sayısını ve KY ise yaşı küçük olanların sayısını göstermektedir. Bu üç veri seti Stata 17 programı kullanılarak birleştirilmiştir.

Yoksulluk üzerine yapılan çalışmalarda genellikle lojistik regresyon modelleri kullanılmaktadır. Bu tür modeller bireylerin yoksulluk içinde yaşama olasılığının belirlenmesine yardımcı olur. Yoksulluk sınırına (eşiğine) bağlı olarak yoksul ve yoksul olmayanların duyarlılığına da izin verir. Lojistik regresyon modelleri yoksulluk sınırını belirlemede, yoksulluk içindeki birey sayısını vermesi bakımından avantajlı olmasına karşın yoksulluğun derinliği hakkında yeterli bilgi vermemesinden dolayı da eleştirilmiştir (Atkinson, 1987; Metzler, 2014; Peng vd., 2019). Bu eleştirileri gidermek için Atkinson (1987) ve Peng vd. (2019)

çalışmalarında, hanelerin yoksulluk sınırından ne kadar uzaklaştığını belirlemede gelir-yoksulluk oranı olan (I/P)' yi hesaplamışlardır. Bu çalışmada, (I/P) oranı EŞFG' nin yoksulluk sınırına bölünmesi ile elde edilmiştir. (I/P) oranının 1'e eşit olması, bir hanenin gelirinin yoksulluk eşiğine eşit olduğunu ve daha küçük veya daha büyük oranların sırasıyla az veya çok şiddetli yoksulluğu temsil ettiğini göstermektedir. (I/P) oranı, ekonomik refahı yoksul olanlar ve olmayanlar şeklinde ayırmak yerine ekonomik refahın yayılımını ortaya koymaktadır (Greenwell, Harding ve Lloyd, 2001; Hokayem ve Heggeness, 2014; Peng vd., 2019).

Bağımlı değişken, Garza-Rodriguez vd. (2021) ve Peng vd. (2019) tarafından kullanılan metodolojiden faydalanarak, (I/P) oranına göre her bir kantil bir tane (I/P) oranını göstermek üzere 5 kantil regresyon modeli ile tahminlenmiştir.

Tablo 1: Gelir-Yoksulluk Oranı (Bağımlı Değişken)

Sınıflandırma	I/P oranı	Kantil
Aşırı yoksul	0- 0.50	0.6
Derin yoksul	0.50- 0.75	0.12
Yoksulluk sınırı	0.75- 1.00	0.25
Yoksulluğa yakın	1.00 – 1.25	0.32
Geçici yoksul olmayan	1.25 – 1.50	0.44

Tablo 1'de, bağımlı değişken olan (I/P) oranlarının her birinin sınıflandırması gösterilmektedir. Modellerde kullanılan açıklayıcı değişkenler, her birinin ortalama ve standart sapmasını içeren ilgili tanımlayıcı istatistiksel sonuçlar Tablo 2' de gösterilmiştir. Tablo 2 içeriğinde ise hane reisinin; yaşı, cinsiyeti, medeni durumu, eğitim düzeyi, çalıştığı sektör gibi değişkenler yer almaktadır. Ayrıca tablo 2' de hanenin ısınmada kullandığı yakıt türü, oturulan evdeki mülkiyet durumu, yaşanan bölge, hanenin et ve tavuk tüketim miktarı ve hanenin fatura ödemedeki gecikme yaşama durumu gibi haneye ilişkin değişkenler de yer almaktadır.

Tablo 2: Tanımlayıcı İstatistikler

Değişkenler	Ortalama	Standart Sapma
Hane halkı büyüklüğü		
Hanede yaşayan fert sayısı: 1 (Tem. Snf)	.1130773	.3166936
Hanede yaşayan fert sayısı: 2	.2500301	.4330388
Hanede yaşayan fert sayısı: 3	.2127924	.4092903
Hanede yaşayan fert sayısı: 4	.2104249	.4076186
Hanede yaşayan fert sayısı: 5 ve daha fazla	.2136752	.4099084
Hane halkı reisinin yaşı		
Yaş	50.29116	15.2455
Yaşın karesi	2761.617	1625.578
Hane halkı Reisinin Cinsiyeti		
Kadın (Tem. Snf)	.1963806	.3972676
Erkek	.8036194	.3972676
Hane halkı Reisinin Medeni Durumu		
Evli (Tem. Snf)	.7970846	.4021781
Bekar	.045418	.2082234
Eşi Öldü	.1122801	.3157171
Boşandı	.0452173	.2077845
Hane halkı Reisinin Eğitimi		
Okur-yazar olmayan (Tem. Snf)	.0756566	.2644531
Bir okul bitirmedi	.0580275	.2338001
İlkokul	.3933419	.4885014
İlköğretim	.0323267	.1768699
Orta okul	.0930849	.2905572
Genel lise	.0919605	.288976
Mesleki teknik lise	.0811983	.2731449
Yüksek okul	.0508393	.2196738
Lisans	.1080235	.3104163
Yüksek lisans	.0115252	.1067371
Doktora	.0040157	.0632438
Oturulan Konutta Isınma Amacıyla En Fazla Kullanılan Yakıt Türü		
Kömür (Tem. Snf)	.2774631	.447756
Odun	.1576495	.3644194
Doğalgaz	.47331	.4992972

Not: "Tem. Snf" Temel Sınıfı göstermektedir.

Tablo 2: Tanımlayıcı İstatistikler (Devamı)

Fuel oil	.0009238	.0303807
Elektrik	.0573965	.2326033
Tezek	.0272322	.1627626
Diğer yakıt türleri	.0060248	.0773871
Hane halkı Reisinin Esas İşindeki Mesleği		
Yöneticiler	.0737727	.2614094
Profesyonel meslek mensupları	.1141896	.3180522
Teknisyenler, teknikerler ve yardımcılar	.0628783	.2427521
Büro hizmetlerinde çalışan elemanları	.0449227	.2071413
Hizmet ve satış elemanları	.1826496	.386392
Nitelikli tarım, ormancılık ve su ürünlerinde çalışanlar	.1595158	.3661687
Sanatkârlar ve ilgili işlerde çalışanlar	.1497646	.3568526
Tesis ve makine operatörleri ve montaj işinde çalışanlar	.1110962	.3142618
Nitelik gerektirmeyen işlerde çalışanlar (Tem. Snf)	.1012105	.3016174
Oturulan Konuttaki Mülkiyet Şekli		
Ev sahibi (Tem. Snf)	.5921512	.4914447
Kiracı	.2422054	.4284265
Lojmanda oturanlar	.0140845	.1178418
Ev sahibi değil ama kira ödemiıyor	.1515589	.3586
Son 12 Ay İçinde Elektrik, Su, Doğalgaz Faturalarının Ödememe Durumu		
Evet 1 ve 2 kez	.2198146	.4141292
Hayır (Tem. Snf)	.7661009	.4233173
İki Günde Bir Et, Tavuk ya da Balık İçeren Yemeği Karşılama Durumu		
Evet	.6625737	.4728411
Hayır (Tem. Snf)	.3374263	.4728411
Yaşanılan Bölge		
İstanbul (Tem. Snf)	.0908471	.2873973
Batı Marmara	.0613138	.2399097
Ege	.1353076	.3420587
Batı Anadolu	.0851892	.2791686
Akdeniz	.1206212	.325693
Batı Karadeniz	.0993941	.2991964
Doğu Karadeniz	.0324225	.1771228
Kuzey Doğu Anadolu	.0638819	.2445473
Orta Doğu Anadolu	.0617551	.2407151
Güney Doğu Anadolu	.0959833	.2945743
Gözlem Sayısı:	24921	

Not: "Tem. Snf" Temel Sınıfı göstermektedir.

3.2. Kantil Regresyon

Yoksulluğun belirleyicilerini analiz etmek için Kantil Regresyon yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem EKK yöntemi gibi ortalama üzerinde yoğunlaşmak yerine yoksulluğun belirleyicilerinin kantiller üzerine etkisini de değerlendirmektedir. Koenker ve Bassett (1978), tarafından önerilen kantil regresyon yöntemi bazı uç değerlere karşı hassasiyeti olması gibi çeşitli avantajlarından dolayı yaygın olarak kullanılan modeldir. Bu modelde kantiller merkezi eğilim ölçüsü olarak kullanılmaktadır. Buchinsky (1998), genel regresyon modelini aşağıdaki gibi tanımlamıştır;

$$y_i = x'_i \beta_\theta + u_{\theta_i} \quad i = 1, 2, \dots, n, \quad (2)$$

Burada y_i , i . Hane reisi için gelir-yoksulluk oranını (I/P) temsil etmekte ve y_i 'nin koşullu dağılımının $0 < \theta < 100$ arasındaki θ . kantili ve bağımsız x_i değişkenlerden oluşan $(K \times 1)$ vektörünün ve hata teriminin (u_{θ_i}) doğrusal bir fonksiyonudur. β_θ ise θ . kantil ile ilişkili bilinmeyen regresyon parametreleri vektörüdür. Koşullu kantil regresyonu aşağıdaki gibi tanımlanmıştır;

$$Quant_\theta(y_i | x_i) = x'_i \beta_\theta \quad (3)$$

Kantil regresyon tahmincisi $\hat{\beta}_\theta$, aşağıdaki minimizasyon probleminin çözümü olarak tahmin edilmektedir;

$$Min_{\beta_\theta} \{ \sum_{y_i \geq x'_i \beta_\theta} \theta |y_i - x'_i \beta_\theta| + \sum_{y_i < x'_i \beta_\theta} 1 - \theta |y_i - x'_i \beta_\theta| \} \quad (4)$$

Bu çalışmada, 6., 12., 25., 32. ve 44. kantil olmak üzere beş kantil regresyonu incelemektedir. Kantil regresyon sonuçları tablo 3'te verilmiştir. Tablo 3, yoksulluk belirleyicileri ile (I/P) oranları arasındaki ilişkilerin yoksulluk kategorileri boyunca nasıl farklılaştığını betimleyen kantil regresyon sonuçlarını göstermektedir.

Tablo 3: Gelir Yoksulluk Oranı

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
	Aşırı Yoksul	Derin Yoksul	Yoksulluk Sınırında	Yoksulluğa Yakın	Geçici yoksul olmayan	EKK
	I/P	I/P	I/P	I/P	I/P	I/P
Hane Büyüklüğü (Tem. Snf.: Hane büyüklüğü)						
hsize2	-0.115** (0.0499)	-0.175*** (0.0405)	-0.183*** (0.0424)	-0.190*** (0.0477)	-0.194*** (0.0511)	-0.251* (0.151)
hsize3	-0.181*** (0.0508)	-0.302*** (0.0412)	-0.321*** (0.0432)	-0.343*** (0.0486)	-0.393*** (0.0520)	-0.472** (0.154)
hsize4	-0.300*** (0.0520)	-0.474*** (0.0422)	-0.569*** (0.0442)	-0.621*** (0.0498)	-0.712*** (0.0533)	- 0.841*** (0.158)
hsize5ormore	-0.430*** (0.0532)	-0.601*** (0.0432)	-0.722*** (0.0453)	-0.778*** (0.0509)	-0.878*** (0.0545)	- 0.951*** (0.161)
Demografik Özellikler						
Yaş	0.0128** (0.00563)	0.00932** (0.00457)	0.0176*** (0.00479)	0.0185*** (0.00539)	0.0226*** (0.00578)	0.0443** (0.017)
Yaşın karesi	-0.000055 (0.0000595)	-0.0000055 (0.0000483)	-0.000074 (0.0000507)	-0.000077 (0.0000570)	- 0.00011* (0.0000610)	- 0.00013 (0.000181)
Erkek	0.0185 (0.0384)	0.00606 (0.0311)	-0.0109 (0.0326)	-0.0835** (0.0367)	-0.0728* (0.0393)	0.00391 (0.116)
Bekar	-0.107** (0.0524)	0.0105 (0.0425)	0.0939** (0.0446)	0.0838* (0.0501)	0.0585 (0.0537)	0.0626 (0.159)
Eşi Öldü	0.0769 (0.0718)	0.0436 (0.0582)	0.0332 (0.0611)	0.00399 (0.0687)	0.0754 (0.0736)	-0.0938 (0.218)
Boşandı	0.00608 (0.0527)	-0.0929** (0.0428)	-0.111** (0.0449)	-0.174*** (0.0505)	-0.180*** (0.0541)	-0.150 (0.160)
Beşerî Sermaye (Tem. Snf.: Okur-yazar olmayan)						
Bir okul bitirmedi	0.0563 (0.0777)	0.0829 (0.0630)	0.141** (0.0661)	0.198*** (0.0743)	0.185** (0.0797)	0.187 (0.236)

Tablo 3: Gelir Yoksulluk Oranı (Devamı)

İlkokul	0.164** (0.0635)	0.163*** (0.0515)	0.174*** (0.0541)	0.197*** (0.0608)	0.199*** (0.0651)	0.302 (0.193)
İlköğretim	0.286*** (0.0781)	0.241*** (0.0634)	0.293*** (0.0665)	0.318*** (0.0747)	0.301*** (0.0801)	0.575** (0.237)
Ortaokul	0.177** (0.0689)	0.219*** (0.0559)	0.251*** (0.0586)	0.267*** (0.0659)	0.260*** (0.0707)	0.456** (0.209)
Genel lise	0.284*** (0.0694)	0.286*** (0.0563)	0.350*** (0.0591)	0.363*** (0.0664)	0.368*** (0.0712)	0.647*** (0.211)
Mesleki teknik lise	0.317*** (0.0708)	0.296*** (0.0574)	0.328*** (0.0602)	0.363*** (0.0677)	0.363*** (0.0726)	0.580** (0.215)
Yüksekokul	0.418*** (0.0749)	0.472*** (0.0608)	0.515*** (0.0637)	0.572*** (0.0717)	0.603*** (0.0768)	0.979*** (0.227)
Fakülte	0.570*** (0.0728)	0.670*** (0.0590)	0.847*** (0.0619)	0.930*** (0.0696)	1.086*** (0.0746)	1.722*** (0.221)
Yüksek lisans	1.022*** (0.0970)	1.168*** (0.0787)	1.563*** (0.0825)	1.785*** (0.0928)	2.001*** (0.0994)	2.924*** (0.294)
Doktora	1.520*** (0.137)	2.163*** (0.111)	2.654*** (0.116)	3.215*** (0.131)	3.974*** (0.140)	5.541*** (0.415)
Yakıt Türü (Tem. Snf.: Kömür)						
YakıtOdun	-0.121*** (0.0299)	-0.0827*** (0.0242)	-0.0856*** (0.0254)	-0.103*** (0.0286)	-0.116*** (0.0306)	- 0.238*** (0.0906)
YakıtDoğgaz	0.167*** (0.0241)	0.206*** (0.0195)	0.214*** (0.0205)	0.219*** (0.0230)	0.219*** (0.0247)	0.326*** (0.0730)
YakıtFuelOil	-0.0625 (0.267)	0.154 (0.216)	0.187 (0.227)	0.276 (0.255)	-0.0397 (0.273)	-0.509 (0.809)
YakıtElektrik	0.161*** (0.0434)	0.159*** (0.0352)	0.170*** (0.0369)	0.160*** (0.0415)	0.231*** (0.0444)	0.346*** (0.132)
YakıtTezek	-0.0461 (0.0552)	-0.0546 (0.0448)	-0.0404 (0.0470)	-0.0707 (0.0528)	-0.0733 (0.0566)	-0.0868 (0.167)
YakıtDiğer	-0.0000032 (0.113)	0.174* (0.0917)	0.216** (0.0961)	0.276** (0.108)	0.193* (0.116)	0.192 (0.343)

Tablo 3: Gelir Yoksulluk Oranı (Devamı)

Çalışılan Sektör (Tem. Snf. : Nitelik gerektiren)						
Yöneticiler	0.259*** (0.0452)	0.430*** (0.0367)	0.636*** (0.0385)	0.765*** (0.0433)	1.026*** (0.0463)	2.852*** (0.137)
profmes	0.394*** (0.0468)	0.462*** (0.0379)	0.569*** (0.0398)	0.600*** (0.0447)	0.730*** (0.0479)	1.023*** (0.142)
Tekmes	0.187*** (0.0466)	0.204*** (0.0378)	0.239*** (0.0397)	0.250*** (0.0446)	0.303*** (0.0478)	0.379*** (0.141)
Büromes	0.119** (0.0514)	0.158*** (0.0417)	0.159*** (0.0438)	0.150*** (0.0492)	0.159*** (0.0527)	0.1000 (0.156)
HizveSat	0.105*** (0.0347)	0.0938*** (0.0282)	0.120*** (0.0295)	0.123*** (0.0332)	0.135*** (0.0356)	0.293*** (0.105)
TarımOrman	-0.175*** (0.0377)	-0.112*** (0.0306)	-0.0709** (0.0320)	-0.0625* (0.0360)	-0.0584 (0.0386)	-0.113 (0.114)
Sanatkâr	0.0995*** (0.0355)	0.0866*** (0.0288)	0.102*** (0.0302)	0.104*** (0.0339)	0.112*** (0.0363)	0.142 (0.108)
TesisMakineopr t	0.133*** (0.0379)	0.152*** (0.0308)	0.143*** (0.0323)	0.150*** (0.0363)	0.168*** (0.0389)	0.183 (0.115)
Oturulan Evde Mülkiyet Durumu (Tem. Snf: Ev Sahibi)						
Kiracı	-0.209*** (0.0222)	-0.205*** (0.0180)	-0.229*** (0.0189)	-0.237*** (0.0212)	-0.261*** (0.0228)	- 0.497*** (0.0673)
Lojman	-0.0161 (0.0615)	0.0398 (0.0499)	0.0465 (0.0523)	0.0704 (0.0588)	0.131** (0.0630)	-0.285 (0.186)
Eviyokamakiray ok	-0.105*** (0.0256)	-0.0925*** (0.0208)	-0.117*** (0.0218)	-0.130*** (0.0245)	-0.158*** (0.0262)	- 0.312*** (0.0776)
Faturageçilve2	-0.0806*** (0.0220)	-0.0940*** (0.0178)	-0.101*** (0.0187)	-0.120*** (0.0210)	-0.114*** (0.0225)	- 0.255*** (0.0667)

Tablo 3: Gelir Yoksulluk Oranı (Devamı)

Yaşanılan Bölge (Tem. Snf: İstanbul)						
BatıMarmara	-0.123*** (0.0398)	-0.120*** (0.0323)	-0.102*** (0.0339)	-0.105*** (0.0381)	-0.0744* (0.0408)	-0.0768 (0.121)
Ege	0.00426 (0.0315)	0.0278 (0.0256)	0.0117 (0.0268)	0.00552 (0.0302)	-0.0133 (0.0323)	-0.110 (0.0957)
BatıAnadolu	-0.0327 (0.0345)	-0.0676** (0.0280)	-0.0678** (0.0293)	-0.0875*** (0.0330)	-0.120*** (0.0353)	- 0.284*** (0.105)
Akdeniz	-0.0679 (0.0344)	-0.0390 (0.0279)	-0.0687** (0.0293)	-0.0825** (0.0329)	-0.0903** (0.0353)	-0.235** (0.104)
BatıKaradeniz	-0.0781** (0.0334)	-0.0605** (0.0271)	-0.104*** (0.0284)	-0.135*** (0.0320)	-0.147*** (0.0342)	- 0.299*** (0.101)
DoğuKaradeniz	0.173*** (0.0495)	0.0845** (0.0401)	0.0312 (0.0421)	0.0279 (0.0473)	-0.0377 (0.0507)	-0.139 (0.150)
KuzeyDoğuAnadolu	-0.137*** (0.0397)	-0.169*** (0.0322)	-0.208*** (0.0338)	-0.233*** (0.0380)	-0.255*** (0.0407)	- 0.498*** (0.120)
OrtaDoğuAnadolu	-0.184*** (0.0397)	-0.249*** (0.0322)	-0.330*** (0.0337)	-0.359*** (0.0379)	-0.389*** (0.0407)	- 0.678*** (0.120)
GüneyDoğuAnadolu	-0.207*** (0.0353)	-0.222*** (0.0286)	-0.254*** (0.0300)	-0.277*** (0.0338)	-0.305*** (0.0362)	- 0.419*** (0.107)
faturagecikme4	-0.353*** (0.0981)	-0.187** (0.0796)	-0.207** (0.0835)	-0.216** (0.0939)	-0.134 (0.101)	0.110 (0.298)
etvetavuk2	-0.174*** (0.0210)	-0.221*** (0.0170)	-0.255*** (0.0178)	-0.276*** (0.0201)	-0.308*** (0.0215)	- 0.596*** (0.0636)
Sabit katsayı	0.456*** (0.157)	0.829*** (0.128)	0.914*** (0.134)	1.100*** (0.151)	1.237*** (0.161)	0.934* (0.478)

- Not:**
1. Parantezin içindeki değerler Standart hatayı göstermektedir.
  2. * $p < 0.05$, ** $p < 0.01$, *** $p < 0.001$
  3. Tem. Snf: Temel sınıf
  4. Çalışmada sadece hane halkı reisleri dikkate alınmıştır.

4. Araştırma Bulguları

Hane halkı büyüklüğü değişkenin sonuçları için katsayılar tüm kantillerde ve kategori düzeylerinde negatif ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Bu sonuçlara göre hane halkı sayısı arttıkça (I/P) oranı da azalmakta yani hanede yaşayan sayısındaki artış hanenin daha derin bir yoksulluk yaşamasına yol açmaktadır. Bu sonuç, Lekobane ve Seleka (2017)'nin çalışmasıyla da uyumludur.

Hane reisine ait yaş değişkenin (I/P) oranı üzerindeki etkisi ele alınan tüm kantillerde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Bir bireyin yaşındaki bir birimlik artış, aşırı yoksul kategorisinde gelir-yoksulluk sınırı üzerinde yaklaşık 0.0128 birimlik bir etki meydana getirirken, yoksulluğun daha az olduğu kantillerde bu etki 0.0226 birime kadar çıkmaktadır. Fakat yaşın karesi değişkeninin yoksulluk oranı üzerindeki etkisi, ele alınan tüm kantillerde negatif bulunmuş fakat aşırı yoksul ve derin yoksul kantillerinde ise istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır.

Şekil 1, hane halkı reisinin gelir dağılımını temsil eden katsayıların gelişimini göstermektedir. Her yüzdelik dilim için tahmini katsayı sürekli ve mavi bir çizgi olarak çizilmiş ve %95 güven aralığı ise gölgeli alanı göstermektedir. Y eksenini, yoksulluğun belirleyicisi ile (I/P) oranı arasındaki katsayıyı ve X eksenini, ise (I/P) oranının niceliğini temsil etmektedir. OLS tahmini koyu siyah yatay çizgidir ve buna paralel %95 güven bantlarıdır.

Şekil 1' de, yaş değişkenin yoksulluk üzerindeki etkisi incelendiğinde katsayılar sıfır değerinin üzerinde olduğundan istatistiksel olarak anlamlı ve önemlidir. Yaş katsayısı aşırı yoksulluk ve derin yoksulluk kantillerinde negatif iken yoksulluk sınırından medyana kadar pozitif etki gösterir. Yaştaki bu artış, derin yoksulluktan sonra gelir-yoksulluk oranı (I/P)'yi sağa kaydıracağı ve (I/P) oranı dağılımı ölçeğini de genişlettiğini gösterir.

Demografik özellikler açısından (hane halkı reisi) kadın olmak, (I/P) oranı ile negatif ilişkili ve ilişki sadece "yoksulluğa yakın" ve "geçici yoksul olmayan" için istatistiksel olarak anlamlıdır. Bu kategorilere göre erkeklerin kadınlara göre (I/P) oranı daha düşüktür. Şekil 1' de demografik değişkenler için %95 güven aralığında kantil regresyonu göstermektedir.

Hane halkı reisinin, medeni durum değişkenine göre boşananların (I/P) oranı üzerindeki etkisi boşanmış kukla değişkeni aşırı yoksul kantil dışındaki tüm kategorilerde negatif ve anlamlıdır. Buna göre boşanan bireylerin evlilere göre gelir yoksulluk oranlarının daha düşük olduğu görülmektedir. Özellikle düşük kantillerde medyandan kantile doğru gidildikçe bu etki daha da artmaktadır. Boşanmanın yoksulluğu azaltma üzerinde olumlu etkisi olduğu görülmektedir.

Eğitim düzeyi ile (I/P) oranı arasında tüm eğitim düzeylerinde ve tüm kantillerde istatistiksel olarak anlamlı sonuçlar elde edilmiştir. Eğitimin tüm yoksulluk

kategorileri üzerinde pozitif etkisi vardır. Bir okul bitirmemiş olmak, (I/P) oranı ile pozitif ilişkilidir ancak katsayı “aşırı yoksulluk” ve “derin yoksulluk” kantillerinde istatistiksel olarak anlamlı çıkmamıştır. İlk okul mezunu olmak, (I/P) oranı ile olumlu bir şekilde ilişkili ve (I/P) oranının dağılımında yukarılara çıkıldıkça yani medyana doğru yaklaşıldıkça ilişkinin büyüklüğü 0.164-0.199 arasında önemli oranda artmaktadır. İlk öğretim mezunu olmak, (I/P) oranı ile pozitif ilişkili ve (I/P) dağılımında medyana doğru yaklaşıldıkça ilişkinin büyüklüğü “aşırı yoksul” kantilinde 0.286 iken “geçici yoksul olmayan” kantilinde bu oran 0.301’e kadar çıkmaktadır. Üniversite, yüksek lisans ve doktora mezunları, (I/P) oranı ile pozitif ilişkili ve (I/P) dağılımında medyana doğru yaklaşıldıkça ilişkinin büyüklüğü diğer öğretim durumlarına daha büyük ve önemli artış görülmektedir. Eğitim düzeyinin artması okur yazar olmayanlara göre yoksulluğu azaltıcı bir etki gösterdiği ve eğitim düzeyi artıkça bu etkinin şiddeti de paralel olarak artmaktadır. Sonuç olarak eğitilmiş olmanın yoksul olma üzerinde azaltıcı bir etkiye sahip olduğu görülmektedir.

Oturulan konutta ısınma amacıyla en fazla kullanılan yakıt türü durumu ile ilgili olarak, yakıt olarak odun kullanma ile (I/P) oranı arasında negatif bir ilişki bulunmuş ve bu ilişkinin büyüklüğü 0.08 ile 0.12 arasında değişiklik göstermektedir. Doğalgaz kullanma, odun kullanmadan farklı olarak doğalgaz ile (I/P) oranı arasında pozitif bir ilişki ve tüm kantilerde istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Doğalgaz kullanımı ile yoksulluk arasında ilişki olumlu bir şekilde ilişkilendirildi ve (I/P) oranının dağılımında yukarılara çıkıldıkça yani medyana yaklaşıldıkça ilişkinin büyüklüğü önemli ölçüde artmıştır. Yakıt olarak elektrik kullanımı, doğalgaz ile benzer bir ilişki sergilemesine karşın yakıt olarak tezek kullanımı istatistiksel olarak anlamlı katsayılarla sahip değildir.

Hane halkı reisinin çalıştığı sektörler, nitelik gerektirmeyen işlerde çalışanlar ile karşılaştırıldığında nitelikli tarım, ormancılık ve su ürünlerinde çalışanlar ile (I/P) oranı negatif bir etki içerisindeki iken, yöneticiler, profesyonel meslek mensupları, teknisyenler ve yardımcı profesyoneller, büro hizmetinde çalışan elemanlar, hizmet ve satış elemanları, sanatkarlar ve ilgili işlerde çalışanlar, tesis ve makine operatörleri ve montajcılar sektör çalışanları ile (I/P) oranı arasında pozitif bir etki vardır. Kızılgöl (2009), Türkiye için 2002-2006 yılları arasında birleştirilmiş veri seti kullanarak yaptığı çalışmada ormancılık ve su ürünlerinde çalışanların katsayısını da yoksulluk üzerinde etkisiz ya da negatif etkili bulmuştur. Özellikle yöneticiler, profesyonel meslek mensupları, teknisyenler ve yardımcı profesyoneller sektöründe çalışanlar, nitelik gerektirmeyen işlerde çalışanlara göre (I/P) oranı üzerinde önemli bir etkiye sahiptir ve (I/P) dağılımında median doğru yaklaşıldıkça etkinin büyüklüğü sırasıyla “aşırı yoksul” kantilinde 0.286 ve 0.394 iken “geçici yoksul olmayan” kantilinde bu oran 1.026 ve 0.730’a kadar çıkmaktadır.

Hane halkı reisinin konut mülkiyet durumu incelendiğinde, ev sahibi olanlar, kiracı

olan ve ev sahibi olmayıp kira ödemeyenler ile (I/P) oranı arasında negatif bir ilişki vardır. Aşırı yoksuldan geçici yoksul olmayana doğru yani medyana doğru gidildikçe bu etkinin önemi de artmaktadır. Lojmanda oturanlar hariç diğer değişkenler için katsayılar istatistiki olarak anlamlıdır. Lojmanda oturanlar, ev sahibi olanlara göre “geçici yoksul olmayan” (I/P) oranı arasında diğer değişkenlerin tersine pozitif bir etki vardır ve bu etki 0.131’dir.

Son 12 ay içinde faturalarından herhangi birini bir kez bile geciktirmeyenle, bir kez veya ikiden fazla geciktiren haneler karşılaştırıldığında faturasını geciktirenlerin (I/P) oranı daha düşüktür.

İki günde bir et, tavuk ya da balık içeren yemeği yiyebilen haneler, yemeyenlerle karşılaştırıldığında bu tür yemek yiyemeyenlerin (I/P) oranı daha düşüktür ve medyana doğru gidildikçe katsayının büyüklüğü de azalmaktadır.

Hane halkı reisinin ikamet ettiği bölgelere göre Ege bölgesinin tüm kantilleri, Batı Anadolu ve Akdeniz bölgesinin ise “aşırı yoksulluk” ve “derin yoksulluk” kantilleri, Doğu Karadeniz bölgesinde ise “yoksulluk sınırında”, “yoksulluğa yakın” ve “geçici yoksul olmayan” dışında kalan kantiller istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur.

Hane halkı reisinin yaşadığı yer İstanbul ili ile karşılaştırıldığında, Batı Marmara bölgesinde yaşama, (I/P) oranı ile negatif ilişkilidir ve bu ilişkinin büyüklüğü aşırı yoksulluk için 0.123 iken medyana doğru gidildikçe bu değer 0.07’ ye kadar azalmıştır. Batı Anadolu’ da yaşama, (I/P) oranı ile negatif ilişkilidir ve bu ilişkinin büyüklüğü aşırı yoksulluk için 0.03 iken medyana doğru gidildikçe bu değer 0.120’ ye kadar çıkmıştır. Akdeniz bölgesinde yaşama, (I/P) oranı ile negatif ilişkilidir ve bu ilişkinin büyüklüğü 0.03 ile 0.09 arasındadır. Batı Karadeniz bölgesinde yaşama, (I/P) oranı ile negatif ilişkilidir ve bu ilişkinin büyüklüğü 0.06 ile 0.147 arasındadır. Kuzey Doğu Anadolu bölgesinde yaşama, (I/P) oranı ile negatif ilişkilidir ve ilişkinin büyüklüğü aşırı yoksulluk için 0.137 iken medyana doğru gidildikçe bu katsayı 0.255’e kadar çıkmaktadır. Orta Doğu Anadolu bölgesinde yaşama, (I/P) oranı ile negatif ilişkilidir ve ilişkinin büyüklüğü aşırı yoksulluk için 0.184 iken medyana doğru gidildikçe bu katsayı 0.389’e kadar çıkmaktadır. Güney Doğu Anadolu bölgesinde yaşama, (I/P) oranı ile negatif ilişkilidir ve ilişkinin büyüklüğü aşırı yoksulluk için 0.207 iken medyana doğru gidildikçe bu katsayı 0.305’e kadar çıkmaktadır.

5. Sonuç

Türkiye’de hanelerin yoksul olma olasılıklarını incelemek için, genellikle lojistik regresyon modelini tercih eden önceki araştırmalar, yoksulluk yelpazesindeki hanelerin heterojenliğini yeterince ortaya koyamamıştır. Bu heterojenliği ortaya çıkarmak için kantil regresyon yöntemi kullanılmıştır. Gelir dağılımını “aşırı yoksul”, “derin yoksul”, “yoksulluk sınırında”, “yoksulluğa yakın” ve “geçici

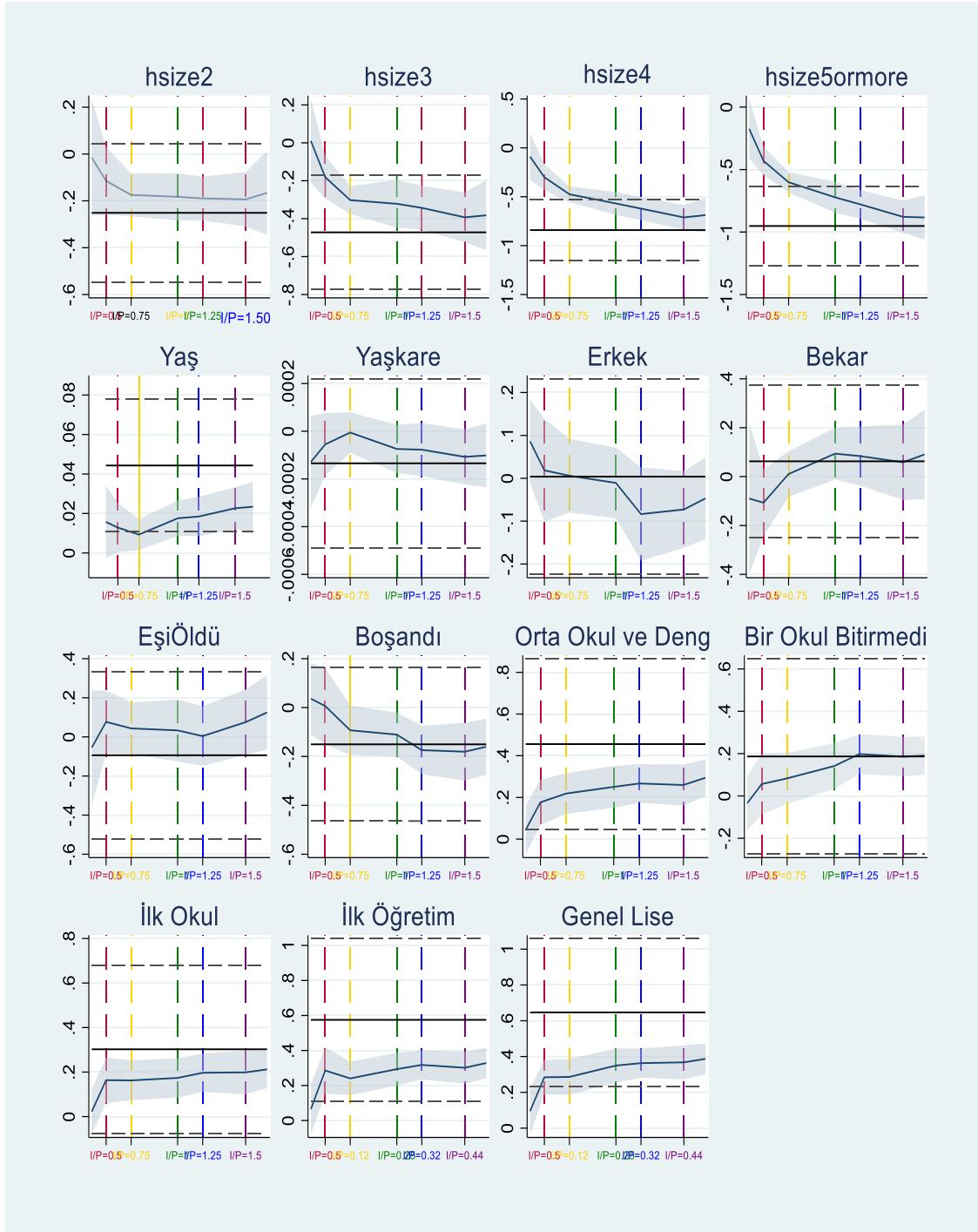
yoksul olmayan” olarak beş kantilde boyutlandırıp analizi yapılmıştır. Bazı değişkenler için sadece hane halkı reisinin verileri olduğundan diğer hane halkı üyelerinin verileri analiz dışı bırakılmıştır. Analizde demografik özellikler, sosyo ekonomik durum, oturulan konut özellikleri, yaşanılan bölge ve beslenme özelliklerinden oluşan kapsamlı bir veri seti kullanılmıştır. Çalışmada elde edilen bulgular, yoksullukla mücadelede gelecek politikaların formülasyonu için önemli tespitler içermektedir.

Kantil regresyon sonuçları ile EKK yöntemi sonuçları karşılaştırıldığında, EKK yönteminin “aşırı yoksulluk” ve “derin yoksulluk” içindeki hanelerin durumunu yeterince açıklayamadığı görülmüştür. Bununla birlikte çalışılan sektör, hanelerin bulunduğu bölge ve faturalarını geciktirenlerin “aşırı yoksulluk” ve “geçici yoksul olmayanlar” kantil değerleri ile EKK’ ya göre zıt sonuçlar verdiği görülmüştür.

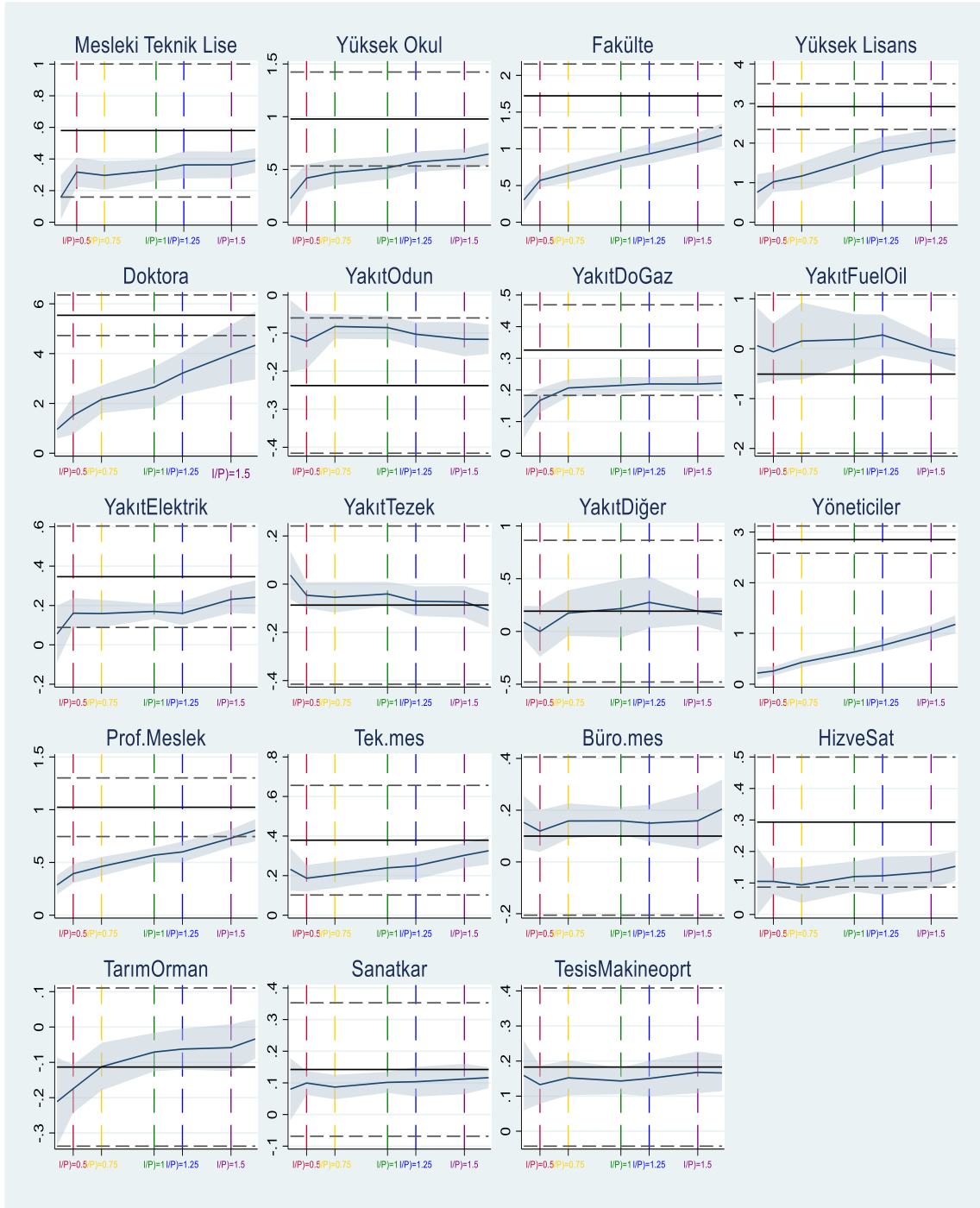
Kantil regresyon, farklı yoksulluk kategorisinde bulunan hanelerin gelirlerini arttırmadaki önemli yollardan birinin, eğitim düzeylerini yükseltmesi olduğu sonucunu vermiştir. Diğer önemli bir sonuç ise hanedeki nüfusun fazla olması hanenin gelirini etkilemekle birlikte yoksulluğun derinliği üzerinde de önemli bir etkiye yol açtığıdır. Bununla birlikte, hane reisinin çalıştığı sektörün hanenin yoksulluk yelpazesi üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu görülmüştür. Beklentilerin aksine nitelikli tarım, ormancılık ve su ürünlerinde çalışanların, nitelik gerektirmeyen işlerde çalışanlar ile kıyaslandığında yoksulluğu daha derinden yaşamış olmaları politika yapıcıların ve karar alıcıların yoksullukla mücadelede başlangıç noktası açısından oluşturacakları politikalara ışık tutacaktır. Kantil regresyon ile elde edilen sonuçlar, yoksul haneler arasındaki gelir dağılımı boyunca farklı yoksulluk kategorisine sahip hanelere özgü yoksullukla mücadele politikalarının oluşturulmasında önemli katkılar sağlamaktadır.

Bu çalışma Türkiye özelinde bir çalışma olmasına karşın farklı yoksulluk derecesine sahip kesimlerin gelirlerinin belirleyicilerini ortaya koymasına bağlamında De Silva (2008), Peng vd. (2019) ve Garza-Rodriguez vd. (2021)’ nin çalışmaları gibi literatüre katkı sunmaktadır.

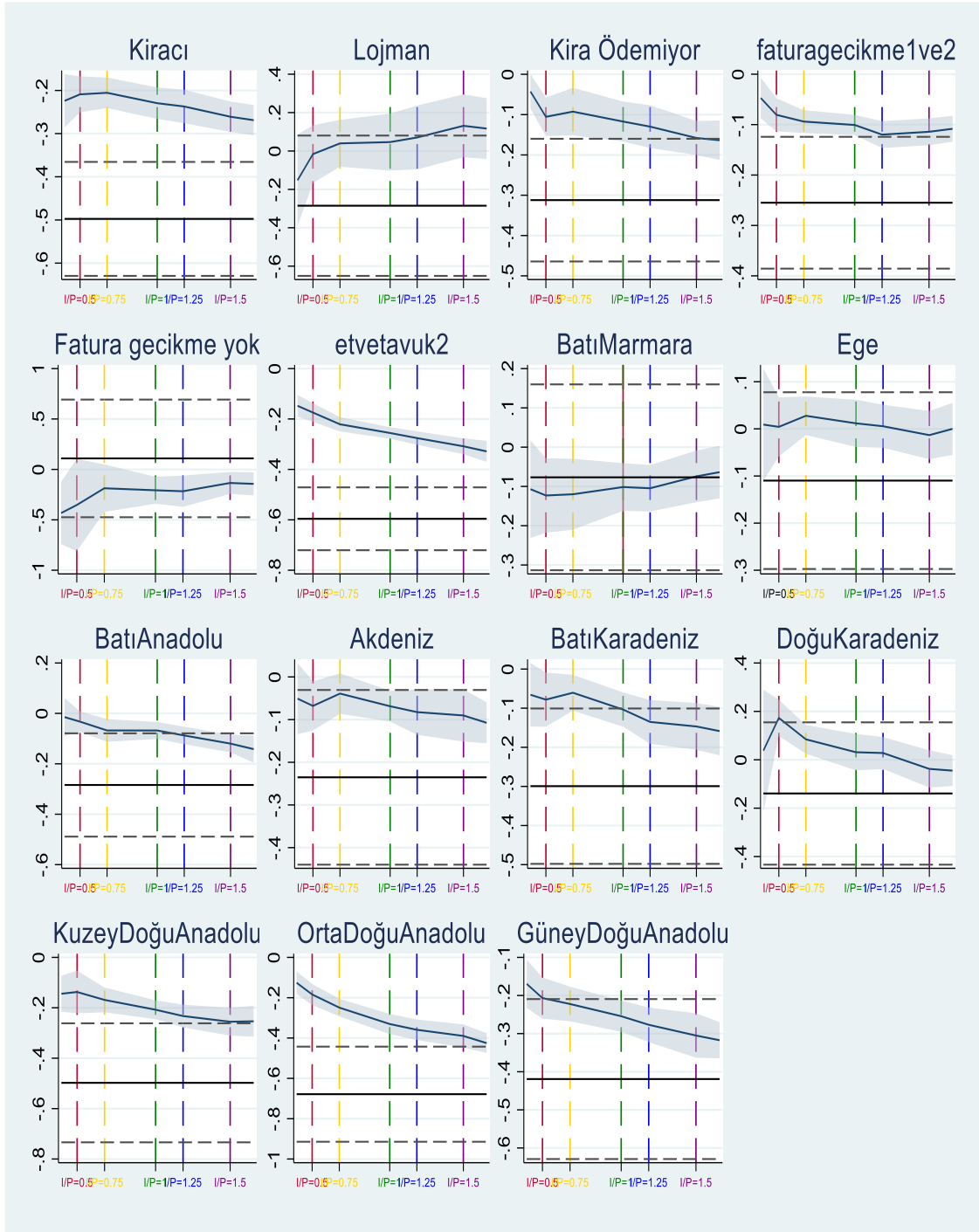

Şekil 1: Kantil Regresyon ve En Küçük Kareler Katsayıları

Şekil 1: Kantil Regresyon ve En Küçük Kareler Katsayıları(Devamı)

Şekil 1: Kantil Regresyon ve En Küçük Kareler Katsayıları (Devamı)

Kaynakça

- Atkinson, A. B. (1987). On the measurement of poverty. *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 749-764.
- Buchinsky, M. (1998). Recent advances in quantile regression models: A practical guideline for empirical research. *Journal of Human Resources*, 33(1), 88–126. <https://doi.org/10.2307/146316>
- Çağlayan, E., ve Dayıoğlu, T. (2011). Comparing the Parametric and Semiparametric Logit Models: Household Poverty in Turkey. *International Journal of Economics and Finance*, 3(5), 197–207. <https://doi.org/10.5539/ijef.v3n5p197>
- Dağdemir, Ç. (2002). Türkiye Ekonomisinde Yoksulluk Sorunu ve Yoksulluğun Analizi: 1987-1994. *Yoksullukla Mücadele Stratejileri, Hak-İş Konfederasyonu Yayını*, 17(1), 24–40. <http://www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/ucuncu-bol/dagdemir.pdf>
- De Silva, I. (2008). Micro-level determinants of poverty reduction in Sri Lanka: a multivariate approach. *International Journal of Social Economics*, 35(3), 140–158. <https://doi.org/10.1108/03068290810847833>
- Foster, J. E. (1998). Absolute versus Relative Poverty. İçinde *American Economic Review* (C. 88, Sayı 2, ss. 335–341). https://www.jstor.org/stable/116944#metadata_info_tab_contents
- Garza-Rodriguez, J., Ayala-Diaz, G. A., Coronado-Saucedo, G. G., Garza-Garza, E. G., ve Ovando-Martinez, O. (2021). Determinants of poverty in Mexico: A quantile regression analysis. *Economies*, 9(2), 1–24. <https://doi.org/10.3390/economies9020060>
- Greenwell, H., Harding, A., ve Lloyd, R. (2001). *An introduction to poverty measurement issues* (Sayı 55). https://www.researchgate.net/profile/Ann-Harding-2/publication/265068886_An_Introduction_to_Poverty_Measurement_Issues/links/545054220cf201441e935c29/An-Introduction-to-Poverty-Measurement-Issues.pdf
- Guagnano, G., Santarelli, E., ve Santini, I. (2016). Can Social Capital Affect Subjective Poverty in Europe? An Empirical Analysis Based on a Generalized Ordered Logit Model. *Social Indicators Research*, 128(2), 881–907. <https://doi.org/10.1007/s11205-015-1061-z>
- Gürsel, S., Levent, H., Selim, R., ve Sarıca, Ö. (2000). Türkiye’ de bireysel gelir

dağılımı ve yoksulluk - Avrupa Birliği ile karşılaştırma. İçinde *Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği*. Lebib Yalkın Yayınları.

Gürses, D. (2007). Türkiye’de yoksulluk ve yoksullukla mücadele politikaları. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(1), 59–74.

Habyarimana, F., Zewotir, T., ve Ramroop, S. (2015). Determinants of Poverty of Households in Rwanda: An Application of Quantile Regression. *Journal of Human Ecology*, 50(1), 19–30. <https://doi.org/10.1080/09709274.2015.11906856>

Hokayem, C., ve Heggeness, M. (2014). Living in Near Poverty in the United States : 1966-2012. *U S Census Bureau, May*, 1–26. http://poverty.ucdavis.edu/sites/main/files/file_attachments/us_census_near_poverty_2012.pdf

Kılıç, İ. E., ve Şahin, S. Ç. (2021). Poverty dynamics in Turkey: A multinomial logit model. *Ekonomika*, 100(2), 133–143. <https://doi.org/10.15388/Ekon.2021.100.2.6>

Kızılgöl, Ö. (2009). Türkiye’de Yoksulluk Sorunu: Ekonometrik Bir Bakış. İçinde *Doktora Tezi*. Dokuz Eylül Üniversitesi.

Koenker, R., ve Bassett, G. (1978). Regression Quantiles. *Econometrica*, 46(1), 33. <https://doi.org/10.2307/1913643>

Kubar, Y. (2011). Bir İktisat Politikası Amacı Olarak Gelir Dağılımı: Türkiye Örneği (1994– 2007) Analizi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(2), 227–246. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/107636>

Lekobane, K. R., ve Seleka, T. B. (2017). Determinants of Household Welfare and Poverty in Botswana, 2002/2003 and 2009/2010. *Journal of Poverty*, 21(1), 42–60. <https://doi.org/10.1080/10875549.2016.1141381>

Öksüz Nariç, N. (2022). Türkiye’de Subjektif Yoksulluğu Belirleyen Faktörlerin Genelleştirilmiş Sıralı Logit Modelle Analizi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 47, 74–92. <https://doi.org/10.52642/susbed.1011809>

Peng, C., Fang, L., Wang, J. S. H., Law, Y. W., Zhang, Y., ve Yip, P. S. F. (2019). Determinants of Poverty and Their Variation Across the Poverty Spectrum: Evidence from Hong Kong, a High-Income Society with a High Poverty Level. *Social Indicators Research*, 144(1), 219–250. <https://doi.org/10.1007/s11205-018-2038-5>

- Setyowati, E., Hasmarini, M. I., Abidin, A. Z., Arif, M., ve Hidayah, A. N. (2022). Poverty Determinants of Micro Entrepreneurs with Logistic Regression. *Proceedings of the International Conference on Economics and Business Studies (ICOEBS 2022)*, 655(Icoebs), 336–342. <https://doi.org/10.2991/aebmr.k.220602.045>
- Taş, Y., & Özcan, S. (2012). Türkiye’de ve Dünya’da Yoksulluk Üzerine Bir Araştırma. *International Conference On Eurasian Economies*, 423, 2–9.

Micro Level Determinants of Poverty in Turkey: Quantile Regression Analysis

Extended Abstract

1. Introduction

Income inequality has been a significant idea in the globe, particularly with the neoliberal policies that arose after 1970 and the new conditions that emerged with the cold war, quickening the shift in the economic structure as well as the political structure. (Gurses, 2007). This new era's problem of income inequality has made poverty a visible issue in both industrialized and developing nations, as well as in Turkey (Kubar, 2011). Income inequality can lead to poverty, which can be defined as households not being able to meet their most basic material and social needs. However, there is no single definition of poverty. Poverty has many different aspects. People who live below the poverty line have low incomes, poor wages, bad health, do not eat enough, are not educated, face violence and humiliation, have no power, and cannot enjoy their basic rights. People who are poor cannot live a life that meets their needs and interests and is also creative. On the other hand, people in the upper income class tend to have more control and access to resources more quickly and easily than those in the lower income class (Setyowati et al., 2022).

2. Method

The quantile regression technique was utilized to study the causes of poverty. This method also assesses the effects of poverty's determinants on quantiles, unlike the OLS method which focuses on the mean. The quantile regression method published by Koenker and Bassett (1978) is a popular model due to its many benefits, such as its sensitivity to some extreme values. Quantiles are utilized as a measure of central tendency in this model. Following is how Buchinsky (1998) defined the broad regression model:

$$y_i = x'_i \beta_\theta + u_{\theta_i} \quad i = 1, 2, \dots, n, \quad (2)$$

Where y_i , represents the income-poverty ratio (I/P) for the i th Head of Household, and the θ th quantile of the conditional distribution of y_i between $0 < \theta < 100$ and the independent x_i variables ($K \times 1$) and the error term (u_{θ_i}) is a linear function. β_θ is the unknown regression parameters vector associated with the θ th quantile. The conditional quantile regression is defined as follows;

$$Quant_\theta(y_i | x_i) = x'_i \beta_\theta \quad (3)$$

The quantile regression estimator $\hat{\beta}_\theta$ is estimated as the solution to the following minimization problem;

$$Min_{\beta_\theta} \left\{ \sum_{y_i \geq x'_i \beta_\theta} \theta |y_i - x'_i \beta_\theta| + \sum_{y_i < x'_i \beta_\theta} 1 - \theta |y_i - x'_i \beta_\theta| \right\} \quad (4)$$

3. Results and Discussion

The coefficients for the results of the household size variable were negative and statistically significant at all quantiles and category levels. According to these results, as the number of households increases, the (I/P) ratio also decreases. This result is also compatible with the study of Lekobane and Seleka (2017).

The effect of the age variable of the household head on the ratio (I/P) was found to be positive and statistically significant in all quantiles discussed. A one-unit increase in the age of an individual creates an effect of about 0.0128 units on the income-poverty line in the extreme poor category, while this effect goes up to 0.0226 units in quantiles where poverty is less. However, the effect of the squared age variable on the poverty rate was found to be negative in all quantiles, but it was not statistically significant in the extreme poor and deep poor quantiles.

4. Conclusion

Previous study, which used the logistic regression model to analyze the likelihood of Turkish households being poor, failed to sufficiently highlight the heterogeneity of households across the poverty spectrum. The quantile regression method was used to identify this heterogeneity. The income distribution was measured and assessed as "extremely poor," "deeply poor," "at the poverty line," "near poverty," and "Marginally poor." Only the data of the household head was available for several variables, hence the data of other household members were omitted from the study. A comprehensive data set comprising of demographic information, socioeconomic status, residential properties, living area, and dietary factors was utilized in the investigation. The findings obtained in the study contain important determinations for the formulation of future policies in the fight against poverty.

Comparing the results of quantile regression with those of the OLS approach revealed that the LCC method could not sufficiently explain the situation of "extreme poverty" and "deep poverty" households. Comparing the quantile values for "severe poverty" and "temporarily not poor" to those of the EKK, it has been found that the sector, the region where the households are located, and those who delay their bills produce opposite effects.

Araştırma Makalesi

**Çalışma Yaşamında Kuşaklar Arası Bilgi Aktarımı: X ve Y
Kuşağı Üzerinde Bir Uygulama**

Berrak Deniz ÇETİNKAYA

*Bursa Uludağ Üniversitesi, Orhaneli Meslek Yüksekokulu
bdenizcetinkaya@uludag.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1258-3800*

Öz

Çalışanların sahip olduğu bilgi birikiminin diğer kuşaklara aktarılması işletmelerin sürdürülebilirliği için hayati bir önem taşımaktadır. Kuşaklar arası farklılıklar, bilgi aktarımını etkileyebilecek önemli bir faktör olduğundan, işyerinde bir arada çalışan farklı kuşaklara mensup çalışanlar arasındaki bilgi aktarımı ilişkisinin incelenmesi oldukça gereklidir. Çalışmada, kuşaklar ile bilgi aktarma davranışı arasındaki ilişki düzeyini belirlemek amacıyla Ankara’da gıda, güvenlik ve otomotiv sektörlerinde faaliyet gösteren işletmelerdeki X ve Y kuşağı çalışanlarından, yüz yüze ve online olarak anket yöntemiyle veriler toplanmıştır. Toplanan verilerin analizi için SPSS 22.0 istatistik programından yararlanılmıştır. Yapılan araştırma sonucunda, kuşaklar ile bilgi aktarımı davranışı arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu ve kuşaklar arası farklılıkların bilgi aktarma davranışını etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Bunun yanı sıra çalışanların meslekteki toplam deneyim sürelerine ve eğitim düzeylerine göre bilgi aktarma davranışlarının farklılık gösterdiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: X ve Y Kuşağı, Kuşak, Bilgi Aktarımı.

JEL Sınıflandırma Kodları: M10, M12, M54.

**Intergenerational Knowledge Transfer in Working Life: An Application on Generations X
and Y¹**

Abstract

Transferring the knowledge of employees to other generations is of vital importance for the sustainability of businesses. Since generational differences are an important factor that can affect knowledge transfer, it is very necessary to examine the knowledge transfer relationship between employees from different generations working together in the workplace. In the research, in order to determine the level of relationship between generational differences and knowledge transfer behavior, data it collected from X and Y generation employees in the food, safety, and automotive sectors in Ankara, face-to-face and online by survey method. SPSS 22.0 statistical program was used for the analysis of the collected data. As a result of the research, it was concluded that there is a positive and significant relationship between generations and knowledge transfer behavior and that intergenerational differences affect knowledge transfer behavior. In addition, it has been determined that the information transfer behaviors of the employees differ according to their total experience in the profession and their education level.

Keywords: X and Y Generations, Generation, Knowledge Transfer.

JEL Classification Codes: M10, M12, M54.

¹ Extended abstract is presented at the end of the article

Geliş Tarihi (Received): 22.04.2022.– Kabul Edilme Tarihi (Accepted): 29.09.2022

Atıfta bulunmak için / Cite this paper:

Çetinkaya, B. D. (2022). Çalışma Yaşamında Kuşaklar Arası Bilgi Aktarımı: X ve Y Kuşağı Üzerinde Bir Uygulama. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İİBF Dergisi*, 12 (2), 130-153. Doi: 10.18074/ckuiibfd.1072886.

1. Giriş

Bilginin önemli bir güç olduğu günümüzde, bilgiye sahip olmak ve bilgiyi amaçlar doğrultusunda kullanarak aktarabilmek işletmeler açısından üzerinde önemle durulması gereken bir konudur. Çalışma yaşamında aktif olarak yer alan çalışanlar kuşaklar bazında değerlendirildiğinde, X ve Y kuşağının baskın olduğu görülmektedir. X kuşağı çalışanlarının iş hayatına Y kuşağı çalışanlarından önce dâhil olması, bilgi, deneyim, örgüt kültürü gibi konularda Y kuşağından üstün olmasına neden olmaktadır. Y kuşağı üyeleri ise teknolojinin daha çok geliştiği ve yaygınlaştığı bir dönemde yetişmelerinden dolayı X kuşağına oranla teknolojiye daha fazla hâkimdir ve bu alandaki yeniliklere daha açıktır. İşletmelerin rekabette ayakta kalabilmeleri ve devamlılıklarının sağlanabilmesi için X ve Y kuşağının sahip olduğu bu bilgileri birbirine aktarması büyük önem taşımaktadır.

X ve Y kuşağına mensup çalışanlar incelendiğinde, yaşam tarzları, çalışma hayatına bakış açısı, iletişim şekilleri, olaylara yaklaşım ve işe yüklenen anlam gibi birçok noktada aralarında farklılık olduğu görülmektedir (Aydın ve Başol, 2004; Adıgüzel vd.,2014; Grund ve Westergard-Nielsen, 2008). Bu farklılıklar, kuşakların birbirine karşı önyargılı olmasına ve buna bağlı olarak örgüt içinde çatışmalara yol açabilmektedir. Bu durum ise kuşaklar arasındaki bilgi paylaşımının aksamasına neden olabilmektedir.

Harvey'e (2012, s.403) göre, kuşaklar arası etkileşimleri ele alan çalışmalar, yakın zamanda yapılmaya başlanmıştır. Dolayısıyla, kuşaklar arasında bilgi aktarımını teşvik etmek için kurumsal iş uygulamalarını değiştiren müdahaleleri değerlendirmek için daha fazla çalışmaya ihtiyaç vardır. Türkiye açısından değerlendirildiğinde de aynı durum söz konusudur. Ulusal yazında çalışma yaşamında kuşaklar ile ilgili gerçekleştirilen birçok çalışma olmasına rağmen (Keleş, 2011; Ayhün, 2013; Torun ve Çetin, 2015; Metin ve Kızıldağ, 2017; Yıldız ve Yakut, 2019; Taş ve Kaçar, 2019; Terzi ve Boylu, 2019; Yaşar ve Demir, 2021) doğrudan kuşaklar arası bilgi aktarımı ilişkisini ele alan sınırlı sayıda araştırma bulunmaktadır.

Çalışmada, çeşitli sektörlerde faaliyet gösteren işletmelerde kuşak farklılığı ile bilgi aktarımı davranışı arasındaki ilişkiyi tespit etmek, kuşak farklılıklarının bilgi aktarma davranışı üzerindeki etkisinin belirlenerek, alanyazındaki eksikliği gidermek ve yöneticilere katkı sağlamak amaçlanmıştır. Bu bağlamda araştırma kapsamında öncelikli olarak kuşaklar ve bilgi aktarımı konusu ile ilgili kavramsal bilgilere yer verilmiştir. Sonraki aşamada ise işyerinde kuşaklar arası iklim ve bilgi aktarımı ile ilgili özel sektör çalışanlarına yönelik yapılan bir uygulamanın bulgu ve sonuçlarına yer verilerek, gelecekte bu konuda yapılacak çalışmalar için araştırmacılara ve bilgi aktarım davranışının geliştirilmesi için işletme yöneticilerine öneriler sunulmaktadır.

2. Kavramsal Çerçeve

Günümüzde çalışma yaşamı incelendiğinde dört kuşaktan biri olan sessiz kuşağın büyük ölçüde emekliye ayrıldığı, bebek patlaması kuşağı, X ve Y kuşağının ise iş hayatında yer aldığı görülmektedir (Ayhün, 2013, s. 103). Z kuşağının ise sadece bir kısmının çalışma hayatına dahil olduğu görülmektedir. Bilgi aktarma davranışı, kuşaklara göre değişkenlik gösterebileceğinden, kuşaklar arasındaki benzerliklerin, farklılıkların ve bunları etkileyen faktörlerin ortaya koyulması oldukça önemlidir.

2.1. İşyerinde Kuşaklar

Kuşak, aynı zamanda “nesil” anlamına gelmektedir. Kuşak (nesil); “aşağı yukarı aynı yıllarda doğmuş olup aynı çağın koşullarını, dolayısıyla birbirine benzer sıkıntıları, yazgıları yaşamış, benzer ödevlerle yükümlü olmuş kişilerin topluluğudur” (Türk Dil Kurumu, 2021).

Kuşakların sınıflandırılması yapılırken, kuşakları tam ve kesin çizgilerle ayırmak oldukça güçtür. Sınıflandırmanın yapıldığı ülkelerin siyasi, sosyolojik ve psikolojik şartları aynı olmadığından, ayrımlar farklılık gösterebilmektedir. Literatürde genel kabul görülen kuşaklar (Aka, 2018):

1. Sessiz Kuşak-Silent Generation / Tradionalists (1925-1945),
2. Bebek Patlaması kuşağı-Baby Boomers (1946-1964),
3. X Kuşağı (1965-1979),
4. Y kuşağı (1980-1999)
5. Z Kuşağı (2000 ve sonrası) olarak belirlenmiştir.

Watt'a (2009) göre X ve Y kuşağına mensup bireyler, uyumluluk, ekip çalışmasına yatkınlık, yönetilebilirlik, iş-yaşam dengesi ve örgütsel bağlılık faktörlerine göre çeşitli farklılıklara sahiptir (Aydın ve Başol, 2014, s.4). Çalışanların özellikleri zaman içinde değişebilir ve karşılaştırmalı üstünlükler genç ve yaşlı çalışanlar arasında farklılık gösterir. Genç ve yaşlı çalışanlar arasındaki farklılıkların yanında, işgücünün yaşa özel bileşiminin nasıl değiştiği önemli bir sorudur. Belirli bir çalışanın üretkenliği meslektaş tarafından etkilenebilir. Bu çalışanın, aynı yaşta bir meslektaşıyla veya çok farklı bir kuşaktan biriyle birlikte çalışması önemli olabilir. Bu nedenle, heterojen işgücünden ziyade homojen işgücünün iyi olup olmadığını bilmek oldukça önemlidir (Grund ve Westergard-Nielsen, 2008).

Aile sosyolojisi alanındaki araştırmalar (Bengtson & Schrader, 1982; Roberts ve diğerleri, 1991) kuşaklar arası dayanışmanın beş temel boyutunu ortaya koymaktadır. Bunlar: Yapı, işbirliği, fikir birliği (konsensüs), işlev ve normlardır. Bu boyutlar, kuruluşlardaki kuşaklar arası etkileşimleri karakterize etmek için bir değerlendirme listesi sağlamaktadır. Örneğin, organizasyondaki üyeler hangi kuşakları temsil ediyor? Örgütsel uygulamalar, çeşitli kuşakları temsil eden bireyler için sık temas geçme ve ortak faaliyetleri teşvik ediyor mu? Uzun süredir görev yapan kuruluş üyeleri yeni gelenlere rehberlik ediyor veya destekliyor mu? Bu tarz

değerlendirmeler bir arada ele alındığında, kuşaklar arası etkileşimlerin kuşaklar arası fayda ve karşılıklı davranıştan, rekabet ve çatışmaya kadar geniş bir yelpazede görülebileceğini göstermektedir. Kuşaklar arası etkileşimlerin doğası örgütsel değişim, işgücü devir hızı ve örgüt kültürü için önemli etkilere sahip olabilmektedir (Joshi, Dencker ve Franz, 2011, s.189).

King ve Bryant (2016) tarafından yapılan çalışmada ise, işyerinde kuşaklar arası örgüt iklimi beş boyut altında incelenmektedir. Bu boyutlar: Kuşak stereotiplerinin olmaması, kuşaklar arası pozitif etki, kuşaklar arası iletişim (temas), işyerinde kuşaklar arası kapsayıcılık ve işyerinin farklı kuşakları barındırmasına yönelik tutumdur. Yapılan bu çalışmada da kuşaklar arası bilgi aktarımı bu beş boyut üzerinden incelenmektedir.

Fiske (2008)'e göre, kalıp yargılar (stereotipler), dünyayı yorumlamanın doğal bir yoludur ve kuşak veya yaşa yönelik geliştirilen kalıp yargılar cinsellik, siyasi görüşler vb. ile karşılaştırıldığında oldukça yaygındır (Hayes vd.,2018, s.2). Yaş grupları (kuşaklar) aynı toplumdadır, birbirinden bağımsızdır ancak aynı kaynaklardan yararlanırlar (North ve Fiske, 2012, s.987). Büyük kuşak genç işçiler şimdi üç ya da dört neslin yan yana çalışabileceği işyerlerinde çalışmaktadır. Bu, çoklu perspektiflerin, deneyimlerin, iletişim yollarının ve dünya görüşlerinin bir araya gelmesi, dış gruplara yönelik yaşa dayalı kalıp yargılara neden olabilmektedir. Kalıp yargılar gibi yaş ayrımcılığı da yanlış anlamalara ve iş performansının kötüleşmesine yol açmaktadır (King ve Bryant, 2016, s.145).

Yaş ayrımcılığı (yaşçılık), bir kişiye yaşından dolayı diğer kişilerden farklı davranılmasıdır (Baybora, 2010, s.34). Yaş ayrımcılığı, bir önyargıdır. Potansiyel olarak her yaşayan insanın her yaş grubuna katıldığı gerçeğine rağmen, yaş ayrımcılığı göreceli olarak daha az araştırılmıştır (North ve Fiske, 2013, s.706). Bazı güncel örnekler, Türkiye'de insanların çok erken yaşta yaşlı sayılıp ayrımcılığa uğradıklarını göstermektedir. Bu alanların başında ise çalışma yaşamı gelmektedir (Çayır, 2012, s.169). Yaş ayrımcılığı bir kültürün işgücünde değişim, hareketlilik ve hıza verdiği önemle de bağlantılıdır. Bu konulara ne kadar fazla vurgu yapılırsa, toplumun yaşlı işçiyi rekabetçi değil, aksine toplumun kaynakları üzerinde bir yük olarak algılaması o kadar olasıdır (Nelson, 2011, s.44).

Yaşlı işçiler açısından yaş ayrımcılığını engelleyebilen faktörler olarak kuşaklar arası dinamikleri açıklamak için, Allport (1954) tarafından geliştirilen Gruplar Arası Temas Teorisinden yararlanılmaktadır. Bu teori, belirli koşulların (eşit statü, gruplar arası işbirliği, ortak hedefler ve sosyal ve kurumsal otoriteler tarafından desteklenmesi) varlığında gruplar arası ilişkilerin önyargıyı önemli ölçüde azalttığını belirtir. Başka bir deyişle, gruplar arası temas teorisi, kaliteli gruplar arası temaların önyargıyı azalttığını ileri sürmektedir. Kuşaklar arası çalışma grubu temasları, farklı kuşaklar arasında bilgi paylaşımını da teşvik edebilmektedir (Pettigrew, 1998; Lagace vd.,2019). Farklı kuşaklara mensup bireyler arasındaki iletişim süreci, kişilerin yaşa bağlı olarak geliştirdikleri kalıp yargılardan oldukça

etkilenmektedir (Gül Ünlü, 2021, s.60). Önyargılı insanlar gruplar arası temastan kaçınırlar, bu nedenle temas ve önyargı arasındaki nedensel bağlantı iki yönlü olarak ortaya çıkmaktadır. Yine de her iki yolu da test eden bu araştırmalar, gruplar arası arkadaşlığın olumlu etkilerinin, önyargının olumsuz etkilerini azalttığı sonucuna ulaşmışlardır (Pettigrew, 1998: 80). Olejnik ve Larue (1981) tarafından yapılan bir çalışmada, ergenlerin yaşlı insanlara yönelik tutumlarının, iki ay boyunca her gün, okulda öğle yemeği esnasında gerçekleştirilen temas ve iletişimden sonra ergenlerin yaşlılara yönelik olumsuz önyargılarının azaldığı görülmüştür.

İşyerinde farklı kuşakların barınması da dahil olmak üzere ekip ve organizasyonlardaki demografik çeşitlilik araştırmaları, çeşitliliğin örgütsel performans üzerinde hem olumlu hem de olumsuz etkileri olduğunu ileri sürmektedir (De Meulenaere, Boone ve Buyl, 2016).

Grund ve Westergaard Nielsen (2008) tarafından, Danimarkalı firmaların yaş yapıları ve performansları arasındaki ilişkiyi ele alan araştırmaya göre, yaş dağılımı ve firma performansı arasında piramidal veya ters u şeklinde bir bağlantı vardır. Buna karşılık, çalışanların yaşlarına göre ya çok homojen ya da çok heterojen iş gücü olan firmaların katma değeri çok daha düşük çıkmıştır.

De Meulenaere, Boone ve Buyl (2016), işyerlerindeki yaş dağılımını, yaş çeşitliliği ve yaş kutuplaşması olarak ele almıştır. Buna göre yaş çeşitliliğinin (heterojen), bilgi farklılıklarını tezahür ettirmesi ve böylece firma performansını artıran olumlu sinerjileri teşvik etmesi beklenir. Buna karşılık, işgücünün farklı homojen alt gruplara ayrılmasına atıfta bulunan yaş kutuplaşmasının yaşa bağlı değere dayalı alt grupları ortaya çıkarması ve örgütsel performansı düşüren çeşitliliğin olumsuz sonuçlarını (örneğin engelli işbirliğini) tetiklemesi beklenmektedir. Meulenaere, Boone ve Buyl (2016) iki farklı yaş dağılım türünün (çeşitlilik ve kutuplaşma) işgücü verimliliği üzerindeki etkilerini araştırmıştır. Elde edilen sonuçlar, yaş çeşitliliğinin türüne bağlı olarak kuruluşlara hem fayda hem de dezavantaj getirebileceğini ortaya koymuştur. Buna göre, yaş çeşitliliği emek verimliliğini arttırmakta ancak yaş kutuplaşması verimliliği olumsuz etkilemektedir. Bu bulgular, yaş çeşitliliğinin sinerjiyi yaratabilecek yaşa özgü bilgi farklılıklarının zenginliğini artırdığı yönündeki hipotezi desteklemiştir. Ancak yaş kutuplaşmasının değer farklılıklarına yol açtığı, buna bağlı olarak da çalışanlar arasındaki iletişimi ve işbirliğini engelleyerek işgücü verimliliğini olumsuz yönde etkileyen uygulamaların arttığı görülmüştür.

İşyerinde yaşa dayalı farklılıklar sonucu meydana gelebilecek önyargı, iletişim kopukluğu gibi nedenlerden dolayı, örgütlerde bilgi aktarımı istenilen düzeyde olmayabilir. Bu nedenle bilgi aktarımı süreçlerinin düzenlenmesine yönelik uygulamalarda örgütteki kuşak çeşitliliğinin dikkate alınması ve farklılıkların bir avantaja çevrilebilmesi oldukça önemlidir.

2.2. Kuşaklar Arası Bilgi Aktarımı

Bilgi aktarımı, hem bilgi kaynağı tarafından bilginin paylaşılmasını hem de alıcının bilgiyi edinmesini ve uygulamasını içerir. Bilgi aktarımı "tipik olarak bilginin bireylerden ziyade farklı birimler, bölümler veya organizasyonlar arasındaki hareketini tanımlamak için kullanılmaktadır (Wang and Noe, 2010, s.117).

Bilgi aktarımı bir organizasyonda çeşitli seviyelerde gerçekleşir. Bunlar: Bireyler arasında, bireylerden açık kaynaklara, bireylerden gruplara, gruplar arasında ve gruptan örgüte şeklindedir. Organizasyonlarda bilgi aktarımı, iletişim süreçleri ve bilgi akışları sayesinde gerçekleştirilmektedir (Karlsen and Gottschalk, 2003, s.113). Bu nokta ise kuşak ilişkileri, organizasyonlarda önemli bir rol oynamaktadır. Kuşakların nasıl kavramsallaştırılabileceğine bakılmaksızın, birden fazla nesli temsil eden bireyler arasındaki kronolojik karşılıklı bağımlılıklar, kurumlardaki beceri, bilgi, fikir, değer ve deneyim, bilgi aktarımı için temel oluşturur. Birçok sektördeki çağdaş firmalar, bilgiyi bir kuşaktan diğerine aktarmada zorluklarla karşı karşıyadır ve önceki kuşaklar, gelecek kuşaklar ile uzmanlığı paylaşmak için motive olsalar bile sonraki kuşaklar bu bilgiyi her zaman için ilgili olarak algılamamaktadır. Diğer durumlarda ise bilgi aktarımının iki yoldan gerçekleşmesi gerekebilir (önceki kuşaklara kadar ve tersi). Örneğin, önceki kuşaklar firmalara özgü becerilere sahipken, sonraki kuşakların daha yeni teknik becerilere sahip olduğu bir durum meydana gelebilir. (Joshi, Dencker, Franz ve Martocchio, 2010, s.408).

Pek çok kuruluş, bilgi aktarımı sürecinin eksikliğinden veya değerli çalışanların emekli olması gibi durumlardan kaynaklanan, kurtarılamaz bir bilgi kaybına uğradığında, aciliyet duygusuyla hareket etmez. Bilginin bir kişiden diğerine veya daha geniş bir organizasyonel bilgi tabanına nasıl aktarılacağı, bilgi yönetimi sürecinin zorlu bir yönüdür çünkü bilgi aktarımı kendiliğinden veya doğal olarak gerçekleşmez. Etkili bir bilgi aktarımı sağlamak, bilgi aktarımı sürecinin dinamiklerini ve örgütsel süreçleri anlamayı gerektirmektedir (Calo, 2008, s.405). Bu konuda önde gelen çalışmalardan biri Harvey'nin (2012) kuşaklar arası bilgi aktarımı ile ilgili yaptığı çalışmadır. Harvey (2012) çalışmasında, La Pommerai Health and Social Services Centre (LPHSSC)' da uygulanan bilgi aktarımı modelini incelemiştir. Artan işgücü kıtlığının yanı sıra, emekliliğe yakın olan hemşirelerin büyük bir kısmı ile örgütsel bilgi kaybı riskinin de farkında olan LPHSSC, kuşaklar arası bilgi aktarımını etkin kılma stratejisini benimsemiştir. Sağlık sektörü organizasyonlarında yeniliği teşvik etmekle görevli olan, Sağlık Bakım Yönetimi ve Yönetişim Deneme Laboratuvarı tarafından desteklenen LPHSSC, Kuşaklar Arası İşbirliği Programı (ICP) aracılığıyla, kuşaklar arası bilgi aktarımı için bir strateji uygulamıştır. Bu strateji ile bazı yaşlı hemşireler, genç hemşirelere, hikaye anlatım grupları ve birebir danışmanlık oturumları aracılığıyla danışmanlık yaptı, bazıları ise biriken bilgisini aktarmak için iddialı bir proje gerçekleştirdi - hemşirelik hayatı üzerine bir kitap yazdı. Araştırma sonuçları, hem açık hem de gizli bilgilerin

karşılıklı değişim modeli yoluyla aktarıldığını göstererek ICP'nin değerini açıkça ortaya koymuştur.

İşyerlerinde yaş çeşitliliğinin iletişim ve bilgi paylaşımı ile ilişkisi, çeşitli çalışmalarda oldukça karışık sonuçlarla incelenmiştir. Kearney ve Gebert (2009), 62 Ar-Ge ekibi örneğinde görevle ilgili bilgilerin hazırlanmasında yaş çeşitliliğinin önemli bir etkisini bulamamıştır. Tersine, Zenger ve Lawrence (1989), ABD'de faaliyet gösteren bir elektronik fabrikasının 19 proje grubundaki bir örnekte yaş çeşitliliğinin teknik iletişim sıklığını azalttığı sonucuna ulaşmıştır (Boehm and Kunze, 2015).

McNichols (2010), havacılık sektöründe Baby Boomer ve X kuşağı arasındaki bilgi aktarımını incelediği çalışmada, kuşak farklılığının Baby Boomers' dan X kuşağı mühendislerine yönelik gizli bilgi akışını engellediğini ortaya koymuştur.

Bu çerçevede kuşaklar arası farklılıklar ve bilgi aktarımı ilişkisine yönelik geliştirilen hipotez aşağıda gösterilmektedir.

H₁: Çalışanların kuşakları ile bilgi aktarma davranışı arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Örgütler, çok sayıda bebek patlaması kuşağına üye çalışanların emekli olmasından dolayı büyük bilgi depolarını kaybetme riskini taşımaktadır. Bu çalışanların birçoğu, kuruluşun ortak bellek sisteminde yer almayan veya kişisel olarak kuruluşteki diğer kişilere aktarılmayan büyük bilgi ve beceriyi biriktirmektedir. Birçok kuruluşun yaş demografisi göz önüne alındığında, uzun süreli çalışanların sahip olduğu bilgiyi proaktif olarak aktarmak için adımlar atılmadığı sürece, benzeri görülmemiş bir insan sermayesi kaybı meydana gelecektir (Calo, 2008, s.405).

Bilgiyi örgütsel ortamda aktarmak birçok zorluğu ortaya çıkarmaktadır. Bilgi aktarımını kolaylaştırmak en başta, kurumsal tutarlılık, yenilikçilik ve sürdürülebilirliğe yol açan işle ilgili olumlu sonuçları etkilemektir. Sınırlı kaynaklar ve politikalarla, anlamlı işyeri bilgisinin nasıl etkili bir şekilde keşfedileceği, ifade edileceği, kodlanacağı ve aktarılacağı konusunda yaratıcı bir stratejinin oluşturulmasına ihtiyaç vardır (Starks, 2013, s.226). Bu stratejiyi oluşturacak kişiler ise yöneticilerdir. Çalışmada ele alınan kuşaklar arası iklimi oluşturan faktörler olan; kuşak stereotipleri (basmakalıp yargı), kuşaklar arası pozitif etki, iletişim, kapsayıcılık ve farklı kuşakların bir arada çalışması, işyerindeki kuşaklar arası iklimi olumlu ya da olumsuz yönde değiştirerek, bilgi aktarımı davranışını da aynı yönde etkileyebilmektedir. Bu nedenle işyerindeki kuşaklar arası iklim ve bilgi aktarım düzeyinin tespit edilmesi, çalışanlar için uygun ortam ve süreçler oluşturulmasına bilgi aktarımının önündeki engellerin kaldırılmasına büyük ölçüde yardımcı olacaktır.

Bu bağlamda araştırmanın ikinci hipotezi şu şekilde yapılandırılmıştır:

H₂: İşyerinde kuşaklar arası iklim bilgi aktarma davranışını etkilemektedir.

H_{2a}:Kuşak stereotipleri bilgi aktarımı davranışını etkilemektedir.

H_{2b}:Kuşaklar arası pozitif etki bilgi aktarma davranışını etkilemektedir.

H_{2c}:Kuşaklar arası iletişim bilgi aktarma davranışını etkilemektedir.

H_{2d}:İşyerinde kuşaklar arası kapsayıcılık bilgi aktarma davranışını etkilemektedir.

H_{2e}:İşyerinin farklı kuşakları barındırması bilgi aktarma davranışını etkilemektedir.

Bilgi aktarımının önündeki bireysel engeller çok çeşitlidir. Bu engellerden bazıları çalışanların, deneyim, yaş ve eğitim seviyesindeki farklılıklarıdır (Riege, 2005, s.23). Kim ve Li (2013)'e göre çalışanlar sahip oldukları değerli bilgilerini uzun bir süre içinde iş deneyimlerinden, hatta başarısızlıklardan ve hayal kırıklıklarından kazanırlar. Dolayısıyla edindikleri değerli bilgileri meslektaşları ile paylaşmak yerine biriktirmeyi tercih etmektedirler. Gupta (2008) tarafından, yapılan çalışmada elde edilen sonuçlar bu savı desteklemektedir. Araştırmada çalışanların yaşlarına, deneyim sürelerine ve eğitim düzeylerine göre bilgi aktarımında farklılıklar olduğunu tespit edilmiştir. Bu nedenle çalışmada, demografik değişkenlerden meslekteki toplam deneyim ve eğitim düzeylerine göre bilgi aktarma davranışlarının farklılık gösterip göstermediğini incelemek amacıyla iki adet hipotez geliştirmiştir:

H₃: Bilgi aktarma davranışı meslekteki toplam deneyim süresine göre farklılık göstermektedir.

H₄: Bilgi aktarma davranışı eğitim düzeyine göre farklılık göstermektedir.

Kuruluşlar mevcut ve gelecekteki refahını korumak için işbirliğine dayalı temas ve bilgiyi teşvik ederek kuşak çeşitliliğinden olumlu yönde faydalanabilirler. İşgücü yaşlandıkça, kuşaklar arası bilgi aktarımını teşvik edebilen kuruluşlar, işgücü piyasasında başarıyla yer almayı sürdürebilecektir (Harvey, 2012; Lyons ve Kuron, 2014). Bilgi aktarımının sağlıklı bir şekilde gerçekleştirilebilmesi ve teşvik edilmesi için kuşak çeşitliliğinden kaynaklanan farklılıkların ve bunların bilgi aktarımı davranışına olan etkisinin incelenmesi büyük bir öneme sahiptir.

3. Araştırma Metodolojisi

Çalışmanın bu bölümünde Ankara'da gıda, güvenlik ve otomotiv sektörlerinde faaliyet gösteren işletmelerde, çalışanlar arasındaki (X ve Y kuşağı) bilgi aktarım düzeylerinin incelendiği araştırma bulgularına ve yorumlara yer verilmiştir.

3.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

İşletmelerde özellikle uzun süreli çalışan ve oldukça yoğun bilgi depolayan çalışanların emeklilik, istifa vb. nedenlerden ayrılması işletme için çeşitli sorunları beraberinde getirebilmektedir. Bu sorunların başında ise deneyimli ve yüksek bilgi birikimine sahip çalışanların edindiği bu birikimlerin kaybı gelmektedir. İşletmelerin devamlılığı ve sürdürülebilir rekabet için çalışanların edindiği bilgilerin diğer çalışanlara aktarılabilmesi hayati bir öneme sahiptir. Farklı kuşakların bir arada çalıştığı işletmelerde ise kuşaklar arası gerek ön yargılar gerekse iletişim kopukluğu gibi nedenlerden dolayı çalışanlar bilgilerini aktarmaktan kaçınabilmektedir. Bu nedenle kuşaklar arası ilişkilerden oluşan iklim ve bilgi aktarım düzeylerinin belirlenmesi oldukça önemlidir.

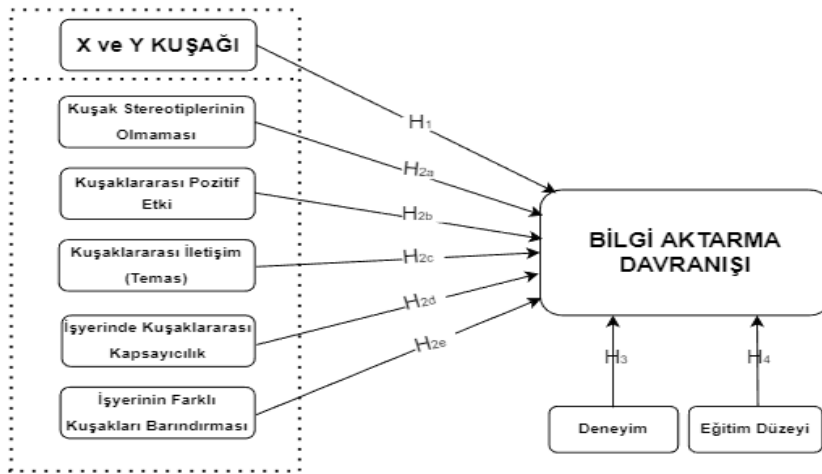
Bu doğrultuda araştırmanın amacı, çeşitli sektörlerde faaliyet gösteren işletmelerde farklı kuşaklar ile bilgi aktarım davranışı arasındaki ilişkiyi tespit etmek ve bilgi aktarma davranışının kuşak farklılıklarından etkilenip etkilenmediğini ortaya koyarak hem alanyazına katkıda bulunmak hem de sektördeki yöneticilere çeşitli önerilerde bulunmaktır.

3.2. Evren ve Örneklem

Kuşak çeşitliliğinin sağlanabilmesi için çalışma birden fazla küçük işletmede gerçekleştirilmiş, zaman ve maliyet kısıtı nedeni ile de araştırmanın yapıldığı il Ankara olarak sınırlandırılmıştır. Araştırmada veri toplama yöntemi olarak anket kullanılmıştır. 1 Aralık 2021- 10 Ocak 2022 tarihleri arasında anket formu 130 kişiye online olarak gönderilmiş, 91 kişiden geri dönüş sağlanmıştır. Bunun yanı sıra 50 çalışana yüz yüze anket formları dağıtılmış, 46 form doldurularak geri dönmüştür. Geri dönüş yapılan toplam 137 anket formundan 14 adedi eksik ve hatalı kodlama nedeniyle değerlendirilme dışı bırakılmıştır. Sonuç olarak, toplam 123 adet anket formu değerlendirmeye alınmıştır. Verilerin analizi için SPSS 22.0 istatistik programından yararlanılmıştır. Veriler toplanmadan önce Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma ve Yayın Etik Kurulu'na başvurulmuş ve gerekli onay alınmıştır.

3.3. Araştırma Modeli ve Hipotezler

Araştırmanın teorik modeli, çalışanların bilgi aktarma davranışlarının kuşak farklılıklarından etkilendiği varsayımına dayanmaktadır. Oluşturulan modelde (Şekil 1.) kuşaklardan sadece X ve Y kuşağı yer almaktadır. Bunun nedeni ise, bebek patlaması kuşağı ve Z kuşağının, X ve Y kuşağına göre çalışma yaşamında nispeten daha az yer almasıdır.

Şekil 1: Araştırma Modeli

Araştırma modeline göre aşağıdaki hipotezler oluşturulmuştur:

H₁: Çalışanların kuşakları ile bilgi aktarma davranışı arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H₂: İşyerinde kuşaklar arası iklim bilgi aktarma davranışını etkilemektedir.

H_{2a}: Kuşak stereotiplerinin olmaması bilgi aktarımı davranışını etkilemektedir.

H_{2b}: Kuşaklar arası pozitif etki bilgi aktarma davranışını etkilemektedir.

H_{2c}: Kuşaklar arası iletişim bilgi aktarma davranışını etkilemektedir.

H_{2d}: İşyerinde kuşaklar arası kapsayıcılık bilgi aktarma davranışını etkilemektedir.

H_{2e}: İşyerinin farklı kuşakları barındırması bilgi aktarma davranışını etkilemektedir.

H₃: Bilgi aktarma davranışı meslekteki toplam deneyim süresine göre farklılık göstermektedir.

H₄: Bilgi aktarma davranışı eğitim düzeyine göre farklılık göstermektedir.

3.4. Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak anket kullanılmıştır. Anket üç bölümden oluşmaktadır. Anketin birinci bölümünde katılımcıların demografik bilgilerine yer verilmiştir. İkinci bölümde King ve Bryant (2016) tarafından geliştirilen “İşyerinde

Kuşaklar arası İklim Ölçeği” kullanılmıştır. Ölçek 5 boyut ve toplamda 20 ifadeden oluşan Likert tipi bir ölçektir. Ölçekte yer alan ifadelerden bazıları şunlardır: “Farklı kuşaktaki iş arkadaşlarım kendi kuşağının dışında arkadaş edinmiyor. Farklı kuşaktaki iş arkadaşlarımla etkileşimden keyif alıyorum. Genç çalışanlardan istifa konusunda baskı hissediyorum.” Ölçekte yer alan dört boyut 4’lü likert tipindedir. Bu boyutları ölçmek amacıyla ve ölçeğin orijinallliğini bozmamak adına çalışmada da ifadeler aynı şekilde katılımcılara 1=Kesinlikle katılmıyorum, 4=Kesinlikle katılıyorum şeklinde dört adet değerlendirme derecesiyle sunulmuştur. Ölçekte yer alan kuşaklar arası iletişim boyutu ise 5’li likert tipindedir. Bu boyut için katılımcılara 1=Hiçbir zaman.....5=Her zaman derecelendirilmesi ile sayısallaştırılmıştır. Ölçekte, iş ile ilgili farklı kuşaktaki çalışma arkadaşlarınızla ne sıklıkla görüşüyorsunuz? Farklı kuşaktaki iş arkadaşlarınızla kişisel hayatlarınız hakkında ne sıklıkla konuşuyorsunuz? şeklinde ifadeler yer almaktadır.

Anketin üçüncü bölümünde ise Lu, Leung ve Koch (2006) tarafından bilgi paylaşımı konusunda yapılmış çeşitli çalışmalardan derleyerek oluşturulan “Bilgi Paylaşımı” ölçeğinin, bilgi paylaşımı davranışları boyutundan yararlanılmıştır. Katılımcılara bilgi paylaşımı davranışlarıyla ilgili, 8 ifade yöneltilmiştir. Lu, Leung ve Koch (2006), 8 ifadenin 3 tanesini Bock ve Kim'den (2002) uyarlamışlardır. Söz konusu ölçek 7’li likert tipi ölçektir. Bir uçta 1= Kesinlikle katılmıyorum, diğer bir uçta ise 7= Kesinlikle katılıyorum seçeneklerinin yer aldığı değerlendirme derecelerine yer verilmiştir. Ölçekte yer alan ifadelerden bazıları şu şekildedir: “Yararlı iş deneyimimi ve bilgi birikimimi başkalarıyla paylaşıyorum. Bilgilerimi paylaşmak için şirkette mevcut bilgi teknolojileri kaynaklarını aktif olarak kullanıyorum. İş için yararlı olduğumu düşündüğüm yeni bir bilgi edindiğimde daha fazla kişinin bu bilgiye sahip olması için çaba harcarım.”

Çalışmada veri toplamak için kullanılan bu ölçeklerin derecelendirmeleri birbirinden farklı olduğundan gerekli analizler yapılmış ve hipotez testlerinde standardize edilmiş beta değeri dikkate alınarak yorum yapılmıştır.

Araştırmada kullanılan ölçeklerde yer alan ifadeler, alana ve İngilizceye hakim bir uzman tarafından tersine çeviri yöntemi ile dilimize çevrilmiştir. Daha sonra ise aralarında uzman kişilerinde olduğu 20 kişilik bir çalışan grubuna pilot çalışma yapılmıştır. Yapılan çalışma sonucunda bazı ifadelerde gerekli düzenlemeler yapılarak ölçek ifadelerine son hali verilmiştir.

Ölçeklerin güvenirlik analizleri için Cronbach Alpha testi, değişkenler arasındaki yapıyı test etmek için Direct Oblimin tekniği kullanılarak açımlayıcı faktör analizi (AFA), örneklem büyüklüklerinin açımlayıcı faktör analizi için uygunluğu ise Kaiser-Mayer-Olkin (KMO) değerleri incelenerek belirlenmiştir. Analiz sonuçları Tablo 1’de gösterilmektedir.

Tablo 1: İşyerinde Kuşaklar Arası İklim Ölçeği Faktör Analizi Sonuçları

Ana İfadeler (Boyutlar)	
1. Kuşak Stereotiplerinin Olmaması	
2. Kuşaklar Arası Pozitif Etki	
3. Kuşaklar Arası İletişim	
4. İşyerinde Kuşaklar Arası Kapsayıcılık	
5. İşyerinin Farklı Kuşakları Barındırması	
Açıklanan Toplam Varyans	%65,963
Kaiser-Mayer-Olkin (KMO) Değeri	0,712
Cronbach Alpha Değeri	0,754

Ölçekte 5 boyut altında yer alan toplam 20 ifade faktör analizine tabi tutulmuştur. KMO örneklem yeterlilik ölçümü değeri 0,712'dir. Ölçek ifadelerine Direct Oblimin tekniği kullanılarak yapılan Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) sonucunda “*Kuşak Stereotiplerinin Olmaması*”, “*Kuşaklar Arası Pozitif Etki*” ve “*İşyerinin Farklı Kuşakları Barındırması*” boyutlarında yer alan birer ifade birden fazla boyuta yüklendiğinden ve tutarsızlık yarattığından analizden çıkarılmıştır. Bu doğrultuda ölçekteki ifade sayısı 17'ye düşmüştür. Yapılan güvenilirlik analizi sonucunda ise Cronbach Alpha değerinin 0,70'den büyük olduğu görülmektedir.

Bilgi aktarma davranışını ölçmek için “Bilgi Paylaşımı” ölçeğinde yer alan ve tek bir boyut olan bilgi paylaşımı davranışına ait 8 ifadeden yararlanılmıştır. Yapılan güvenilirlik analizi, KMO değeri ve Açıklanan toplam varyans değeri Tablo 2'de gösterilmektedir.

Tablo 2: Bilgi Aktarma Davranışı Güvenirlik ve Faktör Analizi Sonuçları

	Cronbach Alpha	Kaiser-Mayer-Olkin (KMO) Değeri	Açıklanan Toplam Varyans
Ölçekte Yer Alan 8 İfade	0,805	0,768	%69,896

Cronbach Alpha değerinin 0,805 olması ölçeğin güvenilir olduğunu göstermektedir.

Çalışmada verilerin normal dağılıp dağılmadığını belirleyebilmek için değişkenlerin skewness ve kurtosis değerlerine bakılmıştır. Elde edilen değerler Tablo 3’de gösterilmektedir.

Tablo 3: Verilerin Normallik Dağılımı

Değişkenler	Skewness (Eğrilik)	Kurtosis (Basıklık)
Kuşaklar	-,296	,225
Bilgi Aktarımı	-,333	-,874

Tabachnick and Fidell (2013)’e göre değerler $-1,5 < x < 1,5$ aralığında olduğu için dağılım normaldir. Bu nedenle araştırmada belirlenen hipotezlerin testi parametrik analizlerle yapılmıştır.

4. Bulgular

4.1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Araştırmaya dâhil olan katılımcıların demografik özellikleri Tablo 4’de gösterilmektedir.

Tablo 4: Katılımcıların Demografik Özelliklerinin Yüzde ve Frekans Dağılımları

Demografik Faktörler	Frekans (f)	Yüzde (%)
Doğum Yılı		
X Kuşağı (1965-1979)	61	49,6
Y Kuşağı (1980-1999)	62	50,4

Tablo 4: Katılımcıların Demografik Özelliklerinin Yüzde ve Frekans Dağılımları (Devamı)

Eğitim Durumu			
	İlköğretim	18	14,6
	Lise	30	24,4
	Ön Lisans	13	10,6
	Lisans	46	37,4
	Lisansüstü	16	13,0
Meslekteki Toplam Deneyim Süresi			
	1-5 yıl	41	33,3
	6-10 yıl	20	16,3
	11-15 yıl	22	17,9
	15 yıldan fazla	40	32,5
	Toplam	123	100

Katılımcıların %63,4'ü kadındır. 1965-1979 yılları arasında doğan ve X kuşağı olarak adlandırılan katılımcılar örneklemin %49,6'sını, 1980-1999 yılları arasında doğan ve Y kuşağı olarak adlandırılan katılımcılar ise %50,4'ünü oluşturmaktadır. Katılımcıların eğitim durumlarına bakıldığında %37,4'lük bir kesimin lisans mezunu olduğu görülmektedir. Meslekteki toplam deneyim sürelerinde ise en fazla 1-5 yıl (%33,3) ondan sonra ise 15 yıl ve üzeri deneyime sahip olanlar (%32,5) gelmektedir. Katılımcıların %37,4'ü 2000-2500 TL aralığında gelir düzeyine sahiptir. Katılımcıların araştırmanın yapıldığı dönemdeki çalıştıkları kurumlardaki toplam çalışma süresi ise en fazla 1-5 yıldır (%37,4).

4.2. Hipotez Testleri

H₁: Çalışanların kuşakları ile bilgi aktarma davranışı arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Çalışanların kuşakları ile bilgi aktarma davranışı arasındaki ilişkiyi belirlemek için Pearson Korelasyon testi yapılmıştır. Bu analize ait veriler Tablo 5'de gösterilmektedir.

Tablo 5: Kuşaklar İle Bilgi Aktarma Davranışı Korelasyon Tablosu

		Kuşaklar	Bilgi Aktarımı
Kuşaklar	Pearson Correlation	1	,504**
	Sig. (2-tailed)		,000
	N	123	123
Bilgi Aktarımı	Pearson Correlation	,504**	1
	Sig. (2-tailed)	,000	
	N	123	123

Tabloya bakıldığında kuşaklar ile bilgi aktarımı davranışı arasında ($r=0,504$) $p < 0,01$ düzeyinde pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Buna göre işyerinde çalışanların kuşak farklılığı ile bilgi aktarımı davranışı aynı yönlü ilişkiye sahiptir. Bu nedenle işyerinde bilgi aktarımı davranışının teşvik edilmesi yönünde yapılacak olan uygulamalarda, çalışanların kuşak farklılıkları dikkate alınmalıdır. Bu durumda H_1 kabul edilmiştir.

Tablo 6: Kuşaklar Arası İklimin Alt Boyutları ile Bilgi Aktarımı Davranışı Korelasyon Özet Tablosu

		Bilgi Aktarımı	KSO	KPE	Kİ	İKK	İFK
Bilgi Aktarımı	Pearson Correlation	1	,240**	,320**	,308**	,368**	,191*
	Sig. (2-tailed)		,008	,000	,001	,000	,035
	N	123	123	123	123	123	123

**. $p < 0,01$ *. $p < 0,05$

Tablo 6’da gösterilen, iki değişken arasındaki ilişki durumuna boyutlar bazında bakıldığında ise bilgi aktarımı davranışı ile tüm alt boyutların pozitif yönde anlamlı bir ilişkiye sahip olduğu görülmektedir.

Kuşak Stereotiplerinin Olmaması (KSO; $r=0,240$), Kuşaklar Arası Pozitif Etki (KPE; $r=0,320$), Kuşaklar Arası İletişim (Kİ; $r=0,308$) ve İşyerinde Kuşaklar Arası Kapsayıcılık (İKK; $r=0,368$) boyutları bilgi aktarımı davranışı ile $p < 0,01$ düzeyinde pozitif yönde anlamlı bir ilişkiye sahipken, İşyerinin Farklı Kuşakları Barındırması (İFK; $r=0,191$) boyutu $p < 0,05$ düzeyinde pozitif yönde anlamlı bir ilişkiye sahiptir.

H₂: İşyerinde kuşaklar arası iklim bilgi aktarma davranışını etkilemektedir.

İşyerinde kuşaklar arası iklimin bilgi aktarma davranışı üzerindeki etkisini test etmek amacıyla regresyon analizi gerçekleştirilmiştir. Analize ait bulgular Tablo 7’de yer almaktadır.

Tablo 7: Kuşaklar Arası İklimin Bilgi Aktarma Davranışı Üzerindeki Etkisi

Model	R	R ²	Std. Hata
1	,504 ^a	,254	1,26625

Regresyon analizi sonuçlarına bakıldığında, işyerinde kuşaklar arası iklimin bilgi aktarma davranışına %25,4 etki ettiği görülmektedir. H₂ hipotezlerinin alt hipotezleri olan: H_{2a}, H_{2b}, H_{2c}, H_{2d}, H_{2e} hipotezlerinin testi için çok değişkenli regresyon analizi yapılmıştır. Analiz sonuçları Tablo 8’de gösterilmektedir.

Tablo 8: İşyerinde Kuşaklar Arası İklim Boyutlarının Bilgi Aktarma Davranışına Etkisi

Model	Standardize Edilmemiş Katsayı		Standardize Edilmiş Katsayı	t	Sig. (p)	VIF
	B	Std. Hata	Beta			
Kuşak Stereotipleri	,443	,167	,218	2,649	,009	1,074
Kuşaklar Arası Pozitif Etki	,215	,187	,107	1,150	,253	1,377

Kuşaklar Arası İletişim	,427	,141	,251	3,023	,003	1,096
Kuşaklar Arası Kapsayıcılık	,473	,200	,219	2,364	,020	1,360
Farklı Kuşakları Barındırması	,184	,138	,110	1,340	,183	1,064

Değişkenlerin ölçüm düzeyleri birbirinden farklı olduğu için Standardize Edilmiş Beta değerine bakılarak yorum yapılmaktadır.

İşyerinde kuşak stereotiplerinin olmaması boyutundaki bir birimlik standart sapma, bilgi aktarma davranışı üzerinde 0,218 düzeyinde standart sapma kadar bir artışa yol açmaktadır. *Kuşaklar Arası Pozitif Etki* boyutunda p değeri 0,05'den büyük olduğundan (0,253) bilgi aktarma davranışı üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olmadığı görülmektedir. *Kuşaklar Arası İletişim* boyutundaki bir birimlik standart sapma, bilgi aktarma davranışı üzerinde 0,251 düzeyinde standart sapma kadar bir artışa yol açmaktadır. *Kuşaklar Arası Kapsayıcılık* boyutuna bakıldığında ise bu boyutta meydana gelecek bir birimlik standart sapmanın, bilgi aktarma davranışı üzerinde 0,263 düzeyinde standart sapma kadar bir artışa yol açacağı görülmektedir. Son olarak *İşyerinin Farklı Kuşakları Barındırması* boyutu ise p değeri 0,183 olduğundan ($p > 0,05$) bilgi aktarma davranışını anlamlı düzeyde etkilemediği sonucuna ulaşılmıştır. Sonuç olarak, H_{2a} , H_{2c} ve H_{2d} hipotezleri kabul edilmiş; H_{2b} ve H_{2e} hipotezleri reddedilmiştir. Bu doğrultuda H_2 hipotezinin kısmen kabul edildiği söylenebilir.

Araştırmada ayrıca demografik değişkenlerle ilgili iki hipotez belirlenmiştir. Bu hipotezler ve analiz sonuçları aşağıda gösterilmektedir.

H₃: Bilgi aktarma davranışı meslekteki toplam deneyim süresine göre farklılık göstermektedir.

Hipotezi test etmek için Anova testi yapılmıştır. Testin sonuçlarına Tablo 9'da yer verilmiştir.

Tablo 9: Bilgi Aktarımı ve Meslekteki Toplam Deneyim Süresi Gruplar Arası Farklılıklar

	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Karalar Ortalaması	Gruplar Arası Farklılık	Anlamlılık Düzeyi
Gruplar Arasındaki Farklılık	23,492	3	7,831	3,939	,010

Tabloya bakıldığında ($p=0,010<0,05$) meslekteki toplam deneyim süresine bilgi aktarımı davranışının farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Gruplar arasındaki farklılığı daha detaylı inceleyebilmek amacıyla yapılan Post-Hoc analizine göre özellikle 1-5 yıl deneyime sahip olanlarla 11-15 yıl ($p=0,020<0,05$) ve 15 yıl üzeri deneyime sahip olan ($p=0,037<0,05$) çalışanlar arasında bilgi aktarım davranışı farklılık göstermektedir. Bu durumda H_3 hipotezi kabul edilmiştir.

H₄: Bilgi aktarma davranışı eğitim düzeyi göre farklılık göstermektedir.

Hipotezde belirtilen ilişkiyi sınamak için Anova testi yapılmıştır. Analize ait verilere Tablo 10'da yer verilmiştir.

Tablo 10: Bilgi Aktarımı ve Eğitim Düzeyi Gruplar Arası Farklılıklar

	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Karalar Ortalaması	Gruplar Arası Farklılık	Anlamlılık Düzeyi
Gruplar Arasındaki Farklılık	20,678	4	5,170	2,548	,043

Tablo 10'da yer alan analiz sonuçlarına bakıldığında ($p=0,043<0,05$) meslekteki toplam deneyim süresine bilgi aktarımı davranışının farklılık gösterdiği görülmektedir. Gruplar arasındaki farklılığı daha detaylı inceleyebilmek amacıyla yapılan Post-Hoc analizine göre özellikle ilköğretim mezunlarıyla lisans ($p=0,008<0,05$) ve lisansüstü eğitim düzeyine sahip ($p=0,021<0,05$) çalışanlar arasında bilgi aktarım davranışı farklılık göstermektedir. Bu durumda H_4 hipotezi kabul edilmiştir.

5. Sonuç ve Tartışma

Çalışmanın iki ana probleminden biri kuşaklar ile bilgi aktarımı davranışı arasındaki ilişkinin tespit edilmesidir. Araştırma sonuçlarında elde edilen bulgular incelendiğinde, kuşaklar ve tüm alt boyutlar ile bilgi aktarım davranışı arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Buna göre yöneticilerin bilgi aktarımının sağlanması için işyerindeki mevcut kuşak farklılığını göz önünde bulundurmaları yararlı olacaktır.

Çalışmanın ikinci problemi kuşaklar arası iklimin bilgi aktarma davranışı üzerindeki etkisini incelemektir. Elde edilen analiz sonuçlarına bakıldığında kuşaklar arası iklimin bilgi aktarma davranışını etkilediği görülmektedir. Bu etki alt boyutlarla birlikte değerlendirildiğinde, kuşaklar arası kalıp yargıların olmaması, kuşaklar arası iletişim düzeyi ve işyerinde kuşaklar arası kapsayıcı bir iklimin

olması bilgi aktarma davranışını anlamlı bir şekilde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Tüm bunların aksine beklenildiği şekilde kuşaklar arası pozitif etki ve işyerinin farklı kuşakları barındırması boyutlarının bilgi aktarımı davranışı üzerinde anlamlı bir etkiye neden olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu bağlamda, farklı kuşakların birbirlerine önyargılı davranmaması, karşılıklı olarak sağlıklı bir iletişim içerisinde olması ve işyeri ikliminin bunu desteklemesi, bilgi aktarımı davranışının gerçekleştirilmesi adına oldukça önemlidir. Bu noktada ise, hem çalışanlara hem de yöneticilere önemli görevler düşmektedir. Çalışanların sosyal kimlikleri gereği kendilerinde oluşan farklı kuşaklar hakkındaki olumsuz önyargılarını kırmaları gerekmektedir. Bunun gerçekleşmesi içinse yöneticilerin kuşak farklılıklarından doğacak olumsuzlukları ortadan kaldırmaları gerekmektedir. Kuşaklar arası önyargıların azaltılması için iletişim kurulabilecek bir ortamın sağlanması, uygun iletişim araçlarının kullanılması ve son olarak bilgi aktarım süreçlerinin kuşaklar arası iklim ve iş süreçlerine uygun olarak tasarlanması gerekmektedir.

Çalışmada bu iki ana probleme ek olarak, demografik farklılıkların bilgi aktarımı ile ilişkisi test edilmiştir. Bu doğrultuda meslekteki toplam deneyim süresi ve eğitim düzeyi olmak üzere iki ana demografik değişken ele alınmıştır. Gerçekleştirilen analiz sonuçlarına göre çalışanların meslekteki toplam deneyim sürelerine ve eğitim düzeylerine göre bilgi aktarma davranışları farklılık göstermektedir. Ortalamalar incelendiğinde, en düşük bilgi aktarım düzeyi 1-5 yıl deneyime sahip olan, en yüksek bilgi aktarım düzeyi ise 11-15 yıl arası deneyimi sahip olan çalışanlardadır. Buna göre mesleki deneyim süresi arttıkça bilgi aktarma davranışı artmaktadır denilebilir. Eğitim düzeylerine bakıldığında ise en çok bilgi aktarma davranışından kaçınan çalışanlar ilköğretim ve lise mezunlarıyken, lisans ve lisansüstü eğitim seviyesine sahip çalışanlar bilgi aktarma davranışına daha olumlu bakmaktadır. Bu sonuçlar iki açıdan değerlendirilebilir. Bunlardan ilki eğitim seviyesi düşük ve meslekteki deneyimi daha az olan çalışanlar, diğer gruplara göre daha az bilgiye sahip olabileceğinden, bilgi aktarma davranışına gereken önemi veremeyebilirler. Diğer bir açıdan bakıldığında ise deneyimi az ve eğitim düzeyi düşük çalışanlar, içinde buldukları durumdan dolayı bilgi aktarımı davranışını riskli olarak algılayıp, bundan kaçınabilirler. Bu noktada yöneticilerin çalışanları yakından inceleyerek, olası bilgi aktarma davranışı önündeki engelleri kaldırması ve çalışanları bilgi aktarımına teşvik edecek sözlü takdir, kariyer fırsatı gibi uygulamaları hayata geçirmesi gerekmektedir.

Ulusal literatür incelendiğinde, hem kuşaklarla hem de bilgi aktarımı davranışı ile ilgili ayrı ayrı çalışmaların olduğu görülmektedir. Birbirleriyle yakından ilişkili olan ve işletmeler için hayati önem arz eden bu konularda farklı sektör ve örneklerle yapılacak çalışmalara ve aynı zamanda daha sağlıklı veri toplayabilmek için ülkemize uygun geliştirilecek ölçeklere oldukça ihtiyaç olduğu söylenebilir.

Kaynakça

- Adıgüzel, O., Batur, H. Z. ve Ekşili, N. (2014). Kuşakların değişen yüzü ve y kuşağı ile ortaya çıkan yeni çalışma tarzı: mobil yakalılar. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (19), 165-182.
- Aka, B. (2018). Bebek patlaması, x ve y kuşağı yöneticilerin örgütsel bağlılık düzeylerinin kamu ve özel sektör farklılıklarına göre incelenmesi: Bir araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 9(20), 118-135.
- Aydın, Ç. G ve Başol, O. (2014). X ve Y kuşağı: Çalışmanın anlamında bir değişme var mı?. *Ejvoc (Electronic Journal of Vocational Colleges)*, 4(4), 1-15.
- Ayhün, S. E. (2013). Kuşaklar arasındaki farklılıklar ve örgütsel yansımaları. *Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 93-112.
- Boehm, S.A. and Kunze, F. (2015). "Age diversity and age climate in the workplace." P. M. Bal, D. Kooij and D.M. Rousseau (Eds.), In *Aging Workers and the Employee-Employer Relationship*, 33-55. Springer.
- Calo, T.J. (2008). Talent management in the era of the aging workforce: the critical role of knowledge transfer. *Public Personnel Management*, 37(4), 403-416.
- Çayır, K. (2012). "Yaşçılık: Yaşa dayalı ayrımcılık." K. Çayır ve C.M. Ayan (Ed.), *Ayrımcılık: Çok Boyutlu Yaklaşımlar* içinde, 163-174. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- De Meulenaere, K., Boone, C. and Buyl, T. (2016). Unraveling the impact of workforce age diversity on labor productivity: The moderating role of firm size and job security. *Journal of Organizational Behavior*, 37, 193-212.
- Grund, C. and Westergard-Nielsen, N. (2008). Age structure of the workforce and firm performance. *International Journal of Manpower*, 29(5), 1-24.
- Gupta, K. S. (2008). A comparative analysis of knowledge sharing climate. *Knowledge and Process Management*, 15(3), 186-195.
- Harvey, J.F. (2012). Managing organizational memory with intergenerational knowledge transfer. *Journal of Knowledge Management*, 16(3), 400-417.
- Joshi, A., Dencker, J.C. and Franz, G. (2011). Generations in organizations. *Research in Organizational Behavior*, 31, 177-205.
- Joshi, A., Dencker, J.C., Franz, G. ve Martocchio, J.J. (2010). Unpacking generational identities in organizations. *Academy of Management Review*, 35(3), 392-414.

- Karlsen, J.T. and Gottschalk, P. (2003). An empirical evaluation of knowledge transfer mechanisms for it projects. *Journal of Computer Information Systems*, 44(1), 112-119.
- Keleş, H. N. (2011). Y kuşağı çalışanlarının motivasyon profillerinin belirlenmesine yönelik bir araştırma. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 3(2), 129-139.
- Kim, T. T. and Lee, G. (2013). Hospitality employee knowledge-sharing behaviors in the relationship between goal orientations and service innovative behavior. *International Journal of Hospitality Management*, 34, 324-337.
- King, S.P. and Bryant, F.B. (2016). The workplace intergenerational climate scale (WICS): A self-report instrument measuring ageism in the workplace. *Journal of Organizational Behavior*, 38(1), 124-151.
- Lu, L., Leung, K. and Koch, P.T. (2006). Managerial knowledge sharing: The role of individual, interpersonal, and organizational factors. *Management and Organization Review*, 2(1),15-41.
- Lyons, S. and Kuron, L. (2014). Generational differences in the workplace: A review of the evidence and directions for future research. *Journal of Organizational Behavior*, 35, 139-157.
- McNichols, D. (2010). Optimal knowledge transfer methods: a Generation X perspective. *Journal of Knowledge Management*, 14(1), 24-37.
- Metin, S. ve Kızıldağ, D. (2017). kuşakların kariyer beklentilerinin farklılaşması: Otomotiv sektöründe bir araştırma. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(40), 340-363.
- North, M.S. and Fiske, S.T. (2012). An inconvenienced youth? Ageism and its potential intergenerational roots. *Psychological Bulletin*, 138(5), 982-997.
- North, M.S. and Fiske, S.T. (2013). A prescriptive intergenerational-tension ageism scale: s-Succession, identity, and consumption (SIC). *Psychological Assessment*, 25(3), 706-716.
- Riege, A. (2005). Three-dozen knowledge-sharing barriers managers must consider. *Journal of Knowledge Management*, 9(3), 18-35.
- Starks, A. (2013). The forthcoming generational workforce transition and rethinking organizational knowledge transfer. *Journal of Intergenerational Relationships*, 11, 223–237.

- Tabachnick, B.G. ve Fidell, L.S. (2013). *Using Multivariate Statistics* (sixth ed.) Pearson: Boston.
- Taş, H. Y. ve Kaçar, S. (2019). X, Y ve Z kuşağı çalışanlarının yönetim tarzları ve bir işletme örneği. *OPUS International Journal of Society Researches*, 11(18), 643-675.
- Terzi, E. ve Boylu, Y. (2019). Türkiye ve Dünya’da tersine mentorluk: Kuşaklar bazında farklılaşan iş değerleri ve gençlerin işten ayrılma niyeti açısından bir inceleme. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 11(4), 3283-3322.
- Torun, Y. ve Çetin, C. (2015). Örgütsel sinizmin kuşaklar bazında değerlendirilmesi: Kuşaklara göre örgütsel sinizmin hedefinde ne var? *İş ve İnsan Dergisi*, 2(2), 137-146.
- Türk Dil Kurumu. (2021, Mart 31). Erişim adresi http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts&kategori1=veritbn&kelimesec=212015
- Wang, S. and Noe, R.A. (2010). Knowledge sharing: A review and directions for future research. *Human Resource Management Review*, 20, 115–131.
- Yaşar, E. ve Demir, M. (2021). Z kuşağının işyeri seçiminde işveren markasının etkisi: Otel işletmeleri örneği. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (46), 181-195.
- Yıldız, M. L. ve Yakut, S. G. (2019). İşyerinde etik algısı cinsiyete ve kuşaklara göre değişir mi? Türkiye’deki çalışanlar üzerine ampirik bir çalışma. *Istanbul Business Research*, 48(2), 197-217.

Intergenerational Knowledge Transfer in Working Life: An Application On Generations X And Y

Extended Abstract

1. Introduction

Generation; It is a group of people who were born in roughly the same years, experienced the conditions of the same age, thus similar troubles and destinies, and assumed similar duties (TDK, 2021). Knowledge transfer, on the other hand, is widely used in different ways to benefit from the services of departments (Wang, 2010, 2010, p.117). Considering the generation classifications that are widely accepted in the literature, the X generation includes those born between 1965-1979, and the Y generation covers those born between 1980-1999. Analyzed when working life today, it is seen that the silent generation, one of the four generations, has largely retired, the baby boom generation, and the X and Y generations are involved in business life (Ayhün, 2013, p. 103). On the other hand, it is evident that only a part of the Z generation is included in the working life. For this reason, the research only includes employees belonging to the X and Y generations. In the study, the intergenerational organizational climate in the workplace is examined under five dimensions. These dimensions are lack of generation stereotypes, positive intergenerational affect, intergenerational contact, generational inclusiveness in the workplace, and the attitude toward intergenerational retention in the workplace. It is of great importance to examine the differences arising from intergenerational diversity and their effects on knowledge transfer behavior in order to carry out and encourage knowledge transfer healthfully. In this context, it is aimed to determine the relationship between generational differences and knowledge transfer behavior in businesses operating in various sectors, to determine the effect of generational differences on knowledge transfer behavior, eliminate the deficiency in the literature, and contribute to management practices.

2. Method

The theoretical model of the research is based on the assumption that generational differences affect the knowledge transfer behaviors of employees. In the study, in order to determine the level of relationship between generations and information transfer behavior, data were collected from X and Y generation employees in Ankara, operating in the food, safety, and automotive sectors, face-to-face and online by survey method. In line with the feedback received from the employees, 123 questionnaires are evaluated and the survey comprises three parts. In the first part of the questionnaire, the demographic information of the participants was included. In the second part, the "Intergenerational Climate Scale in the Workplace" developed by King and Bryant (2016) was used. The scale is a Likert-type scale comprising five dimensions and twenty statements. In the third part of the questionnaire, the knowledge sharing behaviors dimension of the "Knowledge Sharing" scale, which was created by compiling various studies on knowledge sharing by Lu, Leung, and Koch (2006), was used. Eight statements about knowledge-sharing behaviors were asked of the participants.

3. Results and Discussion

As a result of the research, it was concluded that there is a positive and significant relationship between generations and knowledge transfer behavior and that intergenerational differences affect knowledge transfer behavior. When this effect is evaluated together with the sub-dimensions, it is shown that the lack of intergenerational stereotypes, the level of intergenerational contact, and an inclusive climate in the workplace significantly affect knowledge transfer behavior. Contrary to all these, it was concluded that the dimensions of positive intergenerational affect and attitude toward

intergenerational retention in the workplace did not cause a significant effect on the knowledge transfer behavior as expected. In addition, it has been determined that the knowledge transfer behaviors of the employees differ according to their total experience in the profession and their education level. When the averages are examined, the lowest level of knowledge transfer is among the employees with 1-5 years of experience, and the highest level of knowledge transfer is among those with 11-15 years of experience.

4. Conclusion

According to the results obtained in the research, it will be useful for managers to consider the current generational difference in the workplace in an attempt to ensure knowledge transfer. It is very important for different generations not to act prejudiced against each other, to have healthy mutual communication, and to support the workplace climate in order to realize knowledge transfer behavior. At this point, both employees and managers have critical duties. Employees need to break their negative prejudices about different generations due to their social identities. For this to happen, managers need to eliminate the negatives that may arise from generational differences. To reduce intergenerational prejudices, it is necessary to provide an environment where communication can be made, to use appropriate communication tools, and finally, knowledge transfer processes should be designed in accordance with the intergenerational climate as well as business processes. In addition to all these, according to the results of the analysis of the two demographic variables, education, and total experience, it can be said that knowledge transfer behavior increases as the professional experience period increases. This situation can be evaluated from two aspects. First of all, employees with low educational levels and less experience in the profession may not give due importance to knowledge transfer behavior because they may have less information than other groups. From another point of view, employees with little experience and a low level of education may perceive knowledge transfer behavior as risky and avoid it because of the situation they are in. At this point, managers should observe employees closely, remove the obstacles to possible knowledge transfer behavior and implement practices such as verbal appreciation and career opportunities that will encourage employees to transfer knowledge. When the national literature is examined, it is seen that there are separate studies on both generations and knowledge transfer behavior. It can be said that there is a great need for studies to be carried out with different sectors and samples on these subjects, which are closely related to each other, and for scales to be developed in accordance with our country.

Araştırma Makalesi

The Effect of Personality Traits on Green Organizational Behavior

Ali ERBAŞI

*Selcuk University, Faculty of Economics and Administrative Sciences
aerbasi@selcuk.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5709-9775*

Abdullah ÇALIŞKAN

*Chairman of the Board of the Turkish World Parliamentary Foundation
abdullahcaliskan@gmail.com, ORCID: 0000-0001-5709-9775*

Gülsüm AKDENİZ

*Corresponding Author, Selcuk University, Distance Education Application and
Research Center
ayvazg@selcuk.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4145-9219*

Abstract

In this study, it is aimed to examine the effect of employee personality traits on green organizational behavior. In this context, it has been determined which personality traits employees show more green organizational behavior. According to data obtained, it was determined that the participants have moderate green organizational behavior and moderate behavior in all sub-dimensions of green organizational behavior. In addition, it was determined that the participants have a moderate ability to openness to experience; have high-level agreeableness, conscientiousness, extraversion characteristics; and a moderate high-level of emotional stability. Regression findings from the study revealed that personality traits have a positive and statistically significant effect on the green organizational behavior of employees. When examining the effects of sub-dimensions of personality traits on green organizational behavior, it was determined that only one of the personality traits (emotional stability) had a statistically significant effect on green organizational behavior.

Keywords: Green organizational behavior, personality traits, sub-dimensions, organizational behavior, green behavior.

JEL Classification Codes: M10, M12, M14.

Kişilik Özelliklerinin Yeşil Örgütsel Davranış Üzerine Etkisi

Öz

Bu çalışmada, çalışanların kişilik özelliklerinin yeşil örgütsel davranış üzerindeki etkisinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu bağlamda hangi kişilik özelliklerine sahip çalışanların daha yeşil örgütsel davranış gösterdikleri belirlenmeye çalışılmıştır. Elde edilen verilere göre katılımcıların orta düzeyde yeşil örgütsel davranışa sahip oldukları ve yeşil örgütsel davranışın tüm alt boyutlarında orta düzeyde davranışlara sahip oldukları belirlenmiştir. Ayrıca katılımcıların orta düzeyde deneyime açıklık; yüksek düzeyde uyumluluk, vicdanlılık, dışa dönüklük; orta-yüksek düzeyde duygusal dengeye sahip oldukları belirlenmiştir. Araştırmadan elde edilen regresyon bulguları, kişilik özelliklerinin çalışanların yeşil örgütsel davranışları üzerinde olumlu ve istatistiksel açıdan anlamlı etkiye sahip olduğunu ortaya koymuştur. Kişilik özelliklerinin alt boyutlarının yeşil örgütsel davranış üzerindeki etkileri incelendiğinde, kişilik özelliklerinden yalnızca birinin (duygusal denge) yeşil örgütsel davranış üzerinde istatistiksel açıdan anlamlı etkisi olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yeşil örgütsel davranış, kişilik özellikleri, alt boyutlar, örgütsel davranış, yeşil davranış

JEL Sınıflandırma Kodları: M10, M12, M14.

Geliş Tarihi (Received):25.03.2021- Kabul Edilme Tarihi (Accepted): 12.05.2022

Atıfta bulunmak için / Cite this paper:

Erbaşı, A., Çalışkan, A. ve Akdeniz, G. (2022). The Effect of Personality Traits on Green Organizational Behavior. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İİBF Dergisi*, 12 (2), 154-185. Doi: 10.18074/ckuiibfd.903230.

1. Introduction

Personality traits are an important concept that has been the subject of research in many fields such as psychology, based on many theoretical foundations and are fundamentally associated with attitudes and behaviors consisting of individual differences. The personality traits of individuals have attracted the attention of other fields of science, and the number of researches on this issue has increased rapidly, especially in recent years in the field of business science. Empirical findings that personality traits are an element that drives the behavior of the employees attract business and academics working in this field to improve employee performance. In addition, it is witnessed those businesses are resorting to strategies for environmental behavior in order to make a difference in the competitive environment that occurs during the globalization process as well as ensure a competitive advantage.

Personality traits and behaviors are intertwined concepts that sometimes form each other's cause or consequence. Each individual can have different personality traits. These differences can also cause the employee's behavior to differ. On the assumption that the personality traits of the employee can guide their behavior within the organization, the purposes of this research are to examine the effect of the personality traits of the employees on green organizational behavior, one of the most popular concepts of recent times. In this study, a conceptual framework was established primarily on personality traits and the concept of green organizational behavior, and various hypotheses for the purposes were developed in this process. Then, information about the methodology of the research was given and the results were discussed by transferring the findings.

2. Conceptual Framework

2.1. Green Organizational Behavior

After the Second World War, when industrial production and consumption reached an irresistible rate, some results emerged such as industrialization, the destruction of natural habitats, and the increasing use of fossil fuels. In order to minimize the threats that arise in this context, there have been some changes in the culture of rapid economic growth, urbanization, and consumption by creating new economic pressures; this change has emerged with the effect of green philosophy as the concept of the green economy (Asici and Sahin, 2012, p.22; Scully, 2013, p.8). Business policies together with the implementation of the concept of green economy redefined within the framework of basic insights such as environmental protection, less pollution, less waste production, more recycling, mobility, transportation systems, the use of renewable energy sources, and the safeness of products for the ecosystem (Yesil and Fidan, 2017, p.608; Ozkaya, 2010, p.249).

The new concept, which is included in the literature as the green economy, has brought green concepts such as green work, green working/labor/workforce, green organization, and green behavior. However, the green concept is a concept that is difficult to conceptualize and measure. Because the perspective of the green concept can vary from person to person, or it can vary from society to society (Erbasi, 2019, p.4).

The theory that is most commonly applied in the literature to explain the concept of green behavior, which is included in the green concept and expresses an environmental approach to behaviors, is the "Norm Activation Model" which primarily sees it as a socially motivating element (Schwartz, 1977, p.225). In line with this model, a few basic works contribute to the disclosure of green behaviors such as moral norms, energy saving, recycling, travel mode selection, and green purchasing (Bamberg and Muser, 2007, p.15).

The green concept has been explored in various studies in areas such as life values (Vatansever, Lilic and Dinler, 2017), green marketing (Ustunay, 2008; Ozkaya, 2010; Celik, 2014), green human resource management (Tariq, Jan and Ahmad, 2014; Uslu and Kedikli, 2017), green supply chain (Cheng and Sheu, 2012), green economy (Ozsoy, 2011; Tutar, 2015; Ozcag and Hotunluoglu, 2015; Demirtas, 2017), green tourism (Tutar, 2015), green employment (Topal and Ozer, 2014; Reyhan and Duygu, 2015; Gersil and Kalfaoglu, 2018), green jobs (Gunaydin, 2015; Yesil and Fidan, 2017; Basol, 2018), sustainable/green initiatives (Basol, 2013; Chang and Chen, 2013; Keskin, 2015; Kapusuz and Cavus, 2017), green management (Akatay and Aslan, 2008), business success (Senocak and Bursali, 2018), employee commitment (McCunn and Gifford, 2012), sustainability psychology (Bartlett, 2011), feelings of pride and guilt (Onwezen, Antonides and Bartels, 2013). However, the number of researches where the concept of green is addressed directly in the organizational behavior literature is quite limited.

There are legal regulations that examine the environmental effect of businesses. Although not included in the legislation, businesses are trying to transform employee behavior within the organization in a way that contributes to sustainable environmental formation. In light of this information, the concept of green organizational behavior is expressed as a tendency to exhibit environmentally friendly organizational behaviors by the employees in the organization (Erbasi and Ozalp, 2016, p.298). While the use of green organizational behavior in the field of business is very limited, it is often associated with green approaches. In these researches, green organizational behavior is treated as a result or cause of the environmentalist approach.

Very few studies have been directly conducted on the concept of green organizational behavior in national and international literature. In these researches, the concept of green organizational behavior is the subject of integration with different areas in sectors such as the public sector (Forstater, 2006; Baykan, 2009;

Deschenes, 2013; Korucuk and Mert, 2017), tourism sector (Erbasi and Ozalp, 2016; Atay, Temirkanova and Gokdemir, 2017), service sector (Chen, 2011; Kurnaz and Ozdogan, 2017; Kim, Kim, Han, Jackson and Ployhart, 2017), industrial sector (Harvey, Bpsco and Emanuele, 2010; Kim et al., 2017; Shen, Dumont and Deng, 2018) healthcare sector (Moore, Chen, Lee, LeBlanc, Fleming and Caban-Martinez, 2016).

In the literature, very few studies have been conducted on the sub-dimensions of green organizational behavior. For these few types of research, Stern (2000) attributes green organizational behavior to environmental activism (participation in environmental organizations and activities), non-activist behavior in the institutional sphere (supporting environmental public policies), and private field environmentalism (individual environmental behavior). Norton, Zacher and Ashkanasy (2014) have examined green organizational behavior in two dimensions mandatory behaviors and voluntary behaviors. Some researchers examine green organizational behavior as public behavior and individual activist behavior (Ones and Dilchert, 2012, p.455). Erbası (2019) addresses the sub-dimensions of green organizational behavior within the scope of the green organizational behavior scale developed for Turkish business organizations in five dimensions: Environmental sensitivity, environmental participation, economic sensitivity, green purchasing, and technological sensitivity. Accordingly, environmental sensitivity is the tendency of employees to perform environmental behavior at the workplace in their daily lives. Environmental participation is the participation of the employee in environmentally friendly activities and rules that find the area of practice in the business. Economic sensitivity is that the employee behaves environmentally in the organization by considering economic reasons. Green purchasing is the choice of eco-friendly products for use in the business. Technological sensitivity is when the employee exhibits environmentally friendly behaviors during the use of technological equipment in the workplace (Erbasi, 2019, p.15).

2.2. Personality Traits

The concept of personality, derived from the Latin word "persona", means the mask worn on their faces in accordance with the roles of theatre actors in the old Roman period and it was used as a word that replaced certain personality traits (Aytac, 2000, p.153). On the other hand, there is no generally accepted definition of personality concept in the literature. Since the concept of personality is associated with numerous science areas, it is seen that each develops definitions for its own merits. This concept, which has a wide range in psychology, in particular, can be collected into five categories based on a theoretical basis: psychoanalytic definitions, phonological definitions, social definitions, cognitive definitions, and definitions of personality traits. When looking at these definitions of the concept of personality with differences of opinion, it is seen that individual differences are brought to the fore and treated as a kind of theoretical structure and consistent

patterns of behavior (Inanc and Yerlikaya, 2012, p.3). To give a general definition, personality is distinctive traits specific to one and the whole of spiritual qualities (TDK, 2020).

When national and international literature is examined, personality traits are examined in various sectors such as the education sector (Chamorro-Premuzic, Furnham, Dissou and Heaven, 2005; Bassili, 2006; Alacatli, 2013; Atak, 2013), healthcare sector (Block, 2010; Gozmen, 2015; Bucourt et al., 2017), tourism sector (Cetin and Sahin, 2018). Also, personality traits are examined in various areas such as personality variables (Graziano and Ward, 1992; McCrae, 1993; Swanson, 1999; Avery, 2003; Bacanli, Ilhan and Aslan, 2009; Cotter and Fouad, 2011), professional typology (Costa, McCrae and Holland, 1984; Barrick and Mount, 1991; Borges and Gibson, 2005; Demirci, 2017), guidance (Bitlisli, Dinc, Cetinceli and Kaygisiz, 2013), individual innovation (Cetin and Sahin, 2018), adolescent personality (Kulig et al., 2019), adult temperament style (Wechsler, Benson, Machado, Bachert and Gums, 2018), adaptation (Rammstedt, Danner, Soto and John, 2018), demographic variables (Rammstedt, Kemper and Borg, 2013; Chiorri, Garbarino, Bracco and Mahnavita, 2015; Soto and John, 2017), emotional intelligence (Siegling et al., 2015), career development (Aytac, 1997; Pishkin, 2012), meta-analysis (Larson, Rottinghaus and Borgen, 2002; Barrick, Mount and Gupta, 2003; Anderson, Jackson and Russell, 2013; Hamby, Taylor, Snowden and Peterson, 2015). In addition, it is seen in the literature that there are researches for developing different measurement tools for measuring personality traits (McCrae and Costa, 1989; Trapnell and Wiggins, 1990; Goldberg, 1992; Watson, Hubbard and Wiese, 2000) and researches for improving the existing scales (Piedmont, McCrae and Costa, 1991; Gosling, Rentfrow and Swann, 2003; Bacanli et al., 2009).

In a significant part of the research, personality is a concept that the employee has and describes his work behavior by predicting (Barrick and Mount, 2005: 359). In most decision-making processes taken within organizations as a reflection of this perspective, personality traits are considered as a parameter as important as general mental abilities (Dunn, Mount, Barrick and Ones, 1995, p.501). Holland supports this argument by stating that understanding the behavior of employees in the organizational environment depends on the personality traits of the employees and the working environment in which they live (Mumme, 1997, pp.21-22). So much of the findings of the research escarpments in various sectors and fields mentioned above in the literature revealed that personality traits affect working behavior within the organization. Based on these assumptions and findings, this research claimed that the personality traits of the employees could guide green organizational behavior. For this purpose, H1 was developed as the main hypothesis of the research.

H1: Personality traits have an effect on green organizational behavior.

Since the 1980s, various opinions have been put forward about the concept of personality, which has been the subject of scrutiny in many areas. Among them, the most widely accepted view is the "Five-Factor Model", first revealed by Goldberg in 1981. The five factor models were transformed into a five-dimensional scale and brought to the literature by researching personality traits by McCrae and Costa (1992, pp.229-237). The combination of each of these dimensions creates sub-components that create general personality traits (Kulig, Cullen, Wilcox and Chouhy, 2019, p.179).

In addition to that the basic assumptions of the five-factor personality model are that individual differences have a universal quality that can be encoded in all languages all over the world and that it is possible to make a classification that shows the personality structure of the individual based on the diversity that can be expressed in the form of words and these words. The five-factor personality model tries to explain the personality traits discovered with five key factors: openness to experience, agreeableness, emotional stability, conscientiousness, and extraversion (Goldberg, 199, p.26-27; McCrae and Costa, 1999, p.159; Bitlisli et al., 2013, p.461; Demirci, 2017, pp. 21-29).

The factor of openness to experience is defined as being open to experiences rather than openness in interpersonal relationships. Also, it means the authenticity and complexity of the individual's mental and experiential life (Burger, 2006, p.152; McCrae and John, 1992, p.179). The factor of openness to experience, which has not been a consensus in the literature, is associated with trends, lifestyles, and preferences rather than the abilities of people in Turkish (Gunes, 2016, p.21). Those who are open to experience are mostly people who are open to new lives and are complex. These employees are more non-traditional and creative than other employees (Gosling et al., 2003, p.508). In this context, H2 hypothesis has been established on the assumption that openness to experience employees will exhibit more green-oriented behavior within the organization relatively to those who are not open to experience (they are individuals with relatively more environmental sensitivity, more environmental participation, more economic sensitivity, more green purchasing behavior, and more technologically sensitivity individuals).

H2: Being open to experience has an effect on green organizational behavior and dimensions (a) environmental sensitivity, (b) environmental participation, (c) economic sensitivity, (d) green purchasing, (e) technological sensitivity.

The factor of agreeableness is in the opposite direction from conflict and competition; and it is associated with cooperation and reconciliation in a positive direction (Graziano, Jensen-Campbell and Hair, 1996, p.821). This dimension emphasizes the human direction of individuals and it expresses some traits such as friendly attitudes, understanding, tolerance, forgiveness, warmth, and altruism (Digman, 1990, p.423; McCrea and John, 1992, p.178). Compliant employees are individuals with sympathetic and friendly characteristics and they do not approach

other employees in a relatively critical and combative way (Gosling et al., 2003, p.508). In this context, the H3 hypothesis has been established on the assumption that agreeableness employees will exhibit more green-oriented behavior within the organization relatively to those who are not sympathetic and friendly but critical and combative (non-compliant) (they are individuals with relatively more environmental sensitivity, more environmental participation, more economic sensitivity, more green purchasing behavior, and more technological sensitivity individuals).

H3: Being agreeable has an effect on green organizational behavior and dimensions (a) environmental sensitivity, (b) environmental participation, (c) economic sensitivity, (d) green purchasing, (e) technological sensitivity.

The factor of emotional stability places individuals to a point on the continuity of emotional stability and personal harmony by comparing emotional stability with feelings of being anxious (Alacatli, 2013, p.31). It covers balancing traits such as guilt, irritability, sadness, and fear (McCrae and Costa, 1999, p.164). Emotional stability is the ability of the individual to balance their emotions according to time and environment. More emotional stability individuals are calm compared to others, they are not easily disappointed and do not be concerned about every event (Gosling et al., 2003, p.508). In this context, H4 hypothesis has been established on the assumption that emotional stability employees will exhibit more green-oriented behavior within the organization relatively to those who are anxious and very quickly disappointed employees (they are individuals with relatively more environmental sensitivity, more environmental participation, more economic sensitivity, more green purchasing behavior, and more technological sensitivity individuals).

H4: Being emotionally stable has an effect on green organizational behavior and dimensions (a) environmental sensitivity, (b) environmental participation, (c) economic sensitivity, (d) green purchasing, (e) technological sensitivity.

The factor of conscientiousness is associated with some concepts such as following norms and rules, planning jobs, organizing, being reliable and target-oriented, and being disciplined. Those who do not have conscientiousness tend to be careless, irregular, and less comprehensive (Aliyev, 2008, p.43). Conscientiousness refers to the individual being reliable and disciplined and exhibiting relatively careful behavior to others (Gosling et al., 2003, p.508). H5 hypothesis has been created on the assumption that conscientiousness employees will exhibit more green-oriented behavior within the organization relatively to those who are not conscientiousness and careless employees (they are individuals with relatively more environmental sensitivity, more environmental participation, more economic sensitivity, more green purchasing behavior, and more technological sensitivity individuals).

H5: Being conscientious has an effect on green organizational behavior and dimensions (a) environmental sensitivity, (b) environmental participation, (c) economic sensitivity, (d) green purchasing, (e) technological sensitivity.

The factor of extraversion includes sociality, efficacy, sympathetically, assertiveness, positive sentimentality, and talk ability. It is expressed as the opposite the introversion (timidity, calmness, silence, willingness to be alone) (McShane and Von Glinow, 2005, p.40). Extraversion refers to the individual being more intimate towards the external environment, not timider and quiet than others (Gosling et al., 2003, p.508). As a personality trait, H6 hypothesis has been created on the assumption that extraversion employees will exhibit more green-oriented behavior within the organization relatively to those who are introversion employees (they are individuals with relatively more environmental sensitivity, more environmental participation, more economic sensitivity, more green purchasing behavior, and more technologically sensitivity individuals).

H6: Being extraversion has an effect on green organizational behavior and dimensions (a) environmental sensitivity, (b) environmental participation, (c) economic sensitivity, (d) green purchasing, (e) technological sensitivity.

The research model established in accordance with the hypotheses developed could be seen in Figure 1.

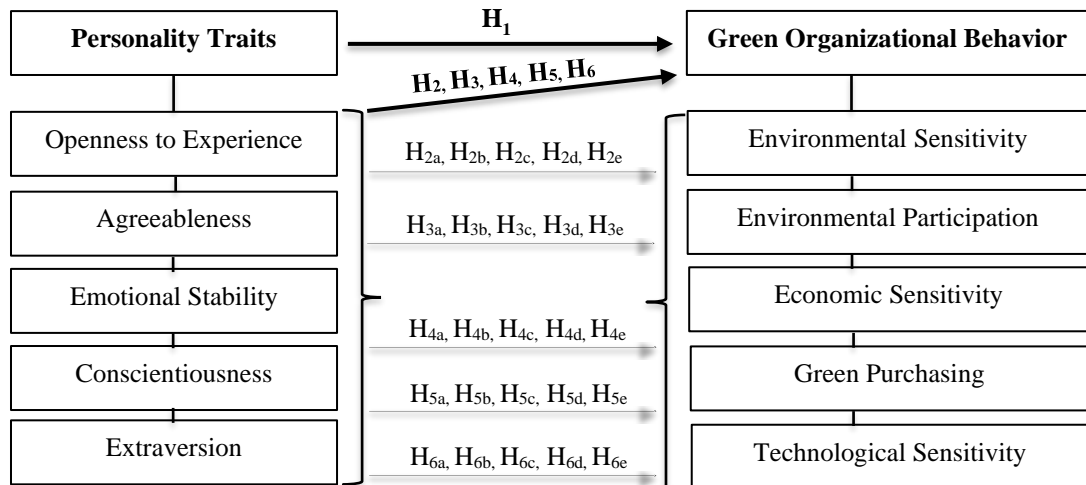

Figure 1. Research's Model

3. Research Methodology

3.1. Research Question and Purpose

In this research, the answer to question a is sought that "Does the personality traits of the employees affect the green organizational behavior?". Based on this, the main purpose of the research is to examine the effect of the personality traits of employees on green organizational behavior, and thus to determine which personality traits employees exhibit more green organizational behavior.

3.2. Universe and Sample

The effect of the employee's personality traits on the green organizational behavior may differ at the sectoral levels. Because in some sectors, the concept of green can come to the forefront compared to other sectors in terms of both consumer expectations and the requirements of the sector. There are 8 textile enterprises operating in Konya Organized Industrial Zone. Among these, 5 companies (employees) who agreed to participate in the research are determined as the universe of the research (N=322). The reason why the textile sector is chosen as the universe in the research is that the concepts of green and environment are directly related to the textile sector in all aspects and thus the findings obtained as a result of the research are thought to be more meaningful. The analysis continued on 106 face-to-face questionnaires, which are considered to contain complete and healthy data among the returnable questionnaires for the research in which the participants are recruited within the framework of the principle of voluntarism (n=106). Questionnaire technique is used as data collection technique in the research.

When looking at the demographic characteristics of the sample that participated in the study, it was seen that 51.9% of the participants were female, while 48.1% were male. More than half (56.6%) of the participants were in the 30-49 age range, 39.6% were 18-29 years old, and overall (78.3%) were high school and lower education students. In addition, 40.6% of respondents had the minimum wage and below income level, while more than half (54.7%) had income between TL 2220 and 3999. While 36.8% of the employees surveyed had 4-7 years of experience in the textile industry, 33% had 1-3 years of experience in the textile industry, while 37.7% had experience in 1-3 years and 27.4% had 4-7 years of experience. 74.5% of respondents work in the production and 12.3% in the marketing department, and 95.3% have employee status, and only 4.7% have administrative status.

Normality testing has been conducted to determine whether the data obtained meets parametric testing conditions. Shapiro-Wilk and One Way ANOVA tests resulted in a p-value greater than 0,05. As a result, all data is homogeneous and 95% safely and normally distributed. In addition, the data meets the measurement format required for parametric tests, the independence of groups, and the size of the sample (n>30).

3.3. Measurement Tools

A three-part survey form was designed for the study. The first part of the survey includes the "Green Organizational Behavior Scale" consisting of 5 dimensions and 27 items developed by Erbası (2019) to measure the green organizational behavior of the participants (Appendix-A). There are various studies that have used the green organizational behavior scale we used in the research in the literature and have obtained sufficient valid and reliable results (Kerse et al., 2021; Sönmez, 2020; Köşker and Güner, 2020; Gürsel, 2020; İyigün et al., 2020). In the first part of the survey, it used the Likert Scale of 5 by the original usage on the scale: "(1) Never, (2) Rarely, (3) Occasionally, (4) Often, (5) Always. While (1) represents low green organizational behavior, (5) represents high green organizational behavior. As the evaluations were made, the closer to 5 refers that the employee exhibits more green organizational behavior, and the closer to 1 refers that the employee exhibits less green organizational behavior. In the second part of the survey, the "Ten-Item Personality Scale" consisting of 5 dimensions and 10 items, developed by Gosling et al. (2003) and adapted to Turkish by Atak (2013), was used (Appendix-B). In the second part of the survey, it used the Likert Scale of 7 by the original usage on the scale: "(1) I absolutely disagree, ..., (7) I absolutely agree". While (1) represents a low display of the specified personality trait, (7) represents a high display of the specified personality trait. As the evaluations were made, the closer to 7 refers that the employee has a lot of relevant personality traits, and the closer to 1 refers that the employee has less relevant personality traits. In the third and final section, there are 6 items to question the demographic characteristics of the participation. Selcuk University Social and Humanities Scientific Research and Publication Ethics Board Report no. 17.03.2020 and 29110 got approval as the scale used in the research was suitable for scientific research and publication ethics. The data was analyzed through the SPSS 24.0 program.

Kaiser Meyer Olkin (KMO) Test and Bartlett Test findings were examined to check the suitability of the data set obtained by the scales of factor analysis and the findings were shown in Table 1.

Table 1: KMO and Barlett Test Values for Scales

	Green Organizational Behavior Scale	Personality Traits Scale
Kaiser-Meyer-Olkin Sample Sufficiency Test	0,892	0,847
Bartlett Sphericity Test	Chi-square (χ^2)	2019,153
	Degree of Freedom (df)	45
	Sig. (p)	0,000

KMO test value was determined as 0,892 for the green organizational behavior scale and as 0,847 for the personality traits scale. These results are above acceptable rates. Thus, it was concluded that the sample size was sufficient and that the data set was in line with factor analysis. The Bartlett Sphericity Test, which tests the hypothesis of whether the correlation matrix is equal to the unit matrix, has produced statistically significant χ^2 results for both scales ($\chi^2=2019,153$, $df=351$, $p=0,000$ for the green organizational behavior scale; $\chi^2=549,542$, $df=45$, $p=000$ for personality traits scale). Accordingly, variables for both scales are suitable for factor analysis.

Descriptive factor analysis was applied for validity tests of factor structures on the green organizational behavior scale used in the study, and Cronbach Alpha values were examined to test the reliability of the scales and the findings were presented in Table 2.

Table 2: Explanatory Factor Analysis Findings and Cronbach Alpha Values of the Green Organizational Behavior Scale

Scale and Dimensions	Eigenvalues	Announced Variance	Cron. Alpha
Environmental Sensitivity	5,232	19,379	0,909
Environmental Participation	4,527	16,766	0,876
Economic Sensitivity	3,539	13,107	0,860
Green Purchasing	3,013	11,16	0,839
Technological Sensitivity	2,303	8,531	0,788
Green Organizational Behavior Scale		68,943	0,954

In factor analysis results, the higher variance rates show that the stronger the scale. Variance rates ranging from 40% to 60% in Social Sciences are considered sufficient (Tavsancil, 2019, p.46). According to the descriptive factor analysis findings of the green organizational behavior scale (Table 2), the total variant of the environmental sensitivity factor is 19,379%, the environmental participation factor is 16,766%, the economic sensitivity factor is 13,107%, the green purchasing factor is 11.16%, and the technological sensitivity factor is 8,531%. The 5 factors account for 68,943% of the variance in total. When the Cronbach Alpha test values were examined to achieve the reliable findings of the green organizational behavior scale, it was observed that the environmental sensitivity factor is 0.909, the environmental participation factor is 0.876, the economic sensitivity factor is 0.860, the green purchasing factor is, 0.839 and the technological sensitivity factor is 0.788. The Cronbach Alpha value of the green organizational behavior scale with 27 items is 0.954 which shows that the scale is reliable.

Descriptive factor analysis was applied for validity test of factor structures on the personality traits scale, and Cronbach Alpha values were examined to test the reliability of the scales and the findings were presented in Table 3. According to the factor analysis findings on the personality traits scale, the openness to experience factor represents 22,379%, the agreeableness factor is 17,981%, the emotional stability factor is 17,356%, the conscientiousness factor is 14,395% and the extraversion factor is 13,478%. The 5 factors account for 85,589% of the variance in total. When the Cronbach Alpha test values were examined to achieve the reliability findings of the personality traits scale, it was observed that the openness to experience factor has a reliability value of 0.680, agreeableness factor is 0.760, the emotional stability factor is 0.742, conscientiousness factor is 0.767 and the extraversion factor is 0.768. The Cronbach Alpha value of the scale of the 10 items of personality traits was found as 0.881 which shows that the scale has sufficient reliability. Although the gap to openness to experience factor from the lowest factor of the personality traits scale is slightly below the expected 0.70 cronbach alpha value, it has been deemed appropriate because the scale has been used in numerous research in a wide variety of universes and samples in Turkey and the value is close to the expected value.

Table 3: Explanatory Factor Analysis Findings and Cronbach Alpha Values of the Personality Traits Scale

Scale and Dimensions	Eigenvalues	Announced Variance	Cron. Alpha
Openness to Experience	2,238	22,379	0,680
Agreeableness	1,798	17,981	0,760
Emotional Stability	1,736	17,356	0,742
Conscientiousness	1,44	14,395	0,767
Extraversion	1,348	13,478	0,768
Personality Traits Scale		85,589	0,881

4. Findings

The average and standard deviation values of the variables used in the study have been examined and the results are shown in Table 4. Accordingly, the average green organizational behavior of the participation is 3,4168 (moderate). When the participants' views on the sub-dimensions of green organizational behavior are evaluated, they have a moderate level of environmental sensitivity ($\bar{x}$ =3,6053), moderate level of environmental participation ($\bar{x}$ =3,3693), moderate level of economic sensitivity ($\bar{x}$ =3,2736), moderate level of green purchasing ($\bar{x}$ =3,2854) and a moderate level of technological sensitivity ($\bar{x}$ =3.4403). In addition, when the participation' average findings of personality traits are evaluated, it has been determined that employees have a moderate level of openness to experience ($\bar{x}$ =4.8113), high levels of agreeableness ($\bar{x}$ =5.3679), moderate-high level of

emotional stability ($\bar{x}=5,000$), high levels of conscientiousness ($\bar{x}=5.4717$) and high level of extraversion ($\bar{x}=5.1887$).

Table 4: Average and Standard Deviation Findings for Variables (n= 106)

Scales and Dimensions	Lowest Value	The Highest Value	Average Value	Standard Deviation
1. Green Organizational Behavior	1,81	5	3,4168	0,66565
2. Environmental Sensitivity	1,88	5	3,6053	0,73287
3. Environmental Participation	1,43	5	3,3693	0,75384
4. Economic Sensitivity	1,4	5	3,2736	0,84327
5. Green Purchasing	1,25	5	3,2854	0,7757
6. Technological Sensitivity	1,33	5	3,4403	0,87353
7. Personality Traits	2,3	7	5,1679	0,94874
8. Openness to Experience	1	7	4,8113	1,22173
9. Agreeableness	1,5	7	5,3679	1,22144
10. Emotional Stability	1,5	7	5,0000	1,24212
11. Conscientiousness	1,5	7	5,4717	1,2283
12. Extraversion	1,5	7	5,1887	1,17403

To examine the relationship between dependent and independent in the study, Pearson correlation analysis was performed and correlation findings were shown in Table 5. According to the analysis results, it has been determined that statistically positive and significant relationship between green organizational behavior and personality traits ($r=0,384$; $p<0,01$), openness to experience ($r=0,198$; $p<0,05$), agreeableness ($r=0,309$; $p<0,01$), emotional stability ($r=0,426$; $p<0,01$) and conscientiousness ($r=0,388$; $p<0,01$). Again, according to the research findings, it has been determined that statistically positive and significant relationship between personality traits and environmental sensitivity which is one of the lowest dimensions of green organizational behavior ($r=0,306$; $p<0,01$), environmental participation ($r=0,329$; $p<0,01$), economic sensitivity ($r=0,347$; $p<0,01$), green purchasing ($r=0,289$; $p<0,01$) and technological sensitivity ($r=0,390$; $p<0,01$).

Table 5: Correlation Findings of Variables (n= 106)

Scales and Dimensions	PT	OE	A	ES	C	E
Green Organizational Behavior	0,384**	0,198*	0,309**	0,426**	0,388**	0,169
Environmental Sensitivity	0,306**	0,098	0,251**	0,326**	0,325**	0,189
Environmental Participation	0,329**	0,222*	0,286**	0,358**	0,366**	0,037
Economic Sensitivity	0,347**	0,240*	0,257**	0,375**	0,333**	0,138
Green Purchasing	0,289**	0,128	0,192*	0,322**	0,255**	0,225*
Technological Sensitivity	0,390**	0,153	0,335**	0,483**	0,361**	0,178

PT: Personality Traits, OE: Openness to Experience, A: Agreeableness, ES: Emotional Stability, C: Conscientiousness, E: Extraversion

** Correlation is significant at the 0.01 level. * Correlation is significant at the 0.05 level.

In the study, regression analysis was performed to examine the effect of personality traits on green organizational behavior. The findings were shown in Table 6. Accordingly, personality traits have significantly enhanced green organizational behavior ($R^2=0,148$; $p=0,000$). As a result, it was determined that personality traits have a positive and statistically significant effect on green organizational behavior.

Table 6: Regression Analysis Findings for the Effect of Personality Traits on Green Organizational Behavior

Dependent Variable	R ²	Independent Variable	B	P.P.	t	β	p	F
Green Organizational Behavior	0,148	Constant	2,023	0,334	6,062		0,000	18,041
		Personality Traits	0,27	0,064	4,247	0,384	0,000	

R= 0,384, * p<0,05

In the study, multiple linear regression analysis was performed to examine whether sub-dimensions of personality traits have an effect on the employee's green organizational behavior, and the findings were shown in Table 7. Accordingly, it was observed that only one of the personality traits variables included in the model contributed to the model. According to these findings, it is determined that the emotional stability factor significantly affects green organizational behavior ($\beta=0,366$; $p<0,05$). In contrast, openness to experience, agreeableness, conscientiousness, and extraversion factors has no statistically significant effect on green organizational behavior.

Table 7: Multiple Linear Regression Analysis Findings for the Effect of Personality Traits Dimensions on Green Organizational Behavior

Dependent Variable	R ²	Independent Variable	β	p	F
Green Organizational Behavior	0,206	Openness to Experience	-0,097	0,402	5,193
		Agreeableness	-0,107	0,466	
		Emotional Stability	0,366	0,013*	
		Conscientiousness	0,274	0,084	
		Extraversion	-0,021	0,828	

R= 0,384, * p<0,05

In the study, multiple linear regression analysis was performed to examine the effect of sub-dimensions of personality traits on environmental sensitivity which is a sub-dimension of green organizational behavior, and the findings were shown in Table 8. Accordingly, it was determined that none of the personality traits in the model effect significantly environmental sensitivity.

Table 8: Multiple Linear Regression Analysis Findings for the Effect of Personality Traits Dimensions on Environmental Sensitivity

Dependent Variable	R ²	Independent Variable	β	p	F
Environmental Sensitivity	0,148	Openness to Experience	-0,182	0,132	3,465
		Agreeableness	-0,065	0,669	
		Emotional Stability	0,236	0,121	
		Conscientiousness	0,303	0,065	
		Extraversion	0,034	0,738	

R= 0,384

In the study, multiple linear regression analysis was performed to examine the effect of sub-dimensions of personality traits on environmental participation which is a sub-dimension of green organizational behavior, and the findings were shown in Table 9. Accordingly, it was observed that only one of the personality traits variables included in the model contributed to the model. According to these findings, it is determined that the conscientiousness factor significantly affects green organizational behavior ($\beta=0,323$; $p<0,05$). In contrast, openness to experience, agreeableness, emotional stability, and extraversion factors has no statistically significant effect on environmental participation.

Table 9: Multiple Linear Regression Analysis Findings for the Effect of Personality Traits Dimensions on Environmental Participation

Dependent Variable	R ²	Independent Variable	β	p	F
Environmental Participation	0,175	Openness to Experience	-0,047	0,693	4,241
		Agreeableness	-0,067	0,657	
		Emotional Stability	0,256	0,087	
		Conscientiousness	0,323	0,046*	
		Extraversion	-0,156	0,124	

R= 0,418, * $p<0,05$

In the study, multiple linear regression analysis was performed to examine the effect of sub-dimensions of personality traits on economic sensitivity which is a sub-dimension of green organizational behavior, and the findings were shown in Table 10. Accordingly, it was observed that only one of the personality traits variables included in the model contributed to the model. According to these findings, it is determined that the emotional stability factor significantly affects economic sensitivity ($\beta=0,339$; $p<0,05$). In contrast, openness to experience, agreeableness, conscientiousness, and extraversion factors has no statistically significant effect on economic sensitivity.

Table 10: Multiple Linear Regression Analysis Findings for the Effect of Personality Traits Dimensions on Economic Sensitivity

Dependent Variable	R ²	Independent Variable	β	p	F
Economic Sensitivity	0,156	Openness to Experience	0,032	0,786	3,701
		Agreeableness	-0,131	0,389	
		Emotional Stability	0,339	0,026*	
		Conscientiousness	0,173	0,287	
		Extraversion	-0,017	0,864	

R= 0,395, * p<0,05

In the study, multiple linear regression analysis was performed to examine the effect of sub-dimensions of personality traits on green purchasing which is a sub-dimension of green organizational behavior, and the findings were shown in Table 11. Accordingly, it was observed that only one of the personality traits variables included in the model contributed to the model. According to these findings, it is determined that the emotional stability factor significantly affects green purchasing ($\beta=0,344$; $p<0,05$). In contrast, openness to experience, agreeableness, conscientiousness, and extraversion factors has no statistically significant effect on green purchasing.

Table 11: Multiple Linear Regression Analysis Findings for the Effect of Personality Traits Dimensions on Green Purchasing

Dependent Variable	R ²	Independent Variable	β	p	F
Green Purchasing	0,128	Openness to Experience	-0,053	0,659	2,938
		Agreeableness	-0,151	0,331	
		Emotional Stability	0,344	0,026*	
		Conscientiousness	0,105	0,523	
		Extraversion	0,116	0,264	

R= 0,358, * p<0,05

In the study, multiple linear regression analysis was performed to examine the effect of sub-dimensions of personality traits on technological sensitivity which is a sub-dimension of green organizational behavior, and the findings were shown in Table 12. Accordingly, it was observed that only one of the personality traits variables included in the model contributed to the model. According to these findings, it is determined that the emotional stability factor significantly affects technological sensitivity ($\beta=0,513$; $p<0,01$). In contrast, openness to experience, agreeableness, conscientiousness, and extraversion factors does not have a statistically significant effect on technological sensitivity.

Table 12. Multilinear Regression Analysis Findings for the Effect of Personality Traits Dimensions on Technological Sensitivity

Dependent Variable	R ²	Independent Variable	β	p	F
Technological Sensitivity	0,251	Openness to Experience	-0,157	0,165	6,695
		Agreeableness	-0,075	0,6	
		Emotional Stability	0,513	0,000*	
		Conscientiousness	0,154	0,317	
		Extraversion	-0,018	0,855	

R= 0,501, * p<0,01

5. Result

Green organizational behavior, a new concept in the field of management, has recently received a lot of attention. When the literature was examined, there was no research on the relationship between green organizational behavior and personality traits. In this study, it was tried to determine which personality traits employees behaved in more green organizational behavior. For this purpose, a conceptual framework was primarily established on concepts of personality traits and green organizational behavior, and various hypotheses for the purposes were developed in this process. Then, information about the methodology of the research and the findings were given.

The data obtained by 106 employees in the survey application were analyzed in the universe of employees in 5 textile enterprises located in Konya province center. Pearson Correlation Analysis was performed to determine whether there is a significant correlation between variables after analyzing the validity and reliability of the scales used in the research. As a result of the findings, there is a meaningful and positive relationship between personality traits and green organizational behavior. Also, there is a meaningful and positive relationship between four sub-dimensions of personality traits (openness to experience, agreeableness, emotional stability, conscientiousness) and green organizational behavior. But there is not a statistically significant relationship between the extraversion dimension, which is another dimension of personality traits, and green organizational behavior.

It has been determined that the participants generally have a moderate level of green organizational behavior and have a moderate level of behavior in all sub-dimensions of green organizational behavior (environmental sensitivity, environmental participation, economic sensitivity, green purchasing, technological sensitivity). In addition, participants have a moderate level of openness to experience; have high level of agreeableness, conscientiousness, extraversion traits, and have a moderate level of emotional stability.

Regression findings from the study revealed that personality traits have a positive and statistically significant effect on the green organizational behavior of employees. According to this, the hypothesis of "H1: Personality traits have an effect on green organizational behavior." has been accepted. According to the results obtained, green organizational behavior is explained by 14,8% of the variance of personality traits. In other words, 14,8% of employees' green organizational behavior is explained by personality traits. According to this result, a unit of standard deviation in the personality traits of the employees involved in the research provides a 0,148-unit standard deviation increase on green organizational behavior. Relationship between variables can be expressed as $F_{(1,104)}=18,041$; $p<0,05$.

According to the findings of multiple linear regression analysis to examine whether sub-dimensions of personality traits have an effect on the employee's green organizational behavior, it is determined that the emotional stability factor significantly affects green organizational behavior. In contrast, openness to experience, agreeableness, conscientiousness, and extraversion factors has no statistically significant effect on green organizational behavior. Based on these findings, it was concluded that emotional stability from personality traits affects the green organizational behavior of employees in a meaningful and positive way, and green organizational behavior increases as the employee's emotional stability increases. In this context, the hypothesis of "H4: Emotional stability has an effect on green organizational behavior." has been accepted. However, the hypothesis of "H2: Being openness to experience has an effect on green organizational behavior.", "H3: Being agreeableness has an effect on green organizational behavior.", "H5: Being conscientiousness has an effect on green organizational behavior" and "H6: Extraversion has an effect on green organizational behavior." have been rejected.

According to the findings of multiple linear regression analysis to examine the effect of sub-dimensions of personality traits on environmental sensitivity which is a sub-dimension of green organizational behavior, it was determined that none of the personality traits in the model effect significantly environmental sensitivity. In this context, "H2a: Being openness to experience has an effect on environmental sensitivity.", "H3a: Agreeableness has an effect on environmental sensitivity.", "H4a: Emotional stability has an effect on environmental sensitivity.", "H5a: Being responsible has an effect on environmental sensitivity." and "H6a: Extraversion has an effect on environmental sensitivity." hypotheses have been rejected.

According to the findings of multiple linear regression analysis to examine the effect of sub-dimensions of personality traits on environmental participation which is sub-dimension of green organizational behavior, it is determined that the conscientiousness factor significantly affects green organizational behavior. In contrast, openness to experience, agreeableness, emotional stability, and

extraversion factors has no statistically significant effect on environmental participation. Based on these findings, it was concluded that conscientiousness significantly and positively affects the environmental participation of employees and increases environmental participation as employee conscientiousness increases. In this context, the “H5b: Being conscientiousness has an effect on environmental participation.” hypothesis has been accepted. However, the hypothesis of “H2b: Being openness to experience has an effect on environmental participation.”, “H3b: Being agreeableness has an effect on environmental participation.”, “H4b: Emotional stability has an effect on environmental participation.”, “H6b: Extraversion has an effect on environmental participation.” have been rejected.

According to the findings of multiple linear regression analysis to examine the effect of sub-dimensions of personality traits on economic sensitivity which is a sub-dimension of green organizational behavior, it is determined that the emotional stability factor significantly affects economic sensitivity. In contrast, openness to experience, agreeableness, conscientiousness, and extraversion factors has no statistically significant effect on economic sensitivity. Based on these findings, it was concluded that emotional stability affects the economic sensitivity of employees in a meaningful and positive way, and the employee's emotional stability increases as its economic sensitivity increases. In this context, the hypotheses of “H4c: Emotional stability has an effect on economic sensitivity.” has been accepted. However, the hypothesis of “H2c: Being open to experience has an effect on economic sensitivity.”, “H3c: Agreeableness has an effect on economic sensitivity.”, “H5c: Being responsible has an effect on economic sensitivity.” and “H6c: Extraversion has an effect on economic sensitivity.” have been rejected.

According to the findings of multiple linear regression analysis to examine the effect of sub-dimensions of personality traits on green purchasing which is a sub-dimension of green organizational behavior, it is determined that the emotional stability factor significantly affects green purchasing. In contrast, openness to experience, agreeableness, conscientiousness, and extraversion factors has no statistically significant effect on green purchasing. Based on these findings, it was concluded that emotional stability significantly and positively affects employees' green purchasing behaviors, and green purchasing behavior increases as the employee's emotional stability increases. In this context, the hypotheses of “H4d: Being emotional stability has an effect on green purchasing.” has been accepted. However, the hypothesis of “H2d: Being openness to experience has an effect on green purchasing.”, “H3d: Being agreeableness has an effect on green purchasing.”, “H5d: Being conscientiousness has an effect on green purchasing.” and “H6d: Extraversion has an effect on green purchasing.” have been rejected.

According to the findings of multiple linear regression analysis to examine the effect of sub-dimensions of personality traits on technological sensitivity which is a sub-dimension of green organizational behavior, it is determined that the

emotional stability factor significantly affects technological sensitivity. In contrast, openness to experience, agreeableness, conscientiousness, and extraversion factors has no statistically significant effect on technological sensitivity. Based on these findings, it was concluded that emotional stability from personality traits affects the technological sensitivities of employees in a meaningful and positive way, and the employee's technological sensitivity increases as the emotional stability increases. In this context, the hypotheses of "H4e: Emotional stability has an effect on technological sensitivity." has been adopted. However, the hypothesis of "H2e: Being openness to experience has an effect on technological sensitivity.", "H3e: Agreeableness has an effect on technological sensitivity.", "H5e: Being responsible has an effect on technological sensitivity." and "H6e: Extraversion has an effect on technological sensitivity." have been rejected.

As can be understood from the evaluations, it is expected that the results obtained from the research will make significant contributions to the literature. In addition, some suggestions have been developed for practitioners based on the findings obtained from the research. First of all, it has become clear that one of the issues that managers who want to encourage their employees to adopt green behaviors should pay attention to is the personality traits of the employees. When examined in more depth, the finding that being emotionally stable leads employees to green behavior is remarkable. It can be said that organizations that want to encourage their employees to engage in green behaviors within the organization should prioritize the emotional stability feature in their human resource recruitment policies. The findings show that responsible employees have a higher level of environmental involvement, emotionally balanced employees are more economically sensitive and tend to buy more green while being more technologically sensitive, which is very important for practitioners. In this context, it can be suggested that organizations that want to increase green organizational behavior should especially consider the characteristics of employees' responsibility and emotional stability.

The findings obtained from the study, could not be compared with any other study because there was no similar research conducted in the literature. However, in general, it has been found that contrary to what is expected, only some personality traits have an effect on green organizational behavior and dimensions, and a significant part does not have a statistically significant effect. During the research process, it was assumed that the responses of the participants reflect the common culture of enterprises. In addition, the first limitlessness of research is the limitation of the research universe due to time constraints. In this context, the most important limitation is that only 5 textile enterprises serving Konya province as a universe have been discussed and sector restrictions have been made when determining the universe. Also, another limitation is that the sampling was achieved under what was desired within the designated universe. Only participants who wanted to fill in the questionnaire were included. However, it is considered as the reason for the small number of employees within the universe is the implementation of a flexible

working model in businesses due to Covid-19 coronavirus pandemic. In this regard, it is thought that the results obtained by this research may be more generalized by supporting the findings from the research in which more businesses or sectors are included in the research. On the other hand, research in different sectors can allow cross-sector comparisons. It may also be possible to make more in-depth assessments by applying in broader and different universes and samples and by using qualitative research methods in addition to the survey method. It is expected that the findings obtained as a result of the research will be a reference to the subsequent research to be carried out.

Appendix-A

THE SCALE OF GREEN ORGANISATIONAL BEHAVIOR (developed by Erbaşı, 2019)

In the workplace;

Environmental Sensitivity

When I see faulty taps, toilet flush, bulbs etc. I can try to fix or forward it to the specialist.
I dispose of non-recyclable materials (such as garbage) in the waste binp.
If I need to take a small note, I prefer small or draft papers rather than large paper.
When I see unnecessary light is on, I immediately turn it off.
I throw the recyclable materials (such as paper, glass, metal, plastic, bottle, battery) into the recycle bin, or put them aside for future use.
I don't throw draft papers; use them somehow (for taking notes, doing activities etc.).
I pay attention to consume electricity efficiency.
I pay attention to consume water efficiency.

Environmental Participation

I give advice to managers or business owners about environmentally friendly practicep.
I prefer to work in environmentally friendly workplacep.
I perform organizational communication electronically (For example, sending data via email instead of printing on paper, using social media tools).
I encourage my colleagues to engage in environmentally friendly behavior.
I immediately warn if I see a person who exhibits non-environmentally friendly behavior.
I comply with environmental rules (such as not smoking).
I participate in environmentally friendly activities (eg. planting trees, watering plants).

Economic Sensitivity

Whenever I print or copy in the workplace, I use double side of the paper if possible.
I pay attention not to open the windows when heating system is working.
I do not consume water with a plastic bottle, I use a water dispenser or a water flask.
When I go to work, I use public transport / shuttle bus / bicycles, or I walk or I come and go by a single vehicle with my colleagues sitting nearby.
I use daylight during working hourp.

Green Purchasing

I direct customers to environmentally friendly products and environmentally friendly behavior.
I pay attention to the expiration date in consumer products used.
I prefer environmentally friendly products in the selection of office suppliep.
I prefer products that can be used continuously (glass cups, cloth towels, etc.), instead of disposable products (paper cups, paper towels, plastic cutlery, etc.).

Techonological Sensitivity

I do not use printers, faxes, etc. unless mandatory.
I prefer rechargeable batteries for the office materials that require battery use.
When I do not use technological devices (such as a computer), I put them into power saving / sleep mode, turn them off or unplug them.

Appendix-B

THE SCALE OF PERSONALITY TRAITS (developed by Gosling et al. (2003))

I see myself as:

Openness to Experience

Open to new experiences, complex

Conventional, uncreative

Agreeableness

Sympathetic, warm

Critical, quarrelsome

Emotional Stability

Calm, emotionally stable

Anxious, easily upset

Conscientiousness

Dependable, self-disciplined

Disorganized, careless

Extraversion

Extraverted, enthusiastic

Reserved, quiet

References

- Akatay, A. and Aslan, P. (2008). Yesil Yonetim ve Isletmeleri ISO 14001 Sertifikasi Almaya Yonelten Faktorler. *Dokuz Eylul University Journal of Social Sciences Institute*, 10 (1), 313-339.
- Alacatli, E. (2013). *Universite Ogrencilerinin Zaman Perspektifleri ile Bes Faktorlu Kisilik Ozellikleri Arasındaki Iliskinin Incelenmesi*. Master Thesis, Istanbul Arel University Institute of Social Sciences, Istanbul.
- Anderson, L., Jackson, P. E. and Russell, P. V. (2013). Greening Organizational Behavior: An Introduction to the Special Issue. *Journal of Organizational Behavior*, 34, 151-155.
- Asici, A. A. and Sahin, U. (2012). *Yesil Ekonomi*. Istanbul: Yeni Insan Publishing House.
- Atak, H. (2013). On-Maddeli Kisilik Olcegi'nin Turk Kulturu'ne Uyarlanması. *Neuropsychiatry Archive*, 50, 312-319.
- Atay, L., Temirkanova, Z. and Gokdemir, P. (2017). Tur Operatorlerinde Yesil Uygulamalar: Yesil Tur Operatoru Odulu. *MANAS Journal of Social Research*, 6 (5), 17-32.
- Avery, D. R. (2003). Personality as a Predictor of the Value of Voice. *The Journal of Psychology*, 137 (5), 435-446.
- Aytac, P. (1997). *Calisma Yasaminda Kariyer*. Istanbul: Epsilon Publishing.
- Aytac, P. (2000). *Insani Anlama Cabasi*. Bursa: Ezgi Publishing Publicationp.
- Bacanli, H., Ilhan, T. and Aslan, P. (2009). Bes Faktor Kuramina Dayali Bir Kisilik Olceginin Gelistirilmesi: Sifatlara Dayali Kisilik Testi (SDKT). *Turkish Journal of Educational Sciences*, 7 (2), 261-279.
- Bamberg, P. and Moser, G. (2007). Twenty Years After Hines, Hungerford, and Tomera: A New Meta-Analysis of Psycho-Social Determinants of Pro-Environmental Behavior. *Journal of Environmental Psychology*, 27, 14-25.
- Barrick, M. R. and Mount, M. K. (1991). The Big Five Personality Dimensions and Job Performance: A Meta-Analysis. *Personnel Psychology*, 44, 1-26.
- Barrick, M. R. and Mount, M. K. (2005). Yes, Personality Matters: Moving on to More Important Matterp. *Human Performance*, 18 (4), 359-372.

- Barrick, M. R., Mount, M. K. and Gupta, R. (2003). Meta - Analysis of the Relationship Between the Five - Factor Model of Personality and Holland's Occupational Typep. *Personnel Psychology*, 56 (1), 45-74.
- Bartlett, D. (2011). *Going Green: The Psychology of Sustainability in the Workplace*. Leicester: The British Psychological Society.
- Basol, O. (2013). Yesil İşler Sürdürülebilir Girişimlerde İnsan Onuruna Yakisır İşler ve Dusuk Karbon Ekonomisi. *KESAM Evaluation Note*, 13, 1-13.
- Basol, O. (2018). Dnyada ve Turkiye’de Yesil İşlerin Gelisimine İlişkin Bir Degerlendirme. *Financial Political and Economic Comments*, 55 (636), 71-87.
- Bassili, J. N. (2006). Promotion and Prevention Orientations in the Choice to Attend Lectures or Watch Them Online. *Journal of Computer Assisted Learning*, 22, 444-455.
- Baykan, B. G. (2009). Dnyada ve Turkiye’de Yesil Yakalılar. *BETAM Research Note*, 9 (37), 1-4.
- Bitlisli, F., Dinc, M., Cetinceli, E. and Kaygisiz, U. (2013). Bes Faktor Kisilik Ozellikleri ile Akademik Gudulenme İlişkisi: Suleyman Demirel Universitesi Isparta Meslek Yuksekokulu Ogrencilerine Yonelik Bir Arastirma. *Suleyman Demirel University Faculty of Economics and Administrative Sciences*, 18 (2), 459-480.
- Block, J. (2010). The Five-Factor Framing of Personality and Beyond: Some Ruminationp. *Psychological Inquiry*, 21, 2-25.
- Borges, N. J. and Gibson, D. D. (2005). Personality Patterns of Physicians in Personoriented and Technique-Oriented Specialtiep. *Journal of Vocational Behavior*, 67, 4-20.
- Bucourt, E., Martaille, V., Mulleman, D., Goupille, P., Joncker-Vannier, I., Huttenberger, B., Reveillere, C. and Courtois, R. (2017). Comparison of the Big Five Personality Traits in Fibromyalgia and Other Rheumatic Diseasep. *Joint Bone Spine*, 84 (2), 203-207.
- Burger, J. M. (2006). *Kisilik*. Istanbul: Kaknus Publishing.
- Celik, M. (2014). Yesil Pazarlama ve Yesil İşletmecilik. *Production Economics Congress*, Canakkale.

- Cetin, P. A. and Sahin, B. (2018). Ascıların Bes Faktor Kisilik Ozellikleri ile Bireysel Inovasyon Algısı İlişkisi. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 6 (4), 419-447.
- Chamorro-Premuzic, T., Furnham, A., Dissou, G. and Heaven, P. (2005). Personality and Preference for Academic Assessment: A Study with Australian University Studentp. *Learning and Individual Differences*, 15, 247-256.
- Chang, C. H. and Chen, Y.P. (2013). Green Organizational Identity and Green Innovation. *Management Decision*, 51 (5), 1056-1070.
- Chen, Y. P. (2011). Green Organizational Identity: Sources and Consequence. *Management Decision*, 49 (3), 384-404.
- Cheng, J. H. and Sheu, J. B. (2012). Inter-Organizational Relationships and Strategy Quality in Green Supply Chains- Moderated by Opportunistic Behavior and Dysfunctional Conflict. *Industrial Marketing Management*, 41 (4), 563--572
- Chiorri, C., Garbarino, P., Bracco, F. and Mahnavita, N. (2015). Personality Traits Moderate the Effect of Workload Sources on Perceived Workload in Flying Column Police Officerp. *Frontiers in Psychology*, 6, 1-14.
- Costa, P. T., McCrae, R. R. and Holland, J. L. (1984). Personality and Vocational Interests in an Adult Sample. *Journal of Applied Psychology*, 69 (3), 390-400.
- Cotter, E. W. and Fouad, N. A. (2011). The Relationship between Subjective WellBeing and Vocational Personality Type. *Journal of Career Assessment*, 19 (1), 51-60.
- Demirci, A. (2017). *Holland'ın Mesleki Tipleri ile Bes Faktorlu Kisilik Ozellikleri Arasındaki Iliskiler*. Master Thesis, Selcuk University Institute of Educational Sciences, Konya.
- Demirtas, I. (2017). Ekolojik ve Ekonomik Krizlere Alternatif Cozum Olarak Yesil Ekonomi Politikalar. *Alternative Policy Climate Change and Energy Special Issue*, 9 (5), 107-132.
- Deschenes, D. (2013). Green Jobp. The IZA Policy Paper Series, 62, 1-19.
- Digman, J. M. (1990). Personality Structure: Emergence of the Five-Factor Model. *Annual Review of Psychology*. 41, 417-440.

- Dunn, W. P., Mount, M. K., Barrick, M. R. and Ones, Deniz P. (1995). Relative Importance of Personality and General Mental Ability in Managers' Judgments of Applicant Qualificationp. *Journal of Applied Psychology*, 80 (4), 500-509.
- Erbasi, A. and Ozalp, O. (2016). The Effect of Environmental Passion and Green Organizational Behavior on Organizational Commitment. *Eurasian Business and Economics Journal*, 2, 297-306.
- Erbasi, A. (2019). Green Organizational Behavior Scale: A Study in Scale Development. *Istanbul Management Journal*, 86, 1-23.
- Forstater, M. (2006). New Roles for Government: Green Jobs Public Service Employment and Environmental Sustainability. *Challenge*, 49 (4), 58-72.
- Gersil, G. and Kalfaoglu, P. (2018). Türkiye'de Yeşil İstihdam ve İşgücü Piyasalarına Yansımaları. IV. *International Caucasus-Central Asia Foreign Trade and Logistics Congress*, Aydın.
- Goldberg, L. R. (1992). The Development of Makers for the Big Five Factor Structure. *American Psychological Assessment*, 4 (1), 26-42.
- Gosling, P.D., Rentfrow, P. J. and Swann Jr., W. B. (2003). A Very Brief Measure of the Big-Five Personality Domainp. *Journal of Research in Personality*, 37, 504-528.
- Gozmen, A. (2015). *Elit Sporcularda Optimal Performans Duygu Durumunun Belirlenmesinde Bes Faktörlü Kişilik Özelliklerinin ve Mukemmeliyetçiliğin Rolü*. Master Thesis, Marmara University Institute of Health Sciences, İstanbul.
- Graziano, W. G. and Ward, D. (1992). Probing the Big Five in Adolescence: Personality and Adjustment During a Developmental Transition. *Journal of Personality*, 60 (2), 425-439.
- Graziano, W. G., Jensen-Campbell, L. A. and Hair, E. C. (1996). Perceiving Interpersonal Conflict and Reacting to It: The Case for Agreeableness. *Journal of Personality and Social Psychology*, 70 (4), 820-835. Personality Structure: Emergence of The Five Factor Model. *Annual Reviews*, 41, 414-440.
- Gunaydin, D. (2015). Yeşil İşler ve İşgücü Piyasasına Etkileri. *Journal of Management and Economic Research*, 13 (3), 503-525.

- Gunes, N. (2016). *Bes Faktor Kisilik Ozelliklerinin Performansa Etkisi: Yerel Yonetimlerde Bir Uygulama*. Master Thesis, Turkish Aeronautical Institute University Institute of Social Sciences, Ankara.
- Gursel, O. (2020). Benlik Saygısının Yesil Orgutsel Davranısa Etkisi: Lojistik Sektörü Calısanlari Uzerine Bir Arastırma. *International Refereed Journal On Social Sciences*, 29 (6), 453-462.
- Hamby, T., Taylor, W., Snowden, A. K. and Peterson, R. A. (2015). A Meta-Analysis of the Reliability of Free and For-Pay Big Five Scalep. *The Journal of Psychology Interdisciplinary and Applied*, 150 (4), 1-12.
- Harvey, D. M., Bosco, P. M. and Emanuele, G. (2010). The Impact of " Green-Collar Workers " on Organizationp. *Management Research Review*, 33 (5), 499-511.
- Inanc, Banu Y. and Yerlikaya, E. E. (2012). *Kisilik Kuramları*. Ankara: Pegem Academy Publishing.
- Iyigun, O., Resat Cica, H., Güvendi, K. and Sensoy Buyukaslan, B. (2020). Calısanların Orgutsel Vatandaşlık Davranısının Yesil Orgutsel Davranıs Uzerindeki Etkisinde Orgutsel Ozdeslesmenin Rolu: Bir Kamu Kurumunda Arastırma. *Ankara Sosyal Bilimler Universitesi 28. Ulusal Yonetim ve Organizasyon Kongresi Bildiriler Kitabi*, 784-799.
- Kapusuz, A. G. and Cavus, M. F. (2017). Gecmisten Yeni Bir Kavram: Yesil (Eko) Girişimcilik. *Third Sector Social Economy*, 52, 104-119.
- Kerse, G., Maden, S. and Tartan Selcuk, E. (2021). Yesil Donusturucu Liderlik, Yesil İcşel Motivasyon ve Calısanın Yesil Davranısı: Olcek Uyarılama ve İlişki Tespiti. *İşletme Arastırmaları Dergisi*, 13 (2), 1574-1591.
- Keskin, P. (2015). Yesil Girişimcilik. *Yalova Journal of Social Sciences*, 7 (12), 285-294.
- Kim, A., Kim, Y., Han, K., Jackson, P. E. and Ployhart, R. E. (2017). Multilevel Influences on Voluntary Workplace Green Behavior: Individual Differences, Leader Behavior, and Coworker Advocacy. *Journal of Management*, 43 (5). 1335-1358.
- Korucuk, P. and Mert, F. (2017). Yesil Lojistik Uygulamaları: PTT Ornegi. *Ulakbilge*, 5 (12), 865-879.
- Kosker, Z. and Gurer, A. (2020). Sürdürülebilirlik Cercevesinde Yesil Orgut Kültürü. *Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 6 (1), 88-109.

- Kulig, T. C., Cullen, F. T., Wilcox, P. and Chouhy, C. (2019). Personality and Adolescent School-Based Victimization: Do the Big Five Matter? *Journal of School Violence*, 18 (2), 176-199.
- Kurnaz, A. and Ozdogan, O. N. (2017). İstanbul'da Yer Alan Yeşil Restoran İşletmeleri Hizmet Kalitesinin Grserv Modeli ile Değerlendirilmesi. *Dokuz Eylül University Faculty of Business Journal*, 18 (1), 75-99.
- Larson, L. M., Rottinghaus, P. J. and Borgen, F. H. (2002). Meta-Analyzes of Big Six Interests and Big Five Personality Factorp. *Journal of Vocational Behavior*, 61, 217-239.
- McCrae, R. R. and Costa, Jr. P. T. (1999). The Five Factor Theory of Personality. *II. Theoretical Perspectives*, 159-181.
- McCrae, R. R. and Costa, P. T. (1992). Discriminant Validity of Neo-Pir Facet Scalep. *Educational and Psychological Measurement*, 52, 229-236.
- McCrae, R. R. and Costa, P. T. Jr. (1989). Rotation to Maximize the Construct Validity of Factors in the NEO Personality Inventory. *Multivariate Behavioral Research*, 24 (1), 107-124.
- McCrae, R. R. and John, O. P. (1992). An Introduction to the Five-Factor Model and Its Applicationp. *Manuscript Received*, 175-215.
- McCrae, R. R. (1993). Moderated Analyses of Longitudinal Personality Stability. *Journal of Personality and Social Psychology*, 65 (3), 577-585.
- McCunn, L. J. and Gifford, R. (2012). Interrelations Between Sense of Place, Organizational Commitment and Green Neighborhoodp. *Cities*, 41, 20-29.
- McShane, P. and Von Glinow, M. A. (2005). *Organizational Behavior: Emerging Knowledge, Global Reality*. MH Education, USA.
- Moore, K., Chen, C., Lee, D. J., LeBlanc, W. G., Fleming, L. W. and Caban-Martinez, A. J. (2016). Epidemiology of Occupational Skin Conditions in the Emerging U.P. Green Collar Workforce. *Dermatitis*, 27 (3), 155-157.
- Mumme, D. C. (1997). *Holland's Theory of Vocational Personalities and Work Environments Applied to Students Majoring in Family and Consumer Sciencep*. Doctor of Philosophy, Texas TEch University, USA.
- Norton, T.A., Zacher, H. and Ashkanasy, N.M. (2014). Organizational Sustainability Policies and Employee Green Behavior: The Mediating Role of Work Climate Perceptionp. *Journal of Environmental Psychology*, 38, 49-54.

- Ones, D.P. and Dilchert, P. (2012). Environmental Sustainability at Work: A Call to Action. *Industrial and Organizational Psychology: Perspectives on Science and Practice*, 5, 444-466.
- Onwezen, M. C., Antonides, G. and Bartels, J. (2013). The Norm Activation Model: An Exploration of the Functions of Anticipated Pride and Guilt in Pro-Environmental Behavior. *Journal of Economic Psychology*, 39, 141-153.
- Ozcag, M. and Hotunluoglu, H. (2015). Kalkinma Anlayisinda Yeni Bir Boyut: Yesil Ekonomi. *Celal Bayar University Journal of Social Sciences*, 13 (2), 303-324.
- Ozer, D. and Benet, V. (2006). Personality and the Prediction of Consequential Outcomep. *Annual Review of Psychology*, 57 (1), 401-421.
- Ozkaya, B. (2010). *Isletmelerin Sosyal Sorumluluk Anlayisinin Uzantisi Olarak Yesil Pazarlama Baglaminda Yesil Reklamlar*. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/165746>, Access Date: 20.05.2019.
- Ozsoy, C. (2011). Yesil Ekonominin Dinamikleri: Yesil Isler ve Beceriler. *Financial Political and Economic Comments*, 48 (562). 19-32.
- Pervis A. (2008). *Bes Faktorlu Kisilik Ozellikleri ve Cinsiyet Rollerinin Universite Alan Secimi ile Iliskisinin Incelenmesi*, Istanbul University Institute of Social Sciences, Master Thesis, Istanbul.
- Piedmont, R. L., McCrae, R.R. and Costa P. T. Jr. (1991). Adjective Check List Scales and the Five-Factor Model. *Journal of Personality and Social Psychology*, 60 (4), 630-637.
- Piskin, M. (2012). *Kariyer Gelisim Surecini Etkileyen Faktorler*. Ankara: Pegem Academy.
- Rammstedt, B., Danner, D., Soto, C. J. and John, O. P. (2018). Validation of the Short and Extra-Short Forms of the Big Five Inventory-2 (BFI-2) and Their German Adaptationp. *European Journal of Psychological Assessment*, 1-13.
- Rammstedt, B., Kemper, C. J. and Borg, I. (2013). Correcting Big Five Personality Measurements for Acquiescence: An 18-Country Cross-Cultural Study. *European Journal of Personality*, 27, 71-81.
- Reyhan, A. P. and Duygu, E. (2015). Cevre Politikalarında Yeni Bir Yaklaşım: Yesil Isler ve Yesil İstihdam. *Journal of Hometown Political Management*, 10 (23), 21-39.

- Schwartz, P. H. (1977). *Normative Influences on Altruism*. https://www.researchgate.net/publication/319507233_NORMATIVE_INFLUENCES_ON_ALTRUISM, Access Date: 15.05.2019.
- Scully-Russ, E. (2013). Are Green Jobs Career Pathways a Path to a 21st-Century Workforce Development System? *Adult Learning-Refereed Articles*, 24 (1), 6-13.
- Senocak, B. and Bursali, Y. M. (2018). İşletmelerde Çevresel Sürdürülebilirlik Bilinci ve Yeşil İşletmecilik Uygulamaları ile İşletme Başarısı Arasındaki İlişki. *Suleyman Demirel University Journal of Economics and Administrative Sciences*, 23 (1), 161-183.
- Shen, J., Dumont, J. and Deng, X. (2018). Employees' Perceptions of Green HRM and Non-Green Employee Work Outcomes: The Social Identity and Stakeholder Perspective. *Group and Organization Management*, 43 (4), 594-622.
- Siegling, A. B., Furnham, A. and Petrides, K. V. (2015). Trait Emotional Intelligence and Personality: Gender-Invariant Linkages Across Different Measures of the Big Five. *Journal of Psychoeducational Assessment*, 1-11.
- Sonmez, R. V. (2020). Okul Yöneticilerinin Yeşil Örgütsel Davranışlarını Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8 (4) 1107-1119.
- Soto, C. J. and John, O. P. (2017). Short and Extra-Short Forms of the Big Five Inventory – 2: The BFI-2-S and BFI-2-XP. *Journal of Research in Personality*, 68, 69-81.
- Stern, P.C. (2000). Toward a Coherent Theory of Environmentally Significant Behavior. *Journal of Social Issues*, 56 (3), 407-424.
- Swanson, J. L. (1999). *Stability and Change in Vocational Interests*. Palo Alto, CA: DaviesBlack.
- Tariq, P., Jan, F. A. and Ahmad, M. P. (2014). Green Employee Empowerment: a Systematic Literature Review on State-of-Art in Green Human Resource Management. *Qual Quant*, 50, 237-269.
- Tavsancil, E. (2019). *Tutumların Ölçülmesi ve SPSS ile Veri Analizi*. İstanbul: Nobel Academic Publishing.
- TDK (2020). *Kisilik*. <https://sozluk.gov.tr/?kelime=>, Access Date: 16.05.2019.

- Topal, M. H. and Ozer, U. (2014). Ekoloji Odaklı Bir İş Yaratma Stratejisi: Yeşil İstihdam. *Gumushane University Institute of Social Sciences Electronic Journal*, 5 (11), 257-274.
- Trapnell, P. D. and Wiggins, J.P. (1990). Extension of the Interpersonal Adjective Scales to Include the Big Five Dimensions of Personality. *Journal of Personality and Social Psychology*, 59 (4), 781-790.
- Uslu, Y. D. and Kedikli, E. (2017). Sürdürülebilirlik Kapsamında Yeşil İnsan Kaynakları Yönetimine Genel Bir Bakış. *Third Sector Social Economy*, 52 (3), 67-82.
- Ustunay, M. (2008). *İşletmelerin Sosyal Sorumlulukları Çerçevesinde Yeşil Pazarlama Uygulamaları ve Kimya Sektörüne Yönelik Bir İnceleme*. Master Thesis, Trakya University Institute of Social Sciences, Edirne.
- Vatansever, C., Kilic, C. and Dinler, G. (2017). Çalışanların Sürdürülebilirlik Davranışları ve Sürdürülebilir Çalışma Yaşamı için İnsan Kaynakları Yönetimi: Türkiye’den İki Kesit. *Istanbul University Faculty of Business Administration Institute of Business Administration Journal of Management*, 29 (85), 7-39.
- Watson, D., Hubbard, B. and Wiese, D. (2000). General Traits of Personality and Affectivity as Predictors of Satisfaction in Intimate Relationships: Evidence from Self and Partner-Ratings. *Journal of Personality*, 413-449.
- Wechsler, P. M., Benson, N., Machado, W. L., Bachert, C. M. and Gums, E. F. (2018). Adult Temperament Styles: A Network Analysis of Their Relationships with the Big Five Personality Model. *European Journal of Education and Psychology*, 11 (1), 61-75.
- Yeşil, Y. and Fidan, F. (2017). Çevresel İstihdam Bağlamında Yeşil İşlerde Eğitim ve Beceri Kazandırma. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 3 (2), 607-618.

Araştırma Makalesi

Yerelde Hizmet Sunum Sorunsalı: Sosyal Hizmetler¹

Esmayapicioğlu

esmayapicioğlu@gmail.com, ORCID: 0000-0002-6000-0657

Eray Aktepe

*Sorumlu Yazar, Kastamonu Üniversitesi, İİBF,
eaktepe@kastamonu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5607-280X*

Öz

Bu çalışmanın temel amacı, sosyal hizmetlere ilişkin karar alma, sevk, idare ve sunumunda yer alan merkezi ve yerel birden fazla kamu örgütlenmesi varlığının; hizmetin etkinliği, verimliliği ve kalitesini olumsuz etkileyen bir karmaşıklık mı, yoksa koordinasyon, iş birliği ve eşgüdüm sayesinde katılımcı bir yönetim mekanizmasını mı ifade ettiğini ortaya koyma çabasıdır. Bu amaçla, Kastamonu ili merkez ve ilçelerini kapsayan alan araştırmasında sosyal hizmete yönelik; planlama, koordinasyon ve iş birliği, insan kaynakları/ personel, bütçe ve denetim ile ilgili anket tekniği ile elde edilen veriler; nicel araştırma yöntemi içerisinde betimleyici (yorumlayıcı) analiz metodu çerçevesinde orantısız olarak analiz edilmiştir. Araştırma neticesinde, Kastamonu’da sosyal hizmet sunumunda var olan mevcut çok aktörlü yapının hizmet sunum alanlarının belirsiz olması nedeniyle hizmetin farklı aktörler tarafından birden fazla kez yapılması, hizmetin diğer aktörlerin yerine getireceği düşüncesi ile hiç sunulmaması ve hizmetin en kolay ve masrafsız olanının tercih edilmesi eğilimine neden olduğu gözlemlenmiştir. Büyükşehir niteliği taşımayan illerde sağlanan sosyal hizmet sunumunda yer alan aktörlerin çoğunluğunun merkezin taşra örgütü içinde yer alması nedeniyle hizmet alanı tüm ili kapsayıcı nitelikte olan yerinden yönetim birimlerinden il özel idaresi nezdinde oluşturulacak bir koordinasyon süreci hizmetin daha demokratik, etkin ve verimli sunulabilmesini sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Hizmetler, Yerel Yönetişim, Yerel Hizmetler, Koordinasyon
Jel Sınıflandırma Kodları: H75, H83, J18

Local Service Delivery Problem: Social Services²

Abstract

The main purpose of the study is to determine whether the existence of more than one central and local public organization involved in the decision-making, administration and provision of social services is a complexity that negatively affects the effectiveness, efficiency and quality of the service, or a participatory management through coordination, cooperation and coordination. For this purpose, in the field research covering the city center and districts of Kastamonu province, data obtained by survey on planning, coordination and cooperation, human resources / personnel, budget and supervision for social work is analyzed proportionally within the framework of the descriptive (interpretive) analysis method within the qualitative research method. As a result of the research, it has been observed that unclear service delivery areas of the existing multi-actor structure in social service provision in Kastamonu causes repeat service, lack of service and to provide the easiest service. In the provision of social services provided in provinces that are not metropolitan cities, a coordination process to be established by the special provincial administration will ensure that the service can be provided more democratically, effectively and efficiently.

Keywords: Social Services, Local Governance, Local Services, Coordination
JEL Classification Codes: H75, H83, J18

¹ Bu çalışma, Dr. Öğr. Üyesi Eray AKTEPE danışmanlığında Esmayapicioğlu tarafından hazırlanan “Yerelde Sosyal Hizmet Sunumu ve Çoklu Aktör Yapısının Karşılaştırmalı Analizi: Kastamonu İli Örneği” başlıklı yüksek lisans tezine dayalı olarak hazırlanmıştır ve 15-17 Mart 2021 tarihlerinde düzenlenen 5. Uluslararası Akademik Çalışmalar Konferansı’nda sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

² Extended abstract is presented at the end of the article

Geliş Tarihi (Received): 10.06.2022 – Kabul Edilme Tarihi (Accepted): 21.09.2022

Atıfta bulunmak için / Cite this paper:

Yapicioğlu, E. ve Aktepe, E. (2022). Yerelde Hizmet Sunum Sorunsalı: Sosyal Hizmetler. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İİBF Dergisi*, 12 (2), 186-213. Doi: 10.18074/ckuiibfd.1128950.

1.Giriş

Özellikle son yirmi yıllık süreçte meydana gelen yerel yönetim reformları vasıtasıyla giderek artan yerelin merkezileşmesi paradigması, bir taraftan küresel kent, dünya kenti, büyükşehir, metropol şehir gibi yerel ölçeği ön plana çıkartan bir temayülü ifade etse de, diğer taraftan küçük ve orta büyüklükteki şehirlerin bu dönüşüme ayak uyduramamaları bir dizi zorluk ve çelişki yaşamasına neden olmaktadır. Yerel yönetimlerde değişen sınırlar ve ölçeklerin oluşturduğu hizmette karar alma, sevk, idare ve sunuma ilişkin sorunları, özellikle büyükşehir niteliği taşımayan il ve ilçelerde klasik kurumsal yapılar ile yeni hizmet dinamiklerini yönetmenin zorlukları ve çelişkileri ile daha da büyümektedir. Nüfusun yoğunluğu ve büyüklüğü üzerinden yeniden ölçeklenen ve tanımlanan yerleşmeler arasındaki yapısal dönüşüm farklılıkları, özellikle mahalli müşterek ihtiyaçların karşılanması aşamasında küçük ölçekli şehirlerde, gelişmeyi duraklatan ve geriletken bir yönetim sorununa dönüşmektedir.

Nitekim yerelde sosyal hizmetlerin sunumuna ilişkin olarak çalışmada; klasik kurumsal yapılarla yeni hizmet dinamiklerini yönetme aşamasında, birçok merkez ve yerel yönetim biriminin yer alması, yetki ve görev açısından kurumlar arası kargaşaya neden olduğu gibi, hizmette etkinlik ve ekonomikliği güçleştirici bir yönetim sorununu da beraberinde getirdiği iddia edilmektedir. Bu bağlamda çalışmanın temel amacı, sosyal hizmet yönetiminde birden fazla aktörün yer alması süreci olumsuz etkileyen bir karmaşıklık mı yoksa yönetim ilkesi gereğince aralarında görev paylaşımı, işbirliği ve koordinasyonun sağlandığı katılımcı bir yönetim mekanizmasını mı ifade ettiğinin araştırılmasıdır. Korunmaya, bakıma veya yardıma ihtiyacı olan aile, çocuk, engelli, yaşlı ve diğer kişilerin sosyal hizmet taleplerinin karşılanması noktasında sorumlu olan merkezi ve yerel yönetim birimlerinin aynı anda hizmet verdiği halde, koordinasyon ve iş birliğinin zayıf olduğu çoklu aktör yapısının sosyal hizmetlerin işleyişini nasıl etkilediğinin ortaya konulması, çalışmanın temel hedefini oluşturmaktadır.

Büyükşehir niteliği taşımayan illeri hedef alan çalışmanın temel varsayımı, sosyal hizmetlerin kamu hizmeti statüsü ve yerel niteliğinin korunabilmesi ile tüm sorumluluk alanını kapsayıcı nitelikte etkin ve verimli bir hizmet sunulabilmesi; il özel idaresi nezdinde oluşturulacak bir koordinasyon mekanizması ve bu mekanizmaya dâhil olan sorumlu kurumlar arası iş bölümü, koordinasyon ve işbirliği oranında mümkün olacaktır. Varsayımda işaret edilen il özel idaresi, bir taraftan yerelde sosyal hizmet sunumunda yer alan merkezi hükümetin taşradaki en güçlü uzantısı, diğer taraftan karar organı seçimle oluşturulan yerel yönetim birimlerinden biri olması nedeniyle, sosyal hizmet sunumunda taşrada merkez-yerel kurumları arasında koordinasyonu sağlayabilecek yegâne çatı yerel hizmet örgütlenmesi olarak görülmektedir.

Çalışmanın örneklem alanını oluşturan Kastamonu il ve ilçeleri; Türkiye'nin en fazla iç göç veren yerleşimleri arasında yer alması, kırsal nüfusunun genel nüfusuna oranının fazla olması, işsizlik ve istihdam sorunları yaşaması ve en fazla yaşlı nüfusa sahip şehirler arasında yer alması nedeniyle, yerelde sosyal hizmet sunum yönetimini inceleyebileceğimiz önemli bir araştırma alanıdır. Çalışmada, Kastamonu ilinde sosyal hizmet sunumunda merkezin taşra teşkilatı, il ve ilçe belediyeleri, il özel idaresi, kaymakamlıklar ile sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakıfları sorumlu olduğu görülmektedir. Mevcut çok aktörlü yönetim sürecinde, bir taraftan kamu hizmet sunumu açısından sosyal hizmetlerin geleneksel yönetim anlayışı çerçevesinde devam eden bir süreç söz konusu iken, bir taraftan da birden fazla yerel ve merkeze bağlı kamu kurumunun sorumluluğunda olan hizmet sunumu söz konusudur. Dolayısıyla, sosyal hizmetin yerine getirilişi esnasında yeni kamu yönetimi anlayışının öne sürmüştüğü etkin, verimli, şeffaf, sürdürülebilir ve katılımcı hizmet sunumunun sağlanmasında, sahip olunan çok aktörlü yapı arasında planlama, iş birliği ve koordinasyonun söz konusu olup olmadığı hizmetten sorumlu kurum katılımcılarının anket sorularına verdikleri yanıtlar doğrultusunda incelenmiştir. Sosyal hizmet sunumunda yer alan merkez ve yerel yönetimler bünyesindeki kamu tüzel kişilerinin çok aktörlü yapıya sahip olmasına rağmen, yeni kamu yönetimi anlayışı içinde oluşturulmuş koordinasyon, iş birliği ve planlamayı içeren katılımcı ve kapsayıcı bir hizmet yönetimine sahip olmaması çalışmayı önemli kılmaktadır.

2. Literatür Araştırması

2.1. Sosyal Hizmet Kavramı

Sosyal hizmetin ilgi odağı insandır. Sosyal sorunları olan bir birey, gereken desteği alamadığı sürece toplum içinde kendine yer edinememektedir. İnsanlar aidiyet duygusundan hareketle, buldukları ortamda kendilerini bir bütünün parçası olarak görmek istemektedirler. Aidiyet duygusunu yitiren bireyler, kendilerini güvensiz, yalnız ve dışlanmış hissederek depresyon, kaygı, stres ve intihar riski gibi olumsuz etkiler gösterebilmektedir (Duru, 2015, s. 37-38). Bunun için sosyal hizmetler geçici ya da sürekli yardıma ihtiyaç duyan kişilere destek sağlayarak, hem toplumun bir üyesi olarak sorumluluklarını yerine getirebilecekleri hem de insanca yaşayabilecekleri sosyal bir ortam oluşturma amacı taşımaktadır (Dilik, 1980, s. 74). Bu sayede sosyal hizmet hem sosyal dışlanmayı önleme mücadelesi hem bireylerin yaşam seviyelerini yükseltmeye destek olma hem de bir bütün olarak toplumsal dengenin sağlanabilmesini etkilemektedir (Tooper, 2020, s.392). Sosyal hizmetler, kişilerin elde olmayan bir takım yetersizliklerden dolayı bakım ve koruma desteğine ihtiyaç duyan, belirli bir süre için ya da temelli toplumun mevcut yaşam standartlarının gerisinde kalmış kişileri normal seviyeye ulaştırmak için sosyal ve ekonomik olarak destek sağlayan faaliyetlerdir. Belirli standartlar çerçevesinde yerine getirilen bu faaliyetlerin çok yönlü hizmet alanı bulunmaktadır. Geçim sıkıntısı yaşayanlara parasal yardım ve yiyecek, yakacak gibi mal

ve malzeme yardımları, özel bakım ve koruma gerektiren çocuk, engelli ve yaşlı gruplarına yönelik profesyonel bakım hizmetleri, sosyal yaşama uyum sorunu yaşayanlar için rehberlik, yönlendirme ve psikolojik destek gibi hizmetleri içinde barındırmaktadır (Çengelci, 1996, s. 4). Sosyal hizmetlerin oluşum süreci iki farklı faktörden etkilenmiştir. Bunlardan birincisi, sosyal sorunlar karşısında hümanist hislerle insana yardımcı olma isteğidir. İkincisi ise liberal yönetim anlayışının sosyal sorunlarına çözüm bulma amacıdır. Sosyal hizmetlerin bahsedilen iki farklı oluşumun sentezi olarak esas aldığı asıl husus, liberalizm ile birlikte zaman içinde toplumda ortaya çıkan sosyal ve ekonomik sorunları tamamen çözmek, çözülemiyorsa insanların minimum düzeyde etkilenmesine yardımcı olmaktır (Kongar, (1972)'dan aktaran Bingöl, 2015, s. 75). 1961 Anayasasının sahip olduğu sosyal devlet anlayışı gereğince, sosyal hizmet ve sosyal yardımlar, devletin asli sorumlulukları ve görevleri arasında sayılmıştır. Bu anlayış çerçevesinde sosyal hizmet ve yardımları sunmak; devletin sorumluluğu, yararlanmak ise vatandaşın sosyal hakkı olarak belirlenmiştir (Genç ve Çöpoğlu, 2020, s.42).

Sosyal hizmetlerin ilgilendiği temel alanlardan birisi yoksulluk, diğeri dezavantajlı gruplardır. Yoksulluk, bireylerin hem sosyo-ekonomik olanaklara erişmesinin hem de toplumsal refah seviyesinin dengelenmesinin önündeki temel engeldir. Küreselleşme ile birlikte birçok boyutta görülen gelişmelerin aksine gelir dağılımındaki eşitsizlik, işsizlik ve ekonomik krizler ile yoksulluk daha görünür duruma gelmiştir (Beyazıt, 2020, s.2968). Asgari düzeyde geçimini sağlamada güçlük çeken bireylere yönelik kamu kurum ve kuruluşları aracılığıyla parasal ya da malzeme desteği sağlayarak kendi kendine yetebilecek duruma gelmesi için uygun görülen çözüm yolu sosyal yardımlardır. Muhtaç olduğu belirlenen kişilere yönelik yapılan sosyal yardım giderleri fonlardan karşılanmakta ve kişiden herhangi bir bedel beklenmemektedir. Maddi yetersizlik nedeniyle muhtaçlık duyan bireylere sosyal yardım kanalı ile yardım eli uzanırken, dezavantajlı ve korunmaya muhtaç bireylere ise sosyal hizmet kanalı ile özel bakım ve rehabilitasyon desteği sunulmaktadır. Yoksunluk ya da yoksulluk sebebi ile bulunduğu ortamdaki sosyo-kültürel olanaklardan yararlanamayan ve özel olarak bakım ve korunmaya ihtiyaç duyan gruplar dezavantajlı grup olarak tanımlanmaktadır (Es ve Menteşe, 2018, s. 525).

Dezavantajlı gruplar olarak korunma altına alınması gereken ilk grup çocuklardır. Kimsesi olsun olmasın, suçlu, suçsuz, sağlıklı, bedensel, ruhsal ya da zihinsel engelli gibi sınıflandırmalara tabi tutulmaksızın her çocuğun korunmaya ihtiyacı vardır. Ancak, bazı çocuklar gündelik yaşamlarında daha özel ilgiye ihtiyaç duymaktadırlar. Bu gruptaki çocuklara korunmaya muhtaç çocuklar denilmektedir (Şenocak, 2006, s. 178). Kimsesi olmayan çocuklar için yetiştirme yurtları, tam zamanlı ve yarı zamanlı çocuk bakım evleri, sevgi evleri, koruyucu aile uygulamaları ve kreşler ile çocuklar koruma altına alınmaya çalışılmaktadır. Çocukların ve gençlerin zararlı alışkanlıklardan uzak tutulması, kötü niyetli kişilere karşı (taciz, istismar, kaçırma, alıkoyma, şiddet vb.) nasıl korunabileceğinin

eğitiminin verilmesi, suça eğilimli çocuklara ve gençlere rehberlik desteği sunma gibi hizmetler sayılabilmektedir.

İkinci dezavantajlı grup olarak engelliler yer almaktadır. Engellilik bireylerin ruhsal, fiziksel ve sosyolojik olarak yaşadıkları eksiklik veya aksamalardan dolayı toplum içinde yer alamama, toplumsal dışlanma, ötekileştirme gibi durumlara maruz kalmalarıdır. Bu gibi durumlara maruz kalan engelli birey veya grupların toplumda yer almalarını zorlaştırıcı faktörlerin ortadan kaldırılarak, yaşam standartlarının iyileştirilmesi ile toplumla bütünleşmeleri amaçlanmaktadır (Genç ve Çat, 2013, s.365). Sosyal hizmetlerin önemle ilgilendiği grup olan engelli bireyler ve aileleri için sosyal yardım, rehabilitasyon hizmetleri, rehberlik ve yönlendirme hizmetleri, eğitim ve meslek edindirme kursları gibi uygulamalar yer almaktadır.

Üçüncü dezavantajlı grup ise kimsesi olmayan bakıma muhtaç yaşlı bireylerdir. Yaşlılığa bağlı ortaya çıkan sağlık sorunları, sosyal ve ekonomik hayattan çekilme ve kendine yetememe gibi durumlarda yatılı bakım kuruluşları (huzurevleri, huzurevi yaşlı bakım ve rehabilitasyon merkezleri), gündüzlü sosyal hizmet kuruluşları (yaşlı hizmet merkezleri, gündüzlü bakım merkezi, evde bakım hizmetleri) ve diğer hizmetler olarak evde bakıma muhtaç yaşlıların bakımını üstlenen yakınlarına yaşlı aylığı adı altında maaş ödemesi yapılmaktadır (Artan, 2018, s.137).

Dördüncü dezavantajlı grup olarak kadınlar yer almaktadır. Kadınların toplumda baskı görmesi, eğitim, sağlık, sosyal ve kültürel pek çok alanda eşitsizliğe maruz kalması söz konusudur. Üstelik bir temel insan hakkı ihlali olan şiddet ve kadın cinayetleri karşısında sosyal hizmetlere birçok görev düşmektedir. Şiddet mağduru müracaatçıların başvurduğu kadın sığınma evleri aracılığı ile hem güvenlik hem de psikolojik destek sağlanmaktadır (Tekinal, Özlem ve Emre, 2018, s. 45). Ek olarak kadınların aile ve toplum dayanışma merkezleri ile sosyal yaşamda daha aktif yer almalarını desteklemek amacıyla rehberlik hizmetleri verilmektedir.

Temelinde insana yardım duygusu ve yaşam standartlarını iyileştirme amacı bulunan sosyal hizmetlerin içerisinde bakım, koruma, iyileştirme hizmetleri, psikolojik destek gibi uygulamalar yer almaktadır. Sosyal hizmetlerden yararlanan kişiler genellikle, yardıma muhtaç, kimsesiz ve özel desteğe ihtiyaç duyan çocuklar, gençler, kadınlar, yaşlılar ve engellilerdir. Sosyal yardımlar ise ayni ve nakdi olarak gerçekleştirilmektedir. Kişilerin gelir durumu ve yoksulluk durumları göz önünde bulundurularak gerek parasal gerekse gıda, barınma, yakacak malzemeleri ile destek sağlanmaktadır (Önen, 2010'dan aktaran Güneş, 2012, s. 157). Sonuç itibarıyla sosyal yardım başlığı altında geçim sıkıntısı yaşayan muhtaçlara yönelik ayni ve nakdi yardımlar ön planda iken; sosyal hizmet dendiğinde daha çok çocuk, genç, kadın, engelli ve yaşlılara yönelik bakımevi, koruma evi ve rehabilitasyon hizmetleri öne çıkmaktadır.

2.2. Kamu Yönetim Sisteminin Dönüşümü ve Sosyal Hizmet Sunum Anlayışı

Sosyal hizmetlere karşı talebin artması hâlihazırda siyasi ve ekonomik baskı altında olan sosyal refah devleti elindeki azalan kaynaklarla sosyal hizmetleri karşılama mecburiyetinde kalmıştır. Bu süreçte sosyal ve ekonomik sorunlar karşısında Batılı ülkelerin çözüm olarak getirdiği yeni kamu yönetimi anlayışı duyuları karşısında bütçe açıklarında artış ve ekonomik krizler sebebiyle sosyal harcamalarda kısıtlamalara gidilmesi sosyal hizmetleri öncelikli reform alanlarından biri haline getirmiştir (Artan, 2017, s. 81-82). Bu süreçte sosyal hizmetlerin kurumsal bir yapılanma ile planlı bir şekilde sürdürülmesi gerekliliği ortaya konulmuştur. Bu kurumsal yapılanmanın hangi düzeyde ve kimler tarafından sunulması gerektiğinin evrensel bir cevabı bulunmayıp, ülkelerin sahip olduğu merkezi ve yerinden yönetim mekanizmalarının işlerliği ile bağlantılı olduğu görülmüştür. Bu bağlamda, üniter devlet yapısına sahip ülke örneklerinde merkezi yönetim ağırlıklı sosyal hizmet örgütlenme biçimi söz konusu iken, federal devlet yapısına sahip ülke örneklerinde yerel yönetim ağırlıklı sosyal hizmet anlayışı benimsenmektedir (T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2015, s.18).

Kamu yönetim sisteminde yeniden yapılanma sürecinde etkili olan ilkeler, sosyal hizmet boyutunda kendini özelleştirme, yerelleşme ve çoğulculuk uygulamaları ile göstermiştir (Artan, 2017, s. 82). Yeni kamu yönetiminde daha çok piyasalaşma ön planda olmasından dolayı devletin etkinliğinin azaltılması isteği beraberinde sosyal harcamaların kısılmasına ve sosyal devletin temel vazifesi olan sosyal güvenlik ve sosyal hizmetlerin devlet yükümlülüğünden çıkartılıp diğer kamu hizmetleri gibi piyasalaşması beklentisine yol açmıştır. Sosyal sorunlar karşısında devletin sağlamakla yükümlü olduğu bu hizmetler zaman içerisinde özel sektörün de ilgi alanına girmiştir (Gündüz, 2017, s. 177).

Bu süreçte işlev kazanan kamu yönetimi işletmeciliği yaklaşımı, sadece vatandaş müşteri olarak gören ve kâr amacıyla faaliyet gösteren bir hedef sektör tanımlamasının aksine kamu yararı amacı taşıyan sosyal hizmet ve sosyal güvenlik alanlarını da kapsayan geniş bir yelpazeye sahiptir. Nitekim özel güvenlik ve özel sağlık sigortası gibi sosyal güvenliğin özelleştirilmesi ile örneklenebilecek süreç, özel huzurevi, yaşlı bakım hizmetleri, evde bakım hizmetleri, engellilere yönelik özel tedavi ve rehabilitasyon merkezleri, çocuklar için kreş ve bakım evleri, çocuk kulüpleri vb. sosyal hizmetlere de sirayet etmiştir (Artan, 2017, s. 83). Genelde bu hizmetlerin finansman kaynağı ve sorumluluk alanı kamu kesiminde olmakta, hizmetlerin yerine getirilmesi ise özel sektör tarafından gerçekleşmektedir. Bu anlayışa göre devlet herkese asgari bir gelir garantisi sağlayacak fakat bir üst seviyede hizmet almak isteyen kişi bu hizmeti özel sektörden alacaktır. Bu sebeple

kamu ve özel sektörün birlikteliği ile bu hizmetler vatandaşa ulaşmaktadır (Özdemir, 2004, s. 117-118).

Sosyal hizmet sağlayıcı temel kurumun hangisi olacağı görüşü karşısında devletin temel kurum olarak kabul edilmesi, piyasanın ise alternatif olarak gösterilmesi görüşüne karşı çıkmıştır. Bu görüş karşısında devletin refah sağlama hususunda tek kurum olmaması gerektiği gibi, piyasalar da sadece kâr gütmeye amacı taşıyan kurumlardan oluşmamaktadır. Bu sebeple gerek devlet gerekse piyasa tek alternatif olmamalı karma bir yapı oluşturulmalı düşüncesi yer almıştır (Spicker, 2003' ten aktaran Özdemir, 2004, s. 102).

Refah devleti karşısında yeni ideolojinin sosyal nitelikli işlerde de dâhil olmak üzere devletin etkinliğinin azaltılması isteği ve diğer taraftan devletin zaten bu işlerde başarı gösterememesi “tek aktör devlet” yapılanmasının işlevini kaybetmeye başladığının ilk sinyallerini vermektedir. Kentleşme ile artan nüfusun ihtiyaçları, işçi sayısının artmasıyla iş kazalarının artması ve yoksul, işsiz kesimin sosyal yardım beklentisi karşısında geleneksel kurumların artık taleplere yetişememesi neticesinde tek merkezli yapılanma ile bu işin üstesinden gelinemediği görülmektedir (Özdemir, 2004, s. 101). Aynı zamanda neoliberal söylemlere göre ihtiyaç sahiplerinin aldıkları yardım ve hizmetlere alışarak çalışmayı reddettikleri, tembelleştikleri ve bu sebeple piyasayı hareketlendirici hiçbir etkileri olmadığı gibi devlete de külfet olarak görülmüştür. Bu sebeple ya devlet tamamen bu hizmetleri yerine getirmeyi sonlandırmalı ya da çeşitli aktörlerin sorumluluğuna bırakması gerekmektedir (Kesgin, 2020, s.126).

Sosyal hizmetlerin çeşitli aktörlere bırakılma isteği refah karması olarak karşımıza çıkmaktadır. Refah devleti anlayışını benimseyen ve tek sorumlu aktör niteliğinde olan devlet, refah çoğulculuğuna geçiş yapmakta ve bu durum literatürde refah karması olarak adlandırılmaktadır. Yeni kamu yönetimi anlayışının getirilerinden birisi olan yönetim ilkesi bu anlayışın etkili olmasına zemin hazırlamıştır. Yönetim ilkesi yönetim sürecinde planlama, koordinasyon ve hizmet sunumunda çoklu yapılanmayı esas alırken bu doğrultuda refah karması anlayışı da sosyal refah hizmetlerinin merkezi yönetimin yanı sıra yerel yönetimler, özel sektör, sivil toplum kuruluşları ve gönüllü organizasyonlar tarafından ortaklık ilişkisi ile yerine getirilmesini ifade etmektedir (Gündüz, 2017, s. 178). Refah karması anlayışının getirdiği çoklu aktör yapısı ile sosyal hizmetlerin sağlanmasında temel aktör yine devlettir. Fakat devletin niteliğinde değişimler söz konusudur. Öncesinde devlet bizzat hizmet sunmakla görevli iken, bu anlayış ile bu hizmetleri kamu sektörü (merkezi-yerel), özel sektör, sivil toplum ve gönüllü yapılanmalar ortak bir şekilde yerine getirecek, devlet ise bu aktörlere ihtiyaçları olan mali kaynağı sağlamak ve hizmetleri düzenlemek görevini yerine getirecektir (Özdemir, 2004, s. 97-98). Bu durumlar sosyal hizmet sunumunda bir zenginlik olarak görülürken koordineli hareket edememeleri durumunda işlevsiz kalması muhtemeldir. Yerel alanda bu karmaşanın önüne geçilmesi bilhassa önem taşımaktadır. Çünkü yerel alan ulusal

alandan daha fazla bireyselliği kapsamamasından ve bireylerin gündelik yaşamlarını sürdürdüğü sosyal, kültürel, ekonomik vb. ihtiyaçlarını giderdiği, etkileşimin yoğun olduğu alanlardır (Çukurçayır, 2015, s.3). Bu alanda yer alan aktörlerin sosyal ihtiyaçları karşılama noktasında koordinasyon ve iş birliği içinde olmaları toplum düzeninin işlerliği açısından kolaylık sağlayacaktır.

2.3. Sosyal Hizmetin Yerelliği ve Yerelde Sosyal Hizmet Sunumu

Yerel yönetimler yazınında kabul gören yerel/ bölgesel, ulusal ve küresel düzeydeki temel ölçeklendirmeler bağlamında yerel birimler, 1980'li yıllara kadar ulusal sınırlar içinde değerlendirilen merkezi yönetimin basit bir uzantısı olarak tanımlanmıştır. Yerel yönetimler, merkezi yönetimin kontrolü altında olan ve merkezin yükünü hafifleten, bürokratik yapılanmayı azaltan, yerel halkın ihtiyaçlarını tespit edebilen, gerekli durumlarda hızlı müdahalede bulunabilen, halkın hizmet sunucu mekanizmaya daha kolay ulaşabildiği bir yapıdır (Genç, 2009, s. 60). Geçmişten bugüne kadar yerel yönetimlerin konumu merkezi yönetim için destekleyici ve tamamlayıcı unsur olarak ikincil nitelikli hizmetleri sunmakla görevli olarak kalmıştır. (Kesgin, 2016, s. 320). Kamu yönetimi literatüründe yer alan birçok çalışmada kamu hizmetleri merkezi yönetim faaliyetleri çerçevesinde değerlendirilirken devletin varlık sebebi olarak gösterilmektedir (Giritli ve Akgüner, 1987, s. 27). Devletin kamu hizmetlerinin sunumunda monopol güce sahip olma eğilimi; mal ve hizmetlerin üretim maliyetlerinde artış, gereksiz harcama ve tüketim, denetim başarısızlığı, işletmelerde finansman problemi ve hizmet kalitesinde giderek artan düşüş gibi problemleri beraberinde getirmiştir (Aktan ve Dileyci, 2006, s. 52). Ayrıca yerele ilişkin sosyal politika faaliyetlerinin mahalli halk tarafından merkezi idare faaliyetleri olarak görülmesi, yerel birimler arası koordinasyonsuzluk, personel eksiklikleri, çok başlılık ve mali kaynak yetersizlikleri gibi sebepler sosyal hizmetlerin yerelleşmesini engelleyebilmektedir (TC. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2015, s.36).

Kamu yönetimi paradigmasında meydana gelen hızlı dönüşüm süreci, kamusal hizmetler bağlamında sosyal politikalar, müdahaleci ve refah devleti modelinden düzenleyici devlet anlayışına geçişi hızlandırmıştır. Bu değişim, sosyal hizmetlerin yeniden şekillenmesi ve farklılaşmasına neden olduğu gibi bu hizmetlerin sunumunda tekel olma özelliği ile ön plana çıkan devletin yanı sıra yerel yönetim birimleri ve sivil toplum kuruluşlarının da yer aldığı çok aktörlü bir yapının oluşmasını da sağlamıştır (Artan, 2012). Bu yeni yönetim paradigmasında, kamu hizmetlerinin sunumunda yetki genişliğine dayalı merkezden yönetim anlayışından yerinden yönetim birimlerinin sorumluluklarının artırıldığı bir anlayışa geçiş söz konusudur. Diğer bir deyişle bu yeni yönetim anlayışı, özellikle yerel halkın mahalli müşterek ihtiyaçlarının karşılanmasında yetersiz kalan merkezi idarenin, merkezden yerele yönetim kademelerinin bütününe yayılan bir yetki, sorumluluk ve kaynak paylaşımını ifade etmektedir.

Nitekim şehirlerde giderek artan ve çeşitlenen kentsel hizmet talepleri, siyasal ve idari açıdan çok aktörlülük ve etkileşim odaklı yeni bir sisteme duyulan ihtiyacı da beraberinde getirmiştir. Bu yeni yönetim biçiminin getirmiş olduğu yönetim atmosferinin çok aktörlü doğasına paralel olarak; artık kamu, özel sektör, sivil toplum kuruluşları ve bizzat vatandaşların katılımıyla kararlar alınmakta, politikalar oluşturulmakta ve hizmetlerin sunumu gerçekleşmektedir. (Bıçkı ve Sobacı, 2011, s. 220). Yerel ölçek bağlamında ele alınan konular, yalnızca şehirlerin idaresini değil, aynı zamanda nüfusa paralel olarak giderken artan talep ve gereksinimlerin karşılanmasında sorumlu olunan kentsel kamusal hizmetleri de ifade etmektedir (Turan vd., 2017, s. 186). Bu doğrultuda, sosyal sorunlar karşısında devletin yükümlülüğü altında olan sosyal hizmetlerde de zaman içerisinde yerelleşme eğilimi gözlenmiştir. Özellikle son yıllarda, küreselleşme-yerelleşme bağlamında uluslararası ve ulus-üstü kuruluşların öne sürdüğü ademi-merkeziyetçilik, yerindelik, hizmette yerellik (subsidiarite), çok aktörlülük ve yönetim gibi kavramlar ile yerel olana atfedilen önemin giderek belirginleşmesi, merkez ile yerel arasında kamu hizmetlerin paylaşımını tartışmalı bir konu haline getirmiştir. Bayırbağ (2006, s. 56-57), ölçeğin kuramlaşmasına yönelik araştırmalarda karşıtlık üzerine kurulu ölçek anlayışının sahip olduğu riskin ancak ve ancak “ilişkisel ölçek yaklaşımı” ile aşılabileceğini ifade etmektedir. İlişkisel ölçek yaklaşımı sayesinde, yerel olanın yerel ölçekte oluşturulmuş ve devam eden bir süreç olmaktan ziyade, kapitalist üretim sisteminin yeniden yapılanma aşamalarının bir parçası olarak çok daha geniş bir perspektiften görülmesi gerekmektedir.

Mekânsal açıdan kamu hizmetinin sunumunun gerçekleşerek faydasının yayıldığı alan, o yöreye ait müşterek hizmetlerin sınırını belirleyen alan olarak ifade edilebilir. Yerel düzeyde müşterek gereksinimlere karşılık sağlanan hizmetler yerel özellik taşıyacağından, ulusal düzeyde sağlanması gereken hizmetlerden ayrılacaktır. O halde, belli bir yöreye özgü ortak ihtiyaçların karşılanma durumu, bir taraftan mahalli idarelerin varlık nedenini oluştururken, bir taraftan da merkezi ile yerel yönetimlerin aynı anda hizmet sunma ikilemine neden olmaktadır. Hem yerel birimlerin meşruiyeti, hem de yaşanan bu yetki karmaşasının yegâne çözümü kurumlar arası koordinasyon, işbölümü, işbirliği ile kaynak, görev, yetki ve sorumluluk paylaşımı olacaktır. Fakat merkez ile yerel birimler arasında yaşanan bu hizmet sunum ikilemi, geleneksel yönetim ve süreçler nedeniyle her zaman rasyonel bir yöntem ile çözümlenemeyebilir. Nitekim özellikle Türkiye benzeri merkeziyetçi bir idari sistem ve siyasi geleneğe sahip ülkelerde, yerel birimlere merkezi otoritenin her zaman gözle görülür vesayeti söz konusu olmuştur.

Devlet yapısı içinde var olan yönetimler arasındaki görev paylaşımı ülkelerin tarihsel açıdan sahip oldukları geleneksel yönetim anlayışı ile doğru orantılıdır. Ülkelerin karar alma, sevk, idare ve hizmet sunumlarındaki görev paylaşımına ilişkin süreçlerinde, önceki dönemlere ait kalıplaşmış gelenek ve göreneklerin etkisi söz konusu olabilir. Zira bir devlet örgütlenmesi içinde kamu yönetiminin işleyişine

ilişkin yönetimler arası görev paylaşımı, birçok zaman rasyonel bir görev paylaşımını da yansıtmayabilir. Ulus altı yerel birimlerin kendi aralarında uzlaşmasıyla meydana gelen devlet yapılanması, yerel yönetim birimlerinin kendi yetki alanlarını kıyasıya korudukları ve dolayısıyla merkezi yönetimin etkilerinin en az düzeyde tutulmaya çalışıldığı bir sistemi körükler. Ancak Türkiye benzeri merkeziyetçi anlayışın hâkim olduğu devletlerde, merkezin görev ve yetki sınırının yerel birimlere nazaran çok daha kapsamlı olması, yerel yönetimlerin merkez vesayeti altında kalmasına neden olmaktadır (Sezer ve Vural, 2010, s. 208).

Dolayısıyla çalışmanın odak noktası olan yerelde sosyal hizmetlerin sunumunun da merkezi mi yoksa yerel yönetimler tarafından mı sağlanması gerekliliği tartışması, ülkelerin yönetim şekli ile yakından ilgili olan bir konudur. Genel olarak üniter devlet yapılanmasında olan ülkelerde bu hizmetler bir bütün halinde merkezi yönetim tarafından yerine getirilirken, federal yapıda olan ülkelerde hizmeti daha alt düzeylere indirecek yerel yönetimlere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu karmaşa hali yirminci yüzyılın sonlarına doğru ortaya çıkan yeni kamu yönetimi anlayışının yönetimde yerelleşmenin gerekliliğini vurgulayana kadar devam etmiştir. Yirmi birinci yüzyılın başlarında ise, gerek üniter devlet sistemi, gerekse federal sistem olsun, sosyal hizmet de dâhil olmak üzere artık tüm hizmetlerin subsidiarite ilkesi gereğince halka en yakın hizmet birimi tarafından yerine getirilmesi amaçlanmıştır (Artan, 2017, s. 44). Türkiye’de de yerelleşmenin izleri 1980’lerde Özalp yılları olarak tanımlanan, küreselleşmenin etkilerinin görüldüğü dönemde başlamış, 1990’lı yıllarda ise demokratikleşme hareketlerinin baş göstermesiyle birlikte yerel yönetimler sosyal hizmet sunumu için yavaş yavaş önemli bir aktör konumuna gelmeye başlamıştır. Bu durum ilk olarak 2003 yılında sunulan Kamu Yönetimi Temel Kanun Tasarısı ve 2006 yılında sunulan Sosyal Hizmetler Kanunu Tasarısı’nda sosyal hizmet kuruluşlarının yerel yönetimlere bırakılması gerektiğine değinilmiştir.

Türkiye’de sosyal hizmetler temelde merkezi yönetim tarafından sunulmakla birlikte, belediyeler, sivil toplum kuruluşları ve özel sektörün de hizmet sunum sürecinde çeşitli faaliyetler yürüttüğü görülmektedir. Özellikle 2005-2006 yıllarında gerçekleştirilen yasal düzenlemelerle yerel yönetimlerin (belediye ve il özel idareleri) sosyal hizmetler alanında aktif bir aktör olması söz konusu olmuştur. Her ne kadar mahalli idare kanunlarında yapılan değişikliklerle yerel yönetimlere sosyal hizmetler ve yardımlar alanında görevler yüklenmiş olsa da, yerel yönetim kaynaklarının bölüşümünde sosyal hizmetler en çekimser kalınan başlıklar arasında kalmaktadır (TEPAV, 2010). Ancak yine de, sosyal hizmetlerin doğrudan insanı hedef alan hizmetler olması, bireylere en yakın birimler tarafından sunulan ve çok aktörlülüğe ve yerelleşmeye uygun bir hizmet olmasına neden olmaktadır. Nitekim T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Denetleme Kurulu’nun 2009 yılında yayımladığı bir araştırma ve inceleme raporunda; sosyal hizmetler ve yardımlara ilişkin faaliyet ve programlarda, genel yönetim kurumları, mahalli idareler, özel sektör girişimcileri dâhil olmak üzere toplumun her kesiminin katılım sağladığı, “merkezi ve yerel

yönetimlerin dengeli ağırlıklarda temsil edildiği, sivil toplum ve özel girişimi de kapsayan karma bir yapının oluşturulması” gerekliliği vurgulanmaktadır (T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Denetleme Kurulu, 2009, s. 13).

Sonuç itibarıyla, sosyal hizmetlerin sunumunda temelde merkezi idare ağırlıklı bir işleyişin yanı sıra, yeni kamu yönetim anlayışı bağlamında belediyelerin, il özel idarelerinin, özel sektör girişimcileri ve sivil toplum kuruluşlarını içinde bulunduğu çok aktörlü bir yapı da söz konusu olmuştur. Yerelde sosyal hizmet sunumunda Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı il müdürlükleri ve Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları (SYDV)’nin yanı sıra il ve ilçe belediyelerinin bulunmasına rağmen, sosyal hizmetlerin yoğunluklu olarak geleneksel devlet kurumları eliyle yukarıdan aşağıya bir kontrol mekanizmasının olduğu güçlü bürokratik yapılar vasıtasıyla sağlanmaya çalışılması hizmet sunumunda önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim sosyal hizmetler ve yardımların sunumunda ortaya çıkan bu çok başlı yapı, 2011 yılında Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’nın kurulmasıyla nispeten düzenlenmeye çalışılsa da (TC. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2015, s. 41), hala içinde çıkılmaz bir sorumlu aktör, yetki alanı ve görev paylaşımı sorunu söz konusudur. Bu durum, hem yönetim özelliği taşımadığı halde çok aktörlü bir yapı özelliği göstermesi, hem de sosyal hizmetin sunumu noktasında çok başlı, organizasyon, koordinasyon ve iş birliğinden yoksun bir karar mekanizmasının ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Nitekim sosyal hizmet sunumunda var olan mevcut çoklu aktörel yapının belirgin olmayan hizmet sunum alanları, hizmetin yerel niteliğini zedelediği gibi hizmette en kolaya kaçma temayülüne de neden olacaktır.

3. Araştırmanın Metodolojisi

3.1. Araştırma Yöntemi

Geleneksel kamu yönetimi anlayışındaki yerel ve merkezi kamu hizmet tanımlamasının belirsizliği yine yerel- merkez aktörlerinin görev, yetki ve sorumluluklarının belirgin olmayışı, sosyal hizmetlerin yerel niteliği, yine sosyal hizmet özelinde ise konu, kapsam, hedef kitle gibi hususların ayrımının tam olarak yapılamaması sorunu karşısında etkin ve verimli bir hizmet çıktısı oluşması için hangi hizmet birim ya da birimleri tarafından sunulması gerektiği çalışmanın ana sorunsalını oluşturmaktadır.

Bu ana sorunsal çerçevesinde yanıtlanması gereken araştırma soruları şu şekilde belirlenmiştir;

- Sosyal hizmetleri sağlayan merkez ve yerel aktörler arasında iş bölümü, koordinasyon ve iş birliği söz konusu mudur?
- Sosyal hizmet faaliyetlerinin sunumunda merkezi yönetimden yerel yönetimlere doğru bir yerelleşme gerçekleşmesi durumunda hizmet, planlama, koordinasyon ve iş birliğinde ne ölçüde değişiklik yaşanacaktır?

- Sosyal hizmet faaliyetlerinin sunumunda merkezi yönetimden yerel yönetimlere doğru bir yerelleşme gerçekleşmesi durumunda insan kaynakları/ personel, finansman ve denetim konularında ne ölçüde değişiklik yaşanacaktır?
- Büyükşehir niteliği taşımayan illerde sosyal hizmet sunumunu sağlayan aktör yapısı yönetim anlayışına uygun çok aktörlü ve etkileşimli bir yapıya dönüştürülebilir mi?

Çalışmada hizmette yerindelik ilkesinin (subsidiarite) uygulanması ve sosyal hizmetlerin yerel niteliğinin korunması noktasında, “il halkının mahallî müşterek nitelikteki ihtiyaçlarını karşılamak üzere kurulan ve karar organı seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan, idarî ve malî özerkliğe sahip kamu tüzel kişisinin” ideal yönetim birimi niteliğinde olduğunu kabul edilmekle birlikte, Türkiye özelinde özellikle büyükşehir niteliği taşımayan illerde sosyal hizmet sorumluluğuna paralel bütçe ve personele sahip olunamaması, merkez desteği olmaksızın hizmetin sunumunun imkânsızlığı gibi handikaplara çözüm üretme çabası hâkimdir. Bu ön kabul çerçevesinde oluşturulan varsayımlar şu şekildedir;

- H1: Yönetişim anlayışına paralel olarak çok aktörlü ve etkileşimli bir yapı çerçevesinde, sosyal hizmet sunumunun etkinliği hizmeti sağlayan kurumların iş bölümü, koordinasyon ve iş birliği oranında artacaktır.
- H2: Büyükşehir niteliği taşımayan illerde sağlanan sosyal hizmet sunumunda yer alan aktörlerin çoğunluğunun merkezin taşra örgütü içinde yer alması nedeniyle hizmet alanı tüm ili kapsayıcı nitelikte olan yerinden yönetim birimlerinden il özel idaresi nezdinde oluşturulacak bir koordinasyon süreci hizmetin daha demokratik, etkin ve verimli sunulabilmesini sağlayacaktır. Nitekim hizmetin kamu hizmeti statüsü ve yerel niteliğinin korunabilmesi için yerel aktörlerin de dâhil edildiği müşterek kamusal bir hizmet sunumu söz konusu olmalıdır.

Nicel araştırma yöntemi tercih edilerek kurgulanan çalışmada yer alan veriler anket tekniği ile toplanmıştır. Yarı kapalı uçlu sorulardan oluşan anketler sosyal hizmet yönetiminde doğrudan yer alan yönetici ve personellerle yüzyüze gerçekleştirilmiştir. Anketlerden elde edilen veriler orantısız olarak hesaplanmış ve yüzdesel yorumlamalar yapılmıştır. Bu bağlamda, nicel araştırma yöntemi içerisinde betimleyici (yorumlayıcı) istatistik analiz metodu tercih edilmiştir. Ayrıca çalışma, aktörler arası ilişkileri karşılaştırma özelliği de içermesinden dolayı bir bütünün parçaları arasındaki ilişkiyi anlamaya yarayan sistem teorisine de uygundur. Araştırmacı tarafından katılımcılara doğrudan sunulan anketler ile sosyal hizmet alanında sunulan hizmetlerin niteliği, kurum içindeki koordinasyon, planlama, bütçe, iş birliği ve bu hizmetlerin denetimi anket sorularına verilen cevaplar ile tespit edilmeye çalışılmıştır.

3.2. Araştırma Verileri ve Analizi

Araştırma, Kastamonu ili merkez ve ilçelerinde gerçekleştirilmiş olup, merkez ve yerel yönetim birimleri tarafından sunulan hizmetlerin karşılaştırmalı analizinin yapılması hedeflenmiştir. Çalışmada, merkezi düzeyde Kastamonu Aile ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü, Kastamonu İl Özel İdaresi, Kastamonu Belediyesi ve Kastamonu Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı, yerel düzeyde ise Kastamonu'ya bağlı 19 ilçede ilçe belediyeleri, kaymakamlık ve ilçe sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakıf yöneticisi ve personelleri olmak üzere 90 katılımcının anket yöntemi uygulanarak görüşleri alınmıştır.

Anket çalışması Kastamonu Belediyesi, Taşköprü Belediyesi, Abana Belediyesi ile Tosya Belediyesi'nde Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü ve Devrekani Belediyesi Yazı İşleri Müdürlüğü'ne bağlı olarak kurulan Sosyal Hizmetler Müdürlüğü yöneticisi ve/ veya personellerine uygulanmış olup, diğer belediyelerde özel olarak kurulan bir birim olmaması sebebiyle sosyal nitelikli işlerle ilgilenildiği belirtilen yazı işleri müdürlüğü personellerince doldurulmuştur.

Çalışmada elde edilen bulgular iki bölümde incelenmiştir. İlk olarak anket verilerine geçmeden önce katılımcılardan elde edilen bilgiler doğrultusunda hazırlanmış olan Kastamonu'da sosyal hizmetlerin mevcut durumu analiz edilmiştir. Bu bölümde sosyal hizmetlerin hedef kitlesi olarak ifade edilen çocuk ve gençler, yaşlılar, engelliler, kadınlar ve yoksullara yönelik sosyal hizmetlerin merkez ve yerel birimlerce sunulma durumu Tablo 1'de yer aldığı üzere tablolaştırılarak incelenmiştir.

Yerinden yönetim birimleri olarak Kastamonu İl Özel İdaresi, Kastamonu Belediyesi ve ilçe belediyeleri ele alınırken merkezin taşra yapılanması olarak Kastamonu Aile ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü, kaymakamlıklar, Kastamonu il ve ilçe sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakıfları tarafından sunulan sosyal hizmet faaliyetlerinin neler olduğunun bilinmesinin, Kastamonu'da sosyal hizmetin genel çerçevesinin görülmesi adına anket bulgularını yorumlama açısından yarar sağlayacağı düşünülmüştür. Kastamonu Aile ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü'ne bağlı olarak faaliyet sürdüren Sosyal Hizmet Merkezi'nin merkez ve Tosya ilçesi dışında hiçbir ilçede olmaması sebebiyle bu bölümde yer almamış olup görüşleri anket bulgularında analiz edilmiştir.

İkinci bölümde katılımcılara uygulanan anketler aracılığıyla elde edilen bulgular incelenmiştir. Bu bölümde katılımcılara yöneltilen Tablo 2'de yer alan sosyo-demografik özelliklerine yönelik sorular toplam katılımcı sayısı üzerinden yüzdesel olarak hesaplanmıştır. Ayrıca anket soruları içerisinde yer alan Türkiye'de sosyal hizmet ve sosyal yardım faaliyetlerinde merkezi yönetimden (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı) yerel yönetimlere (belediyeler, il özel idareleri) doğru bir yerleşmenin gerçekleştiği takdirde ifadesi ile başlayan Tablo 3'te belirtilen kriterlerin ne ölçüde değişebileceğini saptamaya yarayan artar / azalır sorularına verilen yanıtlar da aynı şekilde katılımcı sayısının verilen yanıtlara oranı yüzdesel hesaplama ile analiz edilmiştir. Bu doğrultuda, Kastamonu'da sosyal hizmetlerin

sunulmasında doğrudan yer alan yönetici ve memurlar tarafından mevcut durum ile yeni kamu yönetimi anlayışının işaret ettiği planlama, koordinasyon, işbirliği arasındaki ilişkiyi ölçen sorulara yanıt bulunması amaçlanmıştır. Son olarak, Tablo 4'te yer alan çocuk ve genç, yaşlı, engelli ve kadınlara yönelik sosyal hizmetler hangi aktör/ aktörler tarafından karşılanmalı soruları karşısında hangi aktör bu süreçte rol alırsa ideal bir sosyal hizmet sunumunun gerçekleştirilebileceği tespit edilmeye çalışılmıştır. Anket içerisinde katılımcılara birden fazla seçenek seçebilme hakkı tanındığı için toplam yanıt üzerinden hesaplama yapılmıştır.

4. Araştırma Bulguları

Çalışmada sosyal hizmetlerin (tam zamanlı ve/veya yarı zamanlı) sağlandığı hedef kitle olarak çocuklar ve gençler, yaşlılar, engelliler, kadınlar ve yoksullar ele alınmıştır.

Elde edilen bulgular ışığında görülmektedir ki, çocuklara yönelik koruyucu kuruluş hizmetleri ağırlıklı olarak Kastamonu Aile ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü tarafından sağlanmaktadır. Yerel birimler tarafından Kastamonu Belediyesi kreş-gündüz bakımevi (çocuk bakımevi) dışında çocuklara yönelik kurumsal faaliyet bulunmamaktadır. Yerel birimler tarafından çocuklara yönelik sosyal hizmetlerde en çok tercih edilen spor, gezi ve kültürel etkinlik faaliyetleri olduğu görülmüştür. Bu hizmetler için bina, personel ve fazla miktarda bütçe gerektirmiyor olması sebebiyle kısa süreli hizmetlerin tercih edildiği görülmektedir. Kastamonu'da en çok göz ardı edilen grubun gençler olduğu görülmektedir. Eğitim bursu, eğitici seminerler dışında gençlere yönelik faaliyetler sınırlıdır. Kastamonu merkezi ve on dokuz ilçesinde sadece bir tane gençlik evi olması gençlerin göz ardı edildiğinin kanıtıdır.

Yaşlılara yönelik hizmetlerde daha çok sağlık kurumlarına ulaştırma ve evde yaşlı hizmetlerine önem verildiği görülmektedir. Sağlık kurumlarına ulaştırma hizmeti en masrafsız ve çok fazla vakit harcanmayan hizmet olarak görülmektedir. Evde yaşlı hizmetlerine ise yerel birimlerce daha fazla önem verildiği görülmüştür. Kastamonu Belediyesi hizmet binasından bağımsız Evde Yaşlı Hizmetleri Merkezi binası ve personelleri ile sosyal çevresinden kopmak istemeyen yaşlıların kişisel ihtiyaçları karşılanmaktadır.

Engellilere yönelik kurumsal bakım hizmeti özel sektör tarafından yarı devlet destekli sunulmaktadır. Araç ilçesinde bulunan özel bir engelli bakım merkezi tarafından verilen hizmetin denetim ve yönlendirme işlemleri Aile ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü tarafından sağlanıp, gelir durumu yetersiz bireylerin bakım giderleri il müdürlüğüne karşılanmaktadır. Gelir durumu yeterli seviyede olan bireylerin ücretli bir şekilde hizmet alıyor olması sunulan hizmet kalitesini de arttırmaktadır. Bu hizmet dışında engellilere yönelik bakım ve rehabilite edici hiçbir kurumsal hizmet bulunmamaktadır. Yerel birimler tarafından çoğunlukla medikal malzeme desteği, sağlık kurumlarına ulaşım ile etkinlik ve ziyaret olmak

üzere tesis gerektirmeyen ve anlık sunulabilen faaliyetlere bir yoğunlaşma söz konusudur. Bunlara ek olarak ilçe sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakıfları tarafından evde bakım hizmetleri verildiği belirtilmiştir.

Tablo1: Kastamonu’da Dezavantajlı Gruplara Yönelik Mevcut Hizmetler

		YERİNDEN YÖNETİM BİRİMLERİ			MERKEZDEN YÖNETİM BİRİMLERİ		
		İl Belediyesi	İlçe Belediyeleri	İl Özel idaresi	ASHB İl Müdürlüğü	Kaymakamlık	SYDV
Çocuk ve Genç	Kreş Gündüz Bakımevi	×	×	×	✓	×	×
	Çocuk Koruma Evleri	×	×	×	✓	×	×
	Sokak Çocuklarına Yönelik	×	×	×	×	×	×
	Gençlik Evi	×	×	×	×	×	×
	Spor, Gezi ve Kültürel Etkinlikler	✓	✓	×	×	✓	✓
Yaşlı	Huzurevi	×	×	×	✓	×	×
	Yaşlı Bakım ve Rehabilitasyon Merkezi	×	×	×	✓	×	×
	Yaşlı Hizmet Merkezi	×	×	×	×	×	×
	Medikal Malzeme Desteği	×	×	×	×	×	×
	Etkinlik ve Ziyaret	×	×	×	×	×	×
	Sağlık Kurumlarına Ulaşım	×	✓	×	×	×	×
	Evde Yaşlı Hizmetleri	✓	✓	×	×	×	✓
Engelli	Bakım ve Rehabilitasyon Merkezi	×	×	×	✓	×	×
	Engelsiz Yaşam Merkezi	×	×	×	×	×	×
	Medikal Malzeme Desteği	×	✓	×	×	×	✓
	Sağlık Kurumlarına Ulaşım	×	✓	×	×	×	×

Etkinlik ve Ziyaret	×	✓	×	×	×	✓
Evde Bakım Hizmetleri	×	×	×	×	×	✓

Tablo1: Kastamonu’da Dezavantajlı Gruplara Yönelik Mevcut Hizmetler (Devamı)

Kadın	Kadın Konukevi	×	×	×	✓	×	×
	Toplum ve Aile Danışma Merkezi	×	×	×	×	×	×
	Meslek Edindirme Kursları	×	✓	×	×	×	✓
	Kültürel Etkinlik	×	✓	×	×	✓	✓
Yoksul	Para Yardımı	×	✓	✓	✓	✓	✓
	Giyecek Yardımı	✓	✓	×	×	✓	✓
	Gıda Yiyecek Yardımı	✓	✓	×	×	✓	✓
	Yakacak Yardımı	✓	✓	×	×	✓	✓

Kadınlara yönelik kadın konukevi hizmeti yalnızca Aile ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü tarafından verildiği görülmektedir. Ayrıca Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından 81 ilde hizmet veren Şiddet Önleme ve İzleme Merkezi (ŞÖNİM) temsilciliği ile il müdürlüğü tarafından Kastamonu’da kadına şiddet karşısında koruyucu ve önleyici tedbirler alınmaktadır. Yerel birimler tarafından verilen hizmetler meslek edindirme kursları ve kültürel etkinlik olmak üzere bina ve personel gerektirmeyen kısa süreli hizmetlere yönelmişlerdir.

Tablo 1’de görüldüğü üzere Kastamonu’da sosyal hizmetten çok sosyal yardım üzerine yoğunlaşma görülmüştür. Öyle ki, Kastamonu’nun tüm ilçelerinde ya merkez ya da yerel yönetimler tarafından sosyal yardım faaliyetleri sunulmaktadır. Bazı yerlerde bütün aktörler tarafından sosyal yardım yapıldığı da görülmüştür. Bu yardımlar yalnız nakdi, yalnız ayni ya da ihtiyaç doğrultusunda hem nakdi hem ayni olarak karşılandığı belirtilmiştir. Diğer yandan kurumsal sosyal hizmetlerin daha çok merkezi yönetimin taşra teşkilatı tarafından sunulduğu görülmektedir. İl ve ilçe belediyelerinin ise daha kısa süreli, herhangi bir bina, personel ve çok fazla maddi kaynak gerektirmeyen hizmetlerin tercih edildiği gözlemlenmektedir. Bir diğer yerel yönetim birimi olan il özel idarelerinin sosyal hizmet faaliyetlerinde doğrudan etkinliği bulunmamasıyla beraber yalnızca mikro kredi uygulaması ile vatandaşlara nakdi yardımda bulunduğu ve sosyal hizmet projelerinde bina ve maddi kaynak

temininde rol oynadığı bilgisine ayrıca ulaşılmıştır. Kastamonu ilçelerinde kaymakamlık tarafından sosyal yardım ve sosyal etkinliklere önem verildiği bilgisinden ziyade sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakıflarının sosyal yardımın yanı sıra evde bakım hizmetlerine önem verildiği kaymakamlık nezdinde bir birim olarak faaliyet göstererek yerel halkın sosyal sorunlarında önemli ölçüde sorumluluk sahibi olduğuna elde edilen bulgular neticesinde ulaşılmıştır.

Tablo 2. Katılımcıların Sosyo-Demografik Özellikleri (N=90)

DEĞİŞKENLER		MERKEZİ BİRİMLER		YEREL BİRİMLER	
		N	%	N	%
CİNSİYET	Kadın	25	27,78	11	12,22
	Erkek	30	33,33	24	26,67
YAŞ	30 yaş altı	12	13,33	7	7,78
	30 yaş ve üstü	43	47,78	28	31,11
EĞİTİM DURUMU	Lisans derecesi altı	14	15,56	14	15,56
	Lisans ve üzeri	41	45,56	21	23,32
EĞİTİM ALANI	Alan içi	20	22,22	3	3,33
	Alan dışı	35	38,89	32	35,56

Katılımcıların sosyo- demografik özelliklerinin belirtildiği Tablo 2’de; cinsiyet, yaş, eğitim durumu ve eğitim alanı değişkenleri ele alınıp merkezi birimler ve yerel birimler olarak ayrı ayrı kategorize edilmiştir. Merkezi birimler olarak merkezin taşra birimleri olan Aile ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü, Sosyal Hizmet Merkezi, kaymakamlık ve Sosyal Yardımlaşma ve Yardımlaşma Vakfı, yerel birimler olarak ise İl Özel İdaresi ile il ve ilçe belediyeleri yer almaktadır.

Anket çalışmasına katılan 90 katılımcının %40’ını kadın %60’ını erkek katılımcıların oluşturduğu ve bu dağılımda merkezi birim personellerinin %27,78’i kadın, %33,33’ü erkeklerden oluşmaktadır. Yerel birimlerde ise %12,22’si kadın personel, %26,67 oranında ise erkek personel araştırmaya katılım göstermiştir. Katılımcıların yaş aralıkları 30 yaş altı grup (20 - 29) ve 30 yaş ve üzeri grup (30 - 50) olmak üzere iki grup üzerinde kategorize edilmiştir. Toplam katılımcıların yaş oranı %21,11 oranında 30 yaş altı, %78,89 oranında 30 yaş ve üstü olduğu görülmüştür. Merkezi yönetim birimlerinde ise durum %13,33 oranında 30 yaş altı ve %47,78 oranında 30 yaş ve üstü personel katılım sağlamıştır. Yerel birimlerde ise katılımcıların %7,78’i 30 yaş altı iken %31,11 ’i 30 yaş ve üstü grupta yer almaktadır. Katılımcıların eğitim durumları değerlendirilirken lisans düzeyi eğitim esas alınmıştır. İlköğretim, ortaöğretim ve ön lisans olmak üzere lisans altı; lisans, yüksek lisans ve doktora eğitimi mezunu olanlar ise lisans ve üzeri olarak değerlendirilmiştir. Toplam katılımcıların %31,12’si lisans altı mezunu iken %68,88’i lisans ve üzerinde eğitim seviyesine sahiptir. Merkezi birimlerde katılımcıların eğitim oranı %15,56 ile lisans altı, % 45,56 oranında ise lisans ve üzeridir. Yerel birimlerde ise bu durum %15,56 oranında lisans altı, %23,32

oranında lisans ve üstü personel çalışmaya katılım göstermiştir. Katılımcılara yöneltilen eğitim alanı sorusu ile yaptıkları iş ile aldıkları eğitimin karşılaştırılması yapılmıştır. Alan içi olarak belirlenen grupta sosyal hizmet uzmanı ve sosyal çalışmacılar yer almaktadır ve oranları %25,55'dir, katılımcıların %74,45'i ise alan dışı grupta yer almaktadır. Merkezi yönetim birimlerinde alan içi %22,22 oranla çalışan personel varken, % 38,89 oranında alan dışı personel bulunmaktadır. Yerel birimlerde ise katılımcıların %3,33'ü alan içi iken, %35,56'sı alan dışı eğitim ile sosyal hizmet faaliyetlerinin yürütüldüğü görülmüştür.

Tablo 3. Katılımcıların Yerelleşme Gerçekleştiği Takdirde Yönetim Faktörlerinin Değişim Düzeyine Yönelik Görüşleri

		ARTAR	AZALIR
Hizmet	Etkinlik ve verimlilik	%81,11	%18,89
	Hizmete ulaşma hızı	%90	%10
	Erişilebilirlik	%88,89	%11,11
	Eşitlik	%76,67	%23,33
Planlama	Etkinlik	%82,22	%17,88
	Aktörlerin katılımı	%82,22	%17,88
Koordinasyon ve iş birliği	Aktörler arası iş birliği	%90	%10
	Uygulama birliği	%90	%10
İnsan kaynakları/	Çalışma performansı	%88,89	%11,11
Personel	Gönüllü katılım	%88,89	%11,11
Finansman	Aktarılan bütçe imkânı	%81,11	%18,89
	Kaynakların etkin ve verimli kullanımı	%82,2	%17,78
	Ayni ve nakdi bağışlar	%83,33	%16,67
Denetim	Merkezi yönetimin denetim gücü	%76,40	%23,60
	Sivil toplum kuruluşları tarafından denetlenirse hizmetlerin etkinliği	%77,78	%22,22
	Vatandaş tarafından denetlenirse hizmetlerin kalitesi	%75,56	%24,44

Katılımcılara yöneltilen anket soruları doğrultusunda Türkiye'de sosyal hizmet faaliyetlerinin merkezi yönetimden yerel yönetimlere doğru bir yerelleşme gerçekleşmesi durumunda sosyal hizmet sunumunda hizmet, planlama, koordinasyon ve iş birliği, insan kaynakları/ personel, finansman ve denetim faktörlerinin artar/ azalır yönündeki görüşleri Tablo 3'te belirtilmiştir. Katılımcıların verdiği yanıtlar doğrultusunda hizmetlerin etkinlik ve verimliliği, hizmetin ulaşma hızı, hizmete erişilebilirlik ve hizmetlerin eşit dağılımının merkezi yönetimin sunumuna nazaran artacağı düşünülmektedir. Sosyal hizmet ve sosyal yardımların planlanmasında etkinlik ve planlanma sürecinde aktörlerin katılım düzeylerine ilişkin katılımcıların % 82,22 oranında etkinliğin ve katılımın artacağı

görüşü hâkim olmuştur. %17,88 oranındaki kısım ise azalacağı yönünde düşünceye sahiptir. Çalışmanın temel sorunu olarak ele alınan sosyal hizmet ve sosyal yardımların sunumunda oluşan çok aktörlü yapının dezavantaj haline gelmesinin temel nedenlerinden birisi koordinasyon problemidir. Yerelleşmenin gerçekleşmesi ile aktörler arası iş birliği ve uygulama birliğinin katılımcıların %90 çoğunluğunda artacağı görüşü hâkim olmuştur. Sosyal hizmet alanında görevli olan personelin yerleşme ile birlikte çalışma performansı ve gönüllü katılımın artacağı görüşü katılımcıların %88,89'u tarafından belirtilmiştir.

Türkiye'de merkezi yönetimden yerel yönetimlere doğru bir yerleşme gerçekleştiği takdirde sosyal hizmet ve sosyal yardımların sunumunda kullanılmak üzere aktarılan finansman ve bütçe imkânının ne düzeyde değişiklik göstereceği sorusuna karşılık katılımcıların %81,11'i kaynakların artacağını düşünürken,%18,89'u azalacağını düşünmektedir. Katılımcıların %82,22'si yerleşme ile birlikte sosyal hizmet ve sosyal yardımlar alanında yerel birimlere ayrılan kaynakların daha etkin ve verimli kullanılacağını, %17,78'i etkinlik ve verimliliğin azalacağını görüşündedir. Katılımcıların %83,33'ü söz konusu hizmetlerin yerel birimler tarafından sunulduğunda yerel halk tarafından yapılan aynı ve nakdi bağışların artacağını, %16,67'si ise azalacağını düşünmektedir.

Türkiye'de merkezi yönetimden yerel yönetimlere doğru bir yerleşme gerçekleştiği takdirde sosyal hizmet ve sosyal yardım faaliyetlerinde sorumluluğu alan yerel birimlerin bu hizmetten kaçınma ya da kaynakların etkin kullanılmaması durumunda vatandaşların bu hizmetlerden mahrum kalmaması adına güçlü bir denetim mekanizması gereklidir. Katılımcıların %76,40'ı yerleşme gerçekleştiği takdirde merkezi yönetimin yerel birimleri denetleme gücünün artacağını düşünmektedirler. %23,60'ı ise denetim gücünün azalacağını belirtmişlerdir. Denetimin sivil toplum kuruluşları tarafından gerçekleşmesi halinde hizmetlerin etkinliği sorusuna karşın katılımcıların %77,78'i artar düşüncesindeyken,%22,22'si azalacağı düşüncesindedirler. Vatandaşlar tarafından denetim gerçekleşirse katılımcıların %75,56'sı etkinliğin artacağını, %24,44'ü ise azalacağını düşünmektedirler.

Sonuç olarak sosyal hizmet ve yardımların sunumundan sorumlu olan yönetici ve personellerin yerleşmeye dair olumlu kanaatte oldukları görülmektedir. Bu olumlu bakış açısı ile de sosyal hizmet faaliyetlerine yerleşme gerçekleştiği takdirde başarılı sonuçlar elde edileceği düşünülmektedir.

Katılımcılara yöneltilen Kastamonu'da çocuk ve gençlere yönelik faaliyetlerin sunumundan hangi aktör sorumlu olmalı sorusuna karşılık verilen yanıtlar doğrultusunda ilk üç sırada, tam zamanlı olarak Aile ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü, belediyeler ve sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakıfları yer almaktadır. Korunmaya muhtaç çocuklara yönelik tam zamanlı kurumsal bir hizmetin merkezi yönetimin taşra teşkilatı eliyle verilmesi gerekliliği hem geleneksel yapıdan kopmak istememe hem de özel bir grup olan çocukların devlet

güvencesi altında kalması gerektiği düşüncesi olduğu düşünülmektedir. İkinci grupta ise yerel bir aktör olan belediyeler gelmektedir. Belediyelerin yerel halka daha yakın olması itibariyle Kastamonu il ve ilçe belediyeleri tarafından olumsuz şartlar altında olan çocukların tespit etmesi ve oluşturulması 5393 Sayılı Belediye Kanunu' nca da zorunlu tutulan çocuklar için konukevleri açılarak bu hizmeti tam zamanlı olarak yerine getirebileceği katılımcıların yanıtları doğrultusunda yorumlanabilmektedir. Üçüncü sırada ise merkezi bir yönü olan ve hali hazırda sosyal nitelikli işlerde ön planda olan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları'nın tam zamanlı hizmet vermesi düşüncesi hakim olmuştur.

**Tablo 4: Katılımcıların Sosyal Hizmet Faaliyetlerinin Hangi Aktör/
Aktörlerin Sorumluluğunda Olması Gerekliliğine Dair Görüşleri**

Faaliyet Alanı	Çocuk ve Gençlere Yönelik	Yaşlılara Yönelik	Engellilere Yönelik	Kadınlara Yönelik
Aktörler				
Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı	%61,11	%61,11	%58,89	%71,11
SYDV	%26,67	%43,33	%42,22	%35,56
Belediye	%36,67	%38,89	%38,89	%44,44
İl Özel İdare	%5,56	%8,89	%13,33	%11,11
STK	%12,22	%13,33	%15,56	%17,78
Özel Sektör	%6,67	%11,11	%8,89	%6,67

Not: Katılımcılara çoklu seçenek hakkı tanıdığı için yüzdeler verilen yanıtların toplamı üzerinden hesaplanmıştır.

Yaşlılara yönelik sosyal hizmetlerden hangi aktör sorumlu olmalı sorusu karşısında yukarıda belirtilen oranlardan görülmektedir ki, yaşlılara yönelik tam zamanlı kuruluş hizmetinin merkezi yönetim ve merkezi yönetime bağlı olarak Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı'nın vermesi beklenmektedir. Üçüncü sırada ise belediyelerden yaşlılara yönelik tam zamanlı hizmet verilmesi beklenmektedir. Yarı zamanlı olarak belediyeler ve sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakıflarının halihazırda evde yaşlı bakım hizmeti verdiği bilinmektedir. Katılımcılar bu bilgiden hareketle bu hizmetlerin yine bu aktörler tarafından sunulması gerektiğini düşünmesi olasıdır.

Engellilere yönelik tek tam zamanlı hizmet veren kurum merkezi yönetim olması sebebiyle ilk sırada yer almaktadır. İkinci olarak sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakıflarının tam zamanlı hizmet vermesi düşüncesi hakimdir. Üçüncü olarak belediyeler tarafından tam zamanlı olarak nitelikli personel ve engellilere özel dizayn edilmiş binası ile hizmet vermesi beklenmektedir. Kadınlara yönelik daha önce

belirtildiği gibi ilk tercih tam zamanlı hizmetin sunulması sorumlu aktör olarak merkezi yönetim tercih edilmiştir. İkinci sırada belediyelerin kadın konukevleri hizmetini faaliyete geçirerek tam zamanlı hizmet sunulması beklenmektedir. Üçüncü sırada ise tam zamanlı hizmet için katılımcılar tercihlerini sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakıflarında kullanmışlardır.

Sonuç olarak Kastamonu’da sosyal hizmet sunumunda yerelleşmenin tam olarak gerçekleşmediği ancak personelin yerelleşme hakkında olumlu düşüncelere sahip olduğu görülmüştür. Yine Kastamonu’da diğer hizmetlere nazaran sosyal hizmetlerde çok aktörlü yapı daha belirgindir ve bu durum ilçe sayısının fazlalığı ile görev alanının belirgin olmadığı durumlarda karmaşık bir hizmet yönetimin oluşma riskine sebebiyet verebilmektedir. Katılımcılar tarafından koordinasyon sorunu olmadığı belirtilmiş olsa da istisnalar hariç tutulmak üzere yerel birimlerin sosyal nitelikli hizmetleri merkezden beklediği ve öncelikli olarak mevcut kaynakla kentsel hizmetlere yöneldiği mevcut durum analizi sonucunda gözlemlenmiştir. Bir hizmetin sunulması için yerel birimlerin merkez tarafından hizmet sunmasını beklemesi, merkezi birimin de uç noktalara yetişememesinden kaynaklı yerel birimlerden destek beklemesi aslında bakılırsa bir koordinasyon sorunudur.

5. Sonuç ve Değerlendirme

Sosyal hak niteliği taşıyan sosyal hizmetleri sunma yükümlülüğü 1961 Anayasası ile sosyal devlet anlayışı gereğince devletin sorumluluğuna verilmiştir. Ancak artan nüfus karşısında sosyal hizmet ve yardımlara da duyulan ihtiyacın artması devletin bu sorumluluğu tek başına yerine getirmesini zorlaştırmıştır. Yeni kamu yönetimi anlayışı ile kentsel kamusal hizmetlerde yaşanan dönüşümün, sosyal hizmetleri de etkilemesi beklenmektedir. Bu etkileşim; aynı hizmetin üretimi, sevk ve idaresi ile sunum süreçlerinde yer alan aktörler arasında işbirliği, koordinasyon ve planlama odaklı uygulamalar ile kendini göstermektedir. Sosyal hizmetlerin doğası gereği doğrudan insanı hedef alan bir hizmet türü olması sebebiyle, vatandaşlara en yakın ve yerel niteliği ağır basan bir hizmet özelliği göstermektedir. Sosyal hizmetlerin yerelde merkezi idare ağırlıklı sunumunun yanı sıra, yeni kamu yönetim anlayışı bağlamında belediyelerin, il özel idarelerinin, özel sektör girişimcilerinin ve sivil toplum kuruluşlarının içinde bulunduğu çok aktörlü bir yapı söz konusu olmuştur. Bu durum fazla sayıda aktörün daha fazla müracaatçıya hizmet ulaştırma ihtimali açısından olumlu bir etki yaratırken, aktörler arası eşgüdüm sağlanamadığı takdirde, aynı hizmetin birden fazla kez yapılması ve dolayısıyla hizmet tekrarına sebep olacaktır. Bu durum hizmette kaynak israfına ve başka müracaatçıların hizmetten yararlanamamasına neden olacaktır. Nitekim bu çalışma kapsamında tablo 1’de de aktarıldığı üzere, sosyal yardım alanında neredeyse tüm aktörlerin aynı ya da nakdi yardım sağladığı görülmektedir. Burada müracaatçıların tespit edilmesi ve yardımların ulaştırılması koordinasyon içerisinde sağlanamazsa aynı kişi birden fazla aktörden yardım talep edebilir. Benzer şekilde bir başka aktör yapar düşüncesi ile hizmette sorumluluktan kaçma ya da kolayına kaçma durumları

söz konusu olabilmektedir. Bu durum da aynı tabloda ifade edildiği üzere; bina, tesis ve personel gerektirmeyen sosyal yardımların, evde bakım hizmetlerinin, sağlık kurumlarına ulaştırma hizmeti ve faydalanıcılara etkinlik düzenleme gibi kısa vadeli hizmetlerin tercih edilmesine sebebiyet vermektedir.

Hâlihazırda var olan kamu hizmet sunumu perspektifinden, sosyal hizmetlerin yerelde sunumuna ilişkin üç öneri ileri sürülebilir. Birincisi, hizmet tamamen merkezileştirilmeli ve merkezden sağlanan bütçe çerçevesinde il özel idareleri tarafından bu hizmetler sağlanmalıdır. Nitekim sosyal hizmetlerde, gerek personel gerekse bütçe sorunları nedeniyle yerel yönetimler tarafından öncelikli hizmetler arasına alınmadığı için merkezin bunu sağlayacak yerelde örgütlenmesinin ağırlığının hissedildiği bir hizmet sunumu söz konusudur. İkincisi, hizmet tamamen yerelleştirilerek ve merkezden güçlü bütçe aktarımı yapılarak yerinden yönetim birimleri tarafından sağlanmalıdır. Özellikle büyükşehir niteliği taşımayan illerde, hizmetin yerele en yakın demokratik yönetim birimi olan belediye ve il özel idareleri tarafından sağlanması, yerel halk tarafından seçilen, halkın ve yöneticilerin birbirini yakından tanıdığı ve ulaşabildiği, hizmete ilişkin sorunlara hâkim bir yönetim birimi olması hasebiyle hizmetin etkinliği, verimliliği ve kalitesini olumlu yönde etkileyecektir. Üçüncüsü, kamu yönetişimine de uygun olarak, hâlihazırda sosyal hizmetlerden sorumlu olan merkezi ve yerel kurumlar, özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarının içinde olduğu çok aktörlü bir organizasyon ile koordinasyon, iş birliği ve eş güdümün sağlanacağı bir koordinasyon merkezi oluşturulmalıdır. Bu koordinasyon merkezi, özellikle büyükşehirlerde ulaşım ve altyapı sorunlarına ilişkin belediye örgütlenmesi içinde adeta bir çözüm niteliği taşımaktadır. Özellikle büyükşehir niteliği taşımayan illerde ulaşım, altyapı, sosyal hizmetler gibi temel kamu hizmet sunumlarında yer alan merkez ve yerel yönetimler bünyesindeki kamu tüzel kişiliklerinin çok aktörlü bir yapıya sahip olmasına rağmen, yeni kamu yönetimi anlayışı içinde oluşturulmuş koordinasyon, iş birliği ve planlamayı içeren katılımcı ve kapsayıcı bir hizmet yönetimine sahip olmadıkları görülmektedir.

Nüfusun her geçen gün artması dolayısıyla temel kamu hizmetlerine olan talebin de artması karşısında, süreçte yer alan aktörler arasında aralıksız işleyen etkileşim, düzenleyen hizmet mekanizmasının oluşması, aktörlerin uyum içerisinde sorumluluklarını yerine getirmesi çok daha önemli bir husus haline gelmektedir. Yerelde bu organizasyonu sağlayabilecek güçlü yapılar ancak sosyal hizmetlerin sunumunda dolaylı ya da doğrudan görev alan kurumların bir araya gelmesiyle sağlanacaktır. Kamu hizmet niteliği taşıyan sosyal hizmetlerin koordinasyonunda, karar organları seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan ve seçmeni temsil eden yerinden yönetim birimleri kontrolünde bir merkezin çok daha demokratik olacağı bilinmekle beraber, bu merkezin büyükşehir niteliği taşımayan Kastamonu gibi illerde hiyerarşik denetim mekanizması vasıtasıyla çok daha bütünleşik bir ilişki içerisinde olan merkezin taşra teşkilatlanmasını da ön plana çıkarmaktadır. Bu sebeple, koordinasyon merkezinin belediye çatısı altında yapılmasından ziyade, hem merkezi yönetimden ayrı ve tüzel kişiliğine haiz bir yerel yönetim birimi olan,

hem de başında atanmış bir makamın (valinin) bulunmasından dolayı merkezi teşkilatlanma bağı olan il özel idareleri nezdinde kurulması uygulamada çok daha etkin ve verimli olacaktır. Hangi aktör sorumlu olmalı sorusu karşısında katılımcıların merkezi yönetimi tercih etmeleri de göz önünde bulundurulduğunda, il özel idareleri nezdinde verilecek olan karar; hem sorumluluk alanının tüm il ve belediye sınırları dışını kapsaması ile geniş yelpazede hizmet verebiliyor olması, hem de hizmetin yerel ve merkezi özelliklerini bünyesinde barındırması açısından, katılımcı ve yerelliğe dayalı bir karar olacaktır.

Süreçte yer almaya devam edecek olan belediyelerin görev ve sorumlulukları net bir şekilde belirlenerek, merkezde oluşturulan koordinasyon, iş birliği ve planlamaya dâhil edilmelidir. Görev tanımları net olarak belirlenmiş aktörlerden oluşan bir sosyal hizmet koordinasyon merkezi sayesinde, aynı kişiye birden fazla aktör tarafından yardım yapılarak oluşan hizmet tekrarı önlenilecek, hizmetin hiç sağlanamaması, en kolayının sağlanması gibi hizmet istismarları engellenebilecektir. Ayrıca örneklem alanımızı da içine alan illerde yaşanabilecek herhangi bir büyükşehirleşme süreci halinde, önerilen koordinasyon merkezi hızlı bir şekilde büyükşehir çatısı altında yeniden organize edilerek işlevine devam edebilir olacaktır.

Kısacası, büyükşehir niteliği taşımayan Kastamonu benzeri küçük ölçekli il yerleşmelerinde sağlanan sosyal hizmetlerin;

- *Karar alma aşamasında*, merkez ve yerel aktörlerden oluşan çoklu aktör yapısına sahip bir koordinasyon merkezi (il özel idaresine bağlı olarak, bu süreçteki tüm aktörlerin hizmet işleyişi içerisinde olduğu ama üyelerin merkez ve yerel olarak eşit olarak bölüştüğü, devlet tarafından ayrı bütçelendiği) kurulmalıdır.
- *Sevk ve idare aşamasında*, işlevsel bir kademelenme aracılığıyla merkezi ve yerel yönetim aktörlerinin dâhil olduğu bir aktör yapısı söz konusu olmalıdır.
- *Hizmet sunum aşamasında*, kamu tarafından desteklenen dezavantajlı gruplara yönelik hizmetlerde yer alan özel sektörün dâhil edildiği bir koordinasyon süreci söz konusu olmalıdır.

Kaynakça

- Aktan, C. C. ve Dileyici, D. (2006), En Az Devlet En İyi Devlet (Ed), Devlet Niçin Başarısız? Kamu Ekonomisindeki Etkinsizliklerin Kaynakları, Konya: Çizgi Yayınevi, 15-63.
- Artan, T. (2012). Yerel Yönetimlerde Sosyal Hizmetler. Ankara:SABEV.
- Artan, T. (2017). Yerel Yönetimlerde Sosyal Hizmetler. Ankara: Sabev Yayınları.
- Artan, T. (2018). Yaşlılarla Sosyal Hizmet. Ankara: Sabev Yayınları.
- Bayırbağ M.K. (2006). “Ölçek Yaklaşımının Kent ve Bölgelerin Yükselişinin Açıklanmasındaki Katkıları Üzerine”, *Praksis*, Yaz 2006, Sayı:15, 49-70.
- Beyazıt, E. (2020). Sosyal Politika, Yoksulluk ve Kent Yoksulluğu. OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 16(30), 2966-2993
- Bıçkı, D. ve Sobacı, M. Z. (2011). Yerel Yönetimden Yerel Yönetişime: Post-Fordizm Bağlamında Yerel Yönetimleri Anlamak. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 9 (2) , 215-234.
- Bingöl, O. (2015). Genel Bağlarıyla Sosyal Hizmet ve Toplum. *Mavi Atlas* (5), 69-77.
- Çengelci, E. (1996). Cumhuriyet Türkiye’inde Sosyal Hizmetlerin Örgütlenmesi. Ankara: Şafak Matbaacılık.
- Çukurçayır, M.A. (2015). Yerel Yönetimler Kuram Kurum ve Yeni Yaklaşımlar. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Dilik, S. (1980). Sosyal Güvenlik ve Sosyal Hizmetler Arasındaki İlişkiler. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 35(1), 73-85.
- Duru, E. (2015). Genel Aidiyet Ölçeğinin Psikometrik Özellikleri: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 5(44), 37-47.
- Es, M. ve Mentеше, B. (2018). Yerel Yönetimlerde Dezavantajlı Gruplara Yönelik Uygulanan Sosyal Politikalar: Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi Örneği. *Emek ve Toplum*, 7(19), 525-551.

- Genç, Y. (2009). Yerel Yönetimler ve Sosyal Hizmet Uygulamaları. *Kamuda Sosyal Politika Dergisi*, 28, 60-67.
- Genç, Y ve Çat, G. (2013). Engellilerin İstihdamı ve Sosyal İçerme İlişkisi. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 8(1). 363-393.
- Genç, Y ve Çöpoğlu, M. (2020). Yoksullar. M. Serdar, (Ed.), *Dezavantajlı Gruplar ve Sosyal Hizmet El Kitabı* içinde (41-69). Ankara: Grafiker Yayınları.
- Giritli, İ. ve Akgüner, T. (1987). *İdare Hukuku Dersleri II*, İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Gündüz, D. U. (2017). Yeni Kamu Yönetimi Anlayışının Sosyal Hizmetlere Yansımaları. İ. Cılga, & T. E. Gencer içinde, *Sosyal Hizmeti Yeniden Düşünmek-Sosyal Çalışma Üzerine Eleştirel Tartışmalar* (s. 171-187). Ankara: Nika Yayınevi.
- Güneş, M. (2012). Yoksullukla Mücadelede Sosyal Yardımların Bir Kamu Yönetimi Politikası Olarak Sürdürülebilirliği. Selçuk Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 12(24), 149-184.
- Kesgin, B. (2016). Sosyal Hizmetin Yerelleşmesi ve Sosyal Hizmette Yerel Yönetimlerin Artan Rolü. *MCBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(4), 319-340.
- Kesgin, B. (2020). *Kamu Sosyal Politikalarında Sosyal Yardım*. İstanbul: Açılım Kitap.
- Özdemir, S. (2004). Sosyal Refah'ın Sağlanmasında Yeni Bir Anlayış: "Refah Karması" ve Sosyal Refah Sağlayıcı Kurumlar. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 48, 97-127.
- Sezer, Ö. ve Vural, T. (2010). Kamu hizmetlerinin sunumunda devletin değişen rolü ve merkezi yönetim ile yerel yönetimler arasında yetki ve görev paylaşımı. *Maliye Dergisi*, 0(159), 203-219.
- Şenocak, H. (2006). Korunmaya Muhtaç Çocuklara Sağlanan Bakım Yöntemleri. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*(51), 177-228.
- T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (2015). *Türkiye’de Sosyal Hizmet ve Yardımların Yeniden Organizasyonu*, Ankara: Araştırma ve Politika Serisi 21.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Denetleme Kurulu Raporu (2009). Erişim Tarihi: 10.03.2022, https://www.huzurevleri.org.tr/docs/ddk_rapor_200904.pdf

- Tekindal, M., Özlem, Ş. Ö. ve Emre, M. (2018). Şiddet Mađduru Kadına Yönelik Sosyal Hizmet Müdahalesi: Ayšın ve Zehra Vakası. Ufkun Ötesi Bilim Dergisi, 18(1), 45-72.
- Topar, F. (2020). Yeni Yoksulluk, Sosyal Dışlanma ve Sosyal Hizmet. M. Yılmaz, E. Günay,(Ed.), Farklı Boyutlarıyla Sosyal Problemler Sosyal Politikalar Ekseninde Multidisipliner Yaklaşımlar içinde (373-405). Ankara: İksad Yayınevi
- Turan, E., Çevik, S. ve Aktepe E. (2017). Türkiye'de Yerel Kamu Hizmetlerinden Memnuniyet ve Subjektif Refah. Turan M. ve Güler M. içinde, Belediyelerin Geleceđi ve Yeni Yaklaşımlar (s. 183-196). İstanbul: Marmara Belediyeler Birliği Kültür Yayınları.
- Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV) (2010). “Sosyal Hizmetlerin Sunumunda Kademelenme, TEPAV Yönetişim Çalışmaları Araştırma Raporu”, Rapor No: 201007, Ankara: Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı Yayınları.

Local Service Delivery Problem: Social Services

Extended Abstract

1. Introduction

The study claims that in the stage of managing new service dynamics with classical institutional structures, the presence of many central and local government units causes confusion between institutions in terms of authority and duty, as well as a management problem that makes service efficiency and economy difficult. In this context, the main purpose of the study is to investigate whether the involvement of more than one actor in social work management is a management complexity or a participatory management mechanism in which task sharing, cooperation and coordination are provided among them in accordance with the governance principle. In this context, the main purpose of the study is to reveal whether the involvement of more than one actor in an environment where central and local government units meet social service demands at the same time is a management complexity or a participatory governance mechanism that provides task sharing, cooperation and coordination. The basic assumption of the study, which targets the provinces that are not metropolitan, is a need for a division of labor, coordination and cooperation mechanism to be established in the special provincial administration center in order to protect the public service status and local quality of social services, and to provide an effective and efficient service.

2. Method

In the light of the uncertainty of the nature of the local and central public service for social work and the blurring of the duties, authorities and responsibilities of local-central actors; the research questions to be answered were determined as follows;

- Is there a division of labor, coordination and cooperation between central and local actors providing social services?
- In case of a decentralization from the central government to the local governments in the presentation of social service activities, to what extent will there be changes in service, planning, coordination and cooperation?
- In case of a decentralization from the central government to the local governments in the presentation of social service activities, to what extent will there be changes in human resources/personnel, financing and auditing?
- Can the actor structure providing social services in non-metropolitan provinces be transformed into a multi-actor and interactive structure in line with the governance approach?

In Turkey, there is an effort to find solutions to the handicaps such as the inability to have the budget and personnel parallel to the social service responsibility, the impossibility of providing the service without the support of the center, especially in the provinces that are not metropolitan. The assumptions made within the framework of this pre-acceptance are as follows;

- Parallel to the understanding of governance within the framework of a multi-actor and interactive structure, the efficiency of social service provision will increase in proportion to the division of labor, coordination and cooperation of the institutions.

- Since the majority of the actors involved in the provision of social services provided in non-metropolitan provinces are within the provincial organization of the center, a coordination process to be established by the special provincial administration, whose service area is inclusive of the entire province, will ensure that the service can be provided more democratically, effectively and efficiently.

The research was carried out in the center and districts of Kastamonu province, and it was aimed to make a comparative analysis of the services offered by the central and local government units (19 districts) by applying a questionnaire to 90 participants. The data in the study, which was designed by choosing the quantitative research method, were collected by the questionnaire technique. Questionnaires consisting of semi-closed questions were conducted face-to-face with managers and staff directly involved in social work management. The data obtained from the questionnaires were calculated proportionally and percentage interpretations were made. In this context, the descriptive (interpretive) statistical analysis method was preferred among the quantitative research method.

3. Results and Discussion

In the light of the findings, it has been observed that Kastamonu focuses on social assistance rather than social work. It was stated that these aids were met only in cash. On the other hand, it is seen that corporate social services are mostly provided by the provincial organization of the central government. It is seen that protective institution services for children, health services for the elderly, institutional care services for the disabled and women's guesthouses for women are mainly provided by the Provincial Directorate of Family and Social Services affiliated to the central government. Through the educational status question directed to the participants, a comparison was made between the work they did and the education they received. The rate of social workers in the group determined as in-field is 25.55%. 74.45% of the participants have non-field education. As a result, it has been observed that localization in the provision of social services in Kastamonu has not been fully realized, but the personnel have positive thoughts about localization. Again, in Kastamonu, the multi-actor structure is more prominent in social services compared to other services, and this may lead to the risk of a complex service management in cases where the number of districts is high and the scope of duty is not clear.

4. Conclusion

The duties and responsibilities of the administrations involved in the social service process should be clearly defined and included in the coordination, cooperation and planning established in the province. Thanks to a social service coordination center consisting of actors whose job descriptions are clearly defined, service repetitions can be prevented by helping the same person by more than one actor, and service abuses such as not providing the service at all or providing the easiest one will be prevented. In addition, in case of any metropolitanization process that may occur in the provinces including our sample area, the proposed coordination center will be able to continue its function by being quickly reorganized under the roof of the metropolitan city. In short, the social services provided in small-scale provincial settlements such as Kastamonu, which are not metropolitan;

- At the decision-making stage, a coordination center with a multi-actor structure consisting of central and local actors should be established.
- At the administrative stage, there should be an actor structure that includes central and local government actors through a functional stratification.
- At the service delivery stage, there should be a service responsibility sharing process in which public, private and non-governmental organizations are also included.

Araştırma Makalesi

**Algılanan Çalışma Koşullarının İşten Ayrılma Niyeti ile
Tükenmişliğe Etkisi: Gıda Perakendeciliği Çalışanlarına Yönelik
Bir Araştırma**

Tamer KILIÇ

*Sorumlu Yazar, Çankaya Üniversitesi, Çankaya Meslek Yüksekokulu
tamerkilic@ankaya.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3419-4646*

İrge ŞENER

*Çankaya Üniversitesi, İİBF
irge@ankaya.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1876-9411*

Öz

İş yaşamı ile ilgili yapılan çok sayıda çalışmada çalışma koşullarının çalışanlar üzerindeki etkileri incelenmiştir. Çalışma koşulları uzun süreli ve yoğun çalışma nedeniyle günümüzde de önemini korumaktadır. Bu çalışmada, Ankara’da gıda perakendeciliği alanında faaliyet gösteren bir işletmenin 196 çalışanını kapsayan örneklem için çalışma koşullarının çalışanların işten ayrılma niyetleri üzerindeki etkisi ile bu değişkenler arasındaki ilişkide çalışanların tükenmişlik seviyelerinin aracılık etkisi incelenmiştir. Uygulanan anket çalışmasından elde edilen bulgulara göre; çalışma koşullarının ‘yoğun fiziksel çaba gerektiren koşullar’ boyutunun çalışanların hem işten ayrılma niyetlerini hem de tükenmişliklerini etkilediği; ‘ergonomik olmayan koşullar’ ile ‘monotonlaşma’ boyutlarının ise çalışanların işten ayrılma niyeti üzerinde pozitif etkisinin olduğu belirlenmiştir. Çalışanların çalışma koşulları algıları ile işten ayrılma niyetleri arasındaki ilişkide tükenmişlik seviyelerinin aracılık etkisi tespit edilmemiştir.

Anahtar Kelimeler: Çalışma Koşulları, Tükenmişlik, İşten Ayrılma Niyeti, Gıda Perakendeciliği Çalışanları

Jel Sınıflandırma Kodları: M10, M12

**The Effect of Perceived Working Conditions on Burnout and Turnover Intention: A
Research on Food Retail Employees¹**

Abstract

The effects of working conditions on employees have been examined for a long time in numerous studies on work-life. These conditions are still significant today due to intensive and long-term work. In this study, for a sample of 196 employees of a business operating in the field of food retailing business in Ankara, the effect of working conditions on employees’ turnover intention and the mediating effect of employees’ burnout in this relation between these variable have been examined. According to the findings obtained from the survey study, the conditions requiring intense physical effort dimension of the working conditions affect both burnout and the intention to leave of the employees; on the other hand, it has been determined that non-ergonomic conditions and monotonous work dimensions positively affect the employees' turnover intention. No mediation effect of burnout levels has been found in the relationship between employees' perceptions of working conditions and their intention to leave.

Keywords: Working Conditions, Burnout, Turnover Intention, Food Retail Employees

Jel Classification Codes: M10, M12

¹ Extended abstract is presented at the end of the article

Geliş Tarihi (Received): 16.05.2022– Kabul Edilme Tarihi (Accepted): 11.09.2022

Atıfta bulunmak için / Cite this paper:

Kılıç, T. ve Şener, İ. (2022). Algılanan Çalışma Koşullarının İşten Ayrılma Niyeti ile Tükenmişliğe Etkisi: Gıda Perakendeciliği Çalışanlarına Yönelik Bir Araştırma. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İİBF Dergisi*, 12 (2), 214-236. Doi: 10.18074/ckuiibfd.1128950.

1. Giriş

Avrupa Birliği (AB) araştırma kurumu Eurofound tarafından 1990 yılından itibaren beş yılda bir çalışma koşulları ile ilgili yürütülen kapsamlı araştırmalar, çalışma koşullarının çalışanları nasıl etkilediğini ortaya koymaktadır. Eurofound'un 2017 yılında yayınlanan, Türkiye'den katılımcıların da bulunduğu 35 ülkede çalışanları kapsayan 2015 yılına ait son raporunda, çalışanların işlerinin kalitesi ile ilgili olumlu değerlendirmelerinin öznel iyi oluş, iş-yaşam dengesi, işe adanmışlık, istenen sonuçların elde edilmesi, işin sürdürülebilirliği, iş yaşamının sağlık üzerindeki etkisi ve çalışma koşullarından memnuniyet ile ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Çalışanların yaşamları üzerindeki tartışmasız etkisinden hareketle, çalışma koşullarının çalışanların işlerinden ayrılmasında da kaçınılmaz bir etkisi bulunmaktadır.

Çalışanların işten ayrılması; nitelikli personelin kaybı, onların yerine yeni personel temini ve eğitimini gündeme getireceğinden, örgütler açısından olumsuz sonuçlara yol açmaktadır. Bilim insanları, çalışanların işten ayrılmasına etki eden faktörler üzerinde yıllardır araştırmalar yapmaktadırlar. Bu kapsamda “niyet”, gerçek davranışın öncülü olarak tespit edilebilen bir faktör olarak öne çıkmıştır (Fishbein ve Ajzen, 1975; Mobley, 1977; Hellman, 1997). Yapılan araştırmalarda işten ayrılma niyeti, diğerlerine kıyasla çalışanların işten ayrılmasını en fazla etkileyen faktör olarak tespit edilmiştir (Kraut, 1975; Steel ve Ovalle, 1984; Tett ve Meyer, 1993; De Neve ve Devos, 2017).

Çalışanların işlerinden ayrılmasının önüne geçilmesinde hangi çalışma koşullarının etkisinin bulunduğu belirlenmesi tüm işletmeler için önem taşımaktadır. Hawthorne çalışmalarıyla başlayan ilgili bazı araştırmalarda; uygun olmayan çalışma koşullarının, çalışanların sağlığını fiziksel ve psikolojik açıdan etkilediğine ilişkin bulgulara ulaşılmıştır (Kanten, 2012; Hayta, 2007). Özellikle tehlikeli çalışma ortamlarında bulunan çalışanların, işveren tarafından gerekli tedbirler alınmadığında, mevcut işlerini kendi rızalarıyla bırakma eğiliminde oldukları görülmüştür (Cottini ve diğerleri, 2011). Bununla birlikte, çalışma koşulları, çalışanların sadece işten ayrılma niyeti üzerinde değil, çalışanların tükenmişliğini de etkilemektedir. Çalışma koşulları gibi iş yaşamında mevcut olan koşullar nedeniyle, çalışanlar üzerinde fiziksel, zihinsel ve duygusal olarak baskı oluşturan stres ve stresin aşırı hâli (Tümkiye, Çam ve Çavuşoğlu, 2009) olarak tanımlanan tükenmişlik de çalışanların işten ayrılmasında önemli bir etkidir.

Bu çerçevede, bu çalışmada öncelikle çalışma koşullarının çalışanların işten ayrılma niyetine etkisinin incelenmesi, bu kapsamda özellikle çalışanlara ilişkin tükenmişlik faktörünün işten ayrılma niyetinde aracı değişken rolünün araştırılması amaçlanmıştır. Araştırma, çalışanların işten ayrılma niyetine tesir eden çalışma koşullarıyla ilgili hususların belirlenmesi ve bu kapsamda tükenmişliğin etkilerinin ortaya konulması açısından önem arz etmektedir. Literatürde sınırlı sayıda çalışmada birlikte değerlendirilen çalışma koşulları, tükenmişlik ve işten ayrılma

niyeti arasındaki ilişkilerin incelenmesi, çalışmanın özgün değerini oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra, çalışmanın örneklemini sınırlı sayıda araştırma yapılan (Erbaşı, 2019) gıda perakendeciliği çalışanlarının oluşturması da, çalışmanın diğer özgün tarafıdır. Araştırma sonuçlarının, özellikle hizmet sektöründe faaliyet gösteren örgütlerde insan kaynaklarının elde tutulması ve çalışanların sorunlarına çözüm getirilmesi bakımından değerlendirilmesinin kıymetli olduğu düşünülmektedir.

Birçok kişinin yaşamında çalışma koşullarının önemli bir yeri bulunmaktadır. Bunun en temel nedenlerinden biri, çalışanların işlerinde geçirdikleri zamanla ilgilidir. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) ve Eurofound tarafından hazırlanan raporda², Türkiye’de çalışanların yüzde 57’sinin haftada 48 saatten fazla çalıştığını ve bu oranın çalışmanın kapsadığı diğer tüm ülkelerden daha fazla olduğu belirlenmiştir. Hiç şüphesiz, çalışma sürelerinin en fazla olduğu sektörlerden biri perakende sektörüdür. Bu nedenle, bu çalışmada gıda perakendeciliğinde çalışanlara odaklanılmıştır.

Perakende sektöründe, temel ihtiyaçların karşılanmasının sağlanması nedeniyle gıda perakendeciliği sektörü, gerek çalışma yaşamı gerek tüketiciler için önemli bir alandır. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı’nın (ÇSGB) 2017 yılında yayınlanan raporunda³, toplam perakende satışlarının yüzde 62’sini oluşturması dolayısıyla, ülke ekonomisinde ciro ve istihdam bakımından önemli bir payı olan gıda perakendeciliği sektöründe 2015 yılı itibarıyla yaklaşık 3.700 işyerinde çalışanların sayısının yaklaşık 70.000 kişi olduğu belirtilmiştir. Bununla birlikte gıda perakendeciliği, gerek kısmi süreli çalışanlar gerekse de kadın çalışanlar nedeniyle, işgücü çeşitliliği bakımından sigorta ve bankacılık sektörlerinden sonra üçüncü sırada yer almaktadır (ÇSGB, 2017).

Çalışmanın bundan sonraki bölümünde, çalışma koşulları, tükenmişlik ve işten ayrılma niyeti ile ilgili kavramsal çerçeve sunulmuştur. Araştırmanın yöntemi üçüncü bölümde, araştırmadan elde edilen bulgular ise dördüncü bölümde yer almaktadır. Çalışmanın son bölümünü oluşturan beşinci bölümde ise araştırma sonucu elde edilen bulgulara yönelik değerlendirme ve tartışmalar yer almaktadır.

2. Literatür Araştırması

2.1. Çalışma Koşulları

Kavram olarak, ‘çalışma ortamı’ olarak da adlandırılan ‘çalışma koşulları’; genellikle çalışma sistemi, işlerin tasarımı, çalışanların kendi aralarındaki ve yöneticileriyle olan davranış şekilleri ve çalışma koşulları anlamında kullanılmaktadır (Kanten, 2012, s.157). Diğer taraftan çalışma ortamının fiziksel

² https://www.ilo.org/ankara/news/WCMS_697557/lang--tr/index.htm

³ Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı - İş Teftiş Kurulu Başkanlığı, Ulusal ve Yerel Zincir Market İşyerlerinde Çalışma Koşullarının İyileştirilmesi Programlı Teftiş Sonuç Raporu (Eylül 2017).

yapıdan daha fazlasını içerdiği (Altınöz ve Demir, 2017) de kabul edilmektedir. Örneğin ücretsiz izin, telafi çalışması, dönüşümlü çalışma, esnek vardiya sistemleri, yoğunlaştırılmış iş haftası, kaydırılmış hafta tatili, genel tatil çalışması gibi uygulamalar (İzgi ve Olcay, 2008, s.45) çalışma koşullarıyla ilgilidir. Çalışma ortamında çalışanların fiziksel ve psikolojik iyi oluşlarını etkileyebilecek çok sayıda özellik mevcuttur (Briner, 2000, s.299).

Bazı çalışanlar, içinde buldukları çalışma ortamından kaynaklanan birtakım sağlık sorunlarıyla karşılaşır (Parlar, 2008). Olumsuz çalışma koşulları denildiğinde; genelde çalışma ortamındaki aydınlatma, havalandırma ve ısıtmadaki aksaklıklar ve yetersizlikler, fiziksel koşulların uygun olmaması, uzun mesai ve çalışma süresi, ergonomik olmayan çalışma / oturma yerleri, iş güvenliğindeki sorunlar (Hayta, 2007; Göral, 2006, s.115) akla gelir. Çalışma koşulları, çalışanların iş dışındaki sosyal yaşamlarını da olumsuz etkileyebilir. Çalışanın ailesine ve/veya arkadaşlarına yeterince zaman ayıramaması, kendini geliştirememesi gibi hususlar bu duruma örnek gösterilebilir (Erdil, Keskin, İmamoğlu ve Erat, 2004, s.19).

Çalışma koşullarının ve dolayısıyla çalışan memnuniyetinin yüksek olduğu işletmelerde işgücü devir hızı ve işe devamsızlık azalır (Tengilimoğlu, 2005, s.27; Aziri, 2011, s.85). İyi bir çalışma ortamında kişilerarası sağlıklı ilişkiler, doğru ve yeterli iletişim, sonuç odaklı iş birliği, etkili karar verme, uygun nitelikli personel ve liderlik bulunmaktadır (Vollers, Hill, Roberts, Dambaugh, ve Brenner, 2009; Balsanelli, ve Cunha, 2013). Çalışma koşulları; çalışanları fiziksel ve psikolojik açıdan tehdit etmeyen, rahatsızlıklara ve sıkıntılara neden olmayan ısı, nem, aydınlatma, havalandırma, gürültü, titreşim gibi hususlarla ilgili sorunlardan arındırılmış olmalıdır (Hayta, 2007).

2.2. Algılanan Çalışma Koşullarının Çalışanlar Üzerindeki Etkileri

Konuyla ilgili yapılan araştırmalarda, çalışma koşullarının çalışan davranışları üzerinde olumlu ve olumsuz etkilerinin olabileceği belirlenmiştir (Arnoux-Nicolas, Sovet, Lhotellier, Di Fabio ve Bernaud, 2016). Bazı araştırmalarda işlerin yapılışına ilişkin kural, politika ve koşulların çalışanların iş tatmin seviyelerini olumlu veya olumsuz şekilde etkilediği (Spector, 1997, s.8), bunun sonucunda çalışanların önce işten ayrılmayı akla getirdiği, sonra işten ayrılma niyetinin oluştuğu ve iş aramaya başladığı, son aşamada da işten ayrıldığı veya bu niyetinden vazgeçtiği ortaya konulmuştur (Mobley, Horner ve Hollingsworth, 1978). Söz konusu çalışmalarda özellikle algılanan çalışma koşullarının, çevresel koşullar ve çalışan özellikleriyle birlikte çalışanların işten ayrılma niyetini etkilediği tespit edilmiştir (Mueller ve Price, 1990; Houkes, Janssen, de Jonge ve Nijhuis, 2001; Podsakoff, LePine ve LePine, 2007).

Çalışanların örgütlerde görevine devam ederken, fikir düzeyinde iş yerinden resmen ayrılmayı düşünmesi, bunu istemesi ve konuya ilişkin zihinsel alt yapıyı oluşturması “işten ayrılma niyeti” olarak tarif edilmektedir (Leupold, Ellis ve Valle,

2013; Tett ve Meyer, 1993; Mobley, 1982, s.10). Çalışanların çalışma koşullarından memnun olmamaları hâlinde yapacakları eylemler bütünü de işten ayrılma niyeti olarak tanımlanmaktadır (Rusbult, Farrell, Rogers ve Mainous, 1988). Çalışanların işten ayrılması bir süreç olarak gerçekleşir ve bu sürecin en önemli aşaması niyettir (Erdirençelebi ve Ertürk 2018). İşten ayrılma sürecinde çalışan, mevcut işi ile yeni iş fırsatlarını karşılaştırır, sonuçta bu niyetinden vazgeçer veya işini bırakır (Omar ve Noordin, 2016).

İşten ayrılma niyeti bireysel (cinsiyet, yaş, eğitim durumu, stres, iş-aile sorunları, tükenmişlik vb) veya örgütsel (yönetim tarzı, iş tatmini, ücret, ödüllendirme, hiyerarşik ilişkiler, iş arkadaşlarıyla yaşanan sorunlar vb) nedenlerle ortaya çıkabilir (Cotton ve Tuttle, 1986; Şahin, 2011; Leupold ve diğerleri, 2013; Tekingündüz ve Kurtuldu, 2015, s.1503; Taslak, 2015; Yavuz ve Akca, 2018). Çalışanın kendi isteğiyle işten ayrılması şeklinde sonuçlanan işten ayrılma niyeti konusunda işletmelerin önlem almaması, nitelikli iş gücünün kaybı, yeni çalışanların işe alınması, oryantasyonu, eğitimi, geliştirilmesi gibi işlemleri gündeme getirir. Söz konusu işlemler işletme açısından ilave maliyetlerin oluşmasına ve işe yeni alınanlarla eski çalışanlar arasında uyum sorunlarının ortaya çıkmasına neden olur (Baysal,1984; Bannister ve Griffeth, 1986, s.433; Cascio, 1991, s.27; Şahin, 2011; Kanten, 2014, s.14). Dolayısıyla işletme yönetiminin, verimliliği artırmak, maliyetleri azaltmak ve huzurlu bir örgüt iklimi tesis etmek için çalışanları işten ayrılmaya yönelten faktörleri gözetmesi gerekir.

Algılanan çalışma koşullarının, çalışanların tükenmişlik seviyeleri üzerinde de önemli etkisi mevcuttur. Konuyla ilgili yapılan öncül çalışmalarda bir “meslek hastalığı” (Freudenberger, 1974) olarak kabul edilen tükenmişlik; çalışanlarla ilgili duygusal çöküntü, içe kapanma ve çalışma arkadaşlarına kıyasla başarısızlık hissi, toplumdan uzaklaşma sonucunda yaşanan psikolojik rahatsızlık (Barutçu ve Serinkan, 2008; Korkmaz, Sünnetçioğlu ve Koyuncu, 2015), çalışanın mesleğinin anlamından ve amacından kopuşu olarak tarif edilmiştir ((Freudenberger 1980; Hogan ve McKnight, 2007; Balcıoğlu, Memetali ve Rozant, 2008). Tükenmişlik; çalışma ortamındaki stres sonucu ortaya çıkan bitkinlik, uzun süreli yorgunluk, çaresizlik ve umutsuzluk duygularının yapılan işe, hayata ve diğer bireylere karşı olumsuz tutumlara yol açması, mevcut koşullara teslim olma şeklinde de tanımlanır (Maslach ve Jackson, 1981; Çam, 1999; Karadağ, Sertbaş ve Güner, 2002; Haran, Özgüven ve Ölmez, 2000; Metin ve Özer, 2007; Barutçu ve Serinkan, 2008). Karşılanamayan istekler nedeniyle bireysel iç kaynakların tükenmesi de tükenmişlik olarak tanımlanmıştır (Çelik ve Turunç, 2011).

Tükenmişlik; çalışanlar arasında işten soğuma, işten uzaklaşma ve öfke sonucunda hevesin azalması (Edelwich ve Brodsky, 1980, s.14), enerji kaybı, yorgunluk, isteksizlik, soğuk algınlığı, uyuşukluk (Maslach ve Jackson, 1981; Kristensen, Borritz, Villadsen ve Christensen, 2005; Deliorman, Boz, Yiğit ve Yıldız, 2009), aile içi sorunlar, alkol-sigara gibi kötü alışkanlıklar, uykusuzluk, depresyon, negatif

davranışlar, işyerine karşı olumsuz duygulara kapılma (Durak ve Seferoğlu, 2017, s.760), iş kazalarında artış, işten ayrılma isteği gibi bireysel ve örgütsel problemlere yol açmaktadır (Maslach ve Jackson, 1981; Çam, 1999; Halbesleben ve Buckey, 2004; Balcıoğlu ve diğerleri, 2008; Kaya, Kaya, Ayık ve Uygur, 2010).

Tükenmişliğin boyutlarını “duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve düşük kişisel başarı hissi” (Maslach, 1981) olarak sınıflandıran araştırmacılar olduğu gibi “kişisel tükenme, iş ile ilgili tükenme ve müşteri (hizmet alan) ile ilgili tükenme” (Kristensen ve diğerleri, 2005; Kutanis ve Karakiraz, 2013) olarak adlandıran çalışmalar da vardır. Tükenmişliğin en önemli bileşeni duygusal tükenme, müşteri ilişkilerinin yoğun olduğu meslek çalışanlarında ortaya çıkmaktadır (Ünlü ve Yürür, 2011; Kaya ve Özhan, 2012). Duyarsızlaşma, duygudan yoksun tutum ve davranışlar sergileme (Sayıl, Haran, Ölmez ve Özgüven, 1997), düşük kişisel başarı hissi ise çalışanın kendisini yetersiz görmesi, işini iyi yapamadığını ve çabalarının yararsız olduğunu düşünmesi şeklinde ortaya çıkar (Maslach ve Goldberg, 1998). Bu nedenle, işyerinde tükenmişliğe neden olan olumsuzlukları belirlemekte yarar vardır (Budak ve Sürgevil, 2005; Dalkılıç, 2006). Diğer taraftan, tükenmişliğin sonuçlarının da tespit edilmesi önemlidir. Bu sonuçlar arasında yer alan işten ayrılma niyeti ile tükenmişlik arasındaki ilişkiyi araştıran çalışmalarda iki değişken arasında güçlü ilişkiler olduğu tespit edilmiştir (Weisberg, 1994; Knudsen, Ducharme ve Roman, 2006; Yücel ve Koçak, 2018). Tükenmişlik ve işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalarda özellikle fiziksel ve zihinsel tükenmenin işten ayrılma niyetini pozitif yönde etkilediği belirlenmiştir (Maslach ve Jackson, 1981; Weisberg ve Sagie, 1999; Çam, 1999; Halbesleben ve Buckey, 2004; Balcıoğlu ve diğerleri, 2008; Kaya ve diğerleri, 2010).

Bu kapsamda, bu çalışmada, tükenmişliğin çalışanların işten ayrılma niyeti üzerindeki doğrudan etkisinin yanı sıra, çalışma koşullarından kaynaklanan tükenmişliğin, çalışma koşullarının çalışanların işten ayrılma niyetleri üzerindeki ilişkide aracılık rolünün olduğu varsayılmıştır. Bu doğrultuda, çalışma koşulları ve çalışanların işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkide tükenmişliğin aracı değişken rolünün incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışma koşullarının çalışanların işten ayrılma niyetini etkileyeceği, tükenmişliğin de bu etkileşimde aracı değişken rolünün olduğu ile ilgili aşağıda yer alan araştırma hipotezleri önerilmiştir. Araştırma hipotezlerinin alt boyutları araştırma için kullanılan çalışma koşulları ölçeğinde yer alan boyutlar doğrultusunda geliştirilmiştir.

H₁: Çalışma koşullarının işten ayrılma niyeti üzerinde etkisi vardır.

H_{1a}: Görevin karmaşıklığı ve ergonomik olmayan koşulların işten ayrılma niyeti üzerinde etkisi vardır.

H_{1b}: Zararlı maddelerle ilişkili koşulların işten ayrılma niyeti üzerinde etkisi vardır.

- H_{1c}: Yoğun fiziksel çaba gerektiren koşulların işten ayrılma niyeti üzerinde etkisi vardır.
- H_{1d}: Hızlı ve programlı çalışma koşullarının işten ayrılma niyeti üzerinde etkisi vardır.
- H_{1e}: Monotonlaşmanın işten ayrılma niyeti üzerinde etkisi vardır.
- H_{1f}: Sıcaklık, nem ve gürültüye maruz kalma durumunun işten ayrılma niyeti üzerinde etkisi vardır.
- H₂: Çalışma koşulları ile işten ayrılma niyeti arasında tükenmişliğin aracılık etkisi vardır.
- H_{2a}: Görevin karmaşıklığı ve ergonomik olmayan koşullar ile işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkide tükenmişliğin aracılık etkisi vardır.
- H_{2b}: Zararlı maddelere ilişkin koşullar ile işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkide tükenmişliğin aracılık etkisi vardır.
- H_{2c}: Yoğun fiziksel çaba gerektiren koşullar ile işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkide tükenmişliğin aracılık etkisi vardır.
- H_{2d}: Hızlı ve programlı çalışma koşulları ile işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkide tükenmişliğin aracılık etkisi vardır.
- H_{2e}: Monotonlaşma ile işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkide tükenmişliğin aracılık etkisi vardır.
- H_{2f}: Sıcaklık, nem ve gürültüye maruz kalma durumu ile işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkide tükenmişliğin aracılık etkisi vardır.

3. Araştırma Metodolojisi

Çalışmanın hipotezleri, çoğunluğu Ankara'da olmak üzere İç Anadolu Bölgesinde gıda perakendeciliği sektöründe faaliyet gösteren bir perakende zincirinin Ankara'nın bazı ilçelerinde bulunan 10 süpermarketinde farklı pozisyonlarda çalışan ve kolayda örnekleme yöntemi ile seçilmiş 196 market görevlisinden oluşan örneklem için test edilmiştir. Perakende zincirine ait süpermarketlerde çalışanların bir bölümü yarı-zamanlı olarak çalışmakta olduğundan ve çalışanların işten ayrılma oranlarının yüksek olması nedeniyle, çalışanların tümüne ulaşılması veya diğer örnekleme yöntemlerinin kullanılması mümkün olamamıştır. Anket uygulaması öncesinde, çalışanlar ile görüşülerek, uygulamadan elde edilecek verilerin bilimsel amaçlar için kullanılacağına, kişisel verilerin gerekli olmadığına ve talep edildiği takdirde bununla ilgili bir belgenin kendilerine verileceğine dair bilgilendirme yapılmıştır. Örneklemin ana kütleyi iyi temsil etmesi gerektiği göz önünde bulundurulmuş, bu kapsamda mümkün olduğunca farklı sosyo-kültürel ve sosyoekonomik özellikleri olan market görevlilerine ulaşılmaya çalışılmıştır. Araştırmacılar tarafından katılımcılara dağıtılan 210 anket formundan, 14'ü araştırma kapsamında incelenebilecek nitelikte olmadığından analize dâhil

edilmemiştir. Çalışanlara uygulanan anketlerden elde edilen veriler SPSS.22 istatistik programı ile analiz edilmiştir.

Araştırma kapsamında uygulanan anket formunun ilk bölümünde çalışanların demografik ve pozisyonları ile ilgili bilgilerinin tespiti için kullanılan ifadeler bulunmaktadır. Anket uygulamasının ikinci bölümünde ise, araştırma değişkenlerinin ölçümü için kullanılan 5'li Likert tipi (*1 – Hiç Katılmıyorum, 5 – Kesinlikle Katılıyorum*) ile derecelendirilen ölçekler yer almaktadır.

Market görevlilerinin tükenmişlik seviyelerinin belirlenmesi için, Pines (2005) tarafından geliştirilen ve Tümkaya ve diğerleri (2009) tarafından Türkçe'ye uyarlanan 10 madde ve tek boyuttan oluşan Tükenmişlik Ölçeği kısa versiyonundan (The Burnout Measure Short Version-BMS) yararlanılmıştır. Bu ölçek, Türkiye'deki daha önceki bazı araştırmalarda da (Çelik, Tabak, Uysal, Sığı ve Turunç, 2010; Gündüz, Çapri ve Gökçakan, 2012; Başar ve Basım, 2016) kullanılmıştır. Faktör analizi sonucunda, faktör dağılım sorunları nedeniyle faktör yapısını bozan ölçeğin ilk iki maddesi analizden çıkarılmış, sekiz maddeden oluşan ölçeğin Cronbach Alfa (α) güvenilirlik değeri 0,700 olarak tespit edilmiştir. Mobley ve diğerleri (1978) tarafından geliştirilen tek boyutlu ölçek ise, market görevlilerinin işten ayrılma niyetlerinin belirlenmesi amacıyla kullanılmıştır. Dört maddeden oluşan ve literatürde yaygın olarak kullanılan bu ölçeğin Cronbach Alfa ($\alpha=0,966$) güvenilirlik değerinin oldukça yüksek olduğu belirlenmiştir.

Market görevlilerinin çalışma koşulları ile ilgili düşüncelerinin belirlenmesi için, Kanten (2012) tarafından farklı ölçekler uyarlanarak geliştirilen 23 maddeden oluşan, daha önce Türkiye'de yapılmış çalışmalarda (Eker ve Erkal, 2018; Yelboğa, 2018; Kuzu, Barlas ve Onan, 2018) uygulanmış olan ölçek kullanılmıştır. Bu ölçek, 'görevin karmaşıklığı ve ergonomik olmayan koşullar', 'zararlı maddelerle ilişkili koşullar', 'yoğun fiziksel çaba gerektiren koşullar', 'hızlı ve programlı çalışma koşulları', 'monotonlaşma' ve 'sıcaklık, nem ve gürültüye maruz kalma' olmak üzere altı boyuttan oluşmaktadır.

Araştırmada kullanılan verilerin faktör analizine uygunluğunun test edilmesi amacıyla, çalışma koşulları ölçeğinin alt boyutları değerlendirilmiş ve faktör dağılımlarına uymayan maddeler çıkarılmıştır. Faktör dağılımına uymayan maddeler çıkarıldıktan sonra, 'görevin karmaşıklığı ve ergonomik olmayan koşullar' dört madde ($\alpha=0,707$), 'zararlı maddelerle ilişkili koşullar' dört madde ($\alpha=0,692$), 'yoğun fiziksel çaba gerektiren koşullar' üç madde ($\alpha=0,838$), 'hızlı ve programlı çalışma koşulları' iki madde ($\alpha=0,762$) ve 'monotonlaşma' iki madde ($\alpha=0,860$) olmak üzere toplam 17 madde ölçekte yer almıştır. Bu boyutlar için hesaplanan güvenilirlik değerleri analiz için yeterli seviyededir. Diğer taraftan, çalışma koşulları ölçeğinin son boyutu olan 'sıcaklık, nem ve gürültüye maruz kalma' boyutunun Cronbach Alfa (α) güvenilirlik değeri 0,420 olarak tespit edildiğinden bu boyut, analize dâhil edilmemiştir.

Anket uygulaması sonucunda elde edilen verilerin parametrik analizlere uygunluğunun değerlendirilmesi amacıyla basıklık ve çarpıklık değerleri incelenmiştir. Buna göre değişkenlere dair basıklık ve çarpıklık değerlerinin $\pm 2,0$ aralığı içinde ve parametrik analizler için yeterli normalliğe sahip olduğu belirlenmiştir (Mallery ve George, 2003).

4. Bulgular ve Tartışma

Araştırma örnekleminde yer alan market görevlilerinin çoğunluğunu erkek (%73,5) ve evli (%59,7) katılımcılar oluşturmaktadır. Üniversite mezunu olan katılımcılar örnekleminde yer almakla birlikte, katılımcıların büyük çoğunluğu (%89,8) lise mezunudur (Tablo 1).

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Bilgileri

		N	%
Cinsiyet	Kadın	52	26,5
	Erkek	144	73,5
Medeni Durum	Bekar	79	40,3
	Evli	117	59,7
Eğitim Durumu	Lise	176	89,8
	Yüksekokul	12	6,1
	Üniversite	8	4,1

Araştırmaya katılan market görevlilerinin yaş ortalamaları 32'dir ($\bar{x}=6,523$) ve çoğunluğu (yaklaşık %70) 35 yaşından gençtir; ortalama çalışma kıdemleri yaklaşık beş yıldır ($m=4,68$; $\bar{s}=3,216$). Bununla birlikte katılımcıların çoğunluğu (%64,3) market reyonunda çalışmaktadır; şef pozisyonunda çalışanların oranı yüzde 20,4, diğer yönetici pozisyonlarında çalışanların oranı ise yüzde 15,3'dür. Araştırma katılımcılarının çoğunluğu (%80) vardiya usulü çalıştıklarını belirtmişlerdir. Çalışma koşulları ile ilgili algının, çalışanların pozisyonlarına göre farklılık gösterip göstermediği ile ilgili yapılan analiz sonuçlarına göre ($t=0,124$; $p=0,615>0,05$), market reyonunda çalışanlar ile yönetici (şef veya diğer yöneticiler) pozisyonlarında çalışanlar arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır.

Araştırma kapsamındaki değişkenlerin ortalama ve standart sapma değerleri ile Pearson korelasyon katsayıları (r) Tablo 2'de yer almaktadır. Tablo 2 de yer alan sonuçlara göre, araştırmaya katılan market görevlilerinin tükenmişlik düzeylerinin Likert derecesinde orta seviyede ($m=3,54$; $\bar{s}=0,54$); işten ayrılma niyetlerinin ise Likert derecesinde düşük seviyede olduğu ($m=2,75$; $\bar{s}=1,37$) belirlenmiştir. Bunun yanı sıra, market görevlileri çalışma koşulları ile ilgili olarak 'hızlı ve programlı çalışma' boyutunu Likert derecesinde en yüksek seviyede ($m=3,74$; $\bar{s}=0,80$) değerlendirmişlerdir. Buna göre, araştırma katılımcıları işlerini programlanmış

zaman dilimlerinde tamamlamak zorunda olduklarını ve çok hızlı biçimde çalışmak durumunda kaldıklarını, diğer koşullardan daha yüksek seviyede düşünmektedirler.

Tablo 2. Araştırma Değişkenlerine ait Ortalama, Standart Sapma ve Korelasyon Değerleri

	m	Б	1	2	3	4	5	6
1. Görevin Karmaşıklığı	1,61	,55						
2. Zararlı Maddelere İlişkin Koşullar	1,91	,46	,471**					
3. Fiziksel Çaba	3,63	,80	,663**	,562**				
4. Hızlı Çalışma	3,74	,80	,157*	,037	,653**			
5. Monotonlaşma	2,94	1,07	,737**	,683**	,778**	,326**		
6. İşten Ayrılma Niyeti	2,75	1,37	,683**	,428**	,703**	,314**	,690**	
7. Tükenmişlik	3,54	,54	-,009	-,026	,201**	,215**	,033	,173*

* $p < .05$ ** $p < .01$

Korelasyon analizi sonuçları işten ayrılma niyeti ile, çalışma koşulları ve ilgili tüm boyutlar ve tükenmişlik arasında pozitif yönde anlamlı ilişkilerin olduğunu göstermektedir. Bunun yanı sıra, korelasyon analizi bulgularına göre, tükenmişliğin sadece çalışma koşullarının ‘yoğun fiziksel çaba gerektiren koşullar’ ve ‘hızlı ve programlı çalışma koşulları’ boyutları ile arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Çalışma koşullarının monotonlaşma boyutu ile tükenmişlik arasında pozitif yönlü bir ilişki olmasına rağmen, bu ilişki anlamlı değildir. Çalışma koşullarının diğer iki boyutu olan ‘görevin karmaşıklığı ve ergonomik olmayan koşullar’ ile ‘zararlı maddelerle ilişkili koşullar’ ile tükenmişlik arasında da anlamlı olmamakla birlikte negatif yönlü bir ilişki mevcuttur (Tablo 2).

Tablo 3, çalışma koşullarının boyutlarının çalışanların işten ayrılma niyetleri üzerindeki etkisi ile ilgili bulguları göstermektedir. Regresyon analizi sonucunda, çalışma koşulları ölçeğinin ‘görevin karmaşıklığı ve ergonomik olmayan koşullar’ ($\beta=0,246$; $p<0,05$), ‘yoğun fiziksel çaba gerektiren koşullar’ ($\beta=0,515$; $p<0,05$) ve ‘monotonlaşma’ ($\beta=0,251$; $p<0,05$) boyutlarının çalışanların işten ayrılma niyetleri üzerinde pozitif yönde ve ‘zararlı maddelerle ilişkili koşullar’ ($\beta=-0,144$; $p<0,49$) boyutunun ise negatif yönde anlamlı bir etkisinin olduğu tespit edilmiştir.

**Tablo 3. Araştırma Değişkenleri ile ilgili Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi
(Bağımlı Değişken: İşten Ayrılma Niyeti)**

Değişkenler	Standart β Katsayısı	t	p
Görevin Karmaşıklığı	,246	3,147	,002
Zararlı Maddelere İlişkin Koşullar	-,144	-1,983	,049
Fiziksel Çaba	,515	4,310	,000
Hızlı Çalışma	-,138	-1,690	,093
Monotonlaşma	,251	2,699	,008
F = 56,965, p<0,05 Düzeltilmiş R ² = 0,599			

Zararlı maddelerle ilişkili koşulların işten ayrılma niyeti üzerinde negatif etkisinin tespit edilmesinin, süpermarket ortamında zararlı maddelerin bulunmaması nedeniyle, çalışanların algılarının ölçümü için ölçek boyutunda yer alan ifadelerin uygun olmamasından kaynaklandığı düşünülmektedir. İşten ayrılma niyetini pozitif yönde etkileyen boyutlar arasından ‘yoğun fiziksel çaba gerektiren koşullar’ boyutunun etkisi, diğer boyutlara göre daha fazla olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Bu bulgular neticesinde birinci hipotez kısmi olarak kabul edilmiştir.

Analizler sonucunda katılımcılarının işten ayrılma niyetlerini artıran diğer bir faktöründe tükenmişlik olduğu görülmüştür ($\beta=0,200$; $p<0,05$ – $R^2 = 0,350$; $F = 15,030$, $p<0,05$). Çalışma koşullarının diğer alt boyutlarının tükenmişlik üzerinde anlamlı bir etkisi bulunmazken, sadece ‘yoğun fiziksel çaba gerektiren koşullar’ın tükenmişliği pozitif yönde anlamlı etkilediği ($\beta=0,758$; $p=0,00$) tespit edilmiştir (Tablo 4).

**Tablo 4. Araştırma Değişkenleri ile ilgili Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi
(Bağımlı Değişken: Tükenmişlik)**

Değişkenler	Standart β Katsayısı	t	p
Görevin Karmaşıklığı	,289	2,564	,071
Zararlı Maddelere İlişkin Koşullar	,151	1,400	,163
Fiziksel Çaba	,758	4,495	,000
Hızlı Çalışma	,195	1,689	,093
Monotonlaşma	,152	1,112	,267
F = 8,466, p<0,05 Düzeltilmiş R ² = 0,193			

Tükenmişliğin, çalışma koşullarının etkisi kabul edilen boyutları ile işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkide aracılık etkisinin belirlenmesinde Baron ve Kenny'nin dört aşamalı analiz modeli kullanılmıştır. Buna göre, tükenmişliğin 'görevin karmaşıklığı ve ergonomik olmayan koşullar' ($\beta=0,117$; $p>0,05$), 'yoğun fiziksel çaba gerektiren koşullar' ($\beta=0,198$; $p>0,05$) ve 'monotonlaşma' ($\beta=0,105$; $p>0,05$) boyutlarının çalışanların işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisinde aracılık etkisinin anlamlı olmadığı tespit edilmiştir. Bu doğrultuda ikinci hipotez reddedilmiştir.

5. Sonuç ve Öneriler

Gıda perakendeciliği sektörünün emek yoğun bir sektör olması nedeniyle, çalışanların uzun saatler süresince vardiya usulünde ve uygun olmayan fiziksel ortamlarda çalıştıkları bilinmektedir. Bir taraftan uzun çalışma süreleri boyunca ve diğer taraftan resmi ve dini tatil sürelerinde çalışmak durumunda kalınması, çalışanlar için kariyer planı olmaması gibi nedenler ile genellikle sektörde çalışanlar maddi nedenlerle kısmi süreli çalışmakta ve kısa bir çalışma deneyimi sonrasında başka işlere geçiş yapmaktadırlar. Bu nedenle, gıda perakendeciliği sektöründe işgücü devrinin diğer ülkelerdeki duruma benzer olarak (örneğin; Harrison ve Gordon, 2014) ülkemizde de (Dinç, Uzunbacak ve Akçakanat, 2019) oldukça yüksek olduğu bilinmektedir. Gıda perakende işletmeleri için, verimsizliğe neden olan işgücü devrinin önlenmesinde çalışma koşullarının etkisinin anlaşılması gereklidir. Diğer taraftan, çalışanlar ve örgütler açısından olumsuz etkilere yol açan tükenmişlik algısının; çalışma koşulları ile çalışan etkileşimi sonucunda ortaya çıktığı, özellikle insanlarla ilişki içinde bulunulan mesleklerde tükenmişliğin daha fazla görülebileceği belirtilmektedir (Maslach ve Jackson, 1981). Buradan hareketle, çalışma koşulları ile işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkinin belirlenmesinin amaçlandığı bu çalışmaya tükenmişlik değişkeni de aracı değişken olarak dâhil edilmiştir. Ulusal literatürde özellikle sağlık sektöründe çalışanların çalışma koşulları algıları ile tükenmişlik seviyeleri arasındaki ilişkinin tespit edildiği araştırmalar (örneğin, Akyüz, 2015; Kebapçı ve Akyolcu, 2011) mevcuttur. Ancak çalışma koşulları ile işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkiyi ele alan daha fazla araştırma yapılmasına ihtiyaç olduğu değerlendirilmektedir.

Araştırma sonucu elde edilen verilerin analizi sonucunda, araştırmaya katılan market görevlilerinin çalışma koşulları ile ilgili en yüksek seviyede değerlendirmeleri 'hızlı ve programlı çalışma' ile ilgilidir. Bu durumda sektörde özellikle müşteriler tarafından oluşturulan zaman baskısının da çalışanlar için önemli olduğunu ortaya çıkarmıştır. Diğer taraftan, araştırma katılımcılarının tükenmişlik seviyeleri ortalamanın üzerinde olmasına rağmen işten ayrılma niyetlerinin düşük olduğu belirlenmiştir. Katılımcıların işten ayrılma niyetlerinin düşük olması, işsizlik oranlarının yüksek olması nedeniyle başka bir işe geçiş imkânlarının sınırlı olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Araştırma bulgularına göre, market görevlilerinin çalışma koşulları boyutları arasından ‘görevin karmaşıklığı ve ergonomik olmayan koşullar’, ‘yoğun fiziksel çaba gerektiren koşullar’ ve ‘monotonlaşma’ ile ilgili algıları arttıkça işten ayrılma niyetleri artmaktadır. Bunun yanı sıra, yoğun fiziksel çaba gerektiren koşulların çalışanların tükenmişliğini artırdığı da tespit edilmiştir. Bu nedenle, gıda perakende işletmelerinde fiziksel çaba gerektiren koşulların değerlendirilmesi ve gerekli alanlarda çalışan sayılarının artırılması veya makineler ile desteklenmesi önemlidir, zira yoğun fiziksel çaba gerektiren koşullar çalışanların işten ayrılma niyetlerini diğerlerine göre daha fazla etkilemektedir. Araştırma katılımcılarının işten ayrılma niyetleri üzerinde etkisi olan bir diğer çalışma koşulu monotonlaşma’dır. Çalışanların gıda perakende işletmelerinde farklı alanlarda veya farklı marketlerde rotasyon ile çalıştırılmasının bu durumun önüne geçilmesinde önemli olduğu değerlendirilmektedir. Çalışanların işten ayrılma niyeti üzerinde etkisi olan çalışma koşulları boyutlarından ‘görevin karmaşıklığı ve ergonomik olmayan koşullar’ ile ilgili olarak araştırma katılımcılarının değerlendirmeleri, ‘görevin karmaşıklığı’ ile ilgili ölçek maddeleri faktör analizinden çıkarıldığından sadece ‘ergonomik olmayan koşullar’a yöneliktir. Ölçek ifadelerinde bu koşullar, yetersiz ışık ve aydınlatma, engebeli ve değişken alanlarda çalışma, rahat olmayan koltuk/sandalyede oturarak çalışma ve işi rahat yapmayı engelleyen dar bir alanda çalışma ile ilgilidir. Araştırma katılımcılarının bu koşullar arasından en yüksek değerlendirmeleri, işi rahat yapmayı engelleyen dar bir alanda çalışmadır. Buna istinaden, perakende işletmelerinin alanlarında (ödeme noktası, depo alanları vb) iyileştirme yapmalarının önemli olduğu değerlendirilmektedir.

Bu bulguların yanı sıra, katılımcıların tükenmişlik seviyelerinin işten ayrılma niyetini artıran bir etken olduğu da ayrıca belirlenmiştir. Ancak, bu çalışmada tükenmişliğin çalışma koşulları ile işten ayrılma niyeti arasında aracılık etkisinin olmadığı ortaya çıkmıştır. Bunun nedeni, araştırma kapsamında kullanılan ölçek ile ilgili olabilir. Çalışmada, tükenmişlik ölçeğinin kısa versiyonu kullanılmış olup gelecekte yapılacak çalışmalarda çok boyutlu tükenmişlik ölçeğinin kullanılmasının uygun olacağı değerlendirilmektedir. Bununla birlikte gelecekte yapılacak diğer çalışmalarda diğer aracı değişkenlerin araştırmalara dâhil edilmesi de çalışanların işten ayrılma niyetlerini etkileyen etkenlerin belirlenmesinde önemlidir.

Araştırma kapsamında elde edilen bu bulguların yanı sıra, araştırmanın sınırlılıkları da mevcuttur. Öncelikle, araştırmanın örneklem grubunun evreni temsil edebilecek nitelikte olduğu, katılımcıların anket sorularını doğru anladıkları ve içtenlikle doğru cevapladıkları varsayılmıştır. Bu nedenle araştırma bulguları, sadece örneklem kapsamındaki market görevlilerinin görüşleri ile sınırlıdır; söz konusu yorumlar ankete katılanların düşünceleri, değer yargıları ve fikirleri için geçerlidir. Bulguların genelleştirilmesi için araştırma kapsamındaki değişkenlerin işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisinin hizmet sektöründe diğer örneklerde de test edilmesi önerilmektedir.

Kaynakça

- Akyüz, İ. (2015). Hemşirelerin Tükenmişlik ve Depresyon Düzeylerinin Çalışma Koşulları ve Demografik Özellikler Açısından İncelenmesi. *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, 3(1), 21-34.
- Altınöz, Ü. ve Demir, S. (2017). Yoğun Bakımda Çalışan Hemşirelerde Çalışma Ortamı Algısı, Psikolojik Distres ve Etkileyen Faktörler. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*, 8 (2), 95-101.
- Arnoux-Nicolas, C., Sovet, L., Lhotellier, L., Di Fabio, A. ve Bernaud, J.L. (2016). Perceived Work Conditions and Turnover Intentions: The Mediating Role of Meaning of Work. *Frontiers in Psychology*, Vol.7, Art. 704. doi: 10.3389/fpsyg.2016.00704
- Aziri, B. (2011). Job Satisfaction: A Literature Review. *Management Research and Practice*, 3 (4), 77-86.
- Balcıoğlu İ., Memetali S. ve Rozant R. (2008).Tükenmişlik Sendromu. *Dirim Tıp Gazetesi* (83), 99-104.
- Balsanelli, A. P. ve Cunha, I. C. K. O. (2013). The Work Environment in Public and Private Intensive Care Units. *Acta Paulista de Enfermagem*, 26 (6), 561-568.
- Bannister, B.D. ve Griffeth, R.W. (1986). Applying a Causal Analytic Framework to The Mobley, Horner, and Hollingsworth (1978) Turnover Model: A Useful Reexamination. *Journal of Management*, 12(3): 433-443.
- Barutçu E. ve Serinkan C. (2008). Günümüzün Önemli Sorunlarından Biri Olarak Tükenmişlik Sendromu ve Denizli’de Yapılan Bir Araştırma. *Ege Akademik Bakış*, 8(2): 541-561.
- Başar, U. ve Basım, N. (2016). A Cross-Sectional Survey on Consequences of Nurses' Burnout: Moderating Role of Organizational Politics. *Journal of Advanced Nursing*. 72(8), 1838-1850.
- Baysal, A.C. (1984). İşletmelerde İşgücü Devri Sorunu. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. Güz(6): 81-97.
- Briner, R.B. (2000). Relationships Between Work Environments, Psychological Environments and Psychological Well-being. *Occupational Medicine*, 50(5): 299-303.
- Budak, G. ve Sürgevil, O. (2005). Tükenmişlik ve Tükenmişliği Etkileyen Örgütsel Faktörlerin Analizine İlişkin Akademik Personel Üzerinde Bir Uygulama.

Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 20 (2): 95-108.

Cascio, W.F. (1991) *Costing Human Resources: The Financial Impact of Behavior in Organizations*, 3rd edition, Boston, ma:pws-kent.

Cottini, E., Kato, T. ve Westergaard-Nielsen, N. (2011). Adverse Workplace Conditions, High-involvement Work Practices and Labor Turnover: Evidence from Danish Linked Employer–Employee Data. *Labour Economics*, 18(6), 872-880.

Cotton, J.L. ve Tuttle, J.M. (1986). Employee Turnover: A Meta-Analysis and Review with Implications for Research. *The Academy of Management Review*, 11(1): 55-70.

Çam O.(1999).Tükenmişlik Üzerine Bir Değerlendirme, *Ege Üniversitesi Hemşirelik Yüksek Okulu Dergisi*, 14(1): 81-93.

Çelik, M., Tabak, A., Uysal, M. P., Sığırı Ü. ve Turunç, Ö. (2010). The Relationship Between Burnout and Emotional Labour of The Employees in Hospital Sector. *International Journal of Business and Management Studies*, 2(1), 47-54.

Çelik, M. ve Turunç, Ö. (2011). Duygusal Emek ve Psikolojik Sıkıntı: İş-Aile Çatışmasının Aracılık Etkisi. *İstanbul University Journal of the School of Business Administration*, 40(2): 226-250

Dalkılıç, O.S. (2006). *Çalışma Hayatında Tükenmişlik Sendromu Tükenmişlikle Mücadele Teknikleri*. Ankara, Nobel Yayınevi.

De Neve, D. ve Devos, G. (2017). Psychological States and Working Conditions Buffer Beginning Teachers' Intention to Leave the Job. *European Journal of Teacher Education*, 40 (1), 6-27.

Deliorman, R. B., Boz, İ.T., Yiğit, İ. ve Yıldız, S. (2009). Tükenmişliği Ölçmede Alternatif Bir Araç: Kopenhag Tükenmişlik Envanterinin Marmara Üniversitesi Akademik Personeli Üzerine Uyarlaması. *Yönetim Dergisi*, 63, 77-98.

Dinç, M., Uzunbacak, H.H. ve Akçakanat, T. (2019). Örgütsel Nostaljinin İşten Ayrılma Niyeti Üzerine Etkisinde İşin Anlamlılığının Aracılık Rolü. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 36, 349-369.

Durak H. Y. ve Seferoğlu, S. S. (2017). Öğretmenlerde Tükenmişlik Duygusunun Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 37(2), 759-788.

- Edelwich, J. ve Brodsky, A. (1980). *Burn-out: Stages of Disillusionment in the Helping Professions* (Vol. 1). New York: Human Sciences Press.
- Eker, Ç. ve Erkal, S. (2018). Kamu Kurumlarında Çalışan Ev İdaresi Personelinin Çalışma Koşullarının İş Motivasyonuna Olan Etkisinin İncelenmesi. *International Journal of Tourism, Economics and Business Sciences (IJTEBS)*, e-ISSN: 2602-4411, 2(2), 419-432.
- Erbaşı, A. (2019). Performans Değerlendirme Hatalarının Çalışanların İşten Ayrılma Niyetleri ve Yöneticilerine Güvenleri Üzerindeki Etkisi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 15(1), 223-240.
- Erdil, O., Keskin, H., İmamoğlu, S. Z. ve Erat, S. (2004). Yönetim Tarzı ve Çalışma Koşulları Arkadaşlık Ortamı ve Takdir Edilme Duygusu ile İş Tatmini Arasındaki İlişkiler: Tekstil Sektöründe Bir Uygulama. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, Cilt 5, Sayı 1: 17- 26.
- Erdirençelebi, M. ve Ertürk, E. (2018). Çalışanların Örgütsel Yalnızlık Algısının İş Tatmini ve İşten Ayrılma Niyeti Üzerine Etkileri. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 17(2): 603-618.
- Eurofound (2017), *Sixth European Working Conditions Survey – Overview report (2017 update)*, Publications Office of the European Union, Luxembourg.
- Fishbein, M. ve Ajzen, I. (1975). *Belief, Attitude, Intention and Behavior: An Introduction to Theory and Research*. Reading, MA: Addison-Wesley.
- Freudenberger, H. J. (1974). Staff Burnout. *Journal of Social Issues*, 30(1), 159-165.
- Freudenberger, H. J. (1980). *Burn-out: The High Cost of High Achievement*. Garden City, New York: Doubleday.
- Göral, R. (2006), *Büro Yönetimi. Mesleki ve Teknik Yayınlar Serisi*, 2.Baskı, Nobel Yayın Dağıtım. Ankara.
- Gündüz, B., Çapri, B. ve Gökçakan, Z. (2012). Üniversite Öğrencilerinin Tükenmişlik Düzeylerinin İncelenmesi. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, (19), 38-55.
- Halbesleben J.R.B. ve Buckey M.R. (2004). Burnout in Organizational Life, *Journal of Management*, 30, 859-879.
- Haran S., Özgüven H.D. ve Ölmez Ş. (2000). Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Hastaneleri ve Ankara Numune Hastanesi'nde Çalışan Doktor ve Hemşirelerde Tükenmişlik Düzeyleri, *Kriz Dergisi* 6(1), 75-84.

- Harrison, S. ve Gordon, P.A. (2014). Misconceptions of Employee Turnover: Evidence-Based Information for the Retail Grocery Industry. *Journal of Business and Economics Research* 12(2), 145-152.
- Hayta B. A. (2007). Çalışma Ortamının Koşullarının İşletme Verimliliği Üzerine Etkisi. *Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı 1, 21-41.
- Hellman, C. M. (1997). Job Satisfaction and Intent to Leave. *The Journal of Social Psychology*, 137(6), 677-689.
- Hogan R.L. ve McKnight M.A. (2007). Exploring Burnout Among University Online Instructors; An Initial Investigation, *The Internet and Higher Education* (10) 2: 117-124.
- Houkes, I., Janssen, P. P., de Jonge, J. ve Nijhuis, F. J. (2001). Specific relationships between work characteristics and intrinsic work motivation, burnout and turnover intention: A multi-sample analysis. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 10(1), 1-23.
- İzgi B.B. ve Olcay A. (2008). "Çalışma Koşullarının Önemi: Gaziantep İlindeki Dört ve Beş Yıldızlı Otel İşletmesi Çalışanlarına Yönelik Bir Araştırma", *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10/1, 43-62.
- Kanten, P. (2014). İşyeri Nezaketsizliğinin Sosyal Kaytarma Davranışı ve İşten Ayrılma Niyeti Üzerindeki Etkisinde Duygusal Tükenmenin Aracılık Rolü. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6 (1), 11-26.
- Kanten, S. (2012). Çalışma Koşullarının Fiziksel-Psikolojik Sağlık Belirtileri ve İş Kazaları ile İlişkisi: Mermer Çalışanları Örneği. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4 (7), 155-167.
- Karadağ G., Sertbaş G. ve Güner İ.C. (2002). Hemşirelerin İş Doyumu ve Tükenmişlik Düzeyleri ile Bunları Etkileyen Bazı Değişkenlerin İncelenmesi, *Hemşirelik Formu*, 5(6): 8-15.
- Kaya N., Kaya H., Ayık S. ve Uygur E. (2010). Bir Devlet Hastanesinde Çalışan Hemşirelerde Tükenmişlik. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 7:1, 401-419.
- Kaya, U. ve Özhan, Ç. K. (2012). Duygusal Emek ve Tükenmişlik İlişkisi: Turist Rehberleri Üzerine Bir Araştırma. *Çalışma İlişkileri Dergisi*, 3(2), 109-130.
- Kebapçı, A. ve Akyolcu, A. (2011). Acil Birimlerde Çalışan Hemşirelerde Çalışma Ortamının Tükenmişlik Düzeylerine Etkisi, *Türkiye Acil Tıp Dergisi*, 11(2): 59-67.

- Knudsen, H. K., Ducharme ve L. J., Roman, P. M. (2006). Counselor Emotional Exhaustion and Turnover Intention in Therapeutic Communities. *Journal of Substance Abuse Treatment*, 31 (2), 173-180.
- Korkmaz, H., Sünnetçioğlu, S. ve Koyuncu, M. (2015). Duygusal Emek Davranışlarının Tükenmişlik Ve İşten Ayrılma Niyeti İle İlişkisi: Yiyecek İçecek Çalışanları Üzerinde Bir Araştırma-Emotional Labor, Burnout And Intention to Quit Relationship: A Research On Food and Beverage Employees. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(12), 14-33.
- Kraut, A. (1975). Predicting Turnover of Employees from Measured Job Attitudes. *Organizational Behavior and Human Performance*, 13(2), 233-243.
- Kristensen, T. S., Borritz, M., Villadsen, E. ve Christensen, K. B. (2005). The Copenhagen Burnout Inventory: A New Tool for the Assessment of Burnout. *Work & Stress*, 19(3), 192-207.
- Kutunis, R. Ö. ve Karakiraz, A. (2013). Akademisyenlerde Tükenmişliğin Kopenhag Tükenmişlik Envanteri (CBI) ile Ölçülmesi: Bir Devlet Üniversitesi Örneği. *The Journal of Business Science*, 1(2), 13-30.
- Kuzu, A., Barlas, G. Ü. ve Onan, N. G. (2018). Yeraltı Maden Ocaklarında Çalışan Maden İşçilerin Ruh Sağlığını Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi. *Journal of Human Sciences*, 15(3), 1431-1442.
- Leupold, C. R., Ellis, L. E. ve Valle, M. (2013). Job Embeddedness and Retail Pharmacists' Intention to Leave. *The Psychologist-Manager Journal*, 16(4), 197-216.
- Mallery, P. ve George, D. (2003). *SPSS for Windows Step by Step: A Simple Guide and Reference*. Allyn, Bacon, Boston.
- Maslach, C. ve Goldberg, J. (1998). Prevention of Burnout: New Perspectives, *Applied and Preventive Psychology*, 7, 63-74.
- Maslach, C. ve Jackson, S.E. (1981). The Measurement of Experienced Burnout. *Journal of Occupational Behaviour*, 2 (2): 99-113.
- Metin Ö. ve Özer F.G. (2007). Hemşirelerin Tükenmişlik Düzeyinin Belirlenmesi, *Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 10 (1), 58-66.
- Mobley, W. H. (1977). Intermediate Linkages in the Relationship Between Job Satisfaction and Employee Turnover. *Journal of Applied Psychology*, 62(2), 237-240.

- Mobley, W. H. (1982). Some Unanswered Questions in Turnover and Withdrawal Research. *Academy of Management Review*, 7(1): 111-116.
- Mobley, W. H., Horner, S. O. ve Hollingsworth, A. T. (1978). An Evaluation of Precursors of Hospital Employee Turnover. *Journal of Applied Psychology*, 63(4), 408-414.
- Mobley, W.H. (1982) *Employee Turnover: Causes, Consequences, and Control*, MA, Addison-Wesley.
- Mueller, C.W. ve Price, J.L. (1990). Economic, Psychological, and Sociological Determinants of Voluntary Turnover. *Journal of Behavioral Economics*, 19(3), 321-335.
- Omar, S. ve Noordin, F. (2016). Career Commitment and Intention to Leave Among ICT Professionals in Malaysia. *In Proceedings of the 1st AAGBS International Conference on Business Management 2014 (AiCoBM 2014)* (pp. 309-318). Springer, Singapore.
- Parlar S. (2008). Sağlık Çalışanlarında Göz Ardı Edilen Bir Durum: Sağlıklı Çalışma Ortamı, *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 7(6): 547-554.
- Pines, A. M. (2005). The Burnout Measure Short Version (BMS). *International Journal of Stress Management*, 12(1), 78-88.
- Podsakoff, N. P., LePine, J. A. ve LePine, M. A. (2007). Differential Challenge Stressor-Hindrance Stressor Relationships with Job Attitudes, Turnover Intentions, Turnover and Withdrawal Behavior: A Meta-Analysis. *Journal of Applied Psychology*, 92(2), 438-454.
- Pomaki, G., DeLongis, A., Frey, D., Short, K. ve Woehrle, T. (2010). When the Going Gets Tough: Direct, Buffering and Indirect Effects of Social Support on Turnover Intention. *Teaching and Teacher Education*, 26(6), 1340-1346.
- Ribelin, P. J. (2003). Retention Reflects Leadership Style. *Nursing Management*, 34(8), 18-19.
- Rusbult, C. E., Farrell, D., Rogers, G. ve Mainous III, A. G. (1988). Impact of Exchange Variables on Exit, Voice, Loyalty, and Neglect: An Integrative Model of Responses to Declining Job Satisfaction. *Academy of Management Journal*, 31(3), 599-627.
- Sayıl I., Haran S., Ölmez Ş. ve Özgüven H.D. (1997). Ankara Üniversitesi Hastanelerinde Çalışan Doktor ve Hemşirelerin Tükenmişlik Düzeyleri, *Kriz Dergisi*, 5(2), 71-77.

- Spector, P.E. (1997). *Job Satisfaction: Application, Assesment, Causes and Consequences*. Thousand Oaks, C.A.: Sage Publications.
- Steel, R.P. ve Ovalle, N.K. (1984) A Review and Meta-Analysis of Research on the Relationship Between Behavioral Intentions and Employee Turnover. *Journal of Applied Psychology*, 69(4): 673-686.
- Şahin, F. (2011). Lider-Üye Etkileşimi ile İşten Ayrılma Niyeti Arasındaki İlişki Üzerinde Cinsiyetin Etkisi. *Ege Akademik Bakış*, 11(2), 277-288.
- Taslak, S. (2015). Banka Çalışanlarının İşten Ayrılma Niyetleri Üzerinde Etkili Olan Faktörlere Yönelik Bir Araştırma: Muğla İli Örneği. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(12), 145-160.
- Tekingündüz, S. ve Kurtuldu, A. (2015). İşten Ayrılma Niyeti, İş Tatmini, Örgütsel Bağlılık, Liderlik ve İş Stresi Arasındaki İlişkilerin Analizi: Bir Hastane Örneği. *International Journal of Human Sciences*, 12(1), 1501- 1517.
- Tengilimoğlu, D. (2005). Hizmet İşletmelerinde Liderlik Davranışları ile İş Doyumu Arasındaki İlişkinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma. *Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1 (24): 23-45.
- Tett, R. P. ve Meyer, J. P. (1993). Job Satisfaction, Organizational Commitment, Turnover Intention, and Turnover: Path Analyses Based on Meta Analytic Findings. *Personnel Psychology*, 46(2): 259-293.
- Tümekaya, S., Çam, S. ve Çavuşoğlu, İ. (2009). Tükenmişlik Ölçeği Kısa Versiyonu'nun Türkçe'ye Uyarlama, Geçerlik Ve Güvenirlik Çalışması. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18(1): 387-398.
- Ünlü, O. ve Yürür, S. (2011). Duygusal Emek, Duygusal Tükenme ve Görev/Bağlamsal Performans İlişkisi: Yalova'da Hizmet Sektörü Çalışanları ile Bir Araştırma. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 37(1), 183-207.
- Vollers, D., Hill, E., Roberts, C., Dambaugh, L. ve Brenner, Z. R. (2009). AACN's Healthy Work Environment Standards and An Empowering Nurse Advancement System. *Critical Care Nurse*, 29 (6), 20-27.
- Weisberg, J. (1994). Measuring Workers' Burnout and Intention to Leave. *International Journal of Manpower*, Vol:15 (1), pp. 4-14
- Weisberg, J. ve Sagie, A. (1999). Teachers' Physical, Mental, and Emotional Burnout: Impact on Intention to Quit. *The Journal of Psychology*, 133(3), 333-339.

- Yavuz, M. ve Akca, M. (2018). Çatışma, Stres, Tükenmişlik ve İşten Ayrılma Niyeti: Medeni Durum ve Cinsiyete göre Farklılıkların İncelenmesi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 10 (2), 827-846.
- Yelboğa, N. (2018). Maden İşçilerinin Psikolojik, Sosyal ve Ekonomik Açından Gündelik Yaşamlarının İncelenmesi: Murgul Bakır Madeni Örneği. *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2), 123-147.
- Yücel, İ. ve Koçak, D. (2018). İş Tatmini ve İşten Ayrılma Niyeti Arasındaki İlişkide Tükenmişliğin Aracılık Etkisi: Sağlık Sektöründe Bir Çalışma. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7 (2): 297-321

The Effect of Perceived Working Conditions on Burnout and Turnover Intention: A Research on Food Retail Employees

---

Extended Abstract

---

1. Introduction

Since the Hawthorne studies, the effects of working conditions on employees have been examined by numerous studies on work-life. These conditions are still important today due to intensive and long-term work. Previous research found that working conditions affect employees' physical and psychological health. Regarding this, the studies have determined that working conditions can have positive and negative impacts on employee's behavior. One of the most vital outcomes of working conditions is employee turnover. Previous studies indicate the loss of qualified personnel to bring new recruitment and training costs, among others; however, in businesses where working conditions and thus employee satisfaction are high, employee turnover and absenteeism decrease. Accordingly, all companies are supposed to determine which working conditions prevent employees from leaving their jobs. Moreover, working conditions affect not only employee turnover intention but also burnout, which is also an important factor in the turnover of employees.

In this context, this study aims to examine the effect of working conditions on employees' turnover intention, which is the antecedent of turnover. Besides, it is assumed that burnout caused by working conditions has a mediating role in the relationship between working conditions and the turnover intention of employees.

2. Method

Working conditions play an important role in many people's lives, mainly because of the time, employees spend at their jobs. Undoubtedly, one of the sectors where employees work for long hours is the retail sector. In the retail sector, ensuring the basic needs are met. Also, the food retailing sector is important for both working life and consumers. Therefore, this study focused on employees in food retailing, which is a labor-intensive industry, and it is known that employees work in shifts and long hours during public and religious holidays and inappropriate physical environments.

Within the frame of quantitative research design, the questionnaire consisting of demographic questions and scales of working conditions with six dimensions, burnout, and turnover intention, was conducted. The sample of the study consisted of 196 employees who worked for a retail chain operating in the food retail sector in the Central Anatolia Region. The convenience sampling method was applied to reach the participants working in 10 supermarkets in various districts of Ankara. Most of the participants were male, married, and had high-school certificates. In addition, most participants were young and worked in non-managerial positions.

3. Results and Discussion

According to the research findings, the dimension of 'fast and scheduled work' of the working conditions scale was evaluated with the highest score on the Likert scale. In this case, it was revealed that time pressure created by customers in the sector was important for employees. On the other hand, although the burnout of participants was above average on the Likert scale, their intention to leave was low. It is thought that the low turnover intention of participants was related to the limited opportunities to switch to another job due to the high unemployment rates.

The findings revealed that the conditions requiring intense physical effort, non-ergonomic conditions, and monotonous work dimensions increased employees' turnover intention. The analysis indicated that burnout was another factor that increased the participants' turnover intention. While

other sub-dimensions of working conditions did not significantly affect burnout, it was determined that only 'conditions requiring intense physical effort' had a positive effect. For this reason, it is important to evaluate the conditions that required physical effort in food retail businesses and to increase the number of employees in necessary areas or support them with machines because such conditions affected employees' turnover intentions more than other dimensions. The other working condition that affected turnover intention was monotony. It was important to prevent this situation by rotation in different areas or markets.

The evaluations of research participants regarding 'complexity of the task and non-ergonomic conditions,' which are amongst dimensions of working conditions that have an effect on employee turnover intention, are only for 'non-ergonomic conditions which are related to insufficient light and lighting; working in, uneven and variable areas, an uncomfortable chair, and a narrow space that prevents comfortable working. Among these conditions, participants' highest evaluations were about working in a narrow space that prevented comfortable work. Based on this, it is important for retail businesses to make improvements in their areas, such as payment points and warehouse areas.

In addition to these findings, it was also determined that burnout was a factor which increased turnover intention. However, in this study, it was revealed that burnout did not have a mediating effect between working conditions and turnover intention. This is because, this may be related to the short version of the burnout scale, and it is considered that it would be appropriate to use a multidimensional burnout scale in future studies. In addition, other mediating variables in future studies are also important in determining the factors which affect employees' turnover intentions.

4. Conclusion

This research is important in determining the issues related to working conditions that affect turnover intention and revealing the effects of burnout in this context. Although in the national literature, there are studies that determine the relationship between perceptions of working conditions and burnout levels, especially in the health sector. It is considered that there is a need for more research on this relation. Examining the relationships amongst working conditions, burnout, and turnover intention, which are evaluated together in a limited number of studies in the literature, constitute the original value of this study. In addition, the fact that the research sample which consists of food retail employees with limited research is another unique aspect of the study. It is valuable to evaluate the research findings in terms of retaining human resources and solving the problems of employees, especially in organizations operating in the service sector.